7. ULUSLARARASI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERE MULTİDİSİPLİNER YAKLAŞIMLAR KONGRESİ

7th INTERNATIONAL CONGRESS ON MULTIDISCIPLINARY APPROACHES TO SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES

27 Haziran 2026
İstanbul, Türkiye

27 June 2026
Istanbul, Türkiye

www.smykongresi.org

KONGRE BAŞKANI
Prof. Dr. Gülsen DEMİR

KONGRE EŞ BAŞKANI
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ

KONGRE DÜZENLEME KURULU BAŞKANI
Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL

Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları: 15/2026
Kitap Yayın Tarihi: 15 Temmuz 2026
Kitap Ölçüsü: 21 × 29.7 cm

Yayıncı Sertifika No: 52866
E-ISBN: 978-625-92029-1-4
Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları

Bu kongre kitabının her türlü yayın hakkı GÜVEN PLUS GRUP DANIŞMANLIK A.Ş. YAYINLARI'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmadan, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayını, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. ***Kitapta yer alan her bölüm ve makale/bildirilerin sorumluluğu, görseller, grafikler, direkt alıntılar ve etik kurul ve kurum iznine yönelik sorumluluk ilgili yazarlara aittir. Bu yönde Oluşabilecek Herhangi Hukuki bir olumsuzlukta Yayınevi başta olmak üzere kitabın hazırlanmasına destek sağlayan kurumlar, kitabın düzenlenmesi ve tasarımından sorumlular kurum(lar) ve kitap editörleri, hakemler, düzenleme kurulu, kongre kurulları, bilim kurulu ve diğer kurullar ile yayınevi hiçbir konuda "maddi ve manevi" bir yükümlülük ve hukuki sorumluluğu kabul etmez ve etmesi istenemez; hukuki yükümlülük altına alınamaz. Her türlü hukuki yükümlülük ve sorumluluk "maddi ve manevi" yönden ilgili bölüm yazar(lar)ına aittir. Bu yöndeki haklarımızı maddi ve manevi yönden GÜVEN PLUS GRUP DANIŞMANLIK "YAYINCILIK" A.Ş. olarak ve kongre kurulları adına saklı tutarız. Herhangi bir hukuki sorunda/durumda TÜRKİYE/İSTANBUL mahkemeleri yetkilidir.*** Güven Plus Grup Danışmanlık bünyesinde hazırlanan ve yayınlan bu eser ISO: 10002:2014-14001:2004-9001:2008-18001:2007 belgelerine sahiptir. Bu eser TPE "Türk Patent Enstitüsü" tarafından "Güven Plus Grup A.Ş.2016/73232" ve "2015/03940" nolu tescil numarası ile markalı bir eserdir. Bu bilimsel/akademik kongre kitabı ulusal ve uluslararası nitelikte olup, ***Kongremiz 2019 yılı akademik teşvik kriterleri kapsamında olup, 17/01/2020 tarihli ve 31011 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 16/1/2020 tarihli ve 2043 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı Uyarınca ilgili yayınlanan yönetmelik kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca "YÖK" Yükseköğretim Genel Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararında yer alan doçentlik kriterlerini karşılamaktadır. İlgili yönetmelik ile kararın b) bendinde yer alan diğer uluslararası/ulusal bilimsel toplantıda sunulan tam metni/özeti, basılı/elektronik olarak yayınlanmış çalışma kapsamında olup 3 ÜÇ puanlık bir değer sağlamaktadır. (Diğer uluslararası/ulusal bilimsel toplantıda düzenleme kurulunda görevli olan bağlı olduğu üniversiteden görevlendirilmiş düzenleme kurulu akademisyen/temsilci Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesinden Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL 24.01.2024 tarih ve E-20158992-020-433299 sayılı resmî belge ile kongremizde görevlendirilmiştir.)*** Çok bölümlü ve yazarlı olan bu kongre kitabı E-ISBN'li olup Kültür Bakanlığı Milli Kütüphaneler tarafından ve 18 Farklı Dünya Ülkesiyle Anlaşmalı olan Milli Kütüphanenin E-Erişim sistemi tarafından da taranmaktadır. Bu kitap maddi bir değer ile alınıp satılamaz. Kitap bölüm yazarlarından, destekleyenlerden, kitap emeği geçenlerden Güven Plus Grup A.Ş. Yayıncılık herhangi bir maddi bir gelir elde etmemiş ve talepte bulunmamıştır. Kitap yer alan bölüm, makalelerden alıntı yapmak ve ilgili bölüm ile makaleye atıf yapılmak koşulu ile kaynak gösterilmek üzere bilimsel ya da ilgili araştırmacılar

tarafından kullanılabilir. ***Yayın evimiz ve kongre kurulları kişisel verilerin korunması ve özel hayatın gizliliği kanunlarına uygun hareket eder. Kongre katılımcılarının da bu yönde hareket etmesini zorunlu kılar. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin olarak işbu kongre kitabına sahip olan bireylerin ilgili kanun, yönetmelik ve uygulamalara göre hareket etmesi bir zorunluluktur. Bunun aksi hareket edenler oluşan hukuki, maddi ve manevi sorun ile zorunlulukları peşinen kabul etmiş sayılır.***

Metin, Alan ve Dil Editörleri

Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL	Prof. Dr. Serkan DÜZ
Prof. Dr. Ashok JAMMI	Prof. Dr. Ümran SEVİL
Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU	Prof. Dr. Yudi FERNANDO
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ	Prof. Dr. Zehra GENCEL EFE
Prof. Dr. Ayşe ÇEVİRME	Doç. Dr. Basira AZİZALİYEVA
Prof. Dr. Çetin YAMAN	Doç. Dr. Emre DÜNDER
Prof. Dr. Didem DELİORMAN ORHAN	Doç. Dr. Gökşen ARAS
Prof. Dr. Gülay YILMAZEL	Doç. Dr. Gülay BAYSAL
Prof. Dr. Gülsen DEMİR	Doç. Dr. Günce DEMİR
Prof. Dr. Gülten HERGÜNER	Doç. Dr. Mehtap ÜNLÜ SÖĞÜT
Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ	Doç. Dr. Rabia Hürrem ÖZDURAK SINGIN
Prof. Dr. Muammer CENGİL	Dr. Öğr. Üyesi Ayça GÜRKAN
Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI	Dr. Öğr. Üyesi L. Santhosh KUMAR
Prof. Dr. Pelin AVŞAR KARABAŞ	Dr. Öğr. Üyesi Perihan ABAY
Prof. Dr. Saliha ÖZPINAR	Dr. Fatma SUSAM
Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA	

Tasarım ve Sayfa Düzeni
Öğr. Gör. Ozan KARABAŞ

Baskı-Cilt
GÜVEN PLUS GRUP DANIŞMANLIK A.Ş. YAYINLARI®
Kayaşehir Mah. Başakşehir Emlak Konutları, Evliya Çelebi Cad. 1/A D Blok K4 D29 Başakşehir İstanbul Tel: +902128014061- 62 Fax:+902128014063 Mobile:+9053331447861

KİTAP/DERGİ/KONGRE İMTİYAZ SAHİBİ
GÜVEN PLUS GRUP DANIŞMANLIK A.Ş. YAYINLARI®
Kayaşehir Mah. Başakşehir Emlak Konutları, Evliya Çelebi Cad. 1/A D Blok K4 D29 Başakşehir İstanbul Tel: +902128014061-62-63 - +905331447861 info@guvenplus.com.tr, www.guvenplus.com.tr

CONGRESS CHAIR
Prof. Dr. Gülsen DEMİR

CONGRESS CO-CHAIR
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ

CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE CHAIR
Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL

Güven Plus Group Inc. Publications: 15/2026
Book Release Date: 15 July 2026
Book Size: 21 × 29.7 cm

Publisher Certificate No: 52866
E-ISBN: 978-625-92029-1-4
Güven Plus Group Inc. Publications

All kinds of publication rights of this congress proceedings book belong to GÜVEN PLUS GROUP CONSULTANCY INC. PUBLICATIONS. Without the written permission of the publisher, the whole or part of the book cannot be printed, broadcast, reproduced or distributed electronically, mechanically or by photocopying. ***Responsibility for each chapter and article/paper in the book, visuals, graphics, direct quotations, and the permission of the ethics committee and institution belong to the respective authors. In case of any legal negativity that may occur in this direction, the institutions that support the preparation of the book, especially the Publishing House, the institution(s) responsible for the arrangement and design of the book, and the book editors, referees, organizing committee, scientific committee and other boards, the publishing house do not accept any "material and moral" liability and legal responsibility in any matter and cannot be taken under legal obligation. All kinds of legal obligations and responsibilities belong to the author(s) of the relevant section in terms of "material and moral". As GÜVEN PLUS GROUP CONSULTANCY "PUBLISHING" INC. and on behalf of book science/editor boards, we reserve our rights in this regard materially and morally. In any legal problem/situation TURKIYE/ISTANBUL courts are authorized.*** This work, prepared and published by Güven Plus Group Consultancy Inc. Co., has ISO: 10002: 2014-14001: 2004-9001: 2008-18001: 2007 certificates. This work is a branded work by the TPI "Turkish Patent Institute" with the registration number "Güven Plus Group Consultancy Inc. Co. 2016/73232" and "2015/03940". This scientific/academic congress proceedings book is of national and international quality and ***Our congress is within the scope of academic incentive criteria for 2019 and is evaluated within the scope of the relevant published regulation in accordance with the President's Decision No. 2043 dated 16/1/2020, published in the Official Gazette dated 17/01/2020 and numbered 31011. In addition, our congress meets the criteria for associate professorship in the decision numbered 2023.10.183 taken at the session numbered 10 dated 15.06.2023 of the "CoHE" Council of Higher Education General Assembly. The full text / abstract presented in the other international / national scientific meeting in subparagraph b) of the relevant regulation and decision is within the scope of the work published in printed / electronic form and provides a value of 3 THREE points. (Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL of Fırat University, Faculty of Sport Sciences, who is assigned to the organizing committee of the other international / national scientific meeting, has been assigned to our congress with the official document dated 24.01.2024 and numbered E-20158992-020-433299.)*** This multi-author congress proceedings book has E-ISBN and is scanned by the National Libraries of the Ministry of Culture and the E-Access system of the National Library, which has an agreement with 18 different World Countries. This book cannot be bought or sold with a monetary value. Provided that the chapter and content in this scientific book is quoted and cited to the

relevant book, it can be used by scientific or relevant researchers for reference. ***Our publishing house and congress boards act in accordance with the laws on the protection of personal data and privacy. It obliges the congress participants to act in this direction as well. Individuals who own this academic/scientific congress proceedings book regarding the protection of personal data are obliged to act in accordance with the relevant laws, regulations and practices. It is deemed to have accepted in advance the legal, material and moral problems and obligations that arise about those who act contrary to this.***

Text and Language Editors

Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL	Prof. Dr. Serkan DÜZ
Prof. Dr. Ashok JAMMI	Prof. Dr. Ümran SEVİL
Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU	Prof. Dr. Yudi FERNANDO
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ	Prof. Dr. Zehra GENGEL EFE
Prof. Dr. Ayşe ÇEVİRME	Assoc. Prof. Dr. Basira AZİZALİYEVA
Prof. Dr. Çetin YAMAN	Assoc. Prof. Dr. Emre DÜNDER
Prof. Dr. Didem DELİORMAN ORHAN	Assoc. Prof. Dr. Gökşen ARAS
Prof. Dr. Gülay YILMAZEL	Assoc. Prof. Dr. Gülay BAYSAL
Prof. Dr. Gülsen DEMİR	Assoc. Prof. Dr. Günce DEMİR
Prof. Dr. Gülten HERGÜNER	Assoc. Prof. Dr. Mehtap ÜNLÜ SÖĞÜT
Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ	Assoc. Prof. Dr. Rabia Hürrem ÖZDURAK SINGIN
Prof. Dr. Muammer CENGİL	Assist. Prof. Dr. Ayça GÜRKAN
Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI	Assist. Prof. Dr. L. Santhosh KUMAR
Prof. Dr. Pelin AVŞAR KARABAŞ	Assist. Prof. Dr. Perihan ABAY
Prof. Dr. Saliha ÖZPINAR	Dr. Fatma SUSAM
Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA	

Design and Page Layout
Lec. Ozan KARABAŞ

Print-Bind
GÜVEN PLUS GROUP CONSULTANCY INC. PUBLICATIONS®
Kayaşehir Neighborhood Evliya Çelebi Street Emlakkonut Başakşehir Houses 1/A D Block Floor 4 Number 29 Başakşehir İstanbul - Türkiye Phone: +902128014061- 62 Fax: +902128014063 Mobile: +9053331447861

BOOK/JOURNAL/CONGRESS LICENSEE
GÜVEN PLUS GROUP CONSULTANCY INC. PUBLICATIONS®
Kayaşehir Neighborhood Evliya Çelebi Street Emlakkonut Başakşehir Houses 1/A D Block Floor 4 Number 29 Başakşehir İstanbul - Türkiye Phone: +902128014061-62-63 - +905331447861
info@guvenplus.com.tr, www.guvenplus.com.tr/eng/

KONGRE KİMLİĞİ VE BİLGİLERİ

Kongre Adı	7. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimlere Multidisipliner Yaklaşımlar Kongresi
Kongre Kitabı ISBN	978-625-92029-1-4
Kongre Web Sitesi	https://www.smykongresi.org/
Kongre Tarih	27 Haziran 2026
Kongre Yeri ve Şekli	İstanbul – Zoom Çevrimiçi / İnternet Üzerinden
Kongre Başkanı	Prof. Dr. Gülsen DEMİR gdemir@adu.edu.tr
Kongre Eş Başkanı	Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ ayhanaytac@yahoo.com
Kongre Düzenleme Kurulu Başkanı	Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL asyucel@firat.edu.tr

DAVETLİ KONUŞMACILAR ÜLKE DAĞILIMLARI

Prof. Dr. Arafat USEİNİ	Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ	Türkiye
Prof. Dr. Mihalis (Michael) KUYUCU	Türkiye
Prof. Dr. Mohammad Nazim UDDIN	Bangladeş
Prof. Dr. Muammer CENGİL	Türkiye
Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI	Pakistan
Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA	Arjantin
Prof. Dr. Serkan DÜZ	Türkiye
Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK	Türkiye
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN	Türkiye
Prof. Dr. Zehra GENÇEL EFE	Türkiye
Doç. Dr. Gökşen ARAS	Türkiye
Doç. Dr. Günce DEMİR	Türkiye
Doç. Dr. Rabia Hürrem ÖZDURAK SINGIN	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi L. Santhosh KUMAR	Hindistan

Kongremize 15 davetli konuşmacı katılım sağlamıştır. Bu katılımcıların 5'i farklı dünya ülkelerinden olup, dağılımı ise 5 farklı ülkedir. Davetli konuşmacıların tamamı kongremize iştirak edip konuşmalarını kongre başkanının oturum başkanlığında sunmuşlardır.

BİLDİRİ SUNUM VE DAĞILIMLARI TÜRKİYE

Sözel Sunum Türkiye	18
Poster Sunum Türkiye	00
Türkiye Toplam Bildiri Sunumu	18

BİLDİRİ SUNUM VE DAĞILIMLARI ÜLKE DIŞI

Sözel Sunum Yurt Dışı	24
Yurt Dışı Ülke Dağılımı	06 Farklı Ülke
Toplam Yurt Dışı Bildiri Sunumu	24

Kongremize toplam gelen bildiri sayısı 42 adettir. 06 farklı dünya ülkesinden 24 adet bildiri sunulmuş olup tamamı sözel sunumdur. Bu sayı kongre toplam katılımın %57'si yabancı

katılımcıdan oluşmaktadır. Türkiye'den katılım ise sözel 18 bildiridir. Türkiye dışı katılımcıların ülke dağılımları kitabın ikinci bölümünde yer alan özetlere ait bilgilerin içerisinde yer almaktadır.

Kongremiz bir gün sürmüş olup, ülke içi ve ülke dışından toplam dinleyici dahil katılımcı sayısı; ülke dışından 39 kişi, Türkiye'den ise 27 kişidir.

Kongremizde kabul edilen bildirilerinin tamamı kongre başkanı, düzenleme kurulu başkanı ve oturum başkanlarının yönetimi ile idaresi doğrultusunda yukarıdaki tablolarda beyan edildiği şekilde sunumu yapılmıştır.

Kongremiz 2019 yılı akademik teşvik kriterleri kapsamında olup, 17/01/2020 tarihli ve 31011 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 16/1/2020 tarihli ve 2043 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı Uyarınca ilgili yayınlanan yönetmelik kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca "YÖK" Yükseköğretim Genel Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararında yer alan doçentlik kriterlerini karşılamaktadır. İlgili yönetmelik ile kararın b) bendinde yer alan diğer uluslararası/ulusal bilimsel toplantıda sunulan tam metni/özeti, basılı/elektronik olarak yayınlanmış çalışma kapsamında olup 3 ÜÇ puanlık bir değer sağlamaktadır. (Diğer uluslararası/ulusal bilimsel toplantıda düzenleme kurulunda görevli olan bağlı olduğu üniversiteden görevlendirilmiş düzenleme kurulu akademisyen/temsilci Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesinden Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL 24.01.2024 tarih ve E-20158992-020-433299 sayılı resmî belge ile kongremizde görevlendirilmiştir.)

Yukarıdaki beyan edilen bilgilerin doğruluğunu denetleme kurulu ve kongre başkanı olarak kabul ve teyit eder saygılarımızı sunarız.

Prof. Dr. Gülsen DEMİR

Kongre Başkanı

CONGRESS IDENTITY AND INFORMATION

Congress Name	7th International Congress on Multidisciplinary Approaches to Social and Humanities Sciences
Congress Book ISBN	978-625-92029-1-4
Congress Website	https://www.smykongresi.org/eng/
Congress Date	27 June 2026
Congress Place and Form	İstanbul – Zoom Online / Over the Internet
Congress Chair	Prof. Dr. Gülsen DEMİR gdemir@adu.edu.tr
Congress Co-Chair	Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ ayhanaytac@yahoo.com
Congress Organizing Committee Chair	Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL asyucel@firat.edu.tr

INVITED SPEAKERS COUNTRY DISTRIBUTIONS

Prof. Dr. Arafat USEİNİ	North Macedonia
Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ	Türkiye
Prof. Dr. Mihalis (Michael) KUYUCU	Türkiye
Prof. Dr. Mohammad Nazim UDDIN	Bangladesh
Prof. Dr. Muammer CENGİL	Türkiye
Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI	Pakistan
Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA	Argentina
Prof. Dr. Serkan DÜZ	Türkiye
Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK	Türkiye
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN	Türkiye
Prof. Dr. Zehra GENÇEL EFE	Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Gökşen ARAS	Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Günce DEMİR	Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Rabia Hürrem ÖZDURAK SINGIN	Türkiye
Assist. Prof. Dr. L. Santhosh KUMAR	India

15 invited speakers participated in our congress. 5 of these participants are from different countries of the world, and their distribution is 5 different countries. All of the invited speakers attended our congress and presented their speeches under the chairmanship of the congress chair.

PRESENTATIONS AND DISTRIBUTIONS TÜRKİYE

Oral Presentations Türkiye	18
Poster Presentations Türkiye	00
Total Presentations Türkiye	18

PRESENTATIONS AND DISTRIBUTIONS ABROAD

Abroad Oral Presentations	24
Abroad Country Distributions	06 Different Countries
Total Abroad Presentations	24

The total number of papers submitted to our congress is 42. 24 papers from 06 different world countries were presented and all of them were oral presentations. This number consists of foreign participants, 57% of the total participation in the congress. Participation from Türkiye is, 18 oral papers. Türkiye distribution of out-of-country participants is included in the information on the abstracts in the second part of the book.

Our congress lasted for one day and the total number of participants, including the audience, from the country and abroad is 39 people from abroad and 27 people from Türkiye.

All of the papers accepted at our congress were presented as stated in the tables above, in line with the management and administration of the congress chair, the organizing committee chair and the session chair.

Our congress is within the scope of academic incentive criteria for 2019 and is evaluated within the scope of the relevant published regulation in accordance with the President's Decision No. 2043 dated 16/1/2020, published in the Official Gazette dated 17/01/2020 and numbered 31011. In addition, our congress meets the criteria for associate professorship in the decision numbered 2023.10.183 taken at the session numbered 10 dated 15.06.2023 of the "CoHE" Council of Higher Education General Assembly. The full text / abstract presented in the other international / national scientific meeting in subparagraph b) of the relevant regulation and decision is within the scope of the work published in printed / electronic form and provides a value of 3 THREE points. (Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL of Fırat University, Faculty of Sport Sciences, who is assigned to the organizing committee of the other international / national scientific meeting, has been assigned to our congress with the official document dated 24.01.2024 and numbered E-20158992-020-433299.)

As the organizing committee and the congress chair, we acknowledge and confirm the accuracy of the above-declared information and present our respects.

Prof. Dr. Gülsen DEMİR

Congress Chair

GÜVEN PLUS GRUP A.Ş.

www.guvenplus.com.tr

ZİHİNSEL DAYANIKLILIK VE PERFORMANS HAZIRLIĞI: SPORCULARDA PSİKOLOJİK GÜCÜN BELİRLEYİCİ ROLÜ **2**
Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ

SPOR ENDÜSTRİSİ EKOSİSTEMİNİN EKONOMİK YAPISI VE FİFA DÜNYA KUPASININ KÜRESEL SPOR EKONOMİSİNDEKİ YERİ **7**
Prof. Dr. Mihalis (Michael) KUYUCU

FİZİKSEL AKTİVİTE VE EGZERSİZİN PSİKOSOSYAL ETKİLERİ VE TOPLUM SAĞLIĞI AÇISINDAN STRATEJİK ÖNEMİ **21**
Prof. Dr. Serkan DÜZ

OKUL SALDIRISI SUÇUNUN YAPISAL İŞLEVSELCİ KURAM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ **30**
Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK

OKUL SİLAHLI SALDIRILARININ PSİKO-SOSYAL NEDENLERİ **40**
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN

PHARMACISTS AND THEIR CITIZENS DURING THE OTTOMAN PERIOD **46**
Prof. Dr. Zehra GENÇEL EFE

ANADOLU'DA DOĞA VE TOPLUM İLİŞKİLERİ: EKOLOJİK HAFIZANIN SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME **53**
Doç. Dr. Günce DEMİR

MOTOR GELİŞİMDEN BİLİŞSEL KAPASİTEYE: SPOR BİLİMİ PERSPEKTİFİNDEN EĞİTİM POLİTİKASI ÖNERİLERİ **57**
Doç. Dr. Rabia Hürrem ÖZDURAK SINGIN

ÇALIŞMA KOŞULLARI İLE SESSİZ İSTİFA ARASINDAKİ İLİŞKİDE İŞ YAŞAM KALİTESİNİN ARACI ROLÜ: HEMŞİRELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA **64**
Abdulsamet ÜÇÜNCÜ, Kader ŞAHİN, Bünyamin ER, Hasan Furkan GÜLAL, Eralp CEBECİ

KÜLTÜREL BİR OLGU OLARAK MAHREMİYETİN ANLAMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA **70**
Alper PERÇİN, Derya ELMALI ŞEN

PROSOSYAL DAVRANIŞI DESTEKLEYEN BİR MOBİL MÜDAHALE TASARIMI ÖNERİSİ: TASARIM VE TEKNOLOJİ SENTEZİNDE SOSYAL İYİ OLUŞ **78**
Banu Çiçek AVCIOĞLU, Hüdayim BAŞAK

SOSYAL MEDYANIN AİLE İNŞASI AÇISINDAN YENİ EVLİ BİREYLER ÜZERİNDE ETKİSİ: INSTAGRAM ÖRNEĞİ **89**
Ceren Gülşah DEMİR, Özlem ÇAPAN ÖZEREN

THE POLITICAL CONSEQUENCES OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE: EVIDENCE FROM EURASIAN COUNTRIES **92**
Hakan KILCI, Gökmen KANTAR

THE ROLE OF PHYSICAL ACTIVITY IN PSYCHOLOGICAL WELL-BEING, SOCIAL CONNECTEDNESS, AND ACADEMIC ENGAGEMENT AMONG UNIVERSITY STUDENTS **100**
Hayrettin GÜMÜŞDAĞ, Nalan AKSAKAL

MENTAL CONTROL AND PERFORMANCE READINESS: THE ROLE OF SELF-EFFICACY AND COGNITIVE CONTROL IN UNIVERSITY ATHLETES UNDER COMPETITIVE PRESSURE **108**
Hayrettin GÜMÜŞDAĞ, Nalan AKSAKAL

HÂYÂLİN SESİ, HAKİKATİN PERDESİ: KARAGÖZ MUSİKİSİNDE ÇOKLUK–BİRLİK DİYALEKTİĞİ VE AKUSTİK ONTOLOJİ **114**
Hüseyin Cem ESEN

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI BAĞLAMINDA YAPTIRIMLARIN SINIRLARI: EKONOMİK BASKIDAN SİYASİ DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİNE **120**
Mervenur COŞKUN, Güner ÖZKAN

MICHEL DE CERTAU'NUN STRATEJİ VE TAKTİK KURAMLARI BAĞLAMINDA ANITPARK FORUM VE KENT HAKKI SAVUNMASI **125**
Muammer BİLGİÇ, Hakan ARIKAN

BÜYÜKŞEHİRLER İÇİN AKILLI ŞEHİR ENDEKSİ GELİŞTİRİLMESİ **130**
Osmanemir MESUT, Bilge Kağan ÖZBAY

ULUSLARARASILAŞMA SÜRECİNDE BİLGİ, DENEYİM VE AĞ İLİŞKİLERİNİN ROLÜ: UPPSALA TEORİSİ BAĞLAMINDA KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME VE IKEA VAKA ANALİZİ **138**
Perihan CİHANER1, Hilal KARAKAŞ, Gaye ÖZKASAP

TEK BİR KÖK İKİ FARKLI EDAT: "DİYE" EDATININ KÖKENİ ÜZERİNE **149**
Samet ÇETİN

TÜRKİYE'DE KAMU PERSONELİ SEÇME SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNCEL SORUNLARI **157**
Serdar Kenan GÜL, Süheyla KARTAL

THE DIVERSIFICATION OF RIGHTWING PARTIES IN CONTEMPORARY EUROPE **165**
Yusuf Abubakar WARA

ÇALIŞMA KOŞULLARI İLE SESSİZ İSTİFA ARASINDAKİ İLİŞKİDE İŞ YAŞAM KALİTESİNİN ARACI ROLÜ: HEMŞİRELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA **178**
Abdulsamet ÜÇÜNCÜ, Kader ŞAHİN, Bünyamin ER, Hasan Furkan GÜLAL, Eralp CEBECİ

KÜLTÜREL BİR OLGU OLARAK MAHREMİYETİN ANLAMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA **179**
Alper PERÇİN, Derya ELMALI ŞEN

PROSOSYAL DAVRANIŞI DESTEKLEYEN BİR MOBİL MÜDAHALE TASARIMI: TASARIM VE TEKNOLOJİ İLE SOSYAL İYİ OLUŞ **180**
Banu ÇİÇEK AVCIOĞLU, Hüdayim BAŞAK

SOSYAL MEDYANIN AİLE İNŞASI AÇISINDAN YENİ EVLİ ÇİFTLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: INSTAGRAM ÖRNEĞİ **181**
Ceren Gülşah DEMİR, Özlem ÇAPAN ÖZEREN

REVERSING THE HEGEMON: PARODY, GENDER, AND POWER IN CHINUA ACHEBE'S THINGS FALL APART AND NADINE GORDIMER'S JULY'S PEOPLE **182**
Gözde CAMKIRAN DÜZ

THE POLITICAL CONSEQUENCES OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE: EVIDENCE FROM EURASIAN COUNTRIES **183**
Hakan KILCI, Gökmen KANTAR

THE ROLE OF PHYSICAL ACTIVITY IN PSYCHOLOGICAL WELL-BEING, SOCIAL CONNECTEDNESS, AND ACADEMIC ENGAGEMENT AMONG UNIVERSITY STUDENTS **184**
Hayrettin GÜMÜŞDAĞ, Nalan AKSAKAL

MENTAL CONTROL AND PERFORMANCE READINESS: THE ROLE OF SELF-EFFICACY AND COGNITIVE CONTROL IN UNIVERSITY ATHLETES UNDER COMPETITIVE PRESSURE **185**
Hayrettin GÜMÜŞDAĞ, Nalan AKSAKAL

HÂYÂLİN SESİ, HAKİKÂTİN PERDESİ: KARAGÖZ MUSİKİSİNDE ÇOKLUK-BİRLİK DİYALEKTİĞİ VE AKUSTİK ONTOLOJİ **186**
Hüseyin Cem ESEN

ORFF SCHULWERK'İN TÜRKİYE'DEKİ 2000-2018 YILLARI ARASINDAKİ GELİŞİMİ ÜZERİNE İNCELEME **187**
Melda KOMAN, İlke BORAN

KENTSEL YEŞİL ALAN SULAMASINDA ARITILMIŞ ATIK SU KULLANIMINA YÖNELİK HALKIN SOSYAL KABUL DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ: GÜZELYALI/ÇANAKKALE ÖRNEĞİ **188**
Melisa Nur BÜLBÜL, Gökhan ÇAMOĞLU

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI BAĞLAMINDA YAPTIRIMLARIN SINIRLARI: EKONOMİK BASKIDAN SİYASİ DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİNE **189**
Mervenur COŞKUN, Güner ÖZKAN

MICHEL DE CERTAU'NUN STRATEJİ VE TAKTİK KURAMLARI BAĞLAMINDA ANITPARK FORUM VE KENT HAKKI SAVUNMASI **190**
Muammer BİLGİÇ, Hakan ARIKAN

BÜYÜKŞEHİRLER İÇİN AKILLI ŞEHİR ENDEKSİ GELİŞTİRİLMESİ **191**
Osmanemir MESUT, Bilge Kağan ÖZBAY

İŞLETMELERİN ULUSLARARASILAŞMA SÜRECİNDE UPPSALA MODELİ: AŞAMALI ÖĞRENME, PSİKOLOJİK MESAFE VE AĞ İLİŞKİLERİ **192**
Perihan CİHANER, Hilal KARAKAŞ, Gaye ÖZKASAP

TEK BİR KÖK İKİ FARKLI EDAT: "DİYE" EDATININ KÖKENİ ÜZERİNE **193**
Samet ÇETİN

TÜRKİYEDE KAMU PERSONELİ SEÇME SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNCEL SORUNLARI **194**
Serdar Kenan GÜL, Süheyla KARTAL

THE DIVERSIFICATION OF RIGHTWING PARTIES IN CONTEMPORARY EUROPE **195**
Yusuf ABUBAKAR WARA

DYNAMICS OF INDIVIDUALIZATION AND SOCIAL ALIENATION IN THE DIGITAL AGE **196**
Dennis Van MOORLEGHEM, Joran CARETTE, Mieke VANDENBULCKE

SCREEN TIME AND COGNITIVE DEVELOPMENT **197**
Déborah DECOSTER, Line D'HAENE

THE CONTRIBUTION OF CIRCULAR ECONOMY POLICIES TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS **198**
Nena DESRAMAUX, Marijn LIBBRECHT

THE MEDIATING AND MODERATING ROLE OF INDIVIDUALS' FINANCIAL LITERACY LEVELS ON HOUSEHOLD BUDGET MANAGEMENT, SAVING TENDENCIES, AND DECISIONS TO PREFER ALTERNATIVE INVESTMENT TOOLS DURING PERIODS OF MACROECONOMIC UNCERTAINTY **199**
Benjamin De VLEESCHOUWER

MORAL RELATIVISM AND THE RECONSTRUCTION OF ETHICAL VALUES IN THE CONTEXT OF POSTMODERNISM **200**
Patrik VYKUKAL, Oleg KLAPIL

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE CHANGING STRUCTURE OF THE CYBERBULLYING AND CRIME PHENOMENON **201**
Stanislava LÉTALOVÁ, Vendelín KOLÁŘ

THE DESTRUCTIVE EFFECTS OF GREENWASHING STRATEGIES EMPLOYED WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABILITY COMMUNICATION IN THE FAST-MOVING CONSUMER GOODS SECTOR ON CONSCIOUS CONSUMERS' BRAND TRUST, PERCEPTION, AND PURCHASE INTENTIONS **202**
Marc-Antoine CRÉPIN, Christine MARCHANT

THE POWER OF NEUROMARKETING METHODS IN DIRECTING CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR **203**
Luc SAINT-YVES, Christine MARCHANT

POST-TRUTH REPRESENTATIONS IN ART **204**
Christophe JAUBERT

CORPORATE REPUTATION MANAGEMENT IN THE AGE OF DIGITAL COMMUNICATION: A RHETORICAL AND SEMIOTIC ANALYSIS OF STRATEGIC PUBLIC RELATIONS CAMPAIGNS IMPLEMENTED DURING SOCIAL MEDIA CRISES FACED BY GLOBAL BRANDS THROUGH CASE STUDIES **205**
Emmanuelle DEVEREAUX, Annick JACQUINOT, Richard PARMENTIER

THE TRANSFORMATION OF DEMOGRAPHIC STRUCTURE AND MIGRATION MOVEMENTS BY SMART AGRICULTURE APPLICATIONS IN RURAL DEVELOPMENT **206**
Marie-Thérèse BÉLANGER, Louise CHOFFARD

GASTRONOMY AND TRADITIONAL DIETARY PRACTICES IN THE CONSTRUCTION OF CULTURAL IDENTITY **207**
Valéry SUBERCASEAUX, Jennifer GÉRIN-LAJOIE

A PSYCHOANALYTIC READING OF THE CONFLICT BETWEEN POWER AND THE INDIVIDUAL IN DYSTOPIAN NOVELS **208**
Artur HECHER, Pascal ROBISCH, Annemarie SCHREBER

SOCIOCULTURAL INTEGRATION AND URBAN SPACE UTILIZATION OF TURKISH IMMIGRANTS IN POST-WORLD WAR II GERMANY **209**
Charlotte SAUERBRUNN, Josef FAEHRMANN

A CRITICAL EXAMINATION OF URBAN RENEWAL-ORIENTED GENTRIFICATION PROCESSES IN GLOBAL SOUTH METROPOLISES IN THE CONTEXT OF LOCAL POPULATION DISPLACEMENT, VIOLATIONS OF THE RIGHT TO THE CITY, AND SOCIO-SPATIAL SEGREGATION DYNAMICS **210**
Augustin KRONENBERG, Josef FAEHRMANN

THE REPERCUSSIONS OF LEADERSHIP STYLES ON EMPLOYEE PERFORMANCE IN HEALTHCARE INSTITUTIONS DURING CRISIS PERIODS **211**
Angelika RATZINGER

THE DETERMINANT ROLE OF BILINGUAL EDUCATION MODELS ON THE ACADEMIC SUCCESS OF MINORITY GROUPS IN GERMANY **212**
Daniela WALLMANN, Raphael SCHÖNHERR

THE DESIGN OF PUBLIC SPACES AND COMMUNICATION BETWEEN SOCIAL CLASSES IN RENAISSANCE ITALY **213**
Debora VELOTTA, Lorenza CONTINO

THE DETERMINATION OF ALTERNATIVE TOURISM TYPES AND DESTINATION PREFERENCES BY CLIMATE CHANGE **214**
Samanta GIORGIO, Flaviana ALTADONNA, Editta MAGALDI

EMERGING RISKS IN THE FIELD OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY DURING THE INDUSTRY 4.0 TRANSITION PROCESS **215**
Cosma D'AMBROSI

COPYRIGHT AND ORIGINALITY DEBATES IN DIGITAL ILLUSTRATION AND AI ART **216**
Berend KORBELD, Saartje LUNENBORG

THE CHALLENGES POSED BY AUTONOMOUS SYSTEMS AND AI-SUPPORTED DECISION-MAKING MECHANISMS TO THE CONCEPTS OF FAULT AND LIABILITY IN CRIMINAL LAW: AN EVALUATION ON THE INADEQUACY OF CURRENT LEGAL FRAMEWORKS **217**
Marlieke BESSEMBINDER, Cathelijne Oud AANSTOOT, Saartje LUNENBORG

THE SYNTACTIC AND SEMANTIC EVOLUTION OF SOCIAL MEDIA LANGUAGE IN DAILY COMMUNICATION **218**
Trijntje Kleine SCHAARS

THE SHAPING OF LOCAL POLITICS AND THE PERCEPTION OF DEMOCRACY BY ANTI-GLOBALIZATION MOVEMENTS **219**
Valerie MOLLEN, Joris KESSEN, Pieter-Jan HEUVER EGBERTS

Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ
Kongre Eş Başkanı

Prof. Dr. Gülsen DEMİR
Kongre Başkanı

Değerli bilim insanları,

27 Haziran 2026 tarihinde Uzaktan Erişim sistemi ile yedincisini İstanbul merkezli düzenlemiş olduğumuz Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimlere Multidisipliner Yaklaşımlar Kongresi'ne gösterilen ilgi ve katkılardan dolayı yürekten teşekkür ediyoruz.

Kongremizin yedinci buluşmasında başta Marmara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Texas A&M Üniversitesi, Kindai Üniversitesi, Anurag College of Engineering, Kasetsart University, Mewar International University ve Maryam Abacha American University of Nigeria Rektörlüklerince resmi olarak desteklenmektedir.

Kongremizde birbirinden değerli çok sayıda bilim insanı aktif olarak görev almış ve sizlerle bir arada olmamızı sağlamıştır. Kongremize Türkiye başta olmak üzere farklı dünya ülkelerinden davetli konuşmacı olarak katılan; Prof. Dr. Arafat USEİNİ (Kuzey Makedonya), Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ (Türkiye), Prof. Dr. Mihalis (Michael) KUYUCU (Türkiye), Prof. Dr. Mohammad Nazim UDDIN (Bangladeş), Prof. Dr. Muammer CENGİL (Türkiye), Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI (Pakistan), Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA (Arjantin), Prof. Dr. Serkan DÜZ (Türkiye), Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK (Türkiye), Prof. Dr. Vehbi BAYHAN (Türkiye), Prof. Dr. Zehra GENÇEL EFE (Türkiye), Doç. Dr. Gökşen ARAS (Türkiye), Doç. Dr. Günce DEMİR (Türkiye), Doç. Dr. Rabia Hürrem ÖZDURAK SINGIN (Türkiye) ve Dr. Öğr. Üyesi L. Santhosh KUMAR (Hindistan) olmak üzere tüm davetli konuşmacılarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Kongremizin başlangıç aşamasından kapanışına kadar bizleri yalnız bırakmayan ve her türlü teknik anlamda yanımızda olan ORP Danışmanlık'a, bilimsel anlamda desteğini esirgemeyen bilim kurulumuza ve düzenleme kurulu üyelerimize yürekten teşekkürlerimizi bir borç biliyoruz. Kendilerine gelecek hayatta da aynı başarılarının devamını temenni ediyoruz.

Kongremizde birbiriyle iç içe olan farklı disiplinlerin buluşması ve bu buluşma ile multidisipliner anlayış çerçevesinde bir birliktelik yaratılması planlanmıştır. Katılımcılarımızın organizasyona, davetli konuşmacılara ve genel anlamda sunulan bildirilerin niteliğine ve başarılı bir kongre düzenlediğimize ilişkin geri bildirimleri bizleri fazlasıyla mutlu etmiştir.

Farklı olsa da aynı düşünce ile birbirine bağlı olan disiplinlerin bir araya gelerek yeni yeni projeler üretmesine katkı sağlamış olmak da ayrıca bizleri gururlandırmıştır. Kongremize yaklaşık iki ay kala kamu ve özel sektör temsilcileri ile devlet yöneticilerimize yönelik davetlerimize de karşılık bulduk. Bu vesile ile devlet büyüklerimizin göndermiş olduğu mesajlar ve mesaj içerikleri, ilerleyen süreçlerde daha verimli çalışmalar yapmamız konusunda da teşvik edici olmuştur. Umut ediyoruz ki gelecek zaman içerisinde başta ülkemiz olmak üzere, birçok dünya ülkesinden bilim insanını bir araya toplamayı, ortak projeler ve ürünler ile birlikte çalışmayı başaracağız.

Değerli bilim insanları sevgili dostlar; kongremize göstermiş olduğunuz ilgi, destek ve katkılardan dolayı tüm organizasyon içerisinde yer alan çalışma arkadaşlarımızı yürekten tebrik ediyor teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bir sonraki kongremizde görüşmek üzere hepinize sağlık, mutluluk, huzur ve güzel günler diliyoruz. ***Kongremiz 2019 yılı akademik teşvik kriterleri kapsamında olup, 17/01/2020 tarihli ve 31011 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 16/1/2020 tarihli ve 2043 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı Uyarınca ilgili yayınlanan yönetmelik kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca "YÖK" Yükseköğretim Genel Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararında yer alan doçentlik kriterlerini karşılamaktadır. İlgili yönetmelik ile kararın b) bendinde yer alan diğer uluslararası/ulusal bilimsel toplantıda sunulan tam metni/özeti, basılı/elektronik olarak yayınlanmış çalışma kapsamında olup 3 ÜÇ puanlık bir değer sağlamaktadır. (Diğer uluslararası/ulusal bilimsel toplantıda düzenleme kurulunda görevli olan bağlı olduğu üniversiteden görevlendirilmiş düzenleme kurulu akademisyen/temsilci Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesinden Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL 24.01.2024 tarih ve E-20158992-020-433299 sayılı resmî belge ile kongremizde görevlendirilmiştir.)*** Katılımcı sayısının %51 ve üzeri yabancı katılımcılardan oluşup, ayrıca 5 farklı dünya ülkesinden 5 davetli konuşmacı olarak kongremize katılım sağlamıştır. Kongremize toplam 15 davetli konuşmacı iştirak etmiştir. Toplam bildirilerin %51'den fazlası yabancı ülke katılımcılarına aittir. Ülke içinden gelen toplam bildiri sayısı 18, 06 farklı dünya ülkelerinden gelen bildiri sayısı ise 24 adettir.

Saygılarımızla…

Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ

Congress Co-Chair

Prof. Dr. Gülsen DEMİR

Congress Chair

Dear scientists,

We sincerely thank you for the interest and contributions shown to the International Congress on Multidisciplinary Approaches to Social and Humanities Sciences, which we organized for the seventh time with the Remote Access system on 27 June 2026, based in Istanbul.

The seventh meeting of our congress is officially supported by the Rectors of Marmara University, Gazi University, Ankara Hacı Bayram Veli University, Nişantaşı University, Istanbul Commerce University, International Vision University, Texas A&M University, Kindai University, Anurag College of Engineering, Kasetsart University, Mewar International University and Maryam Abacha American University of Nigeria.

Many valuable scientists took active part in our congress and enabled us to be together with you. We would like to thank all of our invited speakers participating from different countries of the world, particularly Türkiye including; Prof. Dr. Arafat USEİNİ (North Macedonia), Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ (Türkiye), Prof. Dr. Mihalis (Michael) KUYUCU (Türkiye), Prof. Dr. Mohammad Nazim UDDIN (Bangladesh), Prof. Dr. Muammer CENGİL (Türkiye), Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI (Pakistan), Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA (Argentina), Prof. Dr. Serkan DÜZ (Türkiye), Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK (Türkiye), Prof. Dr. Vehbi BAYHAN (Türkiye), Prof. Dr. Zehra GENÇEL EFE (Türkiye), Assoc. Prof. Dr. Gökşen ARAS (Türkiye), Assoc. Prof. Dr. Günce DEMİR (Türkiye), Assoc. Prof. Dr. Rabia Hürrem ÖZDURAK SINGIN (Türkiye) and Assist. Prof. Dr. L. Santhosh KUMAR (India).

We are grateful to ORP Consulting, who did not leave us alone from the beginning to the end of the congress and stood by us in all technical terms, our scientific establishment and our organizing board members for their scientific support. We wish them the same success in the future life.

In our congress, it is planned to meet different disciplines intertwined with each other and to create a union within the framework of a multidisciplinary understanding with this meeting. The feedback of our participants to the organization, to the invited speakers, to the quality of the presentations presented in general, and to the fact that we have organized a successful congress, made us very happy.

It has also made us proud to have contributed to the creation of new projects by bringing together disciplines that are different but connected with the same thought. About two months before our congress, we also received our invitations to public and private sector representatives and state administrators. On this occasion, the messages and message contents sent by our elders have encouraged us to work more efficiently in the future. We hope that in the future, we will be able to gather scientists from many countries of the world, especially our country, and to work with joint projects and products.

Dear scientists, dear friends; We wholeheartedly congratulate our colleagues in the entire organization for your interest, support and contribution to our congress, and we present our gratitude. We wish you all health, happiness, peace and good days to see you at our next congress. ***Our congress is within the scope of academic incentive criteria for 2019 and is evaluated within the scope of the relevant published regulation in accordance with the President's Decision No. 2043 dated 16/1/2020, published in the Official Gazette dated 17/01/2020 and numbered 31011. In addition, our congress meets the criteria for associate professorship in the decision numbered 2023.10.183 taken at the session numbered 10 dated 15.06.2023 of the "CoHE" Council of Higher Education General Assembly. The full text / abstract presented in the other international / national scientific meeting in subparagraph b) of the relevant regulation and decision is within the scope of the work published in printed / electronic form and provides a value of 3 THREE points. (Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL of Fırat University, Faculty of Sport Sciences, who is assigned to the organizing committee of the other international / national scientific meeting, has been assigned to our congress with the official document dated 24.01.2024 and numbered E-20158992-020-433299.)*** 51% and more of the participants consisted of foreign participants, and 5 speakers participated in our congress as invited speakers from 5 different world countries. A total of 15 invited speakers participated in our congress. More than 51% of the total papers belong to foreign participants. The total number of papers coming from within the country is 18 and the number of papers coming from 06 different world countries is 24.

Regards…

KONGRE BAŞKANI
Prof. Dr. Gülsen DEMİR - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü "Emekli"

KONGRE EŞ BAŞKANI
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ - Trakya Üniversitesi

KONGRE DÜZENLEME KURULU BAŞKANI
Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL - Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

DÜZENLEME KURULU
Prof. Dr. Ahmet Semih UZUNDUMLU
Prof. Dr. Aigul ZABİROVA
Prof. Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU
Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ
Prof. Dr. Adnan TAŞGIN
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN
Prof. Dr. Çetin YAMAN
Prof. Dr. Ercan ŞAHBUDAK
Prof. Dr. E. Selcen DARÇIN
Prof. Dr. Fatih ÇATIKKAŞ
Prof. Dr. G. Muhiuddin CHİSHTY
Prof. Dr. Gülsen DEMİR
Prof. Dr. Gülten HERGÜNER
Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ
Prof. Dr. Kaya YILDIZ
Prof. Dr. Ketut ARDHANA
Prof. Dr. Mihalis Michael KUYUCU
Prof. Dr. Mohammad Nazim UDDİN
Prof. Dr. Mourad MOULAİ
Prof. Dr. Muammer CENGİL
Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI
Prof. Dr. Murat DARÇIN
Prof. Dr. Mustafa TALAS
Prof. Dr. Norizan ABDUL GHANİ
Prof. Dr. Rosita HENRY
Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA
Prof. Dr. Ümran SEVİL
Prof. Dr. Zeki ÇİZMECİOĞLU
Doç. Dr. Ayşegül TÜRK
Doç. Dr. Glenn DAWES
Doç. Dr. Mehmet KARAARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi Senai YALÇINKAYA
Dr. Garry COVENTRY
Dr. Yekti MAUNATİ

SEKRETERYA
Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL
Doç. Dr. Emre DÜNDER
Doç. Dr. Gökşen ARAS
Dr. Öğr. Üyesi Andi ASRIFAN
Dr. Öğr. Üyesi Ayça GÜRKAN

Dr. Öğr. Üyesi L. Santhosh KUMAR
Dr. Öğr. Üyesi Rommel TABULA

HUKUK DANIŞMANLARI
Av. Gökhan MACİT
Av. Onur BAYKAN
Av. Saltuk Buğra SON

CONGRESS CHAIR
Prof. Dr. Gülsen DEMİR - Aydın Adnan Menderes University, Department of Sociology "Retired"

CONGRESS CO-CHAIR
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ - Trakya University

CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE CHAIR
Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL - Fırat University of Applied Sciences - Faculty of Sport Sciences

CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE
Prof. Dr. Ahmet Semih UZUNDUMLU
Prof. Dr. Aigul ZABIROVA
Prof. Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU
Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ
Prof. Dr. Adnan TAŞGIN
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN
Prof. Dr. Çetin YAMAN
Prof. Dr. Ercan ŞAHBUDAK
Prof. Dr. E. Selcen DARÇIN
Prof. Dr. Fatih ÇATIKKAŞ
Prof. Dr. G. Muhiuddin CHISHTY
Prof. Dr. Gülsen DEMİR
Prof. Dr. Gülten HERGÜNER
Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ
Prof. Dr. Kaya YILDIZ
Prof. Dr. Ketut ARDHANA
Prof. Dr. Mihalis Michael KUYUCU
Prof. Dr. Mohammad Nazim UDDIN
Prof. Dr. Mourad MOULAI
Prof. Dr. Muammer CENGİL
Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI
Prof. Dr. Murat DARÇIN
Prof. Dr. Mustafa TALAS
Prof. Dr. Norizan ABDUL GHANI
Prof. Dr. Rosita HENRY
Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA
Prof. Dr. Ümran SEVİL
Prof. Dr. Zeki ÇİZMECİOĞLU
Assoc. Prof. Dr. Ayşegül TÜRK
Assoc. Prof. Dr. Glenn DAWES
Assoc. Prof. Dr. Mehmet KARAARSLAN
Assist. Prof. Dr. Senai YALÇINKAYA
Dr. Garry COVENTRY
Dr. Yekti MAUNATI

SECRETARIAT
Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL
Assoc. Prof. Dr. Emre DÜNDER
Assoc. Prof. Dr. Gökşen ARAS
Assist. Prof. Dr. Andi ASRIFAN
Assist. Prof. Dr. Ayça GÜRKAN

Assist. Prof. Dr. L. Santhosh KUMAR
Assist. Prof. Dr. Rommel TABULA

HUKUK DANIŞMANLARI
Av. Gökhan MACİT
Av. Onur BAYKAN
Av. Saltuk Buğra SON

Prof. Dr. Ahmed LALAOUI (University d'Oran)
Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet AKIN (Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Semih UZUNDUMLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan TAŞGIN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Aigul ZABIROVA (United Arab Emirates University)
Prof. Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU (Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ashok JAMMI (Principal in Anurag College)
Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe ÇEVİRME (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir Barış CİHAN (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Clemens BEUNGKUM (Berlin School of Economics and Law)
Prof. Dr. Çetin YAMAN (Bayburt Üniversitesi)
Prof. Dr. E. Selcen DARÇIN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ekrem CAUSEVIC (Zagreb University)
Prof. Dr. Ebru ILGAR (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan GÜNEŞ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih ÇATIKKAŞ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülsen DEMİR (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Gülten HERGÜNER (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı ULUCAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Prof. Dr. İlker CIRIK (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Dr. Kaya YILDIZ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Ketut ARDHANA (University of Adayana)
Prof. Dr. Kutlu ÖNDER (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mihalis Michael KUYUCU (İstanbul Galata Üniversitesi)
Prof. Dr. Mohammad Nazim UDDİN (International Islamic University Chittagong)
Prof. Dr. Mourad MOULAI (Moulay Ismaïl University)
Prof. Dr. Muammer CENGİL (Hitit Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI (Bahawalpur College)
Prof. Dr. Muhiuddin CHISHTY (University of Tabuk)
Prof. Dr. Murat DARÇIN (Karatay Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TALAS (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Nil DUBAN (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Norizan ABDUL GHANI (University of Aberdeen)
Prof. Dr. Nurcan METİN (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Pelin AVŞAR KARABAŞ (Hitit Üniversitesi)
Prof. Dr. Rosita HENRY (James Cook University)
Prof. Dr. Saliha ÖZPINAR (Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk DUMAN (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA (ICAES National San Luis University)
Prof. Dr. Tennur YERLİSU LAPA (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Tülin URAL (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ümran SEVİL (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Yüksel SAVUCU (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşegül TÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Cihat DEMİR (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Eda BOZKURT (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE (Azerbaijan State University of Economy)
Doç. Dr. Emine YILDIZ KUYRUKÇU (Konya Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Emre DÜNDER (On Dokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Glenn DAWES (James Cook University)
Doç. Dr. Gökşen ARAS (Atılım Üniversitesi)
Doç. Dr. Gültekin COŞKUN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan Hüseyin YILDIRIM (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. İshak KOZİKOĞLU (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Mecit ASLAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Buğra ÖZHAN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet KARAARSLAN (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Mükerrem ATALAY ORAL (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Recep KAHRAMANOĞLU (Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevilay YILDIZ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Tudora ARNAUT (Kiev International University)
Doç. Dr. Zeynep YAMAN (Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Andi ASRIFAN (University Muhammadiyah)
Dr. Öğr. Üyesi Ayça GÜRKAN (Ege Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gönül GÖKÇAY (Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi L. Santhosh KUMAR (Kristu Jayanti College)
Dr. Öğr. Üyesi Rommel TABULA (Rajamangala University)
Dr. Öğr. Üyesi Senai YALÇINKAYA (Marmara Üniversitesi)
Dr. Garry COVENTRY (Cames Cook University)
Dr. Yekti MAUNATI (Indonesian Institute of Sciences)

Bilimsel kurul ünvan ve alfabetik isim sıralamasına göre düzenlenmiştir.

Prof. Dr. Ahmed LALAOUI (University d'Oran)
Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL (Fırat University)
Prof. Dr. Ahmet AKIN (Medeniyet University)
Prof. Dr. Ahmet Semih UZUNDUMLU (Atatürk University)
Prof. Dr. Adnan TAŞGIN (Atatürk University)
Prof. Dr. Aigul ZABIROVA (United Arab Emirates University)
Prof. Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU (Medeniyet University)
Prof. Dr. Ashok JAMMI (Principal in Anurag College)
Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU (Aydın Adnan Menderes University)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes University)
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ (Trakya University)
Prof. Dr. Ayşe ÇEVİRME (Sakarya University)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA (Uludağ University)
Prof. Dr. Bekir Barış CİHAN (Yozgat Bozok University)
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN (Selçuk University)
Prof. Dr. Clemens BEUNGKUM (Berlin School of Economics and Law)
Prof. Dr. Çetin YAMAN (Bayburt University)
Prof. Dr. E. Selcen DARÇIN (Ankara Hacı Bayram Veli University)
Prof. Dr. Ekrem CAUSEVIC (Zagreb University)
Prof. Dr. Ebru ILGAR (Yozgat Bozok University)
Prof. Dr. Erdoğan GÜNEŞ (Ankara University)
Prof. Dr. Fatih ÇATIKKAŞ (Manisa Celal Bayar University)
Prof. Dr. Gülsen DEMİR (Aydın Adnan Menderes University
Prof. Dr. Gülten HERGÜNER (Sakarya Uygulamalı Bilimler University)
Prof. Dr. Hakkı ULUCAN (Erciyes University)
Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ (Yozgat Bozok University)
Prof. Dr. İlker CIRIK (Mimar Sinan Güzel Sanatlar University)
Prof. Dr. Kaya YILDIZ (Bolu Abant Izzet Baysal University)
Prof. Dr. Ketut ARDHANA (University of Adayana)
Prof. Dr. Kutlu ÖNDER (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Mihalis Michael KUYUCU (Istanbul Galata University)
Prof. Dr. Mohammad Nazim UDDİN (International Islamic University Chittagong)
Prof. Dr. Mourad MOULAI (Moulay Ismaïl University)
Prof. Dr. Muammer CENGİL (Hitit University)
Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI (Bahawalpur College)
Prof. Dr. Muhiuddin CHISHTY (University of Tabuk)
Prof. Dr. Murat DARÇIN (Karatay University)
Prof. Dr. Mustafa TALAS (Niğde Ömer Halisdemir University)
Prof. Dr. Nil DUBAN (Afyon Kocatepe University)
Prof. Dr. Norizan ABDUL GHANI (University of Aberdeen)
Prof. Dr. Nurcan METİN (Trakya University)
Prof. Dr. Pelin AVŞAR KARABAŞ (Hitit University)
Prof. Dr. Rosita HENRY (James Cook University)
Prof. Dr. Saliha ÖZPINAR (Alanya Alaattin Keykubat University)
Prof. Dr. Selçuk DUMAN (Giresun University)
Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA (ICAES National San Luis University)
Prof. Dr. Tennur YERLİSU LAPA (Akdeniz University)
Prof. Dr. Tülin URAL (Yeditepe University)
Prof. Dr. Ümran SEVİL (Hasan Kalyoncu University)
Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK (Inönü University)
Prof. Dr. Yüksel SAVUCU (Fırat University)
Assoc. Prof. Dr. Ayşegül TÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli University)

Assoc. Prof. Dr. Cihat DEMİR (Dicle University)
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT (Atatürk University)
Assoc. Prof. Dr. Elşen BAĞIRZADE (Azerbaijan State University of Economy)
Assoc. Prof. Dr. Emine YILDIZ KUYRUKÇU (Konya Technical University)
Assoc. Prof. Dr. Emre DÜNDER (On Dokuz Mayıs University)
Assoc. Prof. Dr. Glenn DAWES (James Cook University)
Assoc. Prof. Dr. Gökşen ARAS (Atılım University)
Assoc. Prof. Dr. Gültekin COŞKUN (Sivas Cumhuriyet University)
Assoc. Prof. Dr. Hasan Hüseyin YILDIRIM (Balıkesir University)
Assoc. Prof. Dr. İshak KOZİOĞLU (Van Yüzüncü Yıl University)
Assoc. Prof. Dr. Mecit ASLAN (Van Yüzüncü Yıl University)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Buğra ÖZHAN (Atatürk University)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet KARAARSLAN (Dicle University)
Assoc. Prof. Dr. Mükerrem ATALAY ORAL (Akdeniz University)
Assoc. Prof. Dr. Resep KAHKAMANOĞLU (Gaziantep University)
Assoc. Prof. Dr. Sevilay YILDIZ (Bolu Abant Izzet Baysal University)
Assoc. Prof. Dr. Tudora ARNAUT (Kiev International University)
Assoc. Prof. Dr. Zeynep YAMAN (Sakarya University)
Assist. Prof. Dr. Andi ASRIFAN (University Muhammadiyah)
Assist. Prof. Dr. Ayça GÜRKAN (Ege University)
Assist. Prof. Dr. Gönül GÖKÇAY (Kafkas University)
Assist. Prof. Dr. L. Santhosh KUMAR (Kristu Jayanti College)
Assist. Prof. Dr. Rommel TABULA (Rajamangala University)
Assist. Prof. Dr. Senai YALÇINKAYA (Marmara University)
Dr. Garry COVENTRY (Cames Cook University)
Dr. Yekti MAUNATI (Indonesian Institute of Sciences)

**** Scientific committee is organized by title and alphabetical name order.***

7. ULUSLARARASI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERE MULTİDİSİPLİNER YAKLAŞIMLAR KONGRESİ

7th INTERNATIONAL CONGRESS ON MULTIDISCIPLINARY APPROACHES TO SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES

KONGRE PROGRAMI / CONGRESS PROGRAM

27 HAZİRAN 2026 / 27 JUNE 2026

İSTANBUL - TÜRKİYE

AÇILIŞ / OPENING

27 HAZİRAN / JUNE 2026 - SAAT / TIME: 09:30 - 10:00 (GMT+3)

AÇILIŞ KONUŞMASI / OPENING SPEECH

Prof. Dr. Gülsen DEMİR

Congress Chair

DAVETLİ KONUŞMACILAR / GUEST SPEAKERS
10:00 - 14:00 (GMT+3) (27 HAZİRAN / JUNE 2026)

OTURUM BAŞKANI / HEAD OF SESSION
Prof. Dr. Gülsen DEMİR

GUEST SPEAKERS
Prof. Dr. Arafat USEİNİ (North Macedonia)
Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ (Türkiye)
Prof. Dr. Mihalis (Michael) KUYUCU (Türkiye)
Prof. Dr. Mohammad Nazim UDDIN (Bangladesh)
Prof. Dr. Muammer CENGİL (Türkiye)
Prof. Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI (Pakistan)
Prof. Dr. Sergio Ricardo QUIROGA (Argentina)
Prof. Dr. Serkan DÜZ (Türkiye)
Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK (Türkiye)
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN (Türkiye)
Prof. Dr. Zehra GENÇEL EFE (Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Gökşen ARAS (Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Günce DEMİR (Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Rabia Hürrem ÖZDURAK SINGIN (Türkiye)
Assist. Prof. Dr. L. Santhosh KUMAR (India)

SÖZEL - POSTER OTURUMLAR / ORAL - POSTER SESSIONS

OTURUM / SESSION : 1

Tarih ve Saat / Date and Time : 27 HAZİRAN 2026 - 14:30 – 18:00 (GMT+3)

Oturum Başkanı (Head of Session) : Prof. Dr. Gülsen DEMİR

Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ

Prof. Dr. Muammer CENGİL

Prof. Dr. Zehra GENÇEL EFE

Assoc. Prof. Dr. Eda AĞAŞCIOĞLU

Assoc. Prof. Dr. Emre DÜNDER

Admin

14:30	Abdulsamet ÜÇÜNCÜ, Kader ŞAHİN, Bünyamin ER, Hasan Furkan GÜLAL, Eralp CEBECİ	ÇALIŞMA KOŞULLARI İLE SESSİZ İSTİFA ARASINDAKİ İLİŞKİDE İŞ YAŞAM KALİTESİNİN ARACI ROLÜ: HEMŞİRELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
14:40	Alper PERÇİN, Derya ELMALI ŞEN	KÜLTÜREL BİR OLGU OLARAK MAHREMİYETİN ANLAMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
14:50	Banu ÇİÇEK AVCIOĞLU, Hüdayim BAŞAK	PROSOSYAL DAVRANIŞI DESTEKLEYEN BİR MOBİL MÜDAHALE TASARIMI: TASARIM VE TEKNOLOJİ İLE SOSYAL İYİ OLUŞ
15:10	Ceren Gülşah DEMİR, Özlem ÇAPAN ÖZEREN	SOSYAL MEDYANIN AİLE İNŞASI AÇISINDAN YENİ EVLİ ÇİFTLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: INSTAGRAM ÖRNEĞİ
15:20	Gözde CAMKIRAN DÜZ	REVERSING THE HEGEMON: PARODY, GENDER, AND POWER IN CHINUA ACHEBE'S THINGS FALL APART AND NADINE GORDIMER'S JULY'S PEOPLE
15:30	Hakan KILCI, Gökmen KANTAR	THE POLITICAL CONSEQUENCES OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE: EVIDENCE FROM EURASIAN COUNTRIES
15:40	Hüseyin Cem ESEN	HÂYÂLİN SESİ, HAKİKÂTİN PERDESİ: KARAGÖZ MUSİKİSİNDE ÇOKLUK-BİRLİK DİYALEKTİĞİ VE AKUSTİK ONTOLOJİ
15:50	Melda KOMAN, İlke BORAN	ORFF SCHULWERK'İN TÜRKİYE'DEKİ 2000-2018 YILLARI ARASINDAKİ GELİŞİMİ ÜZERİNE İNCELEME
16:00	Mervenur COŞKUN, Güner ÖZKAN	RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI BAĞLAMINDA YAPTIRIMLARIN SINIRLARI: EKONOMİK BASKIDAN SİYASİ DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİNE
16:10	Muammer BİLGİÇ, Hakan ARIKAN	MICHEL DE CERTAU'NUN STRATEJİ VE TAKTİK KURAMLARI BAĞLAMINDA ANITPARK FORUM VE KENT HAKKI SAVUNMASI
16:30	Osmanemir MESUT, Bilge Kağan ÖZBAY	BÜYÜKŞEHİRLER İÇİN AKILLI ŞEHİR ENDEKSİ GELİŞTİRİLMESİ
16:40	Samet ÇETİN	TEK BİR KÖK İKİ FARKLI EDAT: "DİYE" EDATININ KÖKENİ ÜZERİNE
16:50	Serdar Kenan GÜL, Süheyla KARTAL	TÜRKİYEDE KAMU PERSONELİ SEÇME SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNCEL SORUNLARI

17:00	Yusuf ABUBAKAR WARA	THE DIVERSIFICATION OF RIGHTWING PARTIES IN CONTEMPORARY EUROPE
17:10	Melisa Nur BÜLBÜL, Gökhan ÇAMOĞLU	KENTSEL YEŞİL ALAN SULAMASINDA ARITILMIŞ ATIK SU KULLANIMINA YÖNELİK HALKIN SOSYAL KABUL DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ: GÜZELYALI/ÇANAKKALE ÖRNEĞİ
17:20	Perihan CİHANER, Hilal KARAKAŞ, Gaye ÖZKASAP	İŞLETMELERİN ULUSLARARASILAŞMA SÜRECİNDE UPPSALA MODELİ: AŞAMALI ÖĞRENME, PSİKOLOJİK MESAFE VE AĞ İLİŞKİLERİ
17:30	Hayrettin GÜMÜŞDAĞ, Nalan AKSAKAL	MENTAL CONTROL AND PERFORMANCE READINESS: THE ROLE OF SELF-EFFICACY AND COGNITIVE CONTROL IN UNIVERSITY ATHLETES UNDER COMPETITIVE PRESSURE
17:40	Hayrettin GÜMÜŞDAĞ, Nalan AKSAKAL	THE ROLE OF PHYSICAL ACTIVITY IN PSYCHOLOGICAL WELL-BEING, SOCIAL CONNECTEDNESS, AND ACADEMIC ENGAGEMENT AMONG UNIVERSITY STUDENTS

SÖZEL - POSTER OTURUMLAR / ORAL - POSTER SESSIONS

OTURUM / SESSION : 2

Tarih ve Saat / Date and Time : 27 JUNE 2026 - 14:00 - 18:00 (GMT+3)

Oturum Başkanı (Head of Session) : Prof. Dr. Ashok JAMMI

Prof. Dr. Ali Serdar YÜCEL

Prof. Dr. Alma A. BANGAYAN

Prof. Dr. Serkan DÜZ

Assoc. Prof. Dr. Gökşen ARAS

Assoc. Prof. Dr. Rabia Hürrem ÖZDURAK SINGIN

Assist. Prof. Dr. L. Santhosh KUMAR

Admin

14:00	Dennis Van MOORLEGHEM, Joran CARETTE, Mieke VANDENBULCKE	DYNAMICS OF INDIVIDUALIZATION AND SOCIAL ALIENATION IN THE DIGITAL AGE
14:10	Déborah DECOSTER, Line D'HAENE	SCREEN TIME AND COGNITIVE DEVELOPMENT
14:20	Nena DESRAMAUX, Marijn LIBBRECHT	THE CONTRIBUTION OF CIRCULAR ECONOMY POLICIES TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS
14:30	Benjamin De VLEESCHOUWER	THE MEDIATING AND MODERATING ROLE OF INDIVIDUALS' FINANCIAL LITERACY LEVELS ON HOUSEHOLD BUDGET MANAGEMENT, SAVING TENDENCIES, AND DECISIONS TO PREFER ALTERNATIVE INVESTMENT TOOLS DURING PERIODS OF MACROECONOMIC UNCERTAINTY
14:40	Patrik VYKUKAL, Oleg KLAPIL	MORAL RELATIVISM AND THE RECONSTRUCTION OF ETHICAL VALUES IN THE CONTEXT OF POSTMODERNISM
14:50	Stanislava LÉTALOVÁ, Vendelín KOLÁŘ	SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE CHANGING STRUCTURE OF THE CYBERBULLYING AND CRIME PHENOMENON
15:00	Marc-Antoine CRÉPIN, Christine MARCHANT	THE DESTRUCTIVE EFFECTS OF GREENWASHING STRATEGIES EMPLOYED WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABILITY COMMUNICATION IN THE FAST-MOVING CONSUMER GOODS SECTOR ON CONSCIOUS CONSUMERS' BRAND TRUST, PERCEPTION, AND PURCHASE INTENTIONS
15:10	Luc SAINT-YVES, Christine MARCHANT	THE POWER OF NEUROMARKETING METHODS IN DIRECTING CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR
15:20	Christophe JAUBERT	POST-TRUTH REPRESENTATIONS IN ART
15:30	Emmanuelle DEVEREAUX, Annick JACQUINOT, Richard PARMENTIER	CORPORATE REPUTATION MANAGEMENT IN THE AGE OF DIGITAL COMMUNICATION: A RHETORICAL AND SEMIOTIC ANALYSIS OF STRATEGIC PUBLIC RELATIONS CAMPAIGNS IMPLEMENTED DURING SOCIAL MEDIA CRISES FACED BY GLOBAL BRANDS THROUGH CASE STUDIES
15:40	Marie-Thérèse BÉLANGER, Louise CHOFFARD	THE TRANSFORMATION OF DEMOGRAPHIC STRUCTURE AND MIGRATION MOVEMENTS BY SMART AGRICULTURE APPLICATIONS IN RURAL DEVELOPMENT

15:50	Valéry SUBERCASEAUX, Jennifer GÉRIN-LAJOIE	GASTRONOMY AND TRADITIONAL DIETARY PRACTICES IN THE CONSTRUCTION OF CULTURAL IDENTITY
16:00	Artur HECHER, Pascal ROBISCH, Annemarie SCHREBER	A PSYCHOANALYTIC READING OF THE CONFLICT BETWEEN POWER AND THE INDIVIDUAL IN DYSTOPIAN NOVELS
16:10	Charlotte SAUERBRUNN, Josef FAEHRMANN	SOCIOCULTURAL INTEGRATION AND URBAN SPACE UTILIZATION OF TURKISH IMMIGRANTS IN POST-WORLD WAR II GERMANY
16:20	Augustin KRONENBERG, Josef FAEHRMANN	A CRITICAL EXAMINATION OF URBAN RENEWAL-ORIENTED GENTRIFICATION PROCESSES IN GLOBAL SOUTH METROPOLISES IN THE CONTEXT OF LOCAL POPULATION DISPLACEMENT, VIOLATIONS OF THE RIGHT TO THE CITY, AND SOCIO-SPATIAL SEGREGATION DYNAMICS
16:30	Angelika RATZINGER	THE REPERCUSSIONS OF LEADERSHIP STYLES ON EMPLOYEE PERFORMANCE IN HEALTHCARE INSTITUTIONS DURING CRISIS PERIODS
16:40	Daniela WALLMANN, Raphael SCHÖNHERR	THE DETERMINANT ROLE OF BILINGUAL EDUCATION MODELS ON THE ACADEMIC SUCCESS OF MINORITY GROUPS IN GERMANY
16:50	Debora VELOTTA, Lorenza CONTINO	THE DESIGN OF PUBLIC SPACES AND COMMUNICATION BETWEEN SOCIAL CLASSES IN RENAISSANCE ITALY
17:00	Samanta GIORGIO, Flaviana ALTADONNA, Editta MAGALDI	THE DETERMINATION OF ALTERNATIVE TOURISM TYPES AND DESTINATION PREFERENCES BY CLIMATE CHANGE
17:10	Cosma D'AMBROSI	EMERGING RISKS IN THE FIELD OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY DURING THE INDUSTRY 4.0 TRANSITION PROCESS
17:20	Berend KORBELD, Saartje LUNENBORG	COPYRIGHT AND ORIGINALITY DEBATES IN DIGITAL ILLUSTRATION AND AI ART
17:30	Marlieke BESSEMBINDER, Cathelijne Oud AANSTOOT, Saartje LUNENBORG	THE CHALLENGES POSED BY AUTONOMOUS SYSTEMS AND AI-SUPPORTED DECISION-MAKING MECHANISMS TO THE CONCEPTS OF FAULT AND LIABILITY IN CRIMINAL LAW: AN EVALUATION ON THE INADEQUACY OF CURRENT LEGAL FRAMEWORKS
17:40	Trijntje Kleine SCHAARS	THE SYNTACTIC AND SEMANTIC EVOLUTION OF SOCIAL MEDIA LANGUAGE IN DAILY COMMUNICATION
17:50	Valerie MOLLEN, Joris KESSEN, Pieter-Jan HEUVER EGBERTS	THE SHAPING OF LOCAL POLITICS AND THE PERCEPTION OF DEMOCRACY BY ANTI-GLOBALIZATION MOVEMENTS

DAVETLİ KONUŞMACILAR

INVITED SPEAKERS

ZİHİNSEL DAYANIKLILIK VE PERFORMANS HAZIRLIĞI: SPORCULARDA PSİKOLOJİK GÜCÜN BELİRLEYİCİ ROLÜ

Prof. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ

Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Yozgat / Türkiye

Öz: Günümüz spor ortamı, fiziksel performansın yanı sıra psikolojik dayanıklılık, bilişsel esneklik ve duygusal düzenleme becerilerinin de başarı üzerinde belirleyici olduğu yüksek rekabet düzeyine sahip bir yapıya dönüşmüştür. Bu bağlamda zihinsel dayanıklılık, sporcuların baskı altında performanslarını sürdürebilmeleri, olumsuzluklarla etkili biçimde başa çıkabilmeleri ve hedef odaklı davranışlarını koruyabilmeleri açısından temel psikolojik özelliklerden biri olarak kabul edilmektedir. Performans hazırlığı ise sporcunun müsabaka öncesinde bilişsel, duygusal, motivasyonel ve davranışsal açıdan en uygun performans düzeyine ulaşmasını sağlayan dinamik ve çok boyutlu bir süreçtir. Bu davetli konuşmada, zihinsel dayanıklılık ve performans hazırlığı kavramları spor psikolojisinin güncel kuramsal yaklaşımları çerçevesinde ele alınacaktır. Özellikle Bandura'nın öz-yeterlik kuramı, dikkat kontrolü modelleri ve performans psikolojisine ilişkin güncel araştırmalar temelinde psikolojik dayanıklılığı oluşturan temel mekanizmalar tartışılacaktır. Ayrıca öz-yeterlik, bilişsel kontrol, dikkat düzenleme, stresle başa çıkma ve psikolojik beceri eğitiminin performans hazırlığı üzerindeki etkileri bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilecektir. Konuşmada elit sporcular ve üniversite sporcuları üzerinde gerçekleştirilen güncel araştırmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda, zihinsel dayanıklılığın sürdürülebilir sportif başarıdaki rolü ortaya konulacak; psikolojik beceri eğitimlerinin performans gelişimine katkısı uygulamalı örneklerle açıklanacaktır. Bunun yanında antrenörler, spor psikologları ve performans uzmanlarının sporcuların psikolojik gelişimini desteklemek amacıyla kullanabilecekleri bilimsel temelli uygulama önerilerine de yer verilecektir. Sonuç olarak bu konuşma, zihinsel dayanıklılık ve performans hazırlığının yalnızca bireysel psikolojik özellikler değil, aynı zamanda geliştirilebilir performans bileşenleri olduğunu vurgulayarak spor psikolojisi alanındaki güncel bilimsel gelişmeler ile uygulama alanı arasında köprü kurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel Kontrol, Öz-Yeterlilik, Performans Hazırlığı, Spor Psikolojisi, Zihinsel Dayanıklılık

GİRİŞ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Spor performansı uzun yıllar boyunca fiziksel kapasite, teknik beceri ve fizyolojik yeterlilik üzerinden değerlendirilmiştir. Ancak güncel spor bilimleri, performansın yalnızca biyomekanik bir çıktı olmadığını; aynı zamanda bilişsel, duygusal ve motivasyonel süreçlerin etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir yapı olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle yüksek rekabet ortamlarında sporcuların performansı, yalnızca rakipleriyle değil aynı zamanda stres, kaygı ve dikkat dağıtıcı bilişsel süreçlerle de mücadele etmelerine bağlıdır (Weinberg & Gould, 2019).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, psikolojik faktörlerin spor performansı üzerindeki etkisinin giderek daha belirleyici hale geldiğini göstermektedir. Özellikle öz-yeterlik, dikkat kontrolü ve zihinsel dayanıklılık gibi değişkenlerin sporcuların performans istikrarını önemli ölçüde etkilediği vurgulanmaktadır (Bandura, 1997; Eysenck vd., 2007).

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışma, üniversite sporcularında zihinsel dayanıklılık ve performans hazırlığı kavramlarını öz-yeterlik ve bilişsel kontrol çerçevesinde ele alarak, bu psikolojik değişkenlerin spor performansına yönelik kuramsal ve uygulamalı önemini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda çalışma, sporcuların yalnızca fiziksel değil aynı zamanda psikolojik hazırlık düzeylerinin performans üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymayı hedeflemektedir.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Spor psikolojisi literatürü incelendiğinde, performansın psikolojik temellerini birlikte ele alan bütüncül çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye'de üniversite sporcuları üzerinde yapılan araştırmalar çoğunlukla tekil psikolojik değişkenlere odaklanmaktadır.

Bu çalışma, aşağıdaki açılardan önem taşımaktadır:

- Zihinsel dayanıklılık ve performans hazırlığını bütüncül modelde ele alması
- Öz-yeterlik ve bilişsel kontrolü birlikte değerlendirmesi
- Üniversite sporcuları gibi çift yük (academic + sport) yaşayan bir gruba odaklanması
- Uygulamalı spor psikolojisi açısından antrenör ve psikologlara yol göstermesi

Bu yönüyle çalışma, hem teorik hem de uygulamalı spor psikolojisi literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Performansın Psikolojik Temelleri

Spor psikolojisi literatürü incelendiğinde, performansın temel belirleyicilerinden birinin öz-yeterlik inancı olduğu açıkça görülmektedir. Bandura'nın (1997) sosyal bilişsel kuramına göre bireyin kendi kapasitesine ilişkin inancı, davranışlarını, çabasını ve stresle başa çıkma biçimini doğrudan etkilemektedir.

Spor bağlamında yüksek öz-yeterliğe sahip sporcuların:

- Daha yüksek hedefler belirlediği,
- Zorluklar karşısında daha uzun süre mücadele ettiği,
- Ve baskı altında daha istikrarlı performans sergilediği bilinmektedir.

Dolayısıyla öz-yeterlik, yalnızca bir motivasyon unsuru değil, aynı zamanda performansın psikolojik altyapısını oluşturan temel bir mekanizmadır.

Dikkat Kontrolü ve Bilişsel Süreçler

Performansı belirleyen bir diğer önemli yapı ise bilişsel kontrol ve dikkat düzenleme süreçleridir. Spor ortamında sporcular sürekli olarak içsel ve dışsal uyaranlara maruz kalmaktadır: seyirci baskısı, rakip davranışları, hata sonrası oluşan kaygı ve düşünsel müdahaleler gibi.

Spor ortamında performansın sürdürülebilirliği, dikkat kontrolü süreçleriyle yakından ilişkilidir. Derryberry ve Reed (2002), dikkat kontrolünü bireyin dikkatini odaklama ve yönlendirme kapasitesi olarak tanımlamaktadır. Dikkat kontrol modeli, bireyin dikkatini odaklama ve yönlendirme kapasitesinin, stres altında performansı korumada kritik rol oynadığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Eysenck ve arkadaşlarının (2007) geliştirdiği Dikkat Kontrol Teorisi'ne göre, yüksek kaygı düzeyi bireyin bilişsel kaynaklarını tüketerek dikkat dağınıklığına ve performans düşüşüne yol açmaktadır. Bu nedenle yüksek bilişsel kontrol, özellikle stres altında performansın korunmasında kritik bir mekanizma olarak kabul edilmektedir.

Bu bağlamda, dikkatini sürdürebilen sporcuların:

- Daha doğru karar verdiği,
- Daha az hata yaptığı,
- Ve daha yüksek performans istikrarı gösterdiği görülmektedir.

Zihinsel Hazırlık Kavramı

Bu iki temel yapı—öz-yeterlik ve bilişsel kontrol—bir araya geldiğinde karşımıza performans hazırlığı kavramı çıkmaktadır. Zihinsel hazırlık, sporcunun bir müsabaka öncesinde kendini bilişsel, duygusal ve motivasyonel açıdan hazır hissetmesi olarak tanımlanabilir.

Bu yapı:

- Odaklanma düzeyi,
- Kaygı yönetimi,
- Ve motivasyonel kararlılık gibi boyutları içermektedir.

Zekioğlu ve arkadaşlarının (2017) geliştirdiği zihinsel hazır oluş yaklaşımı da, sporcuların yalnızca fiziksel değil aynı zamanda psikolojik olarak da yarışmaya hazır olmalarının performans üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir.

Zihinsel Dayanıklılık ve Psikolojik Güç

Zihinsel dayanıklılık (mental toughness), sporcuların baskı, stres ve zorluklar karşısında performanslarını sürdürebilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yapı yalnızca direnç değil, aynı zamanda hedefe yönelik davranışın devamlılığını da kapsamaktadır.

Literatür, zihinsel dayanıklılığın:

- Öz-yeterlik
- Duygu düzenleme
- Motivasyon
- Öz-kontrol

gibi değişkenlerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Gucciardi vd., 2015; Clough vd., 2002).

Performans Hazırlığı Kavramı

Performans hazırlığı, sporcunun müsabaka öncesinde bilişsel, duygusal ve motivasyonel olarak optimum düzeye ulaşmasını ifade eder. Bu yapı:

- Dikkat odağı
- Kaygı kontrolü
- Motivasyonel hazır oluş
- Psikolojik güven

bileşenlerinden oluşmaktadır.

Zekioğlu ve arkadaşları (2017), performans hazırlığının sporcuların zihinsel hazır oluş düzeylerini belirlemede önemli bir psikolojik yapı olduğunu göstermiştir.

Uygulama ve Antrenörlük Açısından Önemi

Bu bilimsel bulgular, spor performansının yalnızca fiziksel antrenman süreçleriyle değil, aynı zamanda güçlü bir zihinsel yapı ile inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Spor bilimleri literatürü, psikolojik becerilerin geliştirilmesinin performansın sürdürülebilirliği açısından kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır (Weinberg & Gould, 2019; Moran, 2012).

Bu nedenle antrenörlerin ve spor psikologlarının sporcu gelişim süreçlerinde aşağıdaki psikolojik becerilere sistematik olarak yer vermeleri gerekmektedir:

- Öz-yeterlik geliştirme stratejileri
- Dikkat kontrolü ve odaklanma eğitimleri
- Müsabaka öncesi psikolojik hazırlık rutinleri

Bandura'nın (1997) sosyal bilişsel kuramına göre öz-yeterlik, performans davranışının en güçlü belirleyicilerinden biridir ve özellikle başarı deneyimleri yoluyla geliştirilmektedir. Bu bağlamda

antrenman süreçlerinde sporculara düzenli başarı deneyimleri sunulması ve olumlu geri bildirim mekanizmalarının kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Dikkat kontrolü açısından değerlendirildiğinde, Derryberry ve Reed (2002) ile Eysenck ve arkadaşlarının (2007) çalışmaları, yüksek dikkat kontrolünün stres altında performansın korunmasında temel bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Bu nedenle nefes egzersizleri, odaklanma rutinleri ve bilişsel yeniden yapılandırma teknikleri sporcuların performans istikrarını artırmada etkili araçlar olarak önerilmektedir.

Ayrıca zihinsel canlandırma (imagery) ve zihinsel prova tekniklerinin spor performansını artırdığı birçok çalışmada gösterilmiştir (Moran, 2012; Weinberg & Gould, 2019). Bu teknikler, sporcuların hem teknik becerilerini zihinsel olarak pekiştirmelerine hem de müsabaka öncesi kaygı düzeylerini azaltmalarına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, modern antrenman yaklaşımlarının yalnızca fiziksel yüklenme değil, aynı zamanda sistematik psikolojik beceri eğitimlerini de içermesi gerektiği açıktır.

SONUÇ

Bu çalışmada sporcularda zihinsel dayanıklılık ve performans hazırlığı kavramları, öz-yeterlik ve bilişsel kontrol çerçevesinde kuramsal olarak ele alınmıştır. Literatür bulguları, spor performansının yalnızca fiziksel ve teknik becerilerle açıklanamayacağını; bunun yanında güçlü bir psikolojik altyapının da belirleyici rol oynadığını açıkça göstermektedir.

Özellikle öz-yeterlik inancının sporcuların performans hazırlığı üzerinde merkezi bir rol oynadığı görülmektedir. Bandura'nın (1997) sosyal bilişsel kuramı doğrultusunda, kendine güvenen sporcuların daha yüksek motivasyon düzeyine sahip olduğu, baskı altında daha istikrarlı performans sergilediği ve başarısızlık durumlarından daha hızlı toparlanabildiği anlaşılmaktadır.

Bilişsel kontrol ise spor performansının sürdürülebilirliğinde kritik bir diğer değişken olarak öne çıkmaktadır. Derryberry ve Reed (2002) ile Eysenck ve arkadaşlarının (2007) çalışmalarına paralel olarak, dikkatini yönetebilen sporcuların stresli durumlarda daha az bilişsel dağınıklık yaşadığı ve karar verme süreçlerinde daha tutarlı oldukları görülmektedir.

Zihinsel dayanıklılık ise bu iki yapıyı bütünleştiren üst bir psikolojik kapasite olarak değerlendirilmektedir. Sporcuların baskı, stres ve rekabet ortamlarında performanslarını sürdürebilmeleri, bu dayanıklılık düzeyi ile doğrudan ilişkilidir.

Genel olarak elde edilen kuramsal bulgular, spor performansının çok boyutlu bir yapı olduğunu ve psikolojik değişkenlerin bu yapının merkezinde yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle sporcularda performans hazırlığının geliştirilmesi, yalnızca fiziksel antrenmanlarla değil, psikolojik beceri gelişimi ile birlikte ele alınmalıdır.

ÖNERİLER

Bu çalışmadan elde edilen kuramsal değerlendirmeler doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

Uygulayıcılara (Antrenör ve Spor Psikologları)

- Sporcularda öz-yeterlik düzeyini artırmaya yönelik hedef belirleme ve başarı deneyimi oluşturma stratejileri uygulanmalıdır.
- Antrenman süreçlerine zihinsel beceri eğitimleri (imgeleme, nefes kontrolü, olumlu iç konuşma) entegre edilmelidir.
- Özellikle müsabaka öncesi rutinlerde dikkat kontrolünü geliştiren egzersizlere yer verilmelidir.

Sporculara Yönelik Öneriler

- Sporcular, performans öncesi zihinsel hazırlık rutinleri geliştirmelidir.

- Stresli durumlarda dikkatlerini yönlendirmeyi öğrenmek için bilişsel farkındalık çalışmaları yapmalıdır.
- Başarıya odaklı değil, süreç odaklı düşünme becerisi geliştirilmelidir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Gelecek araştırmaların boylamsal ve deneysel tasarımlar ile yapılması önerilmektedir.
- Zihinsel dayanıklılık, öz-yeterlik ve bilişsel kontrolün birlikte ele alındığı yapısal model çalışmaları artırılmalıdır.
- Farklı spor branşlarında karşılaştırmalı çalışmalar yapılması literatüre katkı sağlayacaktır.

Eğitim ve Spor Politikalarına Yönelik Öneriler

- Üniversite spor programlarına spor psikolojisi destek sistemleri entegre edilmelidir.
- Sporcu gelişim modellerinde psikolojik beceriler resmi eğitim programlarına dahil edilmelidir.
- Sporcu sağlığı yalnızca fiziksel değil, psikolojik boyutuyla da değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, spor performansı yalnızca fiziksel kapasitenin değil, aynı zamanda güçlü bir zihinsel yapının ürünüdür. Zihinsel dayanıklılık, öz-yeterlik ve bilişsel kontrol gibi psikolojik değişkenler, sporcuların performans hazırlığını belirleyen temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle spor bilimlerinde gelecekte yapılacak çalışmaların, psikolojik faktörleri merkezine alan bütüncül modeller geliştirmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.

Clough, P., Earle, K., & Sewell, D. (2002). Mental toughness. In Cockerill (Ed.), *Solutions in sport psychology*. Thomson.

Derryberry, D., & Reed, M. A. (2002). Anxiety-related attentional biases. *Journal of Abnormal Psychology, 111*(2), 225–236.

Eysenck, M. W., Derakshan, N., Santos, R., & Calvo, M. G. (2007). Attentional control theory. *Emotion, 7*(2), 336–353.

Feltz, D. L., Short, S. E., & Sullivan, P. J. (2008). *Self-efficacy in sport*. Human Kinetics.

Gucciardi, D. F., Hanton, S., Gordon, S., Mallett, C. J., & Temby, P. (2015). The concept of mental toughness. *Psychology of Sport and Exercise, 16*, 18–31.

Moran, A. P. (2012). *Sport and exercise psychology: A critical introduction*. Routledge.

Weinberg, R. S., & Gould, D. (2019). *Foundations of sport and exercise psychology*. Human Kinetics.

Zekioğlu, A., Tatar, A., Bahadır, E., & Afacan, M. (2017). Zihinsel hazır oluş ölçeği. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 15*(3), 135–146.

SPOR ENDÜSTRİSİ EKOSİSTEMİNİN EKONOMİK YAPISI VE FİFA DÜNYA KUPASININ KÜRESEL SPOR EKONOMİSİNDEKİ YERİ[1]

Prof. Dr. Mihalis (Michael) KUYUCU

İstanbul Galata Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul / Türkiye

Öz: Spor, insanlık tarihinin en eski sosyal ve kültürel faaliyetlerinden biri olmasına rağmen, özellikle son yarım yüzyılda yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmeler sayesinde küresel ölçekte çok boyutlu bir endüstri kimliği kazanmıştır. Günümüzde spor; yalnızca sporcular, kulüpler ve taraftarlardan oluşan bir yapı olmaktan çıkmış, medya kuruluşları, sponsorluk şirketleri, yayın platformları, teknoloji firmaları, bahis sektörü, turizm işletmeleri, kamu kurumları ve uluslararası organizasyonları kapsayan devasa bir ekonomik ekosisteme dönüşmüştür. Bu ekosistem, her yıl yüz milyarlarca dolarlık ekonomik değer üretirken aynı zamanda milyonlarca kişiye doğrudan ve dolaylı istihdam sağlayan stratejik bir sektör hâline gelmiştir. Küreselleşme, dijitalleşme ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim, spor ekonomisinin büyümesini hızlandırmış; spor organizasyonlarını yalnızca sportif rekabet alanı olmaktan çıkararak uluslararası ticaretin, marka yönetiminin ve kültürel diplomasinin önemli araçlarından biri hâline getirmiştir. Özellikle televizyon yayın hakları, dijital medya platformları, sponsorluk anlaşmaları, lisanslı ürün satışları ve sosyal medya etkileşimleri, spor endüstrisinin ekonomik yapısını yeniden şekillendirmiş ve sporu küresel ölçekte sürdürülebilir bir yatırım alanına dönüştürmüştür. Bu dönüşümün en önemli örneklerinden biri hiç kuşkusuz FIFA Dünya Kupası'dır. Dört yılda bir düzenlenen bu organizasyon, yalnızca dünyanın en fazla izlenen spor etkinliklerinden biri değil, aynı zamanda milyarlarca dolarlık ekonomik hacim yaratan küresel bir ticari platformdur. Dünya Kupası; yayın haklarından sponsorluk gelirlerine, turizm hareketliliğinden altyapı yatırımlarına, istihdamdan ülke tanıtımına kadar pek çok ekonomik dinamiği aynı çatı altında buluşturarak spor ekonomisinin ulaştığı ölçeği gözler önüne sermektedir. Bunun yanında organizasyonun ev sahibi ülkeler üzerinde yarattığı ekonomik fırsatlar kadar, maliyetler, yatırım riskleri ve uzun vadeli sürdürülebilirlik tartışmaları da spor ekonomisi literatürünün önemli araştırma konuları arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, spor endüstrisinin ekonomik yapısı bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmakta; endüstriyi oluşturan temel paydaşlar, gelir kaynakları ve ekonomik ilişkiler incelenmektedir. Ardından FIFA Dünya Kupası'nın küresel spor ekonomisindeki konumu, ekonomik büyüklüğü ve uluslararası etkileri sayısal veriler ve akademik kaynaklar ışığında değerlendirilmektedir. Böylece sporun yalnızca rekabet ve eğlence boyutuyla değil; ekonomik kalkınma, uluslararası pazarlama, yatırım ve sürdürülebilir büyüme açısından da stratejik bir sektör olduğu ortaya konulmaktadır. Bu makale spor ekonomisi, spor yönetimi ve uluslararası spor organizasyonları alanında çalışan akademisyenler, araştırmacılar, öğrenciler ve sektör profesyonelleri için kapsamlı bir başvuru kaynağı olması; aynı zamanda sporun küresel ekonomi içerisindeki değişen rolüne ilişkin yeni araştırmalara katkı sağlaması temennisiyle hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Spor, Ekonomi, Spor Ekonomisi, Futbol, Dünya Ekonomisi, Futbol Ekonomisi

SPOR ENDÜSTRİSİNİN EKOSİSTEMİ VE ÖNEMİ

Günümüzde spor, bireysel fiziksel gelişim sınırlarını aşarak küresel ölçekte devasa bir hizmet sektörü haline gelmiş ve birçok ülke ekonomisinde lokomotif işlevi görmeye başlamıştır (Mavibaş, 2024; Sivrikaya & Demir, 2019). Bu bağlamda spor endüstrisi; yayın hakları, sponsorluk anlaşmaları, lisanslı ürün ticareti ve mega organizasyonlar gibi çeşitli gelir kalemlerini içeren çok katmanlı bir ekonomik yapı arz etmektedir (Güvercin & Mil, 2016, s. 2; Terekli & Çobanoğlu, 2018, s. 97).

Söz konusu sektörlerin birbirine entegre yapısı, spor turizminden inşaata ve telekomünikasyona kadar uzanan geniş bir değer zinciri yaratarak istihdam oranlarının artmasında ve ülke ekonomilerinin kalkınmasında kritik bir rol oynamaktadır (Katlav & Öney, 2018, s. 3). Buna ek

[1] ORCID NO: 0000-0002-1931-6844

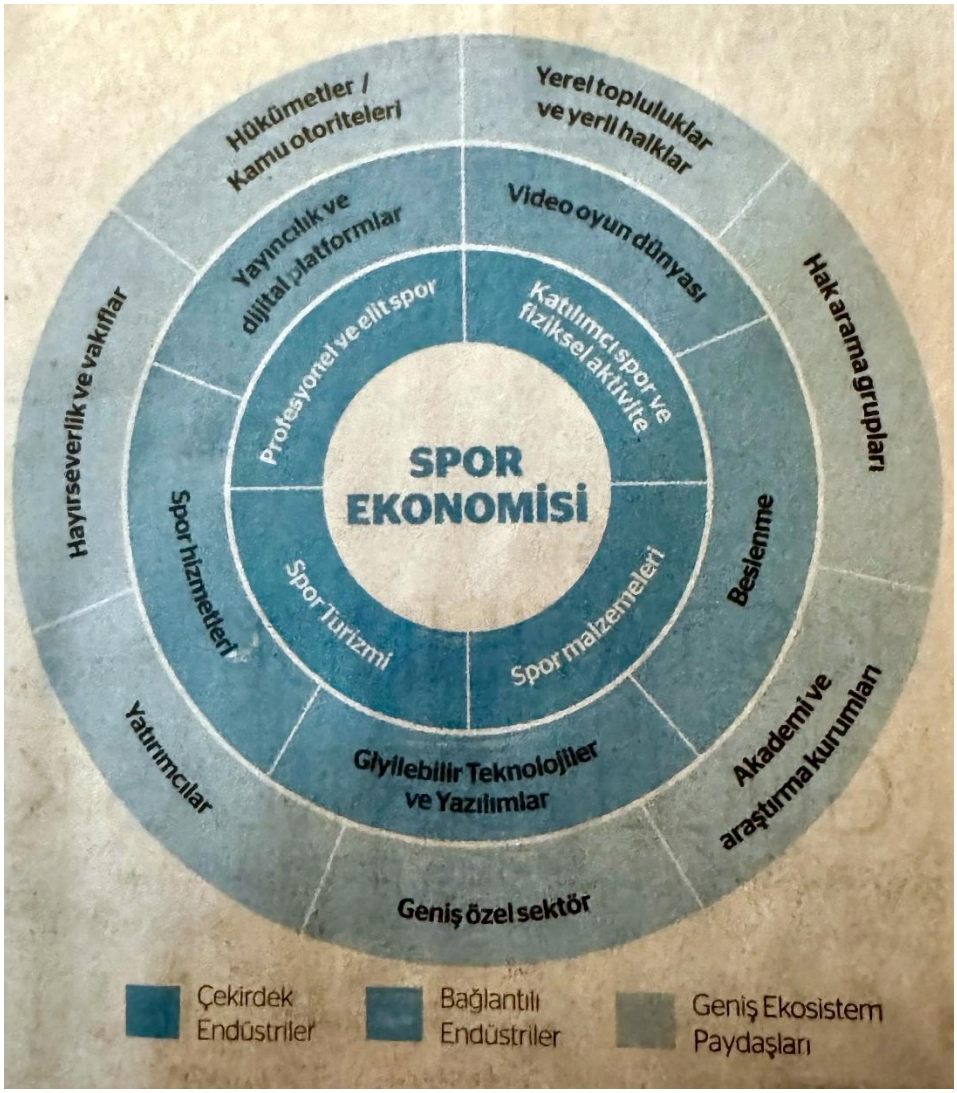
olarak, trilyon dolara ulaşması öngörülen kapasitesiyle spor sektörü, özellikle medya ve reklam gibi yan kollarla olan yüksek etkileşimi sayesinde küresel piyasalarda cazip bir yatırım alanı haline gelmiştir (Vardi, 2021). Bu sektörleşme süreci, spor faaliyetlerinin yalnızca sportif bir performans olmaktan öte, sosyal uyum ve katma değerli istihdam yaratan temel bir iktisadi alan olarak konumlanmasını sağlamıştır (Kasapoğlu, 2021).

Bu ekosistemin merkezi aktörleri olan profesyonel spor kulüpleri, medya kuruluşları ve yatırımcılar; reklam gelirleri, telif hakları ve halka arzlar gibi finansal araçlarla sektörün ekonomik hacmini sürekli genişletmektedir (Ürgüp & Demir, 2021, s. 241). Özellikle endüstriyel futbol örneğinde görüldüğü üzere, bu dönüşüm süreci sporun turizm, sağlık ve bahis gibi çok çeşitli sektörlerle iç içe geçmesine olanak tanıyarak çok boyutlu bir ekonomik ekosistemi tetiklemiştir (Siyahtaş, 2025, s. 2; Tekerek & Koç, 2021, s. 3). Bu yapının içerisinde futbol, uluslararası ticaret ve büyük ölçekli sermaye hareketleri ile kurduğu güçlü bağlar sayesinde endüstriyel spor pazarının finansal lokomotifi olma vasfını sürdürmektedir (Kırhasanoğlu & Özdemir, 2022, s. 2; Saatçıoğlu & Çakmak, 2019, s. 3).

Bu dönüşüm, kulüplerin ticari birer işletme gibi faaliyet göstererek pazarlama odaklı yapılanmalara yönelmesine ve gelir çeşitliliğini artırmak amacıyla isim hakları, bilet satışları ve mağazacılık gibi kalemlerden elde edilen katma değerin maksimize edilmesine neden olmuştur (Katırcı, 2011, s. 10; Peçenek vd., 2020, s. 11). Ayrıca, kulüplerin borsada işlem gören şirketler haline gelmesi ve yayın gelirlerindeki sürekli artış, bu organizasyonların toplumsal ve mali istikrarını koruyarak istihdam kapasitesini genişleten önemli birer aktör olarak kalmasını sağlamıştır (Taştan, 2021, s. 33).

Özellikle özel televizyon kanallarının yaygınlaşması, spor karşılaşmalarının kitlelere ulaşımını kolaylaştırarak sektörün 200 milyar dolarlık devasa bir işlem hacmine erişmesinde temel bir katalizör işlevi görmüştür (Ekmekçi vd., 2013, s. 20), ayrıca, kitle iletişim araçlarının sunduğu bu geniş erişim imkanı, futbolun sadece bir müsabaka değil, aynı zamanda yoğun finansal hareketliliğin yaşandığı kârlı bir eğlence ve tüketim sektörüne evrilmesini hızlandırmıştır (Peçenek, 2020). Teknolojik ilerlemelerle desteklenen bu dijital etkileşim, spor kulüplerinin prestijlerini artırmak amacıyla dünyaca ünlü oyuncuları transfer etmelerine olanak tanıyan bir kurumsal imaj yönetimi stratejisine dönüşmüştür (Danış & Yengin, 2020, s. 96).

Elde edilen bulgular, gelir çeşitliliğinin kulüplerin finansal dayanıklılığını artırmada ve küresel pazarlardaki rekabet avantajlarını desteklemede temel belirleyici olduğunu göstermektedir (Ergül, 2017, s. 45). Özellikle sponsorluk anlaşmalarının, kulüplerin hedef kitleleri üzerindeki görünürlüğünü artırarak marka sadakatini doğrudan finansal gelire dönüştürme potansiyeli taşıdığı tespit edilmiştir (Berk & Bayrak, 2019, s.229). Bunun yanı sıra, dijital platformlar ve mobil uygulamalar aracılığıyla güçlenen etkileşim süreçleri, spor hizmetlerinin tüketici davranışları üzerindeki dönüştürücü etkisini pekiştirerek sektördeki teknolojik inovasyon odaklı büyüme modelini desteklemektedir (Yılmaz & Ekenci, 2024, s. 2). Ayrıca, veri analitiği ve e-spor gibi dijital araçların entegrasyonu, kulüplere yeni gelir akışları yaratarak küresel markalaşma süreçlerinde stratejik bir rekabet avantajı sunmaktadır (Turan vd., 2025).

Şekil 1. Küresel Spor Ekonomisinin Ekosistemi (Sports for People and Planet Report)

Söz konusu dijital gelir modellerinin etkin kullanımı, kulüplerin yalnızca taraftarlarıyla olan bağlarını derinleştirmekle kalmayıp aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirliklerini de güvence altına almaktadır. Bununla birlikte, spor pazarlamasında yapay zeka ve büyük veri analitiğinin kullanımı, organizasyonların hedef kitlelerine özgü kişiselleştirilmiş stratejiler geliştirmesine imkân tanıyarak dijital dönüşümün sağladığı rekabet avantajını daha da belirginleştirmektedir (Adigüzel & Punar, 2025). Ayrıca, akıllı tesis yönetim sistemleri sayesinde sağlanan enerji verimliliği ve maliyet tasarrufu, kulüplerin operasyonel giderlerini minimize ederek daha geniş bütçelerin sportif performansa yönlendirilmesine katkıda bulunmaktadır (Karavelioğlu, 2024, s. 8).

Geleneksel yayıncılık modellerinin yerini alan abonelik tabanlı dijital platformlar ve interaktif içerik sunan hizmetler, spor organizasyonlarına esnek ve çeşitlendirilmiş gelir kanalları kazandırmaktadır (Öner & Bingöl, 2024). Bununla birlikte, dijitalleşmenin beraberinde getirdiği kişisel veri güvenliği riskleri, siber tehditlere karşı teknik altyapı zafiyetleri ve kriz anlarında yaşanabilecek iletişim kopuklukları gibi yapısal sorunlar, sürdürülebilir bir dijital büyüme için etkin risk yönetimi stratejilerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Öner vd., 2025, s.1). Bu bağlamda, dijital pazarlama uygulamaları yalnızca bir iletişim aracı olarak kalmayıp, kulüplerin finansal büyüme ve küresel markalaşma süreçlerinde stratejik bir bileşen haline gelerek sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamaktadır. Ayrıca, büyük veri analitiği ile desteklenen hedef odaklı pazarlama stratejileri, tüketici etkileşimini ve dönüşüm oranlarını artırarak kulüplerin gelir

akışlarını daha tahmin edilebilir kılmaktadır (Gençoğlu & Asan, 2023, s. 126; Gültekin & Kaçay, 2024, s. 14). Ayrıca, biyometrik veri izleme ve giyilebilir teknolojilerin kullanımı, sporcuların performans optimizasyonunu sağlayarak saha içi başarıyı artırmakta ve bu durum kulüplerin piyasa değerine doğrudan olumlu bir ivme kazandırmaktadır (Çınar, 2024:1). Buna ek olarak, dijital bilgi akışının hızlanması, spor kulüplerinin sponsorluk süreçlerinde daha şeffaf bir güven ortamı inşa etmelerini sağlayarak kurumsal itibarın finansal performansa yansımasını kolaylaştırmaktadır (Öner vd., 2025, s. 5). Bu süreçte, veri analitiği ile desteklenen mali kaynak yönetimi, kulüplerin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlamak adına hayati bir denge unsuru haline gelmektedir. Öte yandan, blockchain teknolojisi ile desteklenen taraftar tokenları ve nakitsiz ödeme sistemleri, dijital finansal araçların spor ekosisteminde taraftar etkileşimini derinleştiren yenilikçi gelir modelleri oluşturduğunu kanıtlamaktadır.

Bu dijital finansal araçlar, kulüplere ek sermaye girişi sağlarken taraftarların karar alma süreçlerine doğrudan katılımına olanak tanıyarak kulüp-taraftar sadakatini dijital bir ekosisteme taşımaktadır (Günbay & Aksu, 2024). Ayrıca, bu blok zinciri tabanlı platformlar, biletleme işlemlerinde sahteciliği önleyerek operasyonel güvenliği artırmakta ve veri sızıntısı risklerini minimize ederek kulüp yönetiminde daha şeffaf bir yapı oluşturmaktadır.

Benzer şekilde, e-spor sektöründe mikro ödemeler üzerinden gerçekleştirilen dijital varlık transferleri, geleneksel spor ekonomisinin sınırlarını aşarak yeni nesil tüketicilere yönelik kapsayıcı bir finansal model sunmaktadır (Öner, 2024). Bu gelişen ekosistemde, paydaş odaklı modellerin uygulanması, kulüplerin dijital varlıklardan elde ettikleri gelir ile çevresel ve yönetimsel sürdürülebilirlik hedefleri arasında stratejik bir denge kurmalarını zorunlu kılmaktadır (Ante vd., 2025). Ayrıca, NFT tabanlı benzersiz dijital varlıkların spor içeriği ve koleksiyon ürünlerinde kullanımı, kulüplere geleneksel medya ve sponsorluk bağımlılığından kurtularak doğrudan gelir yaratma imkânı tanımaktadır (Glebova & Mihail'Ova, 2023, s. 7). Ayrıca, merkeziyetsiz otonom organizasyonların spor yönetimine entegrasyonu, kulüp kararlarında taraftarların daha demokratik ve katılımcı bir rol üstlenmesine olanak tanıyarak kurumsal yönetimde yeni bir şeffaflık standardı belirlemektedir (Principe, 2024).

Bu teknolojik dönüşüm, merkezi finansal kurumların yarattığı operasyonel verimsizlikleri ve şeffaflık açıklarını blockchain tabanlı çözümlerle gidererek spor endüstrisinin küresel çapta ölçeklenebilir bir yapıya kavuşmasına öncülük etmektedir (Heng & Zhang, 2025). Buna ek olarak, taraftar tokenları gibi kripto varlıkların entegrasyonu, kulüplerin finansal fair play düzenlemeleri çerçevesinde gelir kalemlerini çeşitlendirerek mali yapılarını güçlendiren stratejik bir araç görevi görmektedir (Türkeli & Yenel, 2023). Bununla birlikte, taraftar tokenlerinin sunduğu bu katılımcı yönetişim modelleri, kulüp ile taraftar arasındaki duygusal bağları güçlendirerek topluluk aidiyetini dijital bir etkileşim platformuna dönüştürmektedir (Principe vd., 2024). Bununla birlikte, taraftar tokenları aracılığıyla sağlanan bu demokratik etkileşim ortamı, sadece sportif kararların alınmasına olanak tanımakla kalmayıp, aynı zamanda taraftarların ek gelir elde etmelerini sağlayarak kulüp ekonomisinde pasif bir yatırımcı kimliği kazanmalarını desteklemektedir (Stegmann vd., 2023; Yurtsızoplu & Akgül, 2022, s. 387).

Ayrıca, blok zinciri tabanlı bu altyapılar, organizasyon süreçlerinde akıllı sözleşmeler aracılığıyla otomatik ödeme sistemlerini devreye sokarak, sponsorluk anlaşmalarından elde edilen gelirlerin şeffaf ve aracısız bir şekilde dağıtılmasını olanaklı kılmaktadır. Bunun yanı sıra, sporcuların kendi markalarını yöneterek doğrudan dijital varlıklar ve tokenlaştırılmış sponsorluklar üzerinden gelir elde etmeleri, geleneksel kulüp merkezli yapıların dışında yeni bir değer yaratma biçimi ortaya çıkarmaktadır (Westerbeek & Schaik, 2025, s. 6). Bununla birlikte, merkeziyetsiz otonom organizasyonların spor yönetişimine dahil edilmesi, kulüplerin finansal süreçlerinde şeffaflığı artırırken, demokratikleşen karar mekanizmaları sayesinde taraftar bağlılığını yeni bir boyuta taşımaktadır. Ancak bu yeni yönetişim modellerinin yaygınlaşması, yasal düzenlemelerin yetersizliği ve siber güvenlik tehditleri gibi önemli riskleri de beraberinde getirerek, sürdürülebilir bir entegrasyon süreci için daha sağlam kurumsal çerçevelerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Erkasap, 2024).

Spor ekonomisinde yaşanan büyüme her yıl düzenli bir artış göstermektedir. Dünya Ekonomik Forumu'nun hazırladığı "Halk ve Gezegen için Spor" başlıklı raporda 2025 yılında spor ekonomisinin 2,3 trilyon dolar olduğunu açıklamıştır. Rapora göre profesyonel sporun 140 milyar dolarlık bir ekonomiye sahiptir. Buna karşılık spor turizminin hacmi 672 milyar dolar, spor malzemeleri sektörünün hacmi 614 milyar dolardır. Katılım sporunun 2025 yılındaki hacmi 560 milyar dolar olarak hesaplanmıştır 2016 yılında 1,3 trilyon dolar olan küresel spor ekonomisi 2025 yılında 2,3 trilyon dolara ulaşırken 2030 yılında spor ekonomisinin küresel çapta 3,7 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Yapılan projeksiyonlara göre ise 2050 yılında küresel spor ekonomisinin 8,8 trilyon dolara ulaşacağı varsayılmaktadır (Ulagay, 2026, s. 7).

VERİLERLE DÜNYA SPOR EKOSİSTEMİ

Dünya spor ekonomisi, artık yalnızca saha içindeki rekabetten ibaret olmayan; medya, yayıncılık, sponsorluk, bahis, teknoloji, turizm ve dijital platformları kapsayan dev bir küresel endüstri haline geldi. 2025–2026 verilerine göre spor ekonomisinin toplam büyüklüğü farklı hesaplama yöntemlerine göre 400 milyar dolardan 2,3 trilyon dolara kadar uzanmaktadır.

Tablo 1. Küresel Spor Ekonomisinin Dağılımı

Alan	Tahmini Büyüklük
Doğrudan küresel spor endüstrisi	417 milyar dolar (Kaynak: Visual Capitalist)
Spor IP ve organizasyon gelirleri	174 milyar dolar (Kaynak:Sports Business Journal)
Sporun toplam ekonomik etkisi	2,3 trilyon dolar (Kaynak: Reuters)

2026 itibarıyla spor ekonomisinin en ana gelir kaynakları şöyle dağılmaktadır:

Tablo 2. Küresel Spor Ekonomisinin Türlere Göre Dağılımı

Gelir Türü	Değer
Spor Bahisleri	133 milyar dolar
Medya Yayın Hakları	61 milyar dolar
Sponsorluk ve Stadyum Reklamları	52 milyar dolar
Pay TV Spor Abonelikleri	49 milyar dolar
Maç Günü Gelirleri	34 milyar dolar
Dijital Yayın / App Abonelikleri	24 milyar dolar
Fantasy Sports	27 milyar dolar
Spor Video Oyunları	17 milyar dolar

Bu tablo, spor ekonomisinin artık yalnızca kulüplerden değil; dijital platformlar, veri şirketleri, bahis uygulamaları ve yayın teknolojilerinden beslendiğini göstermektedir.

Bugün spor ekonomisinin en kritik alanı canlı yayın haklarıdır. 2026 yılında küresel spor yayın hakları harcamalarının 67,3 milyar doları aşacağı tahmin ediliyor. 2030'da ise bu rakamın 78 milyar doları geçmesi beklenmektedir.

Özellikle:

- National Football League dünyanın en yüksek gelirli spor organizasyonu konumunda.
- National Basketball Association ikinci sırada yer almaktadır.
- Dijital platformlar artık spor yayınlarında televizyonlarla rekabet etmektedir.

Amazon, Apple, Netflix ve YouTube gibi şirketlerin spor yayınlarına milyarlarca dolar yatırım yaptığı belirtilmektedir. Futbol dünya spor endüstrisinde en büyük ekonomik payı alan spor türüdür. Özellikle:

- FIFA Dünya Kupası

- Premier League
- UEFA organizasyonları dev gelirler üretmektedir.

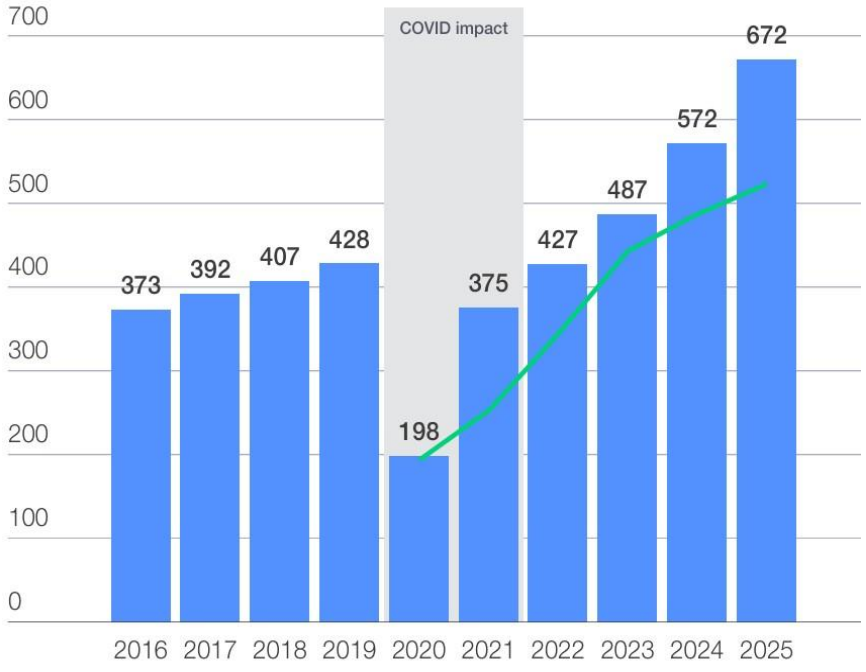
Dünya Kupası'nın tek başına 6 milyar doların üzerinde gelir yaratması beklenmektedir. Bu gelirlerin büyük kısmı: yayın haklarından, sponsorluklardan, lisanslı ürünlerden ve dijital içeriklerden gelmektedir.

Yapılan araştırmalara göre önümüzdeki dönemde spor ekonomisinin ekosistemini etkileyecek olan alanlar aşağıdaki gibi sıralanacaktır:

- Yapay zekâ destekli analiz sistemleri
- Dijital yayın platformları
- Veri ekonomisi
- Spor teknolojileri
- E-spor ve oyun sektörü
- Spor turizmi
- Kısa video ve sosyal medya içerikleri

Özellikle genç izleyicilerin klasik televizyon yerine TikTok, YouTube ve streaming platformlarına yönelmesi sektörün ekonomik modelini değiştirmektedir.

Spor ekonomisi artık yalnızca sahada oynanan bir "oyun" değil; medya, teknoloji, eğlence ve dijital tüketim ekonomisinin merkezindeki dev bir küresel endüstri haline gelmiş durumdadır. Bunlardan biri de Spor turizmidir. Spor turizmi de 2025 yılında 672 milyar doları bulmuştur.

Şekil 2. Küresel Spor Ekonomisinde Spor Turizminin Yeri (Sports for People and Planet Report)

FIFA DÜNYA KUPASININ EKONOMİK KAPSAMI

Futbol, küresel ölçekteki popülerliği ve yarattığı devasa finansal döngü ile günümüzde sadece bir spor dalı olmanın ötesine geçerek dünya ekonomisinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Koçdemir, 2024, s. 2). Özellikle FIFA Dünya Kupası gibi dört yılda bir düzenlenen organizasyonlar, ev sahibi ülkelerin altyapı projelerine ve turizm sektörüne ivme kazandırarak ekonomiye doğrudan katkı sağlamaktadır (Gençoğlu & Asan, 2023, s. 117). Bununla birlikte, turnuva

süresince ağırlanan yüz binlerce turist konaklama, yeme-içme ve alışveriş harcamalarıyla yerel ekonomide önemli bir nakit akışı oluşturmaktadır (Karademir, 2023, s. 119). Bunun yanı sıra, bu dev organizasyonlar ev sahibi ülkelerde geniş çaplı istihdam olanakları yaratarak kalıcı iş gücü piyasasına da destek sağlamaktadır (Terekli & Çobanoğlu, 2018, s. 104). Ayrıca, spor ürünlerinin üretimi, bilet satışları ve medya yayın hakları gibi kalemler futbolun ticari boyutunu genişleterek küresel çapta yüksek bir ekonomik değer üretilmesine olanak tanımaktadır (Kırhasanoğlu & Özdemir, 2022, s. 2).

Örneğin, 2022 yılında Katar'da düzenlenen turnuva, altyapı yatırımları ve artan turizm gelirleri sayesinde ev sahibi ülkeye yaklaşık 11 milyar dolarlık pozitif ekonomik getiri sağlamıştır (Özyeşil vd., 2023; Aksoy, 2023). Ancak, bu kısa vadeli kazanımların sürdürülebilirliği, turnuva sonrası dönemde altyapı tesislerinin bakım maliyetlerinin yönetilmesi ve ekonomik çeşitlilik stratejilerinin etkin uygulanmasına bağlıdır (Guan, 2025; Mukendi vd., 2025). Bu doğrultuda, stadyumlar ve ulaşım ağları gibi fiziksel sermaye yatırımlarının turnuva sonrasında da verimli kullanılabilmesi, uzun vadeli ekonomik büyüme hedefleri açısından kritik bir rol oynamaktadır (Nawalkha, 2024). Ayrıca, istihdam artışı ve ihracat hacmindeki genişleme, büyük ölçekli spor organizasyonlarının GSYİH büyümesini destekleyen en belirgin faktörler arasında yer almaktadır (Nguyen vd., 2024).

2014 Brezilya Dünya Kupası özelinde gerçekleştirilen toplam 15 milyar dolarlık harcamanın önemli bir bölümü ulaşım, stadyum ve havaalanı altyapısının geliştirilmesine kanalize edilmiştir (Terekli & Çobanoğlu, 2018, s. 104). Bu ölçekteki yatırımlar, müsabaka döneminde ülkeye akın eden yüz binlerce turistin konaklama ve yeme-içme harcamalarıyla birleşerek yerel ekonomiye doğrudan nakit akışı sağlamaktadır (Karademir, 2023, s.119). Buna ek olarak, turnuvaların yarattığı devasa izleyici kitlesi ve medya görünürlüğü, ev sahibi ülkenin uluslararası marka değerini artırarak uzun vadeli turizm ve yatırım kapasitesini tetikleyen bir katalizör görevi üstlenmektedir (Barreda vd., 2017, s. 188; Ongan, 2013). Bununla birlikte, ev sahibi ülkelerin ekonomik kazanımları genellikle organizasyon öncesindeki altyapı yeterliliklerine ve turnuva sonrasındaki tesis kullanım planlarına bağlı olarak büyük değişkenlik göstermektedir (Juvani, 2026).

Bu noktada, sürdürülebilir bir ekonomik verim elde edebilmek adına, turnuva sonrası dönemde tesislerin atıl kalmasını engelleyecek etkin bir pazarlama stratejisinin ve uluslararası ölçekli organizasyonların sürekliliğinin sağlanması kritik önem taşımaktadır.

2014 yılındaki organizasyonda 710 bini daimî olmak üzere toplam 1 milyon kişilik istihdam hacmi oluşturulması, bu mega projelerin iş gücü piyasasına sağladığı somut katkının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Terekli & Çobanoğlu, 2018, s. 104). Buna karşın, 2022 Katar örneğinde olduğu gibi, turizm ve ticaret hacmindeki artışın net getirisinin yaklaşık 11 milyar dolar seviyesine ulaştığı tahmin edilmektedir (Özyeşil vd., 2023). Ancak, bu olumlu projeksiyonlara rağmen, bazı ev sahibi ülkelerin öngörülen kâr hedeflerinin gerisinde kalarak bütçe aşımı ve borçlanma yüküyle karşılaştığı durumlar da literatürde dikkat çekmektedir (Hummel, 2018, s. 28).

Bu tür devasa maliyetlerin operasyonel bütçeyi aşması, atıl kalan spor tesislerinin bakım masraflarıyla birleşerek uzun vadeli mali sürdürülebilirliği tehlikeye atan riskler arasında yer almaktadır (Polat vd., 2025, s. 4). Özellikle, büyük ölçekli spor etkinliklerinin neredeyse beşte dördünde mali açık yaşanması, ev sahipliği kararlarının ekonomik rasyonalitesini sorgulatan kritik bir veridir (Drapkin vd., 2023, s. 101). Bu bağlamda, kamu harcamalarının başka sektörlerden kısılarak spora aktarılması, çoğu zaman diğer ekonomik alanlarda aktivite azalmasına veya vergi artışlarına sebebiyet vererek beklenen net pozitif çıktıyı zayıflatmaktadır.

FIFA DÜNYA KUPASININ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ

FIFA Dünya Kupası bugün dünyanın en büyük spor organizasyonlarından biri olmasının yanında aynı zamanda dev bir ekonomik güç merkezidir. Dünya Kupası yalnızca futbol turnuvası değil; medya, turizm, sponsorluk, inşaat, yayıncılık, reklam, bahis ve dijital ekonomiyi harekete geçiren

küresel bir mega etkinliktir. Son üç turnuvaların ekonomik boyutuna bakıldığında organizasyonun büyüklüğü net biçimde görülmektedir.

Tablo 3. FİFA'nın Dünya Kupası Gelirleri (2018-2026)

Turnuva	FIFA Geliri
2018 Rusya Dünya Kupası	5,3 milyar dolar
2022 Katar Dünya Kupası	7,5 milyar dolar
2026 ABD-Kanada-Meksika Dünya Kupası (beklenen)	13 milyar dolar

Dünya Kupası gelirlerinin ana kaynakları ise şöyle sıralanmaktadır:

Tablo 4. Dünya Kupası Ortalama Gelirlerinin Kalemleri ve Oranları

Gelir Kalemi	Yaklaşık Pay
TV Yayın Hakları	%50+
Sponsorluk ve Reklam	%30
Bilet Satışları	%10
Lisanslı Ürünler	%5
Dijital ve Diğer Gelirler	%5

2022 Katar Dünya Kupasının gelir kaynakları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- TV yayın gelirleri ana kaynak olmuştur.
- 3,18 milyon bilet satılmıştır.
- Bilet ve hospitality gelirleri yaklaşık 929 milyon dolara ulaşmıştır.

Katar tarafından düzenlenen 2022 Dünya Kupası spor tarihinin en pahalı organizasyonu olmuştur. Tahmini toplam yatırım: 200 milyar doların üzerinde olmuştur. Bu harcamalar: stadyumlar, metro sistemleri, yollar, havaalanları, oteller, şehir altyapısı için yapılmıştır.

Bu rakam, önceki Dünya Kupalarının kat ve kat üzerinde olmuştur. 2018 Rusya Dünya Kupası yaklaşık 14 milyar dolar, 2014 Brezilya Dünya Kupası yaklaşık 15 milyar dolar maliyet oluşturmuştu. Bu rakamlar Katar'ın düzenlediği turnuvanın çok altında kalmıştır.

2026 yılında yapılan dünya kupasının küresel ekonomiye 80.1 milyar dolarlık bir brüt çıktı sağlaması beklenmektedir. Bu çıktı küresel gayri safi yurt içi hasılaya 40,9 milyar dolarlık katkı sunması beklenmektedir. Kupanın ABD genelinde 185 bin, küresel olarak da 824 bin tam zamanlı iş imkanı yaratması tahmin edilmiştir.

Turnuvanın Amerikan ekonomisine 30,5 milyar dolarlık katkı sağlayacak. Dünyanın geri kalanına da 49,6 milyar dolarlık bir katkı sağlayacak. Bu iki rakamla birlikte FİFA, turnuvanın küresel ekonomiye 80,1 milyar dolarlık bir brüt çıktı sağlayacaktır.

Los Angelos şehrindeki oteller 158,4 milyon dolar, restoran sektörünün ise 71,7 milyon dolarlık bir getir getireceği öngörülmektedir. Sponsorship Marketing Association'a göre 2026 FİFA Dünya Kupasının pazarlama ve sponsorluk sözleşmesinden yaklaşık 2,5 ila 3 milyar dolarlık bir gelir saplayacaktır (Ergül, 2026).

Yapılan en güncel projeksiyonlara göre 2026'yı içeren dört yıllık dönemde toplam gelirin 13 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Bu rakam 2019 – 2022 döneminde 7,5 milyar dolar olmuştu. Bu dev meblağın 4,5 milyar dolarlık kısmı yayın haklarından, 3 milyar doları sponsor haklarından ve 2,7 milyar doları da bilet satışlarından gelmesi beklenmektedir. FİFA ayrıca lisanslı ürün satışlarından da 500 milyon dolarlık bir gelir elde edecektir.

Bu gelirlerin yanında FİFA'nın giderleri de yer almaktadır. Stadyum, güvenlik ve seyahat gibi başlıkları içeren operasyon giderleri 2,5 milyar bulurken, 1,1 milyar dolar katılımcı ülkelere verilecek ödüller, 1,7 milyar dolarlık bölüm dayanışma fonu adı altında dünya futbol ailesine

verilecektir. Geri kalan 5 milyar dolarlık meblağ ise direkt olarak FİFA'nın kasasına girecektir (Ulagat, 2025, s. 7). FİFA'nın kurumlar vergisinden muaf olması ayrıca ev sahibi ülkelerde de vergi muafiyetine sahip olması ne karının artmasına avantaj sağlamaktadır.

Tablo 5. FİFA'nın Dört Yıllık Dönemlerdeki Gelirleri

Dönem	Gelir (Milyar Dolar)
1999-2002	1,6
2003-2006	2,5
2007-2010	4,2
2011-2014	4,6
2015-2018	5,2
2019-2022	6,5
2023-2026	13 (Tahmini)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Küresel ölçekli spor organizasyonlarına dair veriler, ev sahibi ülkelerin altyapı giderlerinin sağladığı kısa dönemli turizm gelirlerinden daha yüksek maliyet yükleri getirebildiğini göstermektedir (Lončarič, 2025). Organizasyon süresince oluşan devasa tesislerin turnuva sonrası dönemde "beyaz fil" olarak adlandırılan düşük verimli ve maliyetli yapılara dönüşmesi, kamu kaynakları üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır (Çetin, 2023, s. 54).

Özellikle Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerin geçmişte ev sahipliği yaptıkları spor etkinliklerin ardından karşılaştıkları milyarlarca dolarlık kamu borcu ve âtıl tesis maliyetleri, bu ekonomik yükün sürdürülebilirliğini sorgulatan somut örnekler arasında yer almaktadır (Böyükelhan & Gümüşgül, 2023, s. 22).

Literatürdeki ampirik çalışmalar, stadyum gibi devasa tesislerin işletme giderlerini karşılayabilecek düzeyde düzenli kullanım oranlarına ulaşamamasının, uzun vadede ekonomik bir verimsizlik sarmalına yol açtığını doğrulamaktadır (Kavetsos & Szymanski, 2009, s. 160). Öte yandan, tesislerin yalnızca sporla sınırlı kalmayıp çok amaçlı rekreasyon alanları veya sosyal merkezler olarak yeniden işlevlendirilmesi, atıl kalma riskini minimize ederek kamu yatırımlarının geri dönüş süresini kısaltabilmektedir (Silik & Güçer, 2016:3). Bu bağlamda, ev sahibi ülkelerin ekonomik başarı şansını artırmak için büyük ölçekli altyapı yatırımlarını kentsel dönüşüm vizyonuyla bütünleşik bir planlama çerçevesinde ele almaları elzemdir (Sroka, 2025:3; Wolfe vd., 2024, s. 406). Buna ek olarak, mega spor etkinliklerinin yerel tedarik zincirleri yerine şehir dışından gelen taşeron firmalarla yürütülmesi, bölgedeki ekonomik sirkülasyonu kısıtlayarak beklenen yerel kalkınma etkisini zayıflatabilmektedir (Karadeniz & Güdük, 2020:117). Dolayısıyla, mega spor etkinliklerinin ekonomik başarısı yalnızca turnuva dönemindeki ciro artışına değil, yerel işletmelerin ve KOBİ'lerin bu devasa tedarik zincirine entegrasyon kapasitesine bağlıdır (Gülgün vd., 2019, s. 9). Bu entegrasyon süreci, ulusal düzeydeki markaların küresel vitrinde görünürlüğünü artırarak, organizasyon sonrası dönemde doğrudan yabancı yatırım çekme potansiyelini güçlendiren stratejik bir mekanizma teşkil etmektedir (Yıldız & Aydın, 2015, s. 10).

Ernst & Young'ın 2014 Brezilya Dünya Kupası öncesinde sunduğu projeksiyonlar, bu tür mega etkinliklerin vergi gelirleri ve istihdam yaratma kapasitesi üzerinden ulusal ekonomiye ciddi bir ivme kazandırabileceğini öngörmüştür (Barrios vd., 2016). Bununla birlikte, kamu destekli bu harcamaların genellikle yerel elitlerin statülerini yükseltmeye yönelik siyasi retoriklerden beslendiği ve ekonomik hedeflerin gerçekçi olmayan beklentilerle abartıldığı gerçeği göz ardı edilmemelidir (Ziakas, 2014, s. 697).

FIFA Dünya Kupası'nın ekonomik gücü kadar tartışmaları da büyüktür. Eleştiriler özetle bu başlıklarda sıralanabilir:

- Aşırı yüksek bilet fiyatları,

- Kamu harcamalarının büyüklüğü,
- Stadyumların sonradan âtıl kalması,
- İşçi hakları sorunları,
- Ticari aşırılık,
- FIFA'nın gelir odaklı yaklaşımı.

FIFA'nın düzenlediği Dünya Kupası günümüzde küresel medya ekonomisinin, spor yayıncılığının, sponsorluk sektörünün, spor turizminin, dijital eğlence ekonomisinin en büyük organizasyonlarından biridir.

Tek bir turnuva, milyarlarca dolar gelir, milyonlarca turist, dev altyapı yatırımları, küresel reklam yatırımları, küresel milyonlarca dijital etkileşim yaratmaktadır.

Bu nedenle Dünya Kupası artık yalnızca bir futbol turnuvası değil; küresel ekonomi, medya ve kültür endüstrisinin merkezindeki dev bir ekonomik ekosistem olarak görülmektedir

KAYNAKÇA

Adıgüzel, T., & Punar, B. (2025). Spor pazarlamasının gelenekselden dijitale dönüşümü. *Iğdır Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 8*(1), 50–58. https://doi.org/10.48133/igdirsbd.1723652

Aksoy, S. (2023). *Spor organizasyonlarının etkileri: 2022 FİFA Dünya Kupası örneği*. Özgür Yayınları. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub174.c811

Ante, L., Henninger, L., Bauers, S. B., & Schellinger, B. (2025). Blockchain-based fan tokens as a strategic resource for sports clubs: Opportunities, challenges, and a stakeholder-oriented model. *Digital Business, 5*(2), 100137. https://doi.org/10.1016/j.digbus.2025.100137

Barreda, A. A., Zamudio, S. Z., Chen, H., Cassilha, M., & Kageyama, Y. (2017). Evaluating the impact of mega-sporting events on hotel pricing strategies: The case of the 2014 FIFA World Cup. *Tourism Review, 72*(2), 184–208. https://doi.org/10.1108/tr-02-2017-0018

Barrios, D., Russell, S. H., & Andrews, M. (2016). *Bringing home the gold? A review of the economic impact of hosting mega-events*. Digital Access to Scholarship at Harvard (DASH), Harvard University. https://nrs.harvard.edu/URN-3:HUL.INSTREPOS:37366351

Berk, O., & Bayrak, T. (2019). The social media interaction of star athletes. *Electronic Journal of New Media, 3*(3), 226–236. https://doi.org/10.17932/iau.ejnm.25480200.2019.3/3.226-236

Böyükelhan, E., & Gümüşgül, O. (2023). *Ultra trail organizasyon paydaşları ve Türkiye'de sürdürülebilir turizme yönelik SWOT analizi*. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub116

Çetin, A. (2023). Spor turizmi ve spor etkinlikleri üzerine bir derleme. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi, 7*(1), 49–58. https://doi.org/10.32706/tusbid.1293281

Çınar, D. (2024). Digitalization in sports: Innovations and future perspectives. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/en/pub/sporvebilim/issue/90849/1553251

Danış, E., & Yengin, D. (2020). Investigation on football club of sport contact in Turkey: Case of Fenerbahçe, Beşiktaş and Galatasaray. *Electronic Journal of New Media, 4*(2), 89–105. https://doi.org/10.17932/iau.ejnm.25480200.2020.4/2.89-105

Drapkin, I. M., Savin, I., & Ilya, Z. (2023). Revisiting the effect of hosting large-scale sport events on international tourist inflows. *Journal of Sports Economics, 25*(1), 98–125. https://doi.org/10.1177/15270025231206393

Ekmekçi, A., Ekmekçi, R., & İrmiş, A. (2013). Küreselleşme ve spor endüstrisi. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/psbd/issue/20579/219297

Ergül, E. (2026, Haziran). *80 milyar dolarlık etkisiyle tarihinin en büyük Dünya Kupası*. Milliyet Spor Dünya Kupası Özel.

Ergül, N. (2017). Spor kulüplerinin futboldaki başarıları ile spor şirketlerinin finansal başarıları arasındaki ilişkinin test edilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35*(3), 43–71. https://doi.org/10.17065/huniibf.340696

Erkasap, A. (2024). Merkeziyetsiz özerk organizasyonların evrimi ve etkileri. *Sosyal Mucit Academic Review*. https://doi.org/10.54733/smar.1545182

Gençoğlu, C., & Asan, S. (2023). *Dijital çağda sporcu beslenmesi ve yapay zeka*. Özgür Yayınları. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub222.c955

Glebova, E., & Mihail'Ova, P. (2023). New currencies and new values in professional sports: Blockchain, NFT, and fintech through the stakeholder approach. *Journal of Physical Education and Sport, 23*(5). https://doi.org/10.7752/jpes.2023.05153

Guan, Z. (2025). Qatar 2022 FIFA World Cup for economic impact of sporting events. *Highlights in Science Engineering and Technology, 140*, 63–66. https://doi.org/10.54097/xavy9385

Gülgün, B., Yazıcı, K., Ankaya, F. Ü., & Balık, G. (2019). The Olympic villages and their benefits for the countries in the examples of Turkey and others. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ucbad/issue/44367/548689

Gültekin, G. Ş., & Kaçay, Z. (2024). Sports fandom in the digital age: The impact of digital transformation. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/en/pub/comusbd/issue/86894/1540494

Günbay, B., & Aksu, A. (2024). Futbol takımlarının kripto dünyasına karşı yaklaşımı. *Özgür Yayınları eBooks* içinde. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub613.c2613

Güvercin, A., & Mil, H. İ. (2016). The factors that affect the development of sports industry as an economy. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjscs/issue/24484/259496

Heng, W., & Zhang, Y. (2025). Research on the digital transaction model of the sports industry chain based on blockchain technology. *Scientific Reports, 15*(1), 25131. https://doi.org/10.1038/s41598-025-10045-7

Hummel, C. (2018). Do poor citizens benefit from mega-events? São Paulo's street vendors and the 2014 FIFA World Cup. *Latin American Politics and Society, 60*(4), 26–48. https://doi.org/10.1017/lap.2018.40

Juvani, L. (2026). *Jalkapallon MM- ja EM-kisojen taloudelliset vaikutukset järjestäjämaihin: Vertaileva tapaustutkimus vuosilta 2014–2024* [Tez]. Theseus (Ammattikorkeakoulujen). http://www.theseus.fi/handle/10024/913115

Karademir, M. B. (2023). Ekorekreasyon ve rafting turizmi. *Özgür Yayınları eBooks* içinde. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub174.c807

Karadeniz, E., & Güdük, T. (2020). Mersin ili spor turizmi potansiyelinin SWOT analiziyle değerlendirilmesi. *Journal of Tourism Theory and Research, 6*(2), 115–129. https://doi.org/10.24288/jttr.696503

Karavelioğlu, B. (2024). The effect of technology on sports and sports recreation: A review article. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/en/pub/sporvebilim/issue/87807/1517018

Kasapoğlu, M. M. (2021). Bir sektör olarak sporun değerlendirilmesi: Küresel perspektifte bir bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(4), 849–867. https://doi.org/10.18506/anemon.975418

Katırcı, H. (2011). Central figures of sports market in Turkey: Three best and their marketing operations. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/en/pub/psbd/issue/20574/219218

Katlav, T., & Öney, E. (2018). Türkiye'deki taraftarların spor kulüplerindeki lisanslı ürünlere ilişkin satın alma niyetinin planlanmış davranış teorisine göre incelenmesi. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjcss/issue/38906/454655

Kavetsos, G., & Szymanski, S. (2009). National well-being and international sports events. *Journal of Economic Psychology, 31*(2), 158–171. https://doi.org/10.1016/j.joep.2009.11.005

Kırhasanoğlu, Ş., & Özdemir, M. (2022). IDOCRIW-based analysis of the financial performances of the football clubs traded in BIST during the COVID-19 period. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/enderun/issue/69027/1080579

Koçdemir, M. (2024). Türkiye Futbol Federasyonun A Milli Erkek Futbol Takımı faaliyetleriyle ilgili gelir ve giderlerinin sportif başarı çerçevesinde analizi. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/en/pub/comusbd/issue/86894/1526578

Lončarič, L. (2025). *Analysis of the financial impact of the organisation of international sports events*. Repository of the University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management, Opatija.

Mavibaş, M. (2024). Spor endüstrisinde finansal yapılar ve stratejiler: Sürdürülebilirlik ve ekonomik büyüme. *Özgür Yayınları eBooks* içinde. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub485.c2012

Nawalkha, R. (2024). The economic footprint of the FIFA World Cup. *IOSR Journal of Economics and Finance, 15*(5), 45–49. https://doi.org/10.9790/5933-1505034549

Nguyen, L., Nguyen, D. M., & Pham, D. H. (2024). Economical impact of sport events: Evidence from Euro, World Cup. *International Journal of Foreign Trade and International Business, 6*(2), 49–57. https://doi.org/10.33545/26633140.2024.v6.i2a.116

Nikolaou, E. E., Konteos, G., Kalogiannidis, S., & Syndoukas, D. (2023). Mega sporting events and their socio-economic impact: Case study of the 2022 FIFA World Cup. *Journal of Infrastructure Policy and Development, 7*(2), 2158. https://doi.org/10.24294/jipd.v7i2.2158

Ongan, S. (2013). Futbol ekonomisi: Hedef 2016 Avrupa Futbol Şampiyonası. *DergiPark, 2*, Istanbul University. http://dergipark.gov.tr/iusosbil/issue/9500/118727

Öner, A. (2024). Dijital finansın spor inovasyonu üzerindeki etkisinin teorik olarak irdelenmesi. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6*(2), 87–98. https://doi.org/10.46482/ebyuiibfdergi.1601692

Öner, İ., & Bingöl, Ş. (2024). The impact of digitalisation on sports broadcasting. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kafkassbd/issue/90027/1581278

Öner, İ., Karataş, E. Ö., & Karataş, Ö. (2025a). Blok zincir teknolojisinin spor yönetiminde stratejik kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(16), 155–165. https://doi.org/10.56677/mkuefder.1817661

Öner, İ., Karataş, Ö., & Karataş, E. Ö. (2025b). Spor kulüplerinde dijital dönüşüm sürecinde siber güvenlik ve dijital risk yönetimi. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/en/pub/comusbd/issue/94960/1779347

Öner, İ., Karataş, Ö., & Karataş, E. Ö. (2025c). Spor kulüplerinde dijital itibar yönetimi. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/en/pub/kafkassbd/issue/94935/1779622

Özyeşil, M., Kocaman, F., Tembelo, H., & Çıkrıkçı, M. (2023). The impact of World Cup organization on country's economy growth: The case of Qatar economy. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12*, 1–12. https://doi.org/10.52122/nisantasisbd.1312631

Peçenek, A. C. (2020). Avrupa-Türkiye futbol piyasaları ve transfer yöntem ve süreçleri kıyaslaması. *Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 18*(3), 31–41. https://doi.org/10.33689/spormetre.562104

Peçenek, A., Daloğlu, B., & Yetim, A. (2020). Futbol ve League of Legends ekonomilerinin karşılaştırılması. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gbesbd/issue/55461/673769

Polat, S. A., Bingöl, Ş., & Mete, S. B. (2025). Investigation of students' attitudes towards sports tourism at Hakkari University. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/en/pub/kafkassbd/issue/94935/1772543

Principe, V. A. (2024). *Web3 and sports: How blockchain technology can help sports business models*. LA Referencia (Red Federada de Repositorios Institucionales de Publicaciones Científicas). http://www.bdtd.uerj.br/handle/1/22759

Principe, V. A., Silva, G. C. P. S. M. da, Vale, R. G. de S., & Nunes, R. de A. M. (2024). Blockchain and sports industry: A systematic literature review of fan tokens and their implications. *Retos, 60*, 823–840. https://doi.org/10.47197/retos.v60.107125

Saatçıoğlu, C., & Çakmak, U. D. (2019). Avrupa ve Türkiye'de futbol ekonomisi: Karşılaştırmalı bir inceleme. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sid/issue/50476/655782

Silik, C. E., & Güçer, E. (2016). Uluslararası spor organizasyonlarının sosyo-kültürel etkileri: 2013 Mersin XVII. Akdeniz Oyunları'na yönelik bir uygulama. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobbiad/issue/36435/412710

Sivrikaya, K., & Demir, A. (2019). Türkiye'deki 2001 yılı ve sonrasında uygulanan spor ekonomisi politikalarına yönelik bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 10*(23), 126–136. https://doi.org/10.21076/vizyoner.451499

Siyahtaş, A. (2025). Governance background of football: National football associations. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/en/pub/kafkassbd/issue/94935/1762921

Sroka, R. (2025). Host contract, host risk: Comparing the 2026 FIFA World Cup and LA 2028 Olympics. *The International Sports Law Journal*. https://doi.org/10.1007/s40318-025-00314-y

Stegmann, P., Matyas, D., & Ströbel, T. (2023). Hype or opportunity? Tokenization as engagement platform in sport marketing. *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship, 24*(4), 722–736. https://doi.org/10.1108/ijsms-08-2022-0157

Taştan, H. Ş. (2021). Profesyonel futbol kulüp yöneticilerinin kulüp yönetimine ilişkin açıklamalarına ilişkin içerik analizi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 12*(1), 31–49. https://doi.org/10.17155/omuspd.804034

Tekerek, A. R., & Koç, M. (2021). Examining the consuption behaviors of football fans (Adıyaman province example). *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsd/issue/64502/938354

Terekli, M. S., & Çobanoğlu, H. O. (2018). Mega spor organizasyonlarının ekonomik etkilerinin Türkiye açısından avantaj ve dezavantajları. *The Journal of Social Science, 2*(3), 95–107. https://doi.org/10.30520/tjsosci.429220

Turan, M., Savaş, B. Ç., & Mavibaş, M. (2025). Spor kulüplerinde dijital pazarlama stratejileri. *Özgür Yayınları eBooks* içinde. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub1153.c4828

Türkeli, D., & Yenel, İ. F. (2023). Finansal fair play kurallarının dijital ekonomi ile ilişkisi. *Anatolia Sport Research, 4*(4), 45–53. https://doi.org/10.29228/anatoliasr.40

Ulagat, A. (2026, 30 Ocak). Spor ekonomisi yol ayırımında. *Dünya Gazetesi*, 6.

Ulugat, A. (2025, 12 Aralık). Geri sayım başladı. *Dünya Gazetesi*, 7.

Ürgüp, S. E., & Demir, E. (2021). Finansal performans ile sportif başarı arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Türkiye'deki 4 büyük futbol kulübü üzerine bir analiz. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(2), 240–250. https://doi.org/10.29106/fesa.873953

Vardi, A. (2021). *Spor endüstrisinde sponsorluk ve yayın hakları ekseninde Covid-19 depremi*. https://dergipark.org.tr/tr/pub/aurum/issue/63197/745176

Westerbeek, H., & van Schaik, T. (2025). Platform power, athlete branding, generative AI, and the future of sport governance—a systematic review. *Frontiers in Sports and Active Living, 7*. https://doi.org/10.3389/fspor.2025.1642180

Wolfe, S. D., Gogishvili, D., & Müller, M. (2024). Mega-events and triple-baseline (un)sustainability. *Edward Elgar Publishing eBooks* içinde (ss. 399–414). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781800885653.00039

World Economic Forum. (2026, 15 Ocak). *Sports for people and planet* (Rapor).

Yıldız, E., & Aydın, S. A. (2015). Olimpiyat oyunlarının sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirilmesi. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/en/pub/sbd/issue/16375/171336

Yılmaz, M. F., & Ekenci, G. (2024). Türkiye Spor Toto Süper Lig takımlarının internet-ağ kullanımının pazarlama açısından incelenmesi. *DergiPark*, Istanbul University. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gesd/issue/87174/1461894

Yurtsızoğlu, Z., & Akgül, K. A. (2022). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin kripto para algısı ve farkındalık düzeyi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 5*(3), 383–397. https://doi.org/10.38021/asbid.1140495

Ziakas, V. (2014). For the benefit of all? Developing a critical perspective in mega-event leverage. *Leisure Studies, 34*(6), 689–702. https://doi.org/10.1080/02614367.2014.986507

FİZİKSEL AKTİVİTE VE EGZERSİZİN PSİKOSOSYAL ETKİLERİ VE TOPLUM SAĞLIĞI AÇISINDAN STRATEJİK ÖNEMİ

Prof. Dr. Serkan DÜZ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya / Türkiye

Öz: Dünya genelinde yaşlı nüfusun hızla artması, sağlıklı yaşlanma ve sürdürülebilir toplumlar oluşturma hedeflerini sağlık politikalarının merkezine yerleştirmiştir. Bu bağlamda spor ve düzenli fiziksel aktivite yalnızca fiziksel sağlık göstergelerini iyileştiren bir araç değil; aynı zamanda psikolojik iyilik hali, sosyal katılım, bilişsel fonksiyonların korunması ve yaşam kalitesinin artırılmasında stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Dünya genelinde yaşlı nüfusun hızla artması, sağlıklı ve sürdürülebilir yaşlanma politikalarının önemini artırmıştır. Günümüzde yaşlanma yalnızca biyolojik bir süreç olarak değil, fiziksel, psikolojik ve sosyal boyutları içeren çok yönlü bir yaşam evresi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda spor ve düzenli fiziksel aktivite, yaşlı bireylerin fonksiyonel bağımsızlığını korumanın yanı sıra psikolojik iyilik hali, sosyal katılım ve yaşam kalitesinin geliştirilmesinde önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Aktif yaşlanma modeli, bireylerin yaş ilerledikçe sağlıklarını koruyabilmelerini, toplumsal yaşama katılabilmelerini ve yaşam doyumlarını sürdürebilmelerini hedeflemektedir. Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de 2021–2030 dönemini "Sağlıklı Yaşlanma On Yılı" olarak ilan etmiş ve aktif yaşlanmayı toplum sağlığının temel bileşenlerinden biri olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla bu derlemenin amacı, sporun psikososyal etkilerini aktif yaşlanma modeli çerçevesinde değerlendirmek, psikoloji, gerontoloji ve spor hekimliği alanlarında elde edilen güncel bulguları sentezlemek ve sporun sürdürülebilir toplum sağlığı açısından stratejik önemini ortaya koymaktır. Güncel literatür incelendiğinde düzenli spor katılımının depresyon ve anksiyete belirtilerini azalttığı, öz-yeterlik algısını geliştirdiği, bilişsel işlevleri desteklediği, sosyal izolasyonu azalttığı ve yaşam kalitesini artırdığı görülmektedir. Ayrıca sporun sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlayan önemli bir halk sağlığı yatırımı olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aktif Yaşlanma, Spor, Psikososyal Sağlık, Sürdürülebilirlik, Yaşlı Bireyler, Toplum Sağlığı, Egzersiz Psikolojisi

GİRİŞ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Dünya nüfusunun yaşlanması, 21. yüzyılın en önemli demografik dönüşümlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2024), 2050 yılına kadar dünya genelinde 60 yaş ve üzerindeki birey sayısının iki katına çıkacağını öngörmektedir. Yaşam süresindeki artış, sağlık alanındaki gelişmelerin önemli bir göstergesi olmakla birlikte, yaşlı nüfusun artması kronik hastalıklar, fonksiyonel kayıplar, sosyal izolasyon ve ruh sağlığı sorunları gibi yeni toplumsal ve ekonomik zorlukları da beraberinde getirmektedir. Yaşlı nüfusun artışı sağlık sistemleri, sosyal güvenlik mekanizmaları ve toplum sağlığı politikaları açısından yeni gereksinimler doğurmaktadır. Bu nedenle yalnızca yaşam süresinin uzatılması değil, yaşam kalitesinin korunması da temel hedeflerden biri haline gelmiştir.

Geleneksel yaşlanma yaklaşımları çoğunlukla hastalıkların önlenmesine odaklanırken, günümüzde fonksiyonel kapasitenin korunmasını merkeze alan "sağlıklı yaşlanma" ve "aktif yaşlanma" kavramları ön plana çıkmaktadır (WHO, 2020). Aktif yaşlanma, bireylerin yaş ilerledikçe fiziksel sağlıklarını koruyabilmeleri, bağımsız yaşamlarını sürdürebilmeleri ve toplumsal yaşama aktif olarak katılabilmeleri amacıyla sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarının optimize edilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2024). Bu yaklaşım, yaşlanmanın yalnızca biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal boyutları bulunan karmaşık bir yaşam deneyimi olduğunu kabul etmektedir.

Psikoloji alanındaki araştırmalar, yaşlı bireylerde depresyon, anksiyete ve yalnızlık gibi sorunların yaşam kalitesini önemli ölçüde düşürdüğünü göstermektedir. Bunun yanında bilişsel gerileme ve demans gibi nörodejeneratif süreçler de bireylerin bağımsız yaşamlarını tehdit eden önemli faktörler arasında yer almaktadır. Gerontoloji literatürü ise başarılı yaşlanmanın yalnızca

hastalıklardan uzak kalmakla değil, sosyal katılımın sürdürülmesi ve yaşamdan alınan doyumun korunmasıyla mümkün olduğunu vurgulamaktadır (Rowe & Kahn, 2015).

Bu noktada spor ve düzenli fiziksel aktivite, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırabilecek en etkili ve maliyet-etkin müdahalelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Sporun fiziksel sağlık üzerindeki olumlu etkileri uzun yıllardır bilinmekle birlikte, son yıllarda yapılan çalışmalar psikolojik iyilik hali, bilişsel performans ve sosyal bağlılık üzerindeki etkilerinin de en az fiziksel yararları kadar önemli olduğunu göstermektedir (Warburton & Bredin, 2017). Özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar, düzenli fiziksel aktivitenin depresyon belirtilerini azalttığı, öz-yeterlik algısını geliştirdiği, anksiyete, yalnızlık ve bilişsel fonksiyonları desteklediği ve sosyal etkileşimi artırdığı bildirilmektedir (Eather vd., 2023; Kim vd., 2020).

Spor hekimliği açısından değerlendirildiğinde ise fiziksel aktivite, yaşlanma ile ilişkili sarkopeni, osteoporoz, kardiyovasküler hastalıklar ve metabolik sendrom gibi birçok sağlık sorununun önlenmesinde veya geciktirilmesinde etkili bir araç olarak kabul edilmektedir (Fragala vd., 2019). Bununla birlikte sporun bireyleri sosyal yaşam içerisinde tutması ve toplumla etkileşimlerini sürdürmelerine katkı sağlaması, onu aktif yaşlanma politikalarının temel bileşenlerinden biri haline getirmektedir.

Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma perspektifinin güçlenmesiyle birlikte sporun toplumsal etkileri daha fazla önem kazanmıştır. Spor; sağlıklı bireylerin yetiştirilmesine, sağlık harcamalarının azaltılmasına, sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesine ve yaş dostu toplumların oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle sporun yalnızca bireysel sağlık davranışı olarak değil, sürdürülebilir toplum sağlığını destekleyen stratejik bir yatırım olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu araştırma, psikoloji, gerontoloji ve spor hekimliği disiplinlerinin kesişiminde yer alan aktif yaşlanma kavramını incelemekte ve sporun psikososyal ve bilişsel sağlık üzerindeki etkilerini güncel literatür ışığında değerlendirmektedir.

AKTİF YAŞLANMA KAVRAMI

Aktif yaşlanma kavramı ilk kez Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarının optimize edilmesi süreci olarak tanımlanmıştır (WHO, 2002). Bu yaklaşım, yaşlı bireylerin yalnızca hastalıklardan korunmasını değil, toplumsal yaşamın aktif bir parçası olmalarını da hedeflemektedir. Rowe ve Kahn'ın (2015) başarılı yaşlanma modeli aktif yaşlanma kavramının gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bu modele göre başarılı yaşlanma üç temel bileşenden oluşmaktadır:

1. Hastalık ve engellilik riskinin düşük olması,
2. Yüksek fiziksel ve bilişsel işlevsellik,
3. Yaşama aktif katılım.

Günümüzde aktif yaşlanma kavramı bu üç bileşeni psikolojik iyi oluş ve sosyal katılım unsurlarıyla genişletmektedir. Özellikle yaşam doyumu, öz-yeterlik, sosyal bağlılık ve anlamlı yaşam deneyimleri aktif yaşlanmanın temel göstergeleri arasında kabul edilmektedir (Fernández-Ballesteros vd., 2022). Aktif yaşlanmanın sürdürülebilirlik boyutu da giderek önem kazanmaktadır. Yaşlanan toplumlarda bireylerin bağımsız yaşamlarını sürdürebilmeleri sağlık sistemleri üzerindeki ekonomik yükü azaltmakta ve toplumların sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlamaktadır (United Nations, 2023).

FİZİKSEL AKTİVİTE VE SPORUN PSİKOLOJİK ETKİLERİ

Depresyon ve Anksiyete Üzerindeki Etkiler

Depresyon yaşlı bireylerde en sık görülen psikolojik sorunlardan biridir. Emeklilik, eş kaybı, kronik hastalıklar ve sosyal izolasyon depresyon riskini artırmaktadır (Blazer, 2020). Son yıllarda yapılan meta-analizler düzenli fiziksel aktivitenin depresyon belirtilerinde klinik olarak anlamlı

azalmalar sağladığını göstermektedir (Singh vd., 2023). Özellikle orta şiddette aerobik egzersizlerin antidepresan etki oluşturduğu bildirilmektedir.

Egzersizin psikolojik iyilik haline katkısı çeşitli biyolojik mekanizmalarla açıklanmaktadır. Fiziksel aktivite sırasında endorfin, serotonin ve dopamin düzeylerinde artış meydana gelmekte; stresle ilişkili kortizol düzeylerinde ise azalma gözlenmektedir (Dishman vd., 2021). Bu nörokimyasal değişimler bireylerin duygu durumlarının iyileşmesine katkıda bulunmaktadır. Eather ve arkadaşlarının (2023) sistematik derlemesinde spor katılımının depresyon, kaygı ve psikolojik stres düzeylerinde anlamlı azalmalarla ilişkili olduğu rapor edilmiştir. Özellikle grup temelli spor etkinliklerinin sosyal destek mekanizmaları yoluyla daha güçlü psikolojik faydalar sağladığı belirtilmektedir.

Öz-Yeterlik ve Benlik Saygısı

Bandura'nın (1997) sosyal bilişsel kuramına göre öz-yeterlik, bireyin belirli bir davranışı başarıyla gerçekleştirebileceğine ilişkin inancını ifade etmektedir. Yaşlanma sürecinde fonksiyonel kayıplar ve sağlık sorunları öz-yeterlik algısının azalmasına neden olabilmektedir. Düzenli spor katılımı bireylere başarı deneyimleri sağlayarak öz-yeterlik düzeylerini artırmaktadır. Kim ve arkadaşlarının (2020) sistematik derlemesi, spor yapan yaşlı bireylerde öz-yeterlik, benlik saygısı ve yaşam doyumunun anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu göstermiştir. Egzersiz programlarına düzenli katılan yaşlı bireylerin günlük yaşam aktivitelerini daha bağımsız gerçekleştirdikleri ve düşme korkusunun azaldığı da bildirilmektedir (Cadore & Rodríguez-Mañas, 2023). Bu durum psikolojik güçlenmeyi destekleyen önemli bir faktördür.

FİZİKSEL AKTİVİTE VE SPORUN BİLİŞSEL SAĞLIK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bilişsel gerileme ve demans yaşlı nüfusun karşılaştığı en önemli sağlık sorunlarından biridir. Son yıllarda fiziksel aktivitenin nöroprotektif etkileri üzerine yapılan araştırmalar önemli bulgular ortaya koymuştur. Erickson ve arkadaşları (2019), düzenli aerobik egzersizin hipokampal hacmi artırabildiğini ve hafıza performansını geliştirdiğini bildirmiştir. Egzersiz sırasında artan beyin kaynaklı nörotrofik faktör (BDNF), sinaptik plastisiteyi desteklemekte ve nörogenezi artırmaktadır. Northey ve arkadaşlarının (2018) meta-analizi, 50 yaş üzerindeki bireylerde uygulanan egzersiz müdahalelerinin yürütücü işlevler, dikkat ve bellek performansı üzerinde anlamlı olumlu etkiler oluşturduğunu göstermiştir. Bu bulgular, sporun yalnızca fiziksel sağlığı değil bilişsel rezerv kapasitesini de destekleyen önemli bir yaşam tarzı davranışı olduğunu göstermektedir.

FİZİKSEL AKTİVİTE VE SPORUN SOSYAL ETKİLERİ

Sosyal izolasyon ve yalnızlık, yaşlı bireylerde mortalite riskini artıran önemli faktörler arasında kabul edilmektedir (WHO, 2024). Spor kulüpleri, yürüyüş grupları ve rekreatif etkinlikler bireylere yeni sosyal ağlar kazandırmakta ve aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Holt-Lunstad (2023), sosyal bağlılığın fiziksel sağlık üzerindeki etkisinin sigara kullanımı ve obezite gibi risk faktörleriyle karşılaştırılabilecek düzeyde olduğunu belirtmektedir. Kim ve arkadaşlarının (2020) sistematik derlemesine göre spor katılımı yaşlı bireylerde sosyal destek algısını artırmakta, yalnızlık düzeylerini azaltmakta ve toplumsal katılımı güçlendirmektedir. Spor ortamları aynı zamanda kuşaklararası etkileşim için de önemli fırsatlar sunmaktadır. Farklı yaş gruplarının ortak sportif etkinliklerde bir araya gelmesi yaş ayrımcılığının azalmasına ve toplumsal dayanışmanın gelişmesine katkı sağlamaktadır.

SPOR HEKİMLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN AKTİF YAŞLANMA

Spor hekimliği yaşlı bireylerde egzersizin güvenli ve etkili şekilde uygulanmasını amaçlayan disiplinler arası bir uzmanlık alanıdır. Düzenli fiziksel aktivitenin sarkopeni, osteoporoz, kardiyovasküler hastalıklar ve metabolik sendrom üzerindeki koruyucu etkileri iyi bilinmektedir (ACSM, 2024). Son yıllarda direnç egzersizlerinin yaşlı bireylerde kas kütlesi ve fonksiyonel kapasitenin korunmasında en etkili yöntemlerden biri olduğu gösterilmiştir (Fragala vd., 2019). Ayrıca denge egzersizleri düşme riskini azaltırken aerobik egzersizler kardiyorespiratuvar

kapasiteyi geliştirmektedir. Spor hekimliği yaklaşımı, aktif yaşlanma politikalarının uygulanmasında bilimsel temel oluşturmaktadır.

FİZİKSEL AKTİVİTE/SPOR, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE TOPLUM SAĞLIĞI

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsamında sağlık, eşitsizliklerin azaltılması ve sürdürülebilir şehirler temel hedefler arasında yer almaktadır (United Nations, 2023). Fiziksel aktivite ve spor;

- Sağlıklı yaşam davranışlarını teşvik ederek hastalık yükünü azaltmakta,
- Sosyal kapsayıcılığı artırmakta,
- Toplum temelli sağlık maliyetlerini düşürmekte,
- Yaş dostu kent politikalarını desteklemektedir.

Bu nedenle spor yalnızca bireysel sağlık davranışı değil aynı zamanda sürdürülebilir toplumların oluşturulmasında stratejik bir yatırım olarak değerlendirilmelidir.

AKTİF YAŞLANMADA SPORUN BÜTÜNLEŞİK PSİKOSOSYAL ETKİ MODELİ

Güncel literatür ışığında, düzenli fiziksel aktivite ve sporun aktif yaşlanmayı destekleyen çok boyutlu etkileri üç temel mekanizma altında açıklanmaktadır. Bunlar:

Biyolojik Mekanizmalar

Fiziksel aktivite, yaşlanan beyinde nöroplastisiteyi doğrudan tetikler. Egzersiz sırasında salınan beyin kaynaklı nörotrofik faktör (BDNF) artışı, özellikle hafıza merkezi olan hipokampusta yeni nöronların oluşumunu (hipokampal nörogenez) uyarır (Erickson vd., 2011). Buna ek olarak, serebral kan akımındaki artış ve sistemik inflamasyonun (inflammaging) azalması bilişsel gerilemeyi yavaşlatır (Gomes-Osman vd., 2018). Egzersizin akut ve kronik dönemde endorfin, serotonin ve dopamin salınımını artırması ise duygu durumunun iyileşmesinde ve nörodejeneratif süreçlerin önlenmesinde kritik bir rol oynar.

Psikolojik Mekanizmalar

Düzenli spor yapmak, yaşlı bireylerde öz-yeterlik algısının gelişmesini ve benlik saygısının artmasını sağlar. Bandura'nın (1997) Sosyal Bilişsel Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde spor; bireylere doğrudan başarı deneyimleri (mastery experiences) kazandırarak "başarabilme" inancını kuvvetlendirir. Bu durum, yaşlılık döneminde karşılaşılan stresörlerle başa çıkma becerilerini güçlendirir, yaşam amacı ve anlam duygusunun korunmasına hizmet eder ve psikolojik dayanıklılığı (resilience) artırır (Windle, 2011).

Sosyal Mekanizmalar

Yaşlılık dönemi, emeklilik ve eş kaybı gibi nedenlerle sosyal izolasyon riskinin arttığı bir evredir. Grup egzersizleri ve spor aktiviteleri, bireyin sosyal sermayesini güçlendirir ve sosyal destek ağlarını genişletir (Dünya Sağlık Örgütü [WHO], 2020). Akranlarla veya kuşaklararası etkileşim içeren sportif faaliyetler, bireyde aidiyet duygusunu geliştirerek yaşlılık depresyonunun en büyük tetikleyicilerinden olan yalnızlık ve sosyal izolasyon hissini anlamlı ölçüde azaltır (Cornwell & Waite, 2009).

Yaşlanma süreci yalnızca biyolojik bir gerileme dönemi değil; fiziksel, psikolojik, bilişsel ve sosyal boyutları olan dinamik ve çok katmanlı bir dönüşüm evresidir. Bu bağlamda spor ve fiziksel aktivite, yaşlı bireyin yaşam kalitesini bütüncül bir yaklaşımla dönüştürme gücüne sahiptir. Aşağıda yer alan Tablo 1; düzenli egzersiz katılımının bireysel düzeydeki mikro etkilerinden (kas kuvveti, duygu durum iyileşmesi) toplumsal düzeydeki makro sonuçlarına (sağlık harcamalarının optimize edilmesi, sürdürülebilir sağlık sistemleri) kadar uzanan çok boyutlu katkılarını ve bu etkilerden doğan uzun vadeli beklenen sonuçları sistematik bir şekilde özetlemektedir.

Tablo 1. Sporun Aktif Yaşlanma Üzerindeki Çok Boyutlu Etkileri

Boyut	Sporun Etkisi	Beklenen Sonuç
Fiziksel	Kas kuvveti, denge ve aerobik dayanıklılık artışı	Fonksiyonel bağımsızlığın korunması ve sürdürülmesi
Psikolojik	Kortizol seviyelerinde düşüş, depresyon ve anksiyete semptomlarında azalma	Psikolojik iyi oluş ve yüksek yaşam doyumu
Bilişsel	Prefrontal korteks hacminde ve yürütücü işlevlerde (executive functions) gelişme	Demans ve Alzheimer riskinde azalma
Sosyal	Yeni sosyal roller edinme, sosyal katılım ve toplumsal aidiyet artışı	Yalnızlık ve sosyal dışlanmanın önlenmesi
Toplumsal	Kronik hastalık yönetiminin kolaylaşması, düşmeye bağlı yaralanmaların azalması	Sağlık harcamalarında azalma ve sürdürülebilir sağlık sistemi

Aktif ve sağlıklı yaşlanma hedeflerine ulaşabilmek, tesadüfi bir hareketlilikten ziyade yapılandırılmış, bilinçli ve kanıta dayalı bir egzersiz reçetesinin uygulanmasını gerektirir. Yaşlılık döneminde ortaya çıkan sarkopeni, denge kayıpları ve eklem kısıtlılıkları gibi fizyolojik zorlukların her biri, spesifik bir antrenman modalitesiyle baskılanabilmektedir. Tablo 2; Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2024) ve Amerikan Spor Hekimliği Koleji (ACSM, 2024) gibi otoritelerin güncel kılavuzları doğrultusunda, 65 yaş ve üzeri bireyler için optimize edilmiş ideal egzersiz türlerini, haftalık uygulanma sıklıklarını ve bu bileşenlerin yaşlılık mekanizmaları üzerindeki klinik/psikososyal faydalarını bir arada sunmaktadır.

Tablo 2. Aktif Yaşlanma İçin Önerilen Egzersiz Bileşenleri

Egzersiz Türü	Önerilen Sıklık ve Süre	Beklenen Yarar (Kanıt Düzeyi)
Aerobik Egzersiz	Haftada 150–300 dakika (orta şiddette) veya 75-150 dakika (yüksek şiddette)	Kardiyovasküler kapasitenin korunması, metabolik sağlık ve bilişsel esneklik
Direnç Egzersizi	Haftada non-ardışık 2–3 gün (ana kas gruplarını hedefleyen)	Kas kütlesi kaybının (sarkopeni) ve kemik erimesinin (osteoporoz) önlenmesi
Denge Egzersizleri	Haftada 3 veya daha fazla gün (çok boyutlu denge çalışmaları)	Postüral kontrolün artırılması ve düşme riskinin radikal şekilde azaltılması
Esneklik Çalışmaları	Haftada 2–3 gün (statik ve dinamik germeler)	Eklem hareket açıklığının (ROM) korunması ve günlük yaşam aktivitelerinde kolaylık
Grup Sporları / Dans	Haftada en az 1–2 gün (rekreatif veya organize)	Sosyal etkileşim, motivasyon artışı ve psikososyal destek mekanizmalarının aktivasyonu

Not: Tablo 2'de yer alan egzersiz sıklık ve süreleri, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2020) 65 yaş ve üzeri bireyler için yayınladığı güncel fiziksel aktivite rehberiyle tam uyumludur.

GÜNCEL LİTERATÜRÜN SENTEZİ (2024–2026) VE LİTERATÜRDEKİ BOŞLUKLAR

Son yıllarda aktif yaşlanma araştırmaları, yalnızca yaşam süresinin uzatılmasına değil, yaşam kalitesinin korunmasına odaklanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün güncel raporları yaşlı bireylerde sosyal izolasyon, yalnızlık ve fiziksel inaktivitenin ruh sağlığı üzerindeki en önemli risk faktörlerinden bazıları olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle yaşlı bireylerin yaklaşık dörtte birinin sosyal izolasyon yaşadığı ve bunun depresyon, anksiyete ve bilişsel gerileme riskini artırdığı bildirilmektedir (WHO, 2025).

Güncel kanıtlar, sporun yalnızca fiziksel uygunluk sağlayan bir davranış olmadığını, aynı zamanda psikososyal sağlığın korunmasında güçlü bir koruyucu faktör olduğunu göstermektedir. WHO (2024), düzenli fiziksel aktivitenin depresyon ve demans riskini %28–32 oranında azaltabildiğini, yaşam kalitesini artırdığını ve sağlıklı yaşlanmayı desteklediğini bildirmektedir.

Yaşlı bireylerde yalnızlık üzerine yapılan son sistematik derlemeler, sosyal etkileşim içeren müdahalelerin yalnızlık düzeylerini azaltmada etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle grup temelli fiziksel aktivite programları ve topluluk merkezli egzersiz uygulamalarının sosyal bağlılığı artırdığı ve depresif belirtileri azalttığı bildirilmektedir (Chua vd., 2024; Shekelle vd., 2024).

Bilişsel yaşlanma alanında yayımlanan çalışmalar da sporun önemini desteklemektedir. Son meta-analizler, fiziksel aktivitenin yürütücü işlevler, dikkat, inhibisyon ve bellek performansı üzerinde anlamlı iyileşmeler sağladığını göstermektedir. Özellikle fiziksel ve bilişsel görevlerin birlikte uygulandığı egzersiz programlarının bilişsel yararlarının daha belirgin olduğu görülmektedir (Cai vd., 2024).

Yeni nesil egzersiz teknolojileri de aktif yaşlanma araştırmalarına dahil edilmektedir. Sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) tabanlı egzersiz uygulamalarının yaşlı bireylerde bilişsel performansı geliştirdiği, motivasyonu artırdığı ve uzun dönem egzersize uyumu desteklediği bildirilmektedir. Bu teknolojilerin özellikle hareket kısıtlılığı bulunan bireylerde yeni fırsatlar sunabileceği düşünülmektedir.

2025 yılında yayımlanan geniş kapsamlı meta-analizlerde egzersizin serebral kan akımını artırdığı ve bunun bilişsel performanstaki gelişmelerle ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bu bulgular fiziksel aktivitenin yalnızca kas-iskelet sistemi değil, beyin sağlığı üzerinde de önemli etkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Psikolojik açıdan değerlendirildiğinde, egzersizin yaş ilerledikçe ruh sağlığı üzerindeki koruyucu etkisinin güçlendiği görülmektedir. Milyonlarca bireyi kapsayan güncel epidemiyolojik analizlerde fiziksel aktivitenin mental sıkıntı düzeylerini azaltıcı etkisinin özellikle orta ve ileri yaş gruplarında daha belirgin olduğu rapor edilmiştir.

Mevcut literatür önemli bulgular sunmasına rağmen çeşitli eksiklikler bulunmaktadır:

Uzun Dönem Takip Çalışmalarının Azlığı: Çalışmaların büyük çoğunluğu 8–24 haftalık müdahalelerden oluşmaktadır. Sporun psikososyal etkilerinin 5–10 yıllık süreçlerde incelendiği çalışmalar sınırlıdır.

Çok Disiplinli Modellerin Yetersizliği: Psikoloji, gerontoloji ve spor hekimliğini birlikte ele alan araştırmaların sayısı düşüktür.

Teknoloji Destekli Müdahaleler: VR, AR ve yapay zekâ destekli egzersiz programlarının uzun dönem etkileri henüz net değildir.

Sosyal Sürdürülebilirlik Boyutu: Aktif yaşlanma çalışmalarının çoğu bireysel sağlık çıktıları üzerine odaklanmaktadır. Sporun toplumsal dayanışma, sosyal sermaye ve sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkilerini değerlendiren çalışmalar sınırlıdır.

Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler: Araştırmaların büyük kısmı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'da gerçekleştirilmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde aktif yaşlanma ve spor ilişkisini inceleyen çalışmaların artırılması gerekmektedir.

SONUÇ

Güncel literatür sporun yaşlı bireylerde fiziksel, psikolojik ve sosyal sağlık üzerinde bütüncül faydalar sağladığını göstermektedir. Aktif yaşlanma modelinin temel bileşenleri olan sağlık, katılım ve bağımsızlık spor aracılığıyla desteklenebilmektedir. Psikoloji, gerontoloji ve spor hekimliği perspektiflerinden değerlendirildiğinde sporun depresyon ve anksiyete belirtilerini azaltan, bilişsel fonksiyonları koruyan, sosyal izolasyonu önleyen ve yaşam kalitesini artıran güçlü bir halk sağlığı müdahalesi olduğu görülmektedir. Bu nedenle gelecekteki yaşlanma politikalarında spor ve fiziksel aktivite programlarının merkezi bir konuma yerleştirilmesi gerekmektedir.

Yaşlanan dünya nüfusu, sağlık sistemlerinin ve toplumların karşı karşıya olduğu en önemli demografik dönüşümlerden birini oluşturmaktadır. Bu dönüşüm, yaşlı bireylerin yalnızca daha

uzun yaşamalarını değil, aynı zamanda fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan daha kaliteli bir yaşam sürdürebilmelerini sağlayacak stratejilerin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Aktif yaşlanma yaklaşımı, bu gereksinime yanıt veren en kapsamlı modellerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Bu kapsamda incelenen güncel bilimsel kanıtlar, fiziksel aktivite ve sporun aktif yaşlanmanın temel bileşenlerini destekleyen çok boyutlu bir müdahale olduğunu göstermektedir. Düzenli fiziksel aktivite yaşlı bireylerde depresyon ve anksiyete belirtilerini azaltmakta, öz-yeterlik ve benlik saygısını artırmakta, bilişsel işlevlerin korunmasına katkı sağlamakta ve sosyal izolasyonu azaltmaktadır. Bunun yanında sporun sosyal destek ağlarını güçlendirdiği, aidiyet duygusunu geliştirdiği ve toplumsal katılımı artırdığı görülmektedir. Bu etkiler, sporun yalnızca fiziksel sağlığı iyileştiren bir araç olmadığını; aynı zamanda psikolojik iyilik hali ve sosyal bütünleşme açısından da önemli bir koruyucu faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Psikoloji perspektifinden değerlendirildiğinde ise fiziksel aktivite ve spor, yaşlı bireylerin psikolojik dayanıklılığını artıran ve yaşam doyumunu destekleyen önemli bir davranışsal müdahaledir. Gerontoloji açısından fiziksel aktivite ve spor, başarılı ve aktif yaşlanmanın temel belirleyicilerinden biri olarak görülmekte iken spor hekimliği açısından yaşlanmaya bağlı fonksiyonel kayıpların önlenmesinde ve bağımsız yaşamın sürdürülmesinde kritik rol oynamaktadır.

Ayrıca sporun etkileri bireysel düzeyin ötesine geçerek toplum sağlığı ve sürdürülebilir kalkınma açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Fiziksel aktivitenin yaygınlaştırılması sağlık harcamalarının azaltılmasına, yaş dostu çevrelerin oluşturulmasına ve sosyal sürdürülebilirliğin güçlendirilmesine katkı sağlayabilmektedir. Bu nedenle spor, yaşlanan toplumlarda koruyucu sağlık politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak spor, psikoloji, gerontoloji ve spor hekimliği disiplinlerinin kesişiminde yer alan güçlü bir halk sağlığı aracıdır. Aktif yaşlanmanın desteklenmesi ve sürdürülebilir toplumların oluşturulabilmesi için sporun bireysel tercih olmanın ötesinde ulusal sağlık politikalarının merkezinde konumlandırılması gerekmektedir. Gelecekte yapılacak disiplinler arası araştırmaların sporun psikososyal etkilerini daha ayrıntılı biçimde ortaya koyması ve bu alandaki uygulamalara bilimsel temel sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

American College of Sports Medicine (ACSM). (2024). *ACSM's guidelines for exercise testing and prescription* (12th ed.). Wolters Kluwer.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.

Blazer, D. G. (2020). Depression in late life: Review and commentary. *The Journals of Gerontology: Series A, 75*(1), 3–8.

Cadore, E. L., & Rodríguez-Mañas, L. (2023). Exercise interventions in older adults: Current evidence and future directions. *Age and Ageing, 52*(4), afad054.

Cai, Z., Chen, G., Hu, S., Wang, H., & Zhou, L. (2024). Effects of combined physical and cognitive interventions on executive functions in older adults: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Aging Neuroscience, 16*, Article 1354728. https://doi.org/10.3389/fnagi.2024.1354728

Chua, Y. X., Chew, H. S. J., Teo, Y. N., Tan, L. F., & Lim, W. S. (2024). Loneliness, social isolation, and living alone: A comprehensive systematic review, meta-analysis, and meta-regression of mortality risks in older adults. *Aging Clinical and Experimental Research, 36*(1), 1-15. https://doi.org/10.1007/s40520-023-02685-x

Cornwell, E. Y., & Waite, L. J. (2009). Social disconnectedness, perceived isolation, and health among older adults. *Journal of Health and Social Behavior, 50*(1), 31–48. https://doi.org/10.1177/002214650905000103

Dishman, R. K., Heath, G. W., & Lee, I. M. (2021). *Physical activity epidemiology* (3rd ed.). Human Kinetics.

Dünya Sağlık Örgütü. (2020). *WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour*. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240015128

Eather, N., Wade, L., Pankowiak, A., & Eime, R. (2023). The impact of sport participation on mental health and social outcomes in adults: A systematic review and the Mental Health through Sport conceptual model. *Systematic Reviews, 12*, 102.

Erickson, K. I., Hillman, C. H., & Kramer, A. F. (2019). Physical activity, brain, and cognition. *Current Opinion in Behavioral Sciences, 4*, 27–32.

Erickson, K. I., Voss, M. W., Prakash, R. S., Basak, C., Szabo, A., Chaddock, L., Kim, J. S., Heo, S., Alves, H., White, S. M., Wojcicki, T. R., Mailey, E., Vieira, V. J., Martin, S. A., Pence, B. D., Woods, J. A., McAuley, E., & Kramer, A. F. (2011). Exercise training increases size of hippocampus and improves memory. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 108*(7), 3017–3022. https://doi.org/10.1073/pnas.1015950108

Fernández-Ballesteros, R., Robine, J. M., Walker, A., & Kalache, A. (2022). Active aging: A global goal. *Current Gerontology and Geriatrics Research, 2022*, 1–12.

Fragala, M. S., Cadore, E. L., Dorgo, S., Izquierdo, M., Kraemer, W. J., Peterson, M. D., & Ryan, E. D. (2019). Resistance training for older adults. *Journal of Strength and Conditioning Research, 33*(8), 2019–2052.

Gomes-Osman, J., Cabral, D. F., Morris, T. P., Balis, K., Smith, L., Raymond, A., Sant'Anna, E. K., Alvarez-Salvador, A. L., Rundek, T., Pascual-Leone, A., Elkind, M. S. V., & Laureigh, S. P. (2018). Exercise for the brain: A systematic review of the effects of exercise on cognitive function in older adults. *Frontiers in Aging Neuroscience, 10*, Article 147. https://doi.org/10.3389/fnagi.2018.00147

Holt-Lunstad, J. (2023). Social connection as a public health issue. *Annual Review of Public Health, 44*, 193–213.

Kim, A. C. H., Park, S. H., Kim, S., & Fontes-Comber, A. (2020). Psychological and social outcomes of sport participation for older adults: A systematic review. *Ageing & Society, 40*(7), 1529–1549.

Northey, J. M., Cherbuin, N., Pumpa, K. L., Smee, D. J., & Rattray, B. (2018). Exercise interventions for cognitive function in adults older than 50 years: A systematic review and meta-analysis. *British Journal of Sports Medicine, 52*(3), 154–160.

Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (2015). Successful aging 2.0. *Journals of Gerontology Series B, 70*(4), 593–596.

Shekelle, P. G., Miake-Lye, I. M., Begashaw, M. M., Booth, M. S., & Shanman, R. M. (2024). Interventions to reduce loneliness in community-living older adults: A systematic review and meta-analysis. *Journal of General Internal Medicine, 39*(6), 1012–1022. https://doi.org/10.1007/s11606-023-08573-0

Singh, B., Olds, T., Curtis, R., Dumuid, D., Virgara, R., Watson, A., ... Maher, C. (2023). Effectiveness of physical activity interventions for depression among older adults: A meta-analysis. *Sports Medicine, 53*(2), 357–375.

United Nations. (2023). *World social report 2023: Leaving no one behind in an ageing world*. United Nations.

Warburton, D. E. R., Bredin, S. S. D. (2017). Health benefits of physical activity: A systematic review of current systematic reviews. *Current Opinion in Cardiology, 32*(5), 541–556.

Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology, 21*(2), 152–169. https://doi.org/10.1017/S095925981000042X

World Health Organization. (2020). *Decade of healthy ageing: Baseline report*. WHO.

World Health Organization. (2024). *Ageing and health*. WHO.

World Health Organization. (2025). *Reducing social isolation and loneliness among older people*. Geneva: WHO.

OKUL SALDIRISI SUÇUNUN YAPISAL İŞLEVSELCİ KURAM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ[1]

Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK

İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Malatya / Türkiye

Öz: Türkiye, 15 Nisan 2026 Çarşamba günü Kahramanmaraş ilindeki bir ortaokul öğrencisinin kendi okuluna silahlı saldırısı sonrası öğrencilerin ve öğretmenin ölümü haberiyle sarsıldı. Halk, henüz Şanlıurfa'daki okul saldırının şokunu atlatamamışken üzücü haber bu defa Kahramanmaraş'taki okul saldırısı sonucu hayatını kaybedenlerden geldi. Bir yönüyle katliam, bir yönüyle şiddet olarak nitelendirilen bu olay bir yönüyle de suçtur. İlk başta insanın yaşama hakkının elinden alınması gibi görünen saldırı, toplumsal yaşamın istikrarını bozması, mevcut normları ihlal ederek güvenliği ortadan kaldırması yönüyle bir suç olarak değerlendirilmektedir. Sadece bu güne ait olmayan suç, toplumsal bir olgudur. Toplumdan topluma ve zamandan zamana tanımı, araçları, yöntemi, içeriği, şekli, nedeni ve etkisinin değişmesi suçun toplumsallığını ortaya çıkarmaktadır. İnsan eliyle yaratılması ve toplumsal yapıyla ilişkisinin olmasına bağlı olarak da sosyolojik kuramlar tarafından değerlendirilmektedir. Suçu sosyolojik bir olgu olarak ele alan çalışma, Kahramanmaraş okul saldırısını yapısal işlevselci kuramdan üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

***Anahtar Kelimeler**:* Okul Saldırısı, Suç, Toplum, Yapısal İşlevselci Kuram

GİRİŞ

Birbirinden farklı gelir, eğitim, meslek, yaşama beklentisi, düşünce, inanç ve siyasi görüşe sahip insanlardan oluşan toplum, ortak bir yaşam alanını mümkün kılmak ve bunu uzun süre korumak adına bir norm yaratmıştır. Birlikte yaşamı kalıcı bir şekilde organize etme gibi özelliği bulunan toplum, bunu yapılandırmak için sosyal kontrol mekanizmaları oluşturmaktadır. Gelenek, görenek, adet, din ve yasal kuralların tamamı birer sosyal kontrol mekanizması olarak toplumsal yaşamı bir düzen içerisinde sürdürmeyi amaç edinmektedir. Suç ise toplumun belirlediği geçerli kurallara aykırı düşünce ve davranışları ifade etmektedir. Hemen her toplumda ve dönemde görülmesi yanında tanımı, içeriği, şekli, görülme sıklığı, nedenleri ve sonuçları değişmesi nedenleriyle suç, toplumsal bir olgu olarak nitelendirilmektedir.

Yaşam süresinin uzaması, insan nüfusunun artması, kentlerin kalabalıklaşması ve karmaşıklaşması, hızlı değişim, dijitalleşme, iletişim araçlarının yaygın kullanımı gibi nedenler göreli ve değişen oranlarda suçun artmasına, yeni suç türlerinin ortaya çıkmasına, suç olarak tanımlanan eylemlerin farklılaşmasına neden olurken suçun daha çok insan tarafından görülmesi ve duyulmasına da neden olmaktadır. Günümüzde insanlar, dünyanın farklı ülkelerinde ve kendi ülkelerinin farklı bölgelerindeki bir suç ve şiddet olaylarıyla ilgili haberlerle güne başlamakta ya da günü tamamlamaktadır. Geleneksel toplumlarda çok nadir görülen ya da duyulan suç, günümüzde artan bir seyir halinde gündelik yaşamı tehdit etmektedir. Sık görülmesi kadar, insan yaşamını ve toplumsal düzenin tehdit eden suç, ne kendiliğinden ortaya çıkmaktadır ne de bireysel anlık bir tepkiye dayanmaktadır. Bir sosyal davranış olması, toplumsal yapıyla ilişkisinden dolayı suç, toplumsal bir olgudur ve her toplumsal olgu gibi sosyal gerçeklikleri anlamak ve açıklamak üzere üretilmiş sistematik bilgiler bütünü olan kuramlar tarafından değerlendirilmektedir. Sosyoloji biliminin klasik ve makro kuramları içerisinde önemli bir kuram olan yapısal işlevselci kuram, diğer sosyal gerçeklikleri açıkladığı gibi suç gerçeğine ilişkin değerlendirmeler yapmaktadır.

TOPLUMSAL AÇIDAN SUÇ VE SAPMA OLGUSU

Günümüz modern toplum insanları cinayet, hırsızlık, yolsuzluk, terör, çocuk e yaşlıya yönelik ihmal ve istismar, gasp ve yaralamaya ilişkin haberlerle çok sık karşılaşmaktadır. Tüm dünya

[1] ORCID NO: 0000-0002-0998-9164

ülkeleri, her gün ana akım medya ve sosyal medyada çeşidi ve sayısı artan suç haberlerini büyük bir kaygıyla takip etmekte; bu gelişmelere bağlı olarak geleceğe ilişkin karamsar bir ruh haline girmektedir.

Sadece Türkiye'de ceza infaz kurumunda bulunan kişi sayısındaki artışa bakmamız bile suç ve suçluyla ne kadar yakın yaşadığımız görülmektedir. 2013 yılında ceza ve infaz kurumunda bulunan kişi binde 144 iken bu oran 2015 yılında 117'ye, 2016 yılında 201'e, 2017 yılında 232'ye ve 2018 yılında 265'e yükselmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), t.y.). Tabi burada şu gerçeğin altını çizmek de gereklidir ki insan öldürme, hırsızlık, gasp ve yaralama kadar vergi kaçırma, hız sınırı aşan araç kullanma, kopya çekmek, kanunla belirlenen tarihin dışında avlanma, 18 yaşından önce evlenmek de suçtur.

Suçun bugüne veya son dönemlere özgü bir durum olmadığı bilinmektedir. Geçmişten bugüne hatta insanlığın toplum olma niteliği kazandığı günden bu yana hızı, oranı, türü, nedeni, tanımı, etkisi ve sonucu değişine suç gözlemlenmektedir. İlk başta sadece asayişi yönü bulunan; hukuk ve adli makamları ilgilendiren bir sorunmuş gibi görünen suç, aslında toplumsal bir olgudur. Zamandan zamana, toplumdan topluma tanımının, oranının ve hızının değişmesi onun toplumsal bir olgu olduğunu göstermektedir. Burada bazı sorulara cevap aranmaktadır: Neden bazı insanlar suç işler? Suç işlemek bir alışkanlık mıdır? Dün suç olarak değerlendirilen bazı düşünce ve davranışlar bugün neden suç kapsamında değildir? Başka bir toplum ve kültürde normal karşılanan bir davranış neden yaşadığımız toplumda düzeni bozacağına bağlı rahatsızlık oluşturmakta ve yaptırımla karşılanmaktadır? Sosyoloji bu ve benzeri soruları cevaplamak durumundadır. Bu sorulara cevap arandığında suç ve onu da kapsayan sapma davranışı ile toplum arasında ilişkiyle karşılaşılmaktadır.

Sosyolojinin incelemesi konulardan birisi de bireylerin ne için toplumun ürettiği ve korumaya çalıştığı normlardan ve kendilerinden beklenenlerden saptıkları (Dönmezer, 1984, s. 280) ve sapma davranışların toplumun farklı kesinleri tarafından nasıl normal karşılanıp kabul edildiğidir.

Toplum, birbirinden farklı inanç, düşünce, yaşama biçimi ve beklentileri olan birey ve gruplardan meydana gelir. Farklılıklar arasında makul bir yol bulabilmek ve çoğunluğun isteğini gerçekleştirerek sosyal düzeni sağlamak adına her toplum, yazılı ve sözlü birtakım kurallar oluştur. Toplumsal düzeni bozabilecek bu kuralların ihlali en genel anlamda suç olarak tanımlanır ve cezalandırma ile sonuçlandırılır.

Düzenli bir hayatı ve birlikteliği sürdürebilmek amacıyla her toplum üyelerinden kendi doğrularına dayalı ürettiği yazılı ve sözlü normlara uyulmasını bekler. Toplumsal sapma ve suç ise bu beklentiyi boşa düşüren durumu ifade eder. Nüfusunun niteliği ve niceliği yanı sıra bu nüfusun ihtiyaçlarından doğan kurumlar ve bu kurumlarım birbiriyle ilişkisin değişimine bağlı olarak toplumsal değişimle birlikte toplumda suç ve sapmayı belirleyen ölçüler de değişmektedir. Toplumsal tarihe bu açıdan bakıldığında belli bir toplumda suç ve sapma olarak değerlendirilen tutum ve davranışlıların bir zaman sonra normal karşılandığı görülür. Benzer zaman aralıklarında farklı toplumlarda da suç ve sapma davranış tanımlarının olduğu yine sosyal bir gerçektir.

Tarihin belli bir döneminde gerçekleşen koşulların zorunluluğuyla ortaya çıkan ve bir süre sonra ortadan kalkacak olan tarihsel ve toplumsal bir olgu olan (Hançerlioğlu, 2007, s. 357) suç, içinde yaşanılan toplum ve kanun koyucular tarafından yapılması yasaklanan tutum ve davranışlara karşılık gelmektedir. Bir fiilin suç olabilmesi için kanun koyucu tarafından cezalandırılmış olması gerektiğine, suç ile ilgili tanımlamaların hepsinde yer verilmektedir. Yapılan tanımlar, kanunların neden bazı eylemleri ceza ile karşılamakta sorusunu beraberinde getirmektedir. Jhering, bu soruya "Bazı davranışlar, toplu hâlde yaşamayı engellemektedir" cevabını vermektedir. Dolayısıyla, suç olarak nitelendirilen bazı tutum ve davranışlar, insanların bir arada yaşama şartlarını ortadan kaldırmakta ve birlikte yaşamayı tehlikeye sokmaktadır. Durkheim suçu, "kolektif bilincin kuvvetli ve belirmiş tutumlarını ihlal eden fiiller" olarak tanımlamaktadır. Özet

olarak suç, topluma zarar verdiği veya tehlikeli olduğu kanun koyucu tarafından kabul edilen ve belirtilen tutum, davranış ve hareketlerdir (Dönmezer, 1984).

Herhangi bir düşünce, tutum ve davranışın suç olarak değerlendirilmesini belirleyen yasa, kişiye yerine getirmekle yükümlü olduğu zorunluluklar getirerek sosyal yaşamı düzenlemektedir. Karşılıklı hizmetlerin, alınan hizmetlere eşit olacak biçimde hazırlandığı bu düzenleyicilerde, önceden belirlenmiş kesin sınırların işlediği bir dizge bulunmaktadır. Kişilerin başkalarına karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu ve karşısındaki kişiden de uymasını beklediği hareketler ve uygulamalar, çok yönlü bir ilişkiler halkasını oluşturmaktadır. Zaten yasaların temel fonksiyonu, belli doğal istek ve eğilimleri sınırlandırmak, insan içgüdülerini denetlemek ve zorunlu davranışları kabul ettirerek sosyal ilişkiler düzenini korumaktır. İlişkiler düzenini koruyan yasalar, böylece herkesin yararlanabileceği bir sonuca varmak amacıyla ortak kabuller ve ödünler temeline dayalı bir iş birliğiyle (Manilowski, 2003) insanların bir arada yaşamasını sağlamaktadır. Bunu tehlikeye sokabilecek her türlü düşünce, tutum ve davranış suç olarak kabul edilmektedir. Çünkü işlenen her suç, toplu hâlde yaşayan insanların bazılarının haklarının elinden alınmasına ve rahatsız olmasına neden olarak birlikte yaşamayı zora sokmaktadır. Bu düşüncelere bağlı olarak sosyal yaşamın bütünlüğünü, işleyişini ve geleceğini tehlikeye sokabileceği kanun koyucu tarafından belirlenmiş her türlü düşünce, tutum ve davranışı suç olarak değerlendirmek mümkündür.

Toplu yaşamı mümkün kılmak ve düzenli bir birlikteliği yaratarak bunu tehlikeye sokacak sapmanın oluşmasını baskı altına almak için toplumlar sosyal kontrol mekanizması üretmektedir. İnsandaki kendi istek ve güdüleri uğruna diğerlerine zarar verme potansiyeli yanı sıra birbirinden farklı özellikleri ve öncelikleri olan üyelerden oluşan toplumun belli bir ortak noktada buluşarak sosyal yaşamı düzenleme refleksi sosyal kontrol mekanizmasını doğurmuştur. Bu gerçekten hareketle geçmişten günümüze her toplum, değişen yapı özelliklerine bağlı olarak bir sosyal kontrol mekanizması geliştirmeyi ve yaşatmayı faydalı bulmaktadır. Toplumsal yaşantıdan doğan normların düzenli bir şekilde işlemesini sağlayan sosyal kontrolün devre dışı bırakılması suç ve sapma olarak değerlendirmektedir. Gelenek, görenek, adetler, kanaat, hukuk, din, ahlak, eğitim (Bottomore, 1977, ss. 245-253) gibi tür ve çeşitleri bulunan sosyal mekanizmaların kontrolünden çıkan tutum ve davranışlar suç ve sapmayı ifade etmektedir.

Yaratılmış kolektif davranışların form kazanılmış hali olarak tanımlanan sosyal kontrol mekanizmalarını gelenekler, adetler, görenekler, töreler, mitler, dini ve siyasi inanışlar, doğmalar, öğretiler ve son olarak da kamuoyu ve kanunlar gibi bilinen başlıklar altında toplamak mümkündür (Park & Burgess, 2017, s. 71). Sosyal kontrol bu başlıklar altında incelenen oluşumlar, kısmen kurumsallaşmış uygulamalarda tecessüs etmektedir. Bunların aleyhine gelişen hemen her düşünce, tutum ve davranış ise literatürde suç ve sapma olarak değerlendirilir. Bir davranışın suç ve sapma olarak kabul edilebilmesi için bunların tümüne aykırı olarak gelişmesi gerekmez. Bir davranış gelenek ve göreneğe göre sapma olarak algılanmasına rağmen aynı davranış kanunlar karşısında suç ve sapma olarak tanımlanmayabilir.

Sosyal kontrol, sosyalleşmenin nesnel bir boyutudur (Fichter, 2001, s. 177). Birey doğduğu andan beri içinde yaşadığı ya da yeni yerleştiği bir toplum içinde sosyal kontrol mekanizmasıyla sürdürülebilirliği sağlanan norm, gelenek, görenek ve adet formu haline gelmiş davranış örüntülerini öğrenmek durumundadır. Bu açıdan sosyal kontrol ile suç ve sapmanın birlikte yaşadığı söylenebilir. Eğer bir yerde suç ve sapma davranışı var ise orada onu belirleyen bir sosyal kontrol mekanizması mutlak anlamda mevcuttur.

Seligman ve Johnson, bir sosyal grubun üyeleri tarafından iyi ve doğru diye kabul edilmiş bulunan inançların, geleneklerin, âdet ve törelerin dayandıkları kurallara aykırı olarak gerçekleşen davranışı suç; durumu ise suçluluk olarak nitelendirmektedirler. Lombrozo, suçluluğu, "bir davranışın, bir toplumun âdet, töre, gelenek ve düşünceleriyle çelişki hâlinde bulunmak" diye tanımlamıştır (Kırkıncıoğlu, 2003). Bu bağlamda suçun, sosyal işleyişi düzenleyen kurallar ile bir çelişkisi bulunmaktadır. Hırsızlık, adam öldürme, gasp ve tecavüz şeklinde suç işleyen kişi, kendi

çıkarı ve isteği için çevresindeki insanlara bilerek zarar vermekte ve onların haklarını ihlal etmektedir. Yapılan ihlal ve karşıdakine verilen zarar ile sosyal yaşamı düzenleyen kurallar fonksiyonsuz kalmaktır

Toplumsal açıdan hangi davranışın sapma olarak kabul edilip edilmeyeceği önemlidir. Sosyalleşme sürecindeki birey, dünyaya gözünü açar açmaz bu gerçekle değişen zaman içerisinde karşılaşmaktadır. Toplumun belirlediği doğrular, değer hükümlerine bağlı ürettiği suç ve sapma davranışları ülke içinde, bölgelere, şehirlere, gruplara göre geniş bir yelpazede değişmektedir. Örneğin; bir ailede çocukların aile büyükleri yanında rahat oturması, bacak bacak üstüne atması normal kabul edilirken, muhafazakar bir ailede bu durum saygısızlık/ ahlaki zafiyet şeklinde değerlendirilip önemli bir sapma davranışı olarak görülür. Bir ailede kısa yoldan köşe dönmeye yönelik bir davranış düşüncesi bile ağır ahlaki sorun olarak görülürken başka bir ailede bu durum kişisel beceri belirtisi olarak gurur verici bir davranış olarak görülebilir. Sapmanın cinsiyete ve toplumsal tabakalaşmaya göre farklılaştığı çok sayıda örneğe de rastlanılmaktadır. Türkiye'de toplumsal cinsiyete yönelik rollerin içeriği nedeniyle erkeklerin yaptığı ve normal kabul edilen birçok davranışın kadınlar tarafından yapıldığında bir sapma olarak görülmesi ve bunun sonucu olarak tepkiyle karşılanması olasıdır.

Toplumsal yaşam içerisinde kişilerin kültürün normal örüntülerine/tekrarlarına belki de rutinine uygun hale getirmeye çalışan sosyal kontrol mekanizması ise sapma da kültürün "kontrolünden kaçtığı" süreçtir (Fichter, 2001, s. 189). Sosyal kontrolün yerleştirmeye veya hayata geçirmeye çalıştığı davranış örüntülerine uymayan düşünce ve eylemler, sapma sürecini başlatmaktadır. Toplumun üzerinde uzlaştığı tutum ve davranışlardan ayrılan ya da bunlara rağmen gelişen tutum ve davranışlar sosyal kontrol tarafından suç ve sapma olarak değerlendirir.

Suçtan daha geniş bir alanı ve anlamı olan toplumsal sapma, formel ve informel sapma olmak üzere ikiye ayrılır:

Formel toplumsal sapma, kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiş kuralların ihlal edilme durumudur. Bu tür sapmalar durumunda cezai yaptırımlar yazılı olarak belirlenmiştir. Örneğin bir öğrencinin sınavda kopya çekmesi sınav kurallarının ihlal edilmesidir ve cezası yönetmeliklerde açık olarak belirtilmiştir. Suç, yasalarca ortaya konulan kuralların ihlal edilmesini içerir. Örneğin; hırsızlık yapmak veya hız sınırlarını aşan araç kullanmak yasalarca belirlenmiş bir kural ihlalidir ve cezası yasalarda açık olarak belirlenmiştir.

İnformel (formel olmayan) toplumsal sapma, yasalarda sapma/suç olarak kabul edilmeyen ama içinde yaşanılan grupta sapma olarak görülen davranışlara karşılık gelir. Örneğin; 18 yaşını doldurmuş bir kadının hiç kimsenin iznine tabii olmadan istediği kişiyle evlenme hakkı yasalarca tanınmışken, aile otoritesinin önemli olduğu gruplarda 18 yaşını doldurmuş bir kadının ailesinin onayı olmadan sevdiği kişiyle evlenmesi töre cinayetine neden olarak (Zencirkıran, 2016, s. 233) görülebilmektedir.

Kişisel alanı aşıp kamusal alana giren ve yasak olarak tanımlanmış kural ya da kaideleri çiğneyen, buna bağlı olarak meşru cezaların ya da yaptırımların uygulandığı ve kamusal bir otoritenin (devlet ya da yerel bir kuruluş) müdahalesini gerektiren fiiller suç (Marshall, 1999, s. 702) tanımına girmektedir.

Bir topluluk ya da toplumda, önemli sayıda insan tarafından kabul edilen belirli bir normlar bütününe uyum göstermeme ya da ona muhalif düşünce ve davranışlara yönelme sapkınlık olarak tanımlanmaktadır. Zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılan suç ve sapkınlık sosyolojik olarak birbirlerinden farklıdır. Sapkınlık kavramı, sadece bir yasayı/yönetmeliği çiğneyen uyumsuz davranışa göndermede bulunan suç kavramından çok daha geniştir. Sapkın davranışın pek çok biçimi, yazılı ya da sözlü olarak belirlenmiş yasa tarafından sınırlanmamıştır (Giddens, 2012, s. 842). Toplumda yazılı olmayan örf, âdet, gelenek, görenek gibi kurallara uymama bir sapma olarak görülür ve toplum bu kurallara uymama davranışını ayıplama, kınama, dışlama, damgalama, baskı gibi davranışlarla cezalandırır. Oysa suç; kanunda açıkça belirtilen, yapılması ve yapılmaması

hâlinde cezai bir yaptırımı olan davranıştır. Sapma, söz konusu olduğunda toplumsal bir bakış açısı; suç, söz konusu olduğunda ise devletin tanımlaması ve bakış açısı söz konusu olmaktadır.

En genel anlamda içeriği itibariyle kolektif duygularda tepki uyandıran eylem suç (Tablamacıoğlu, 1969, s. 50) olarak kabul edilir. Bir davranış toplumdaki egemen düzen ve değerlere kasti olarak meydan okumayı temsil ettiğinde (Marshall, 1999, s. 758) o suç olarak algılanır ve kabul edilir.

Sapmayı, toplumsal normlardan yüz çeviren ve buna bağlı olarak da yaptırıma konu olan davranışlar bütünü olarak tanımlayan Riutort (2019, s. 95), Durkheim'in suç ve sapmayla ilgi yapılan farklı tanımlara ilişkin değerlendirmesine değinir. Durkheim, suçu "hususi bir enerjiye ve güce sahip bazı kolektif hisleri inciten ve toplumun kendine özgü bir yaptırımla cezalandırdığı bir eylem" olarak tanımlamaktadır. Ona göre suç bir fenomendir, çünkü suçun olmadığı bir toplum yoktur. Suçun yaraladığı kolektif hisler, toplumun farklı üyelerinde aynı yoğunlukta değildir. Nitekim toplumsal işbölümü süreci kolektif bilinçte bir zayıflamaya yol açar. Yine ona göre suçun ortak bir tanımını yapmak mümkün değildir. Çünkü tarihsel okumalar toplumdan topluma dönemden döneme değişen suç tanımları ve yaptırımlarının varlığını ortaya çıkarmaktadır. Kürtaj örneği bu konuda açıklayıcıdır. Bir zamanlar normal bir davranış olarak değerlendirilen kürtaj, farklı tarih ve toplumlarda değişen gerekçelere bağlı olarak suç kabul edilmiştir.

Kırmızı ışıkta geçmeden, uyuşturucu madde ticareti yapmaya; kendi arazisinde izinsiz ev yapmadan insanı yaralama ve öldürmeye; kanunla belirlenenden daha fazla tonajla yük taşımadan çalışanın usulsüz bir şekilde hesabına para geçirmesine kadar yönü ve çeşidi bulunan suç ve sapma eylemleri toplumsal bir olgudur. Bir anda bir kişinin belki de hazırlıksız veya bilinçsiz bir eylemi gibi görülen suç ve sapma göründüğünden çok daha fazla karmaşıktır. Karmaşık olan bu eylemler, diğer toplumsal eylemler gibi toplumsal ve ilişkiseldir. Belli bir dönemdeki toplumsal yapının içinde gelişen, şekillenen ve üretilen suç ve sapmanın ilişkiselliği, onun toplumla bağlantısını göstermektedir. Her sapma ve suç, belli bir toplumsal yaşantı ve işleyişe bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Suça ilişkin kuramlar ise bu gerçeği kendi bakış açılarına göre değerlendirmektedir. Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik içerikli birçok kuram suçu, suçluluğu, sapmayı, norm ve yasak ihlallerini belirledikleri bir takım esaslara bağlı olarak tanımlamakta ve açıklamaktadır. Ortaya çıktığı tarih ve önem sıralamasından bağımsız olarak verilen aşağıdaki her kuram suç ve sapmanın bir yönünü ortaya koymaktadır.

YAPISAL İŞLEVSELCİ KURAMIN SUÇA İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ

Toplumu işlevsel bir bütün olarak kavrayıp açıklayan yapısal işlevsel kurama göre toplumsal yaşamı mümkün kılan hemen her unsur bir işleve sahiptir. İrili ufaklı, ana ve tali her unsur toplum içerisinde bir işlevle varlık bulduğu tezinden hareket eden kurama göre bir toplumda bir şey yaşanıyorsa bunun nedeni toplumdur ve mutlak anlamda bir işlevsel nedene sahiptir. Bu genel anlayış içerisinde suç ve sapmanın da toplumsal açıdan bir işlevi bulunmaktadır. Normal şartlarda insan birlikteliğini tehlikeye sokan, toplumsal düzeni bozan suç ve sapma nasıl bir işlevi olabilir sorunu yapısal işlevselciler cevaplamaktadır. En basit bir açıklamayla suç ve sapmanın ortaya çıkması toplumsal bütünleşmeyi güçlendirebildiği gibi suç ve sapma olarak tanımlanan eylem hakkında bir bilinç ortaya çıkar. Suç ve saçma eylemi karşısında toplumun geri kalanı bir safta toplanarak bir bütünleşme gerçekleştirdiği gibi daha önce böylesi bir eylemin suç ya da sapma olduğunu düşünmeyen bir grup ise bunu tanıyabilir.

Kendi başlarına kabul ettirme gücü ve potansiyeli olmayan normları harekete geçirerek topluluğa bu normların varlığı hatırlatan bir dizi toplumsal failin mobilizasyona gereksinim duyulmaktadır. Etnolog Bronislaw Manilowski trobrind adaları halkını incelerken, genç bir erkeğin intiharına şahit olmuştu. İntihara yol açan şey, gencin toplumun genel kurallarından birine uymaması ve böylece köyün genel itibariyle ona karşı çıkıp düşman olmasıydı. Eşini akrabalarının dışından seçilmesini gerektiren egzogami kuralının ihlaline dayalı gerçekleşen bir eylemin sonucunda ortaya çıkan bu intihar, toplumda var olan bir normu, hatırlatmak gibi bir işlevi hayata geçirmiştir. Durkheim'in da ifade gibi toplumun farklı üyeleri arasındaki benzerlik sayesinde toplumsal bütünleşmenin çok güçlü olduğu topluluk ve toplumlarda bile a priori hemfikir olunan bir

toplumsal normun uygulanması, bazı bireylerin ya da grupların müdahalesini gerektirir (Riutor, 2019, ss. 91-92). Bu müdahale, suç veya sapma şeklindeki ihlaller, toplumda bilinen ya da bilinmeyen, gizli, örtük ya da açık var olan gelenek, görenek, adetlerin, normların, kuralların, yasa ve yönetmeliklerin açığa çıkmasına olanak tanımaktadır.

Yapısal fonksiyonel kuramın önemli ismi Durkheim suç ve sapmanın toplumsal bir olgu olduğunu ilerisi sürer. Onun suçla ilgili açıklamalarında toplum ve toplumsal işleyişi ön plandadır. Durkheim'in suça ilgili değerlendirmelerinde üç nokta belirgindir:

(1) Suç, toplumdaki diğer görülen olgular gibi normaldir.

(2) Dayanışma tipleri ya da iş bölümüne bağlı olarak değişme ile suç ve sapma olguları arasında bir ilişki vardır. İşbölümü ve uzmanlaşmanın yok denecek kadar az olduğu ve benzerliğe dayalı mekanik dayanışmalı toplumdan işbölümü ve uzmanlaşmanın arttığı ve heterojen yapının varlık bulduğu organik dayanışmalı topluma doğru gerçekleşen değişimle oluşan "anomi" durumlarında suç ve sapmanın görülme sıklığı artar.

(3) Suç ve sapma bir fonksiyona sahiptir (1985, s. 91). Durkheim, toplumbilim yönteminin Kuralları adlı eserinde şöyle der: tüm cinayet bilimciler, suç olgusunu hastalıksal sayarlar. Oysa suç, kolektif yaşama sımsıkı bağlıdır ve tüm toplumlarda vardır. Demek ki normal bir durumdur. Normal olunca da, toplumun tamamlayıcı öğelerinden biridir. Her toplumda suç, duyguları inciten bir davranıştır. Öyleyse, bir suçun ortadan kalkması için vicdanlarda suça duyulan nefretin güçlü olması, başka bir ifadeyle suça karşı vicdanların daha duygulu ve daha titiz olması gerekir (Hançerlioğlu, 2007, s. 357) ki suçun fonksiyonu buradadır.

Zencirkıran (2016, ss. 236-237) suç ve sapma davranışının/olayının işlevselci kuramcılardan hareketle nasıl bir işlev yerine getirdiğini Türkiye'de yaşanmış kadına yönelik bir tecavüz vakasında açıklamaktadır:

Mersin'de Çağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü 1. Sınıf öğrencisi Özgecan Aslan, 11 Şubat 2015 tarihinde akşam saatlerinde Tarsus'tan Mersin'e gitmek için bindiği minibüste son yolcu olarak kalır. Özgecan minibüs şoförü Ahmet Suphi Altındöken'in, yol güzergahını değiştirip tecavüz girişimine direnince, şoför tarafından defalarca bıçaklanıp, başına demir çubukla vurularak acımasızca öldürülür. Şoför, cesedi yok etmek için babası ve bir arkadaşından yardım alarak olayı atlatacağını düşünür. Ancak, kısa bir süre sonra Özgecan'ın cesedi bir dere yatağında yakılmış halde bulunur. Peki bu cinayetin sosyolojik yansımaları da içeren ne gibi etkileri olmuştur? Ya da bu suç/sapma davranışı toplum açısından ne gibi bir işleve/fayda dönüşmüştür?

Yaşanan süreç, bütün ülkede büyük bir infiale neden olmuş, olay herkesi şok etmiştir. Bir kız öğrencinin minibüse güvenle binememesi durumu, ülkedeki kadınların konumu açısından önemli bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Türkiye'nin hemen her bölgesinde olayı protesto eden geniş çaplı katılımların olduğu yürüyüşler düzenlenmiştir. Özetle cinayet karşısında ortak bir tepki ve kamuoyu baskısı oluşmuştur.

Bu tür olayların önlenmesi için temel toplumsal kurumlara düşen görev ve sorumluluklar kamuoyu tarafından ayrıntılı bir şekilde tartışılmaya başlamıştır. Bu tür eylemlerin önlenmesi için başta siyaset olmak üzere, aile, eğitim, hukuk gibi kurumların ve medyanın sorumlukları gündeme gelmiştir. Hükümete karşı kadına yönelik tecavüzlerin, cinayetlerin veya şiddetin önlenmesi açısından gerekli tedbirleri alması yönünde bir baskı oluşturulmuştur.

Olay, bütün Türkiye' de tedirginlik yaratarak belirli bir süre tetikte olma/ dikkatli hareket etme hali belirmiştir. Özellikle kız öğrenciler arasında belirli bir saatten sonra minibüslere yalnız binme yerine, gideceği yere en az bir arkadaşla birlikte gidilmeye özen gösterilmiştir. Yanında biber gazı bulunduran kız öğrenci sayısında artış yaşanmıştır.

Benzer olayın bir daha yaşanmaması için güvenlik tedbirleri olarak neler yapılması gerektiği geniş kapsamda tartışılmaya başlanmıştır. Cinayetin ardından toplu taşıma araçlarına yeni düzenlemeler getirilmesi, yolcuların güvenliğini sağlamak için dolmuş taksi ve servis araçlarına,

panik butonları yerleştirilmesi gündeme gelmiştir. Minibüslerin takibini kolaylaştıran GPS sisteminin zorunlu hale getirilmesi tartışılmıştır. Bir dolmuş/ minibüs/ otobüs servis güzergah dışına çıktığında aracı GPS'den takip eden merkez, polisle diyaloğa geçerek anında müdahale imkanı sağlayabilecek önlemler masaya yatırılmıştır.

Türkiye Şoförler Odası yetkilileri, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na 1,1 milyon şoförün kayıt altına alınması için başvuru gerçekleştirmiştir.

Özgecan'ın katili Suphi Altındöken, Adana'da kaldığı cezaevinde silahlı saldırıya uğrayıp vurularak öldürülmüş; aynı koğuşta birlikte kaldığı babası Necmettin Altındöken ise saldırıda yaralanmıştır. Bu tepki şekliyle, topluma ciddi suç ve sapma davranışına yönelenleri nasıl bir sonuç beklediği imajı çizilmiştir.

Durkheim, suç ve sapma ile ilgili tartışmasının merkezine "Kriminal davranış patolojik olarak değerlendirilmeli mi, değerlendirilmemeli mi?" sorusunu koyar. Ona göre, eğer her çeşit davranış toplumla genellikle birliktelik gösteriyorsa ve ortaya çıkma oranı belirli sınırlar içindeyse patolojikten çok normaldir. Çünkü suçtan bağımsız bir toplum olamaz. Yaygın düşüncelerin aksine, suçlu, kesinlikle toplumsallaşamayan bir varlık, toplumun bağrına sokulmuş yabancı ve eritilemeyen bir bünye, bir çeşit asalak öge olarak görülemez. Tam tersine suç ve sapma toplumsal yaşamın düzenli bir unsurudur. Hiç kuşkusuz suç da, anormal biçimler alabilir. Suç, aşırı bir orana yükseldiği ya da mevcut düzeyin altına düştüğü zaman, bu aşırılığın ya da düşüşün hastalıklı bir yapıyı işaret ettiğini belirtir. Normal olan şey sadece suçluluğun var olmasıdır (1985, s. 95). Patolojik veya kriminal bir durum olmaktan ziyade yerine getirdiği fonksiyona ağırlık veren Durkheim suç ve sapmanın görülme sıklığındaki değişimlerin toplumsal düzenin gerekliliğine ve bu düzeni bozan tutum ve davranışlarına ilginin artmasını sağladığını düşünür.

Durkheim "anomi" kavramıyla aslında suç ve sapkınlık olgusunun açıklanmaktadır. O, "anomi"yi, toplumun belli bir dönem içerisinde ürettiği ve üzerinde mutabakat sağladığı kuralların aşınması, işlevini yitirmesi, yerinden edilen kuralların yerine yenilerinin konulamaması anlamında kullanmaktadır. Buna bağlı olarak" anomi", toplum yaşamının belirli bir alanındaki davranışları düzenleyen hiçbir açık ölçünün bulunmadığı durumlarda gelişir (Giddens, 2012, s. 844).

Durkheim "anomiyi" toplumsal yaşamı düzenleyen ve istikrarlı ilerlemesini sağlayan normların etki gücünün azalması bağlamında kullanmaktadır. O, toplumsal değişmenin hızlandığı ve kargaşanın yer edindiği ortamlarda beliren normların yokluğu veya toplumun temel değerleri üzerindeki çatışma "anomi"yi yaratır. Mekanik dayanışmanın olduğu cemaat yaşantısından çıkıp organik dayanışmanın etkili olduğu cemiyet yaşantısına geçiş "anomi"nin oluşması için yeterlidir. Durkheim'a göre ilişkilerin kişisel olduğu ve sınırlı bir işbölümüne sahip küçük geleneksel toplumlarda, toplumun değer ve normları üzerinde ve bireylerin hakları, ayrıcalıklarının ve sorumluluklarının belirlenmesi kadar kabulü konusunda genel bir konsensüs sağlamak oldukça kolaydır. Herkes yerini bilir ve büyük heveslere kapılmaz. Ancak, bu toplumların mekanik dayanışmasından işbölümünün oldukça geliştiği ve ilişkilerin çoğu kez büyük ölçüde kişisellikten uzak olduğu sanayi toplumlarının organik dayanışmasına geçiş sırasında, toplumsal konsensüste ve böylece bireyler üzerindeki sosyal kontrolde bozulmalar daha fazla mümkün hale gelir (Slattery, 2015, s. 35). Düzensizliğin yerleştiği, keyfi uygulamaları dizginleyecek sosyal kontrolün sekteye uğradığı durumu ifade eden anomi, suç ve sapmaya uygun bir ortam hazırlar.

KAHRAMANMARAŞ ÖZELİNDE BİR SUÇ TÜRÜ OLARAK OKUL SALDIRI

15 Nisan 2026 Çarşamba günü Kahramanmaraş ilindeki bir Ortaokulda düzenlenen silahlı saldırıda 1'i öğretmen, 8'i öğrenci olmak üzere 9 kişi hayatını kaybederken, 3'ü ağır 13 kişi yaralandı. Saldırıyı, aynı okulda eğitim gören bir öğrenci gerçekleştirdi. Güvenlik görevlisi olan babasına ait bir silahla okulu basarak gelişi güzel ateş aça öğrenci, sınıfları ve okul koridorunu kana bulayarak arkadaşlarının ve öğretmenin yaşamına son verdiği küçük bir katliama neden olmuştur. Ülkede hemen her toplumsal kategoriden insanı yasa boğan olay, henüz üzüntüsü atlatılmamış Şanlıurfa'daki bir okul saldırısından hemen sonra gerçekleşmiştir.

Okul saldırıları kavramı, bir okulda bir silahın kazara ateşlenmesinden, bir öğrencinin ateşli silahla yaralanması veya ölümünden okullarda yaşanan toplu silahlı saldırılara kadar geniş bir yelpazede ele alınır. Eylemi gerçekleştiren kişinin, okulda eğitim gören bir öğrenci, eğitim veren bir öğretmen, bir öğrenci velisi olabildiği gibi okulla herhangi bir bağlantısı olmayan bir kişi de olabilir. Kavramın ifade etmeye çalıştığı şey, olayın okulda gerçekleşmesi ve saldırıya uğrayanların okulda bulunmasıdır. Bununla birlikte okul saldırıları, toplu silahlı saldırıların bir türü olarak da gerçekleşir ve bu ihtimalde tek veya bazen iki fail tarafından dört veya daha fazla kişinin öldürüldüğü ve/veya yaralandığı, kurbanların yüksek bir yüzdesini okuldaki küçük yaştaki çocuklar ve gençlerin oluşturduğu hadiseler anlaşılır (Independent Türkçe, t.y.).

Daha çok ABD ve Avrupa'nın farklı ülkelerinde görmeye alışık olduğumuz okul saldırı ya da okul baskını hadisesi ülkemizde kısa bir sürede konunun ilgilileri ve uzmanları tarafından endişe ile karşılanmaktadır. Eğitimcilerden, öğrenci velilerine, politika önericilerden uygulayıcılara kadar hemen her kesim durumu anlayamaya ve olaya ilişkin bir takım tedbirler geliştirecek politika önerilerini sunmaya yönelmektedir.

Yaralayıcı, öldürücü bir aletle insan ölümüne, mal ve can kaybına, mala ve cana zarar verme sonucunu doğuran okul baskını hem bir şiddet türü hem de bir suçtur. İnsan canını kasten hedef alan eylemi gerçekleştirenin yaşı, cinsiyeti, gelir durumu veya ruh hali durumun suç olmasını ortadan kaldırmamaktadır.

Genel hatları verilen yapısal işlevsel kurama göre suç, her türlü olguda gözlemlendiği gibi gerçekleştiği toplumda normal ve işlevselsdir. Başak bir ifadeyle, suç toplumu oluşturan bileşenlerin işlevleriyle ancak anlaşılacağı gibi ortaya çıkardığı sonuçlar ve yarattığı etkiler bağlamında da işlevsel açıdan değerlendirilmelidir. Toplum, işlevsel ve ilişkisel bir bütündür. İlk başta basit bir insan yığını olarak görülen toplumda kullanılan, uygulanılan, üretilen hemen her ürün ve pratik bir işleve sahiptir. Toplumsal yaşamı mümkün kılan her unsuru var eden şey, yerine getirdiği işlevdir. Bu işlevlerde meydana gelen bir bozulma ve daralma toplumsal yaşamda bir problem olarak kendini hissettirir. İşlevsel parçalardan herhangi birinde meydana gelen aksama ise onunla sürekli bir ilişki halinde olan diğer yapı unsurlarında da etkisini gösterir.

Toplumsal yaşam içerisinde dünyaya getirdiği çocukla toplumun devamlılığı sağlayan aile, çocuğun sosyal yaşam uyum sağlaması için kültür naklini gerçekleştirildiği ve eğitim sürecini sağlıklı bir şekilde sürdürdüğü önemli bir kurumdur. Aileyi kuran ve yaşatan çiftler ve bu çiftlerin beraberliğinden doğan çocuğun, sağlıklı bir birey olarak yaşamını sürdürmesinde ailedeki her bireyin yerine getirmesi gereken bir görev ve işlev bulunmaktadır. Aile içerisindeki her üyenin evlilikten kazandığı statüsüne bağlı bir rolü ve sorumluluğu bulunmaktadır. Yerine getirilen rol ve sorumluluklar, hem aile üyelerinin hem de parçası olduğu toplumun sağlıklı ve istikrarlı olmasında önem taşımaktadır. Ebeveyn ve çocuk ilişkisi, çiftler arasındaki nitelikli iletişim, çocuğun iyi bir sosyalleşme sürecinden geçmesi yanı sıra psikososyal ihtiyaçlarının karşılıksız giderilmesi aileden beklenen en önemli işlevlerdir.

En genel anlamda istendik davranış süreci olarak tanımlanan eğitim, modernleşen toplumlarda artan kurumsallaşmalara bağlı olarak okullarda verilmektedir. Okul, öğrencilere akademik bilgi ve beceri kazandırmanın yanında toplumda geçerli olan kural ve uygulamaları da kazandırma, vatandaş olma sorumluluğunu benimsetme gibi işlevleri bulunmaktadır. Bu işlevleri yerine getirmekle sorumlu olan kurum, öğrencinin fiziksel ve zihinsel gelişimini göz önüne aldığı kadar, toplumsal ve kültürel değerleri de önceleyen bir programlama ile kendinden beklenileni yerine getirmektedir. Ailede olduğu gibi okul ve eğitim kurumlarında da her bireyin, sistem bileşeninin bir işlevi vardır. Mevzuattan, ölçme ve değerlendirme süreçlerine, okul müdüründen, disiplin yönetmeliğine, temizlik ve güvenlik görevlisinden nöbetçi öğretmene kadar herkesin bir sorumluluğu ve işlevi bulunmaktadır. Bunlardan birinde meydana gelen aksaklık ve bozulma kendini bir takım problemler şeklinde kendini gösterir.

Öğrenci ve eğitimcilerin ölümü ve yaralanmasıyla sonuçlanan okul baskınlarını arkasında aile ve eğitim kurumları başta olmak üzere toplumu oluşturan hukuk, din, iletişim teknolojisi gibi bir çok

alandaki bir işlevsel bozulma veya daralma bulunmaktadır. Toplumun üstelendiği üyelerini koruma, kollama, ihtiyaçlarını giderme gibi işlevlerindeki aksama, kendini bir şiddet ve saldırı davranışında gösterebilmektedir.

Yapısal işlevselci kuram için son okul baskını bu anlamda hem normal hem de işlevseldir. Okul baskınıyla, toplum içerisinde unutulmaya yüz tutmuş okul baskını veya saldırısı şeklinde bir suç türü tekrar hatırlanmaktadır. Bu suçun münferit bir şekilde olsa bile ne kadar çok beklenmedik kötü sonuçlar doğurabileceğine ilişkin bir örneğin provası gündeme gelmiştir. Okul içerisinde, bahçesinde ve öğrenci servislerinde bir güvenlik açığının olduğuna yönelik bir durum ortaya çıkmıştır. Ebeveynliğin çocuğu okula göndermekle, yüksek ücretli özel kolejlere veya kurs merkezlerine göndermekle asla sınırlanamayacağına ilişkin bir bilinç hakkında bir farkındalık kendiliğinden oluşmaktadır. Okulda öğrencilerin her türlü problemlerinin takibini yaparak onları yönlendirme konusunda görevli olan psikolojik danışman ve rehberlik öğretmenlerinin hizmet vermesindeki sıkıntıların olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuk gelişimi ve yetiştirmenin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin gerekliliklerinin neler olacağına ilişkin bir bilinç gündeme gelmiştir. Bu ve benzeri bir takım önlemler veya durumlar, çocuğun eline silah alarak okulda ateş etmesi, okuldaki öğrencileri ve öğretmenlerin hayatına kast etmesi gibi bir suç ve şiddet türünün uygulanmasıyla işlevsel bir noktaya varmıştır. Bu istenmeyen gelişme ya da halk arasında "*bir musibet bin nasihatten daha iyidir*" anlayışındaki sonucu ortaya koyarak aile ve eğitim kurumları başta olmak üzere toplumdaki her yapı taşının tekrar gözden geçirilmesine, çoktan beridir düşünülen iyileştirmelerin, ihmal edilen tedbirlerin biran evvel hayata geçirilmesine fırsat tanıma gibi bir işlev ortaya çıkarmaktadır.

Son yıllarda eğitim kurumlarında meydana gelen şiddet olayları dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir toplumsal sorun haline gelmiştir. Okul saldırılar yalnızca bireysel psikoloji ile açıklanamayacak kadar karmaşık sosyal dinamiklere sahiptir. Yapısal işlevselci yaklaşım, bu tür olayları toplumsal sistem ve kurumlar bağlamında değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

15 Nisan 2026 tarihinde Kahramanmaraş'ta meydana gelen okul saldırısı, eğitim kurumlarının güvenliği, aile denetimi ve gençlerin toplumsallaşma süreçleri konusunda önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Kahramanmaraş okul saldırısı yapısal işlevselci kuram açısından değerlendirildiğinde, olayın yalnızca bireysel bir suç davranışı olmadığı, aynı zamanda toplumsal sistemdeki bazı işlevsel aksaklıkları görünür hale getirdiği söylenebilir. Yapısal işlevselci perspektiften bakıldığında okul saldırısı, toplumsal sistemdeki bazı işlev bozukluklarının ve daralmalarının görünür hale gelmesine yol açan bir olay olarak değerlendirilebilir.

Failin okul ortamında böylesine ağır bir şiddet eylemi gerçekleştirmesi, bireyin toplumsal normlarla bütünleşme düzeyi hakkında önemli sorular ortaya çıkarmaktadır. Durkheim'ın "*anomi"* yaklaşımı/kavramı dikkate alındığında, bireyin toplumsal değerlerle kurduğu ilişkinin zayıflamış olabileceği düşünülebilir. Bu tür olaylarda amaç bireyi mazur göstermek değil, suç davranışının ortaya çıkmasına katkı sağlayan toplumsal koşulları anlamaktır.

Aile, eğitim ve sosyal kontrol kurumlarının işlevleri bu tür olaylar sonrasında daha fazla önem kazanmaktadır. Durkheim'ın suçun toplumsal işlevleri ve anomi kavramı, olayın sosyolojik boyutlarını anlamada önemli teorik araçlar sunmaktadır. Yapısal işlevselci kuram aileyi toplumsallaşmanın temel kurumu olarak kabul etmektedir. Çocukların normları öğrenmesi, toplumsal değerlere bağlanması ve davranışlarının denetlenmesi öncelikle aile içinde gerçekleşmektedir. Olayda kullanılan silahın aileye ait olması yönündeki bilgiler, aile içi gözetim ve denetim mekanizmalarının önemini yeniden gündeme getirmektedir. İşlevselci bakış açısına göre bu durum, aile kurumunun koruyucu işlevlerinin tartışılmasına neden olmuştur. Parsons'a göre okul yalnızca bilgi aktaran bir kurum değildir. Aynı zamanda bireylere toplumsal değerleri aktaran ve onları toplumun aktif üyeleri haline getiren bir toplumsallaşma mekanizmasıdır. Okul saldırısı sonrasında rehberlik hizmetleri, psikolojik danışmanlık faaliyetleri, okul güvenliği

uygulamaları ve risk altındaki öğrencilerin erken tespiti gibi konular yeniden tartışılmaktadır. Bu durum suçun işlevsel sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak yapısal işlevselci yaklaşım, okul saldırılarının yalnızca bireysel nedenlerle açıklanamayacağını; toplumsal kurumların işleyişi, normatif düzen ve sosyal bütünleşme süreçleriyle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Bottomore, T. B. (2000). *Toplumbilim* (Ü. Oskay, Çev.; 6. bs.). Der Yayınları.

Dönmezer, S. (1984). *Kriminoloji* (7. bs.). Filiz Kitabevi.

Durkheim, E. (1985). *Toplumbilimsel yöntemin kuralları* (C. B. Akal, Çev.). B/F/S Yayınları.

Fichter, J. (2001). *Sosyoloji nedir?* (N. Çelebi, Çev.). Atilla Kitabevi.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (C. Güzel, Haz.). Kırmızı Yayınları.

Hançerlioğlu, H. (2007). *Toplumbilim sözlüğü*. Remzi Kitabevi.

Independent Türkçe. (t.y.). https://www.indyturk.com/node/776322/okul

Kırkıncıoğlu, M. (1999). *Çocuk ruh sağlığı*. Esin Yayınları.

Maniowski, B. (2003). *Yabanıl toplumda suç ve gelenek* (Ş. Yeğin, Çev.). Eplison Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.

Park, R. E., & Burgess, E. (2017). *Asimilasyon ve sosyal kontrol bilimlerine giriş* (P. S. Kızılçalı, Çev.). Pinhani Yayınları.

Riutort, P. (2019). *Sosyolojiye giriş dersleri* (E. C. Gürcan, Çev.). Doğubatı Yayınları.

Slattery, M. (2015). *Sosyolojide temel fikirler* (Ü. Tatlıcan & G. Demiriz, Haz.). Sentez Yayınları.

Tablamacıoğlu, M. (1969). *Genel sosyoloji üzerine bir deneme*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (t.y.). https://data.tuik.gov.tr

Zencirkıran, M. (2016). *Sosyoloji*. Dora Yayınları.

OKUL SİLAHLI SALDIRILARININ PSİKO-SOSYAL NEDENLERİ[1]

Prof. Dr. Vehbi BAYHAN

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Bandırma / Türkiye

GİRİŞ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Okul silahlı saldırıları salt ABD'de değil, Türkiye'de de yaşanmaktadır. 14 Nisan 2026 günü Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde salı günü sabah saatlerinde bir okula silahlı saldırı düzenlenmiştir. Ahmet Koyuncu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nin okuldan uzaklaştırılmış eski bir öğrencisi, okula av tüfeğiyle saldırarak çevreye rastgele ateş açmış ve öğrencilerin de aralarında bulunduğu 16 kişiyi yaraladıktan sonra kendini vurarak öldürmüştür. Bu olaydan bir gün sonra 15 Nisan 2026 günü Kahramanmaraş'ta bir ortaokulda babasının silahlarıyla donanmış 14 yaşındaki bir öğrenci, iki sınıfa rastgele ateş açarak on öğrenci ve bir öğretmeni öldürmüş ve kendisi de ölmüştür.

Türkiye'de nadiren yaşanan okul silahlı saldırıları ABD'de daha fazla yaşanmaktadır. Peter Langman, ABD'de 48 okul saldırganının günlüklerini, mektuplarını, adli raporlarını analiz ederek; tek bir okul saldırganı profili, tek bir neden ve tek bir saldırı tipi olmadığını saptamıştır. Langman, saldırganları üç kategoriye ayırmaktadır; (a) psikopatlar, (b) psikotikler ve (c) travmatize olmuşlar.

a) Psikopatlar. Aşırı narsisizm. Ahlakın reddi. Empatinin, suçluluğun, pişmanlığın yokluğu. Sadizm. Kendilerini hep kurban olarak görüyorlar, hiçbir şey onların hatası değil. Çabucak öfkeleniyor, kendilerini her şeye hak kazanmış sayıyorlar.

1999 yılındaki yaşanan okul saldırısında Columbine saldırganı Eric Harris bu tipin ders kitabı örneği. Günlüğüne Almanca "Ich bin Gott" yazmış. Ben tanrıyım. Başka bir yerde şöyle diyor, eğer bir şey söylersem o olur, ben kanunum, beğenmezsen ölürsün. Bu cümleleri yazan çocuk aynı zamanda arkadaşının annesine "küçük bir centilmen" izlenimi vermeyi, öğretmenlerinden "harika bir çocuk" notları almayı, denetimli serbestlik memurunu hayatta başarılı olacak parlak bir genç olduğuna ikna etmeyi başarmıştı. İzlenim yönetimi psikopatın imzasıdır. Dışarıdan gördüğünüz yüz, içerideki yüz değildir.

b) Psikotikler. Halüsinasyonlar. Paranoid sanrılar. Dağınık konuşma ve davranış. Derin bir yalıtım. Daha başarılı akranlarına karşı kıskançlık.

1998 yılında Kip Kinkel, 15 yaşındaydı. 12 yaşından beri üç ses duyuyordu kafasında. Hükümetin beynine çip yerleştirdiğini düşünüyordu. Çin'in işgaline hazırlanıyordu. Anne babasını öldürdükten sonra yazdığı satırlar sarsıcı. "Keşke kürtajla alınsaydım. Dokunduğum her şeyi mahvediyorum... Tanrı bunu bana neden yaptı?" Harris'in soğuk yüceliğinin tam tersi. Kinkel kendinden nefret ediyor, kafası "düzgün çalışmıyor," yardım dileniyor. Ama yardımı alamayacağını da biliyor.

c)Travmatize Olmuşlar. Dağılmış, kaotik aileler. Ebeveynde madde bağımlılığı, suç geçmişi. Fiziksel, cinsel, duygusal istismar. Sık taşınmalar. Değişen bakım verenler.

2005 yılında Jeffrey Weise, Red Lake lisesinde dokuz kişiyi öldürdü. Kendi yazdıkları acıyı çiğ bir biçimde aktarıyor. Annesi onu eline ne geçerse onunla dövermiş. Alkolikmiş. Oğluna "bir hata" olduğunu söylermiş. Weise, "on altı yıl biriken öfke" diyor. Tutamadığı bir tasma. Bu dil Harris'in tanrısal hezeyanından da Kinkel'ın psikotik korkusundan da farklı. Burada uzun yıllara yayılmış bir yıpranma bulunmaktadır (Langman, 2015'ten aktaran Bozkurt, 2026).

Langman'ın analizi bağlamında veriler sosyolojik açıdan şu şekilde irdelenebilir:

[1] ORCID NO: 0000-0001-5567-3438

Birincisi, psikolojik indirgemeciliğin sınırı. Üç tipoloji (psikopat, psikotik, travmatize) önemli ama tek başına açıklayıcı değil. Bu tiplere sahip milyonlarca insan var, çok azı öldürüyor. Demek ki bireysel patolojiyi, toplumsal düzenin reddettiği, küçük düşürdüğü, seçeneksiz bıraktığı koşullarla birlikte düşünmek gerekiyor. Saldırganlık bir karakter değil, bir kesişim noktası.

İkincisi, erkeklik ve hınç meselesi. Hedeflerin dağılımı tesadüf değil. Kadınların ve otorite figürlerinin öne çıkması, reddedilmiş erkekliğin şiddete dönüşümü hakkında kuvvetli bir sinyal veriyor. Incel (istemsiz bakirliğinden dolayı karşı cinse nefret besleyen) kültürünün, toksik erkekliğin ve silah kültürünün kesişimi burada görünür oluyor. Türkiye bağlamında kadın cinayetleri ve genç erkeklerin hınç davranışları düşünürken bu örüntü dikkate alınmalı.

Üçüncüsü, sızıntının sosyolojisi. Saldırganlar izole değil aslında. Çoğu önceden konuşuyor, paylaşıyor, ima ediyor. Demek ki sorun sadece "yalnız kurt" değil. Sorun çevrenin sinyalleri işleyememesi, kolektif inkâr ve raporlama altyapısının çalışmaması. Bu bir bireysel psikoloji sorunu kadar bir kolektif dikkat sorunu.

Dördüncüsü, cezalandırıcı mantığın iflası. Uzaklaştırma, okuldan atma, sert disiplin, hiçbiri problemi çözmüyor. Hatta büyütebiliyor. Bu, Türkiye'deki güncel çocuk suçluluğu tartışmalarında dikkate alınması gereken bir konu. Cezanın yaşını indirmek ya da sertleştirmek, önleme değildir. Önleme, erken tespit ve müdahale sistemidir. Bu sistemi kurmak hem pedagojik hem kurumsal bir iştir.

Beşincisi, Langman'ın verisi ABD odaklı. Türkiye'nin okul şiddeti örüntüsü bazı bakımlardan farklı olsa da sınıflandırma mantığı, tetikleyici olaylar, sızıntı kavramı, raporlama engelleri bizdeki sürecin belirli boyutlarını anlamak için yardımcı olabilir. Özellikle psikotik kırılma ve travma eksenleri, ergen intiharlarını ve şiddet eylemlerini anlamak için kullanışlı (Bozkurt, 2026).

ABD'de 2008 ile 2017 arasında gerçekleşen 41 olayı kapsayan çalışmada, olası faillerde aranması gereken uyarı işaretlerinin bir listesi şu şekilde ifade edilmektedir:

- Diğer okul saldırılarını örnek almak veya taklit etmeye çalışmak,

- Okulda kötü davranış geçmişine ve disiplin cezalarına sahip olmak, örneğin okuldan uzaklaştırılmak veya atılmak,

- Özellikle zorbalık sürekliyse, sınıf arkadaşları tarafından zorbalığa maruz kalmak.

Rapora göre, saldırganların birçoğunun uyuşturucu kullanımı veya evde şiddet gibi "olumsuz ev hayatı deneyimleri" de vardı ve çoğu, bir tür psikolojik, davranışsal veya gelişimsel sistem sorunu yaşıyordu.

Bazı araştırmalar, okul saldırganlarında öfke, kin, aşağılanma ve haksızlığa uğrama hissinin ortak olduğunu göstermektedir. 2000 ve 2015 arasındaki 132 kitlesel saldırıyı inceleyen bir çalışma, vakaların yüzde 70'inde açık öfke izi saptamıştı. En sık tetikleyiciler terk edilme/reddedilme ve hakaret/aşağılanma olarak belirlenmişti (Uren, 2026).

AKRAN ZORBALIĞI VE MAĞDURİYETİ

Sosyolojik açıdan başka bir neden "akran zorbalığı ve akran mağduriyeti"dir. Akranları tarafından ötekileştirilen ve paranoid-şizoid (kuşkucu- içe kapanan) kişilik yapısı gelişen bireyler öğrenilmiş toplumsal cinsiyet rol modellerindeki erkeklik imgesininin zedelendiği düşüncesi ile sosyal çevresinden öç almak için silahlı saldırı yapmaktadır. Bu davranışın oluşmasında "anomi" teorisi bağlamında, toplumun ve kültürün bireye önerdiği davranışsal normlar ile bireyin mevcut kimlik ve kişilik örüntüsü arasındaki uyumsuzluk neden olmaktadır. Bireyin içinde bulunduğu psiko-sosyal kaos çıkış yolu olarak şiddet eylemine dönüşmektedir.

"Açık yol" (overt pathway) olarak adlandırılan yaklaşım bağlamında, saldırgan davranışların genellikle bir anda değil, zaman içinde gözlemlenebilir bir şekilde geliştiğini vurgular. Buna göre süreç çoğu zaman küçük çatışmalar ve zorbalık davranışlarıyla başlamakta, ardından kavgalarla

devam etmekte ve bazı durumlarda ağır şiddet eylemlerine kadar ilerleyebilmektedir (Yenidünya, 2026).

PARÇALANMIŞ VEYA İLGİSİZ AİLE YAPISI İLE AŞIRI KORUYUCU EBEVEYN PARADOKSU

Her türlü bağımlılık ve şiddet eylemlerinde bireyin aile yapısına bakıldığında ya parçalanmış aile yapısı ya da ilgisiz aile yapısının olduğu görülmektedir. Aile, şiddetin hem en güçlü önleyicisi hem de en güçlü üreticisidir. Tutarsız veya aşırı sert disiplin yöntemleri, düşük ebeveyn denetimi, zayıf iletişim ve güvensiz bağlanma örüntüleri çocuğun duygu dünyasını savunmasız bırakmaktadır (Türkçapar, 2026, s. 79).

Parçalanmış veya ilgisiz aile yapısının ürettiği şiddet sarmalı yanında, çocuğunu bir yarış atı olarak başkasıyla sürekli kıyaslayan ve mükemmel olması için "proje çocuk" olarak yatırım yapılan nesneye dönüştürülmektedir. Birey olmasını önleyen sürekli denetim ve kontrol altında tutan "helikopter ebeveynlik" olgusu da çocuk ve gençlerde güvensizlik ve şiddet davranışı riski oluşturmaktadır. İlgisizlik veya aşırı ilgi iki ucu keskin bıçak gibidir. Birinde başıboşluk diğerinde aşırı denetimden kaçan çocuklar dijital ortamda farklı özdeşim modellerini örnek almakta, dijital oyun bağımlılığı ve yankı odalarında olumsuz şiddet eğilimli rol modellerine maruz kalmaktadır.

TAKLİT OLGUSU (BULAŞMA)

Okul saldırılarının *"taklit" (copycat)* etkisi taşıdığı da görülmektedir. Bazı saldırganlar, daha önce yaşanmış olaylardan doğrudan etkilendiklerini ya da onlardan ilham aldıklarını açıkça ifade etmektedir. Bu durum hem medyada yer alan haberlerin hem de önceki saldırıların dolaylı bir etkisinin olabileceğine işaret etmektedir (Yenidünya, 2026). Saldırganların taklit bağlamında önceki saldırganları rol model almaları 15 Nisan 2026 günü Kahramanmaraş okul saldırısını yapan saldırganın WhatsApp profil fotoğrafında 2014 Isla Vista katliamcısı Elliot Rodger'ın fotoğrafını profil fotoğrafı yaptığında da görülmektedir. Yine sızıntı bağlamında saldırgan sosyal medyasında okul saldırısı yapacağını dillendirmiştir. Bu davranış intihar edenlerde de görülmektedir. İntihar edecekler, bir çığlık olarak intihar edeceklerini sosyal medyadan paylaşmaktadır.

Toplu okul saldırılarının olumsuz etkileri yalnızca saldırı anıyla sınırlı değildir. Saldırıların sonrasında ebeveynlerde, toplumda güvenlik ve emniyet duygusunun kaybolması, eğitim kurumlarına karşı güvensizlik hissinin ortaya çıkması mümkündür. Saldırılara muhatap olarak sağ kurtulan kişilerde de travma sonrası stres bozukluğu, majör depresyon, anksiyete bozukluğu, panik bozukluğu, uyum bozukluğu, antisosyal kişilik bozukluğu tespit edilebilmektedir (Yenidünya, 2026).

DİJİTAL AYAK İZLERİ

Okul saldırıları yapan çocuk ve gençler sosyal medyada eylemi gerçekleştireceklerini duyurmaktadır. 170 saldırıdan elde edilen bulgular, saldırıdan önce faillerin dijital ortamda şu örüntüyü izlediğini öne sürmektedir:

- Saldırı öncesi davranış değişimi: Ya aşırı paylaşım ya da tamamen geri çekilme.

- Önceki saldırganlara referans verme: Önceki okul saldırılarından bahsetme, onlara açıkça referans verme.

- Şiddet ve nefret söylemi: Irkçı, kadın düşmanı ve nihilist içerik paylaşımları

- İntihar eğilimli ve depresif içerikler: Umutsuzluk, yok olma temalarını içeren paylaşımlar

- 'Son mesaj' eğilimi: Bazı failler saldırıyı içerik üretimi gibi kurguluyor.

- Online radikalleşme izleri: Forumlar, meme kültürü (genellikle internet üzerinden hızla yayılan; görsellerin, videoların, kelimelerin veya fikirlerin hicivli, komik ya da düşündürücü formatlarda sürekli olarak kopyalanıp, değiştirilerek kitleler tarafından paylaşılmasına dayanan dijital bir iletişim ve mizah dili, günümüzde geleneksel karikatürlerin ve fıkraların yerini alan, kullanıcıların

hem pasif bir izleyici hem de aktif bir içerik üreticisi olduğu, sürekli evrim geçiren bir dijital sosyalleşme formu), ekstrem gruplarda varlık gösterme (Uren, 2026).

Dijital yerli olarak internetin hayat alanlarında temel iletişim aracı olduğu zamanda dünyaya gelen ve yetişen Z kuşağı, dijital dünyada sosyalleşmekte ve hiçbir sınırlama olmaksızın istediği dijital sosyal gruplar ile etkileşime girmektedir. Dolayısıyla bütün olumsuz davranış modellerine maruz kalabilmektedir. Yeterli sosyal destek örüntüsü olmayan, yabancılaşan ve sadece dijital dünyada korunmasız ve yapayalnız kalan çocuk ve gençlerin sığınacakları liman dijital dünyadaki rol modelleri olmaktadır.

ÖRNEK VAKA ANALİZLERİ

(Örnek Vaka 1) 2 Şubat 1996 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin Washington eyaletine bağlı Moses Lake şehrinde bulunan Frontier Ortaokulunda 14 yaşındaki Barry Loukaitis, matematik dersine girerek öğretmeni ile iki öğrenciyi öldürmüş, bir öğrenciyi de ağır yaralamıştır. Olay kriminolojik açıdan değerlendirildiğinde, failin geçmişinde belirgin bir şiddet öyküsü bulunmamakla birlikte, ergenlik döneminde gelişen sosyal izolasyon, akran zorbalığı ve intikam temalı düşüncelerin psikolojik kırılganlığı artırdığı görülmektedir. Aile içi çatışmalar, ebeveyn ayrılığı ve travmatik yaşantılar da bu durumu derinleştirmiştir. Buna ek olarak, evde silahlara kolay erişim ve şiddet içerikli medya etkisi, şiddetin bilişsel olarak meşrulaştırılmasına katkı sağlamıştır. Saldırı öncesinde tehditlerin paylaşılması ve planlı hazırlıkların yapılması, olayın çok faktörlü risk yapısına dayanan ve önceden sinyalleri verilen hedefli bir okul saldırısı olduğunu göstermektedir (Yenidünya, 2026).

(Örnek Vaka 2) 18 Şubat 1997 tarihinde, Alaska eyaletine bağlı Bethel şehrinde bulunan Bethel Regional Lisesinde 16 yaşındaki Evan Ramsey, dersler başlamadan kısa süre önce okula gelerek ateş açmış; okul müdürünü ve bir öğrenciyi öldürmüş, iki kişiyi yaralamıştır. Failin erken yaşlardan itibaren kontrolsüz öfke patlamaları, depresyon, madde kullanımı ve intihar eğilimleri gibi bireysel risk faktörleri sergilediği görülmektedir. Buna karşın etkili bir ruhsağlığı müdahalesinin sağlanmamış olması dikkat çekicidir. Aile düzeyinde, babasının cezaevinde olması, annesinin alkol bağımlılığı bulunması nedeniyle ebeveyn denetimindeki eksiklik belirgindir. Okul ortamında akran zorbalığı, dışlanma ve antisosyal eğilimli akran gruplarıyla ilişki, evde kilitsiz şekilde erişilebilen silahlar ve şiddet içerikli video oyunlarının etkisi olumsuz eğilimini pekiştirmiştir. Saldırı öncesinde hedeflerini açıkça belirtmesi ve eylemi arkadaşlarıyla planlamasına rağmen herhangi bir önleyici müdahalenin gerçekleşmemesi, olayın çoklu risk faktörlerinin kesişiminde ortaya çıkan ve önceden sinyalleri verilen bir okul saldırısı olduğunu göstermektedir (Yenidünya, 2026).

(Örnek Vaka 3) 1 Ekim 1997 tarihinde, Mississippi eyaletine bağlı Pearl şehrinde bulunan Pearl Lisesinde 16 yaşındaki Luke Woodham, okula getirdiği tüfekle eski kız arkadaşını ve diğer öğrencileri hedef alarak ateş açmış, iki kişiyi öldürüp yedi kişiyi yaralamış, saldırıdan önce ise annesini evde öldürmüştür. Failin yoğun öfke birikimi, depresif duygu durumu, empati eksikliği ve narsistik kırılganlık gibi bireysel risk faktörleri ile birlikte akran zorbalığına maruz kalma, sosyal dışlanma ve sapkın ideolojilere (şiddet, satanizm, Hitler hayranlığı) yönelen antisosyal akran grubunun etkisi altında radikalleştiği, aile düzeyinde ise boşanma, ebeveyn ilgisizliği ve denetim eksikliğinin belirgin olduğu, ayrıca hayvanlara yönelik aşırı şiddet davranışlarının erken uyarı işareti niteliği taşıdığı görülmektedir. Saldırı öncesinde hedeflerini açıkça belirlemesi, arkadaşlarıyla plan yapması ve hatta bu kişiler tarafından teşvik edilmesi, romantik reddedilme gibi tetikleyici bir olayın da etkisiyle eylemin planlı ve hedefli bir şiddet biçimine dönüştüğünü ve çoklu risk faktörlerinin birleşimi sonucu ortaya çıkan, önceden sinyalleri verilen ancak engellenmeyen bir okul saldırısına işaret etmektedir (Yenidünya, 2026).

(Örnek Vaka 4) 1 Aralık 1997 tarihinde, Kentucky eyaletine bağlı Paducah şehrinde bulunan Heath Lisesinde 14 yaşındaki Michael Carneal, sabah saatlerinde okul koridorunda dua grubuna katılan öğrencilere ateş açarak üç öğrenciyi öldürmüş ve beşini yaralamıştır. Failin tehditkâr söylemler, şiddet fantezileri, paranoid düşünceler ve depresyon gibi bireysel risk faktörleri

sergilediği görülmektedir. Aile içinde yeterli destek ve denetimin bulunmaması ile evde silahlara kolay erişim riskleri artırmıştır. Okul ortamında akran zorbalığı ve sosyal dışlanma, failin kendisini değersiz ve hedef alınmış hissetmesine neden olmuştur. Bu durum, şiddetin bir güç ve görünürlük aracı olarak kurgulanmasına yol açmıştır. Saldırı öncesinde niyetin açıkça ifade edilmesi, olayın planlı ve öngörülebilir niteliğini ortaya koymaktadır (Yenidünya, 2026).

(Örnek Vaka 5) Kipland "Kip" Kinkel olayı: 21 Mayıs 1998 tarihinde, Oregon eyaletine bağlı Springfield şehrinde bulunan Thurston Lisesinde 15 yaşındaki Kipland "Kip" Kinkel, okul kafeteryasında öğrencilere ateş açarak iki öğrenciyi öldürmüş ve sekiz kişiyi yaralamıştır. Saldırıdan bir gün önce de evinde anne ve babasını öldürmüştür. Kriminolojik açıdan değerlendirildiğinde; failin erken yaşlardan itibaren öfke kontrol sorunları, depresyon, intihar düşünceleri bulunduğu, şiddete yoğun ilgi ve hayvanlara yönelik ciddi zulüm davranışları (kedileri öldürme ve hayvanlara zarar verme gibi) sergilediği, ev içinde silah ve patlayıcılara kolay erişebildiği, eğitimli ebeveynlere sahip olmasına karşın belirtilerin yeterince ciddiye alınmadığı, okul ortamında ise sosyal dışlanma, akran zorbalığı ve şiddet söylemlerinin normalleşmesiyle birlikte risklerin pekiştiği görülmektedir. Saldırının önceden dile getirilmesi ve planlı şekilde hazırlanması, olayın öngörülebilir ancak önlenememiş bir saldırı olduğunu göstermektedir (Yenidünya, 2026).

(Örnek Vaka 6) 20 Nisan 1999 tarihinde, Colorado eyaletine bağlı Littleton şehrinde bulunan Columbine Lisesinde 18 yaşındaki Eric Harris ve 17 yaşındaki Dylan Klebold, okulda ateş açarak 13 kişiyi öldürmüş, çok sayıda kişiyi yaralamış ve ardından intihar etmişlerdir. Her iki failin de şiddet içerikli düşünceler, tehdit davranışları ve antisosyal eğilimler sergilediği görülmektedir. Eric Harris'in internet üzerinden tehdit içerikleri üretmesi ve patlayıcı yapımına ilgi duyması; Dylan Klebold'un ise yoğun öfke ve sosyal uyumsuzluk göstermesi dikkat çekmektedir. Failler kendilerini okul içinde dışlanan ve marjinalleştirilen bir grup olarak konumlandırmış, bu algı şiddeti bir intikam aracı olarak kurgulamalarına yol açmıştır. Aile düzeyinde sınırlı gözetim, okul ortamında zorbalık ve antisosyal altkültürlerin etkisi ile silahlara erişim riski artıran unsurlar olmuştur. Saldırının uzun süreli planlanması ve açık tehditlere rağmen önleyici müdahalenin yapılmaması, olayın çok faktörlü ve yüksek ölümcüllük taşıyan organize bir okul saldırısı olduğunu göstermektedir (Yenidünya, 2026).

Örnek vaka analizleri irdelendiğinde, temel sorunsalın sadece psikolojik sorun olmadığı, içinde yaşanılan hayat alanlarındaki sosyolojik bağlamın şiddet davranışını ürettiği görülmektedir. Aile yapısındaki sorunlardan, bağımlılıklara, dijital ortamın etkisine, akran zorbalığına, travmatik yaşam örüntüsüne, silahlara erişime kadar çeşitli faktörler okul silahlı saldırılarının alt yapısını oluşturmaktadır.

SONUÇ

Okul silahlı saldırıları salt güvenlik önlemleriyle, okulun girişine güvenlik görevlisi ve X-ray cihazları yerleştirmekle önlenemez. Bu eylemleri gerçekleştiren patolojik psikolojideki çocuk ve gençlerin yetiştikleri sosyolojik bağlam bilinmeden ve çözümlenmeden sorunun nedenleri saptanıp önlem alınamaz. Bireyin aileden başlayarak bir toplum içinde sosyalleştiği gerçeğinden hareketle sorun sadece ruhsal problem olarak değerlendirilemez. O çocuğun ve gencin içinde yetiştiği sosyal network ağları anlaşılmadan, etkileşim dinamikleri irdelenmeden, sosyal bağlam bilinmeden problem analiz edilemez. Siber akran zorbalığının, ötekileştirme ve yabancılaşmanın oluşturduğu şiddet eylemlerinin sosyal bağlamı ve nedenleri değiştirilmeden sorun çözülememektedir.

Okul saldırılarının sadece ABD'de yaşanmadığı, Türkiye'de yaşanan örneklerinde de görüldüğü gibi saldırganların dijital platformlardan etkilendikleri, şiddet içerikli dijital oyun bağımlısı oldukları görülmektedir. Dijital yerli olarak internetin içine doğan ve interneti işlevsel kullanan Z kuşağı gençlerinin olumsuz içeriklerden korumak için dijital okuryazarlık derslerinin verilmesi önem taşımaktadır. Aslında dijital okuryazarlığın bütün kuşaklara yaygın eğitimle verilmesi gerekmektedir (Bayhan, 2026, s. 24). Dijital yerli olarak tanımlanan Y, Z ve Alfa kuşağının

ebeveynleri dijital göçmen oldukları için dijital dünyaya yabancı olduklarından, çocuklarının dijital dünyadan etkilenmesini anlayamamakta ve denetleyememektedir.

Çocuk ve gençlerdeki psiko-sosyal problemler ve artan şiddet eğilimlerinden korumak ve önleyici program uygulamak önem taşımaktadır. Bunun için okullardaki rehberlik öğretmenleri yetersiz kalmaktadır. Bayhan (2015) tarafından önerilen "okul sosyal hizmet birimleri" kurularak PDR uzmanı, sosyolog ve sosyal hizmet uzmanının eşgüdüm içinde görev yapması sağlanmalıdır (Bayhan, 2015). Şiddet eğiliminde ve psiko-sosyal problemli bireyin tespit edilip tedavisi sadece psikolojik olarak sağlanamaz. Bireyin sosyal çevresiyle ontolojik olarak var olduğu ve etkileşimlerle kimliğini oluşturduğu gerçeğinden mülhem çocuk ve genç bireyi ailesi ve sosyal çevresi ile analiz edecek sosyolog ve sosyal hizmet uzmanlarının okullarda görev yapması elzemdir (Bayhan, 20206, s. 24).

Okullardaki mevcut Rehberlik öğretmenleri yetersiz kalmaktadır. Rehberlik öğretmenleri, sosyolog ve sosyal çalışmacılar bir bütün olarak öğrencilere sosyal ve psikolojik desteği aile temelli sağladıklarında sorunu belirleme ve önleme bağlamında çözüm odaklı bir yapılanma sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

Bayhan, V. (2015). Eğitim sosyolojisinin uygulama alanında yeni bir model: Okul sosyoloğu ve görevleri. *Sosyoloji Dergisi*, *3*(30), 255–274.

Bayhan, V. (2026). Kuşaklar sosyolojisi ve Z kuşağı gençlerinin psiko-sosyal problemleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, *149*.

Bozkurt, V. (2026, 18 Nisan). *Okul saldırganları analizi* [Tweet]. X. https://x.com/i/status/2045389539854684511

Langman, P. (2015). *School shooters: Understanding high school, college, and adult perpetrators*.

Türkçapar, M. H. (2026). Tetiğe basılmadan önce: Bireyden topluma şiddetin kökleri ve çözüm yolu. *Yeni Türkiye Dergisi*, (149).

Uren, C. (2026). *'Saldırıdan sonra 13 gün kritik': Bilimsel çalışmalar 'okul saldırganları' hakkında ne söylüyor?* https://tr.euronews.com/2026/04/16/saldiridan-sonra-13-gun-kritik-bilimsel-calismalar-okul-saldirganlari-hakkinda-ne-soyluyor

Yenidünya, C. (2026, 28 Nisan). *Okul saldırılarının kriminolojik dinamikleri: Amerika Birleşik Devletleri vakaları üzerinden bir analiz*. Independent Türkçe.

PHARMACISTS AND THEIR CITIZENS DURING THE OTTOMAN PERIOD

Prof. Dr. Zehra GENÇEL EFE

Hitit University, Faculty of Theology, Çorum / Türkiye

Abstract: Pharmacy is a healthcare profession with a history as old as human civilization and plays a fundamental role in protecting public health. Since antiquity, pharmaceutical practices began with the therapeutic use of plant-, animal-, and mineral-based substances and gradually evolved into a scientific professional discipline over time. The accumulated pharmacological knowledge in Mesopotamian, Egyptian, Greek, and Roman civilizations was further developed through the Islamic world and the Ottoman Empire, forming the foundations of modern pharmacy. This study aims to examine the historical development, institutionalization process, and social role of pharmacy in the Ottoman Empire. In addition, the contributions of Turkish, Muslim, Greek, Armenian, and European pharmacists operating within the Ottoman context are evaluated in order to highlight the multicultural structure of Ottoman pharmacy. Within the scope of this study, Ottoman pharmacy is analyzed under three main categories: palace pharmacy, military pharmacy, and civilian pharmacy. It is found that palace pharmacies served members of the imperial household, military pharmacists played a crucial role particularly during the modernization of the Ottoman army in the 19th century, and civilian pharmacists were essential in ensuring public access to healthcare services in urban life. Following the Tanzimat reforms, regulations established legal frameworks for pharmacy practice through diplomas, licensing, and inspection systems, while modern educational institutions and professional organizations contributed significantly to the institutional development of pharmacy in the Ottoman Empire. The study also examines the development of pharmaceutical education in the Ottoman context, evaluating the impact of institutions such as the Imperial School of Medicine (Tıbhâne-i Âmire), the Imperial Military School of Medicine (Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahâne), the Civilian Medical School (Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye), and the School of Pharmacy (Eczacı Mektebi) in the professionalization of pharmacy. It is revealed that in the late Ottoman period, most pharmacies in Istanbul were operated by non-Muslim and European pharmacists, while Turkish and Muslim pharmacists became more visible in the profession from the late 19th century onward. Prominent figures such as Hacı Hamdi Bey, Ethem Pertev, and Beşir Kemal, as well as European pharmacists including Noel Canzuch, Pierre Apéry, and Francesco Della Sudda, made significant contributions to Ottoman pharmacy. In conclusion, Ottoman pharmacy represents a crucial transitional stage from traditional healing practices to modern scientific pharmacy, leaving a strong historical legacy that formed the basis of pharmaceutical education and professional structures in the Republic of Turkey.

Keywords: Ottoman Pharmacy, Palace Pharmacies, Della Sudda Pharmacy, Hacı Hamdi Bey, Ethem Pertev

INTRODUCTION

The first pharmacies in Anatolia were established in Seljuk-era hospitals. The best-known example is the Gevher Nesibe Sultan Hospital in Kayseri, opened in 1206. Similar pharmacies existed in hospitals during the Ottoman period, and palace pharmacies also operated to treat those living in the palaces. Pharmacy education in Turkey began in 1839 during the Ottoman era. Following the failure of the Imperial Medical School (Tıphane-i Âmire), founded by Sultan Mahmud II in 1827, the Imperial School of Medicine (Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahâne) was reorganized in 1839, and a "Pharmacy Class" was opened. Initially, the training period was two years, later extended to three. Graduates served in the army and military hospitals. With the establishment of the Civil Medical School (Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye) in 1867, the training of civilian pharmacists began, and military and civilian pharmacy were conducted through two separate education systems. This process constitutes an important period demonstrating the organization, education, and modernization of the pharmacy profession in Turkey.

PHARMACY IN THE OTTOMAN PERIOD

Our knowledge of pharmaceutical activities in the early Ottoman period is quite limited; existing data is largely based on the works of early medical writers. In this context, one of the most important sources is the work of Ishak b. Murad, titled Edviye-i Müfrede, written in the 15th century (Baytop, 1985). This book is one of the earliest and most fundamental reference texts of the Ottoman pharmaceutical tradition, as it conveys the pharmacological knowledge of the time, the use of drugs, and simple drug formulations. Pharmacy in the Ottoman Empire was divided into three parts: palace pharmacy, military pharmacy, and civil pharmacy (Yıldırım, 2010).

Court Pharmacists

Within the Ottoman court organization, pharmaceutical services were carried out under the auspices of the Imperial Pharmacy (Eczahâne-i Âmire). Court pharmacists working in this institution, under the supervision of the chief physician, prepared the necessary medicines for the Sultan, the Valide Sultan (mother of the Sultan), the princes, and the harem inhabitants, procured the drugs, and ensured the application of medical prescriptions. Court pharmacists were mostly well-educated, specialized in drug knowledge, and followed pharmaceutical developments in Europe. Salamon Eskenazi, who was influential in the court circles in the 16th century, and Giacomo di Gaeta (Yakub Pasha), who stood out in court medicine and pharmaceutical activities during the reign of Bayezid II, are exemplary figures of early court pharmacists. Court pharmacy, especially in the 17th and 18th centuries, contributed to the modernization process in Ottoman medicine due to its contact with European pharmacology.

Military Pharmacists

The institutionalization of military pharmacy in the Ottoman Empire occurred particularly with the modernization process of the 19th century. Although the army's need for medicines was met by physicians and surgeons serving in the campaign armies in previous periods, it is not possible to speak of a regular military pharmacy organization. The true emergence of military pharmacy began with the establishment of the Imperial Medical School and Imperial Surgical School in 1827 and the subsequent spread of modern medical education in the Ottoman army. The increasing number of wounded and sick soldiers during the Crimean War (1853–1856) made the need for expert pharmacists evident for the production, storage, transportation of medicines in the army and the needs of field hospitals. In this context, pharmacy classes were opened within the Imperial Medical School, and pharmacists began to be trained regularly for the army; The preparation of medicines, the standardization of drugs, and the control of pharmacies in various units of the army were entrusted to military pharmacists. Notable figures among the military pharmacists who served during this period include Elias Tchitchekian (Çiçekyan), who served in Yemen, and Othont Cilaciyan, who was also part of the Ottoman military medical organization in the late 19th century. Military pharmacy played a critical role in the establishment of modern medical practices in the Ottoman Empire, the controlled and scientific preparation of medicines, and the organization of health services for campaign armies.

Civil Pharmacists

Civil pharmacy developed in the Ottoman Empire, particularly with the Tanzimat reforms (1839), and the conditions for diplomas, licenses, and supervision were formalized for the first time with the pharmacy regulations of 1861. The first recorded pharmacy shop was the İki Kapılı Eczâhâne in Bahçekapı in 1757. Initially, due to a lack of control, the number of pharmacies increased rapidly, leading to unfair competition and a decline in the quality of medicines. To solve this problem, Hekimbaşı Abdülhak Efendi administered an examination to those wishing to open pharmacies, granting them the title of "Master Pharmacist" or "Pharmacy Shop Opening Permit." After 1840, these powers were transferred to the Imperial Medical Council; all regulatory and supervisory authority concerning pharmacists was given to this council. Educated and qualified pharmacists were given the title of First Class Pharmacist and granted the right to open

pharmacies throughout the country. Those who received practical training and passed an examination were classified as Second Class Pharmacists. In the 1880s, the number of second-class pharmacists in the Ottoman Empire exceeded 400, and while initially they could only work in regions outside Istanbul, they were later allowed to open pharmacies in Istanbul as well.

Until the time of Sultan Mehmed the Conqueror, we do not have many documents regarding medicine and pharmacy. The Fatih Complex, established during the reign of Fatih, housed nine units, including medicine and pharmacy, and provided a very good education. In the Ottoman Empire, palace pharmacy was quite important. The oldest of these pharmacies, which formed part of the official pharmacies, was located in the Chief Physician's room in the Başlala Tower of Topkapı Palace, and it still stands today. The Chief Physician, being the head of the palace physicians, was responsible for the health of the palace and its surroundings. Since physicians and pharmacist were the same person, the Chief Physician was also the Chief Pharmacist. However, from the 19th century onwards, pharmacists began to be included alongside the palace physicians. The first of these was Pharmacist Hoffman, who came from Vienna in 1835 during the reign of Sultan Mahmud II. From the 14th century onwards, Turkish works on medicine and pharmacy began to be written. Important studies were conducted on the subject, and many scholars such as İshak bin Murad and Şerefeddin Sabuncuoğlu (1386-1470) emerged. Şerefeddin Sabuncuoğlu's most famous work in the field of pharmacy is Akrabadin. This work provides extensive information about drugs used in the 15th century. Sabuncuoğlu's other works are Mücerrebname and Cerrahiyetü'l Haniye. In Mücerrebname, he describes the results of experiments he conducted to determine the effects of the drugs used at that time, while Cerrahiyetü'l Haniye includes experiments, observations, and drawings of surgeries performed during that period.

TURKISH AND MUSLIM PHARMACISTS IN THE OTTOMAN PERIOD

In the Ottoman Empire, pharmacy, initially a profession practiced within traditional medical circles through a craft-master relationship, became a systematic profession from the second half of the 19th century onwards, with the modernization of medical institutions and the transformation of the state's health policies. During this process, the role of pharmacies in cities and military-palace pharmacies grew; at the same time, military and civilian institutions were established for pharmacy education. While the ownership and operation of pharmacies in Ottoman cities generally belonged to non-Muslim communities such as Greeks, Armenians, and Jews, the training and entry into the profession of Turkish and Muslim pharmacists in the late 19th century progressed in parallel with state policies, educational reforms, and the establishment of professional societies. The ethnic composition of pharmacists in the late Ottoman period is worth examining in the context of the regulation of the profession with modern rules, association movements, and legal regulations; because these dynamics determined both the provision of health services and the social character of the profession (Yıldırım, 2010). During this period, in major cities, especially Istanbul, pharmacies and pharmacists were largely owned by non-Muslim communities, primarily Greeks, Armenians, and Jews. The entry of Turkish and Muslim pharmacists into the profession only accelerated after the 1880s. After 1880, the number of Muslim and Turkish pharmacists was only four. From 1890 onwards, this number was recorded as only ten (Baytop, 1994).

Pharmacist Hamdi Bey

Hamdi Bey was one of the chief pharmacists of Haseki Hospital. He had a pharmacy near Unkapanı. Because he was skillful, hardworking, and loved his profession, his colleagues gave him the nickname "Sheikh of Pharmacists." After his pharmacy opened, his reputation spread quickly due to his being Muslim, and medicines for important people, including high-ranking members of the palace, were prepared in this pharmacy. Hamdi Bey not only made medicines but also used them for commercial purposes. Hamdi Bey was not only involved in the pharmacy business but also conducted research and published works related to this field. His research and publications on relieving nausea are an example. Hamdi Bey also dealt with problems related to pharmacy and,

together with Ethem Pertev, made significant contributions to solving the problems of pharmacists in the Ottoman State Pharmacists' Union, which was founded in 1909. Hamdi Bey also trained students in his pharmacy. Besir Kemal, Mehmet Kazım, and Cemal Mehmet Kazım were Hamdi Bey's intern students, and in later years, they also opened independent pharmacies. Hamdi Bey was also known as "Ebezade" because his mother was a midwife at the Haseki Hospital. Hamdi Bey, who passed away in Istanbul in 1909, played a major role in the development of pharmacy during the Ottoman period (Baytop, 1986).

Ethem Pertev

He graduated from the Pharmacy section of the Civil Medical School in 1895. He closed his pharmacy after a while due to financial reasons but reopened it two years later with the help of his friends. Ethem Pertev was a very hardworking, honest pharmacist who spoke German and French. Considering the conditions of the time, the pharmacy he opened was the best and most well-equipped pharmacy. Many Turkish students received training as interns in his pharmacy. The Pertev syrup he made and sold in this pharmacy was widely popular and sold. Ethem Pertev's pharmacy, which he opened in 1898, was continued to be run by his children after his death in 1927. Some of Ethem Pertev's belongings were donated by his family to the Istanbul Faculty of Pharmacy Pharmacy Museum and are on display (Arıkan, 2010).

Beşir Kemal

Opened in 1898 in Bahçekapı, Istanbul, jointly by Hacı Hamdi Bey and Beşir Kemal. At that time, many foreigners lived in Bahçekapı and its surroundings, making it seem impossible for a Turkish pharmacy to operate there. Newspapers of the time ran headlines such as "A fawn among lions." Beşir Kemal graduated from the pharmacy section of the civilian medical school in 1895 and opened the pharmacy with the financial support of Hamdi Bey, with whom he had completed his internship. He produced and sold many medicines, becoming famous for his cinchona extract and corn remedy. Beşir Kemal was a pharmacist who also served in pharmacist societies and conducted important and meticulous work in his profession. He passed away in 1942.

GREEK PHARMACISTS IN THE OTTOMAN EMPIRE

Noel Canzuch

Ottoman-era pharmacy offers significant examples of the development of modern drug production and healthcare practices. In this context, the English Pharmacy, opened in Beyoğlu, is of great importance as one of the first pharmacies in Istanbul and a pioneer of ready-made medicine production in the Ottoman Empire. Although sources show differences regarding the year of its establishment (1833, 1850, and 1859), it is certain that the pharmacy played a central role in the history of Ottoman pharmacy. It is possible to evaluate the history of the pharmacy, especially through the activities of the Canzuch brothers, Noel, François, and Joseph. The Canzuch brothers stand out as pharmacists of Greek origin who made significant contributions to Ottoman pharmacy. It is believed that they came to Istanbul from the island of Tinos in Greece. They operated in Istanbul and played a central role in bringing modern production techniques and the ready-made medicine culture to the Ottoman Empire, especially through the English Pharmacy. Noel Canzuch, as the founder of the pharmacy, systematically conducted pharmacy in Istanbul; François and Joseph Canzuch, by improving the business and production processes, ensured that the pharmacy held a leading position in Ottoman society. Joseph Canzuch's participation in the International Medical Congress in 1881 and the diploma of merit he received indicate that the pharmacy was a reputable institution in terms of scientific and practical aspects. From its establishment, the British Pharmacy served as a model in the production of ready-made medicines and pharmaceutical practice. The products produced included syrups, ointments, perfumes, and cosmetics, thus directly contributing to the health and personal care of the community. The historical importance of the pharmacy was not limited to production alone; it also contributed to the commercial and social fabric of Istanbul. Its operation at different numbers in Beyoğlu

demonstrates the spatial continuity of the pharmacy and its relationship with the city's healthcare structures. Furthermore, the fact that the pharmacy was known by different names reflects the diversity of foreign-origin pharmaceutical practices in the Ottoman Empire. The English Pharmacy and the Canzuch brothers can be regarded as pioneers of modern production techniques, laboratory-based drug manufacturing, and professional standards in Ottoman pharmacy, and are considered one of the fundamental building blocks of Turkish pharmaceutical history (Tekiner, 2010).

ARMENIAN PHARMACISTS

Armenian pharmacists and pharmacies from the Ottoman period are as follows:

Elias Tchitchekian Çiçekyan Pharmacy

E.Limondjen Limondjen Pharmacy

Hagop Terziyan Adana Pharmacy

Hagop Arsenian ?

Movses Bezdjian Antep Pharmacy

Hayk Artinyan Kayseri Pharmacy

Abraham Attarian Urfa Pharmacy

Nikogos Efendi?

Othont Cilaciyan Efendi ?

Agop Maksud Nargileciyan Efendi ?

GREEK PHARMACISTS

Miltiadis Velidjianidis Leon Fridman Ireneu

Tsalikes Efendi Jean Mavrikides

OTHER EUROPEAN PHARMACISTS IN THE OTTOMAN PERIOD

The modernization process of the Ottoman health system was not limited solely to reforms carried out by the state; it also gained momentum through pharmacies opened by European pharmacists. These pharmacies, operating especially in cosmopolitan centers such as Beyoğlu and Galata, played an important role in the transfer of Western pharmacology, modern drug preparation techniques, and the scientific understanding of pharmacy to Ottoman society. In this context, Pierre Apéry and Garih Pharmacy are among the notable examples of this process.

Pierre Apery and Apery Pharmacy

Pierre Apery is one of the European pharmacists who stood out in Ottoman pharmaceutical history primarily for his scientific and analytical pharmaceutical activities. Apery, who is believed to be of French origin, is mentioned in pharmaceutical analysis reports and chemical studies from the 19th century. This shows that Apery was not only a pharmacy operator but also a pharmacist who used scientific methods. Apery Pharmacy, unlike the classical herbalist-pharmacy concept of the period, had a structure that emphasized laboratory-based studies. The analyses carried out and the medicines prepared here can be considered among the early examples of modern pharmacy in the Ottoman Empire. Apery's work is important because it reflects the transition process in Ottoman pharmacy from empirical practices to systematic and measurable scientific methods. In this respect, Pierre Apery and his pharmacy can be considered one of the important examples showing that pharmacy in the Ottoman Empire began to move from being merely a commercial activity to becoming a scientific discipline (Apery, 2004).

Garih Pharmacy and Jacques Ezekiel Garih

Garih Pharmacy, which operated during the Ottoman period, is one of the important institutions associated with Jacques Ezekiel Garih and especially within the pharmacy culture centered in Beyoğlu. The pharmacy is noteworthy for revealing the reflections of the French pharmaceutical tradition in Ottoman health life. Garih Pharmacy clearly demonstrates the role European pharmacists played in Ottoman urban life. These types of pharmacies were not merely places for supplying medicine; they functioned as institutional structures representing modern medical understanding, the concept of hygiene, and Western-derived health practices. In this context, Garih Pharmacy contributed to the recognition and adoption of modern pharmacy in Ottoman society. Furthermore, the example of Garih Pharmacy is significant in showing that non-Muslim and European pharmacists were able to integrate into the Ottoman health system and maintain their professional activities for a long time. This clearly reveals the multicultural nature of Ottoman pharmacy and its professional interaction with Europe (Kocacık, 2022).

Della Sudda Pharmacy and Francesco Della Sudda (Faik Pasha)

Among the European pharmacies operating during the Ottoman period, Della Sudda Pharmacy holds a special place both in terms of the identity of its founder and the long-term effectiveness of the pharmacy. Francesco Della Sudda, the founder of the pharmacy, was an Italian pharmacist known in Ottoman sources and among the public as "Faik Pasha." This indicates that he held a significant position within the Ottoman structure, not only professionally but also administratively and socially. It is known that the Della Sudda Pharmacy operated in the last quarter of the 19th century, particularly in areas of Istanbul that stood out for their European identity. Sources indicate that the pharmacy was active from the 1880s onwards and became one of the important centers representing modern pharmaceutical practices during this period. The pharmacy was among the leading institutions of its time in terms of preparing and supplying medicines based on Western pharmacology. Unlike the classical herbalist tradition, the Della Sudda Pharmacy worked with scientifically based drug preparation methods, standard measurements, and prescriptions based on European pharmacopoeias. In this respect, the pharmacy can be considered one of the examples contributing to the institutionalization process of modern pharmacy in the Ottoman Empire. Furthermore, the pharmacy's long-term operation demonstrates its credibility within the community and its popularity, particularly among the urban elite. Della Sudda Pharmacy and Francesco Della Sudda are significant examples that concretely illustrate the role of European pharmacists of Italian origin in Ottoman pharmacy. This pharmacy was instrumental in transferring Western pharmaceutical knowledge to Ottoman healthcare; it contributed to the establishment of the modern pharmacy concept and secured its distinguished place in Ottoman pharmaceutical history (Hayırlıdağ, 2022).

CONCLUSION

The history of pharmacy in the Ottoman Empire is significant not only for its reflection of the development of medicine and healthcare services, but also for its transformation of societal structures, educational institutions, and the multicultural social fabric. Initially conducted within hospitals, palaces, and through a master-apprentice relationship, pharmacy activities began to acquire an institutional and scientific character in the 19th century, in line with the state's modernization policies. During this process, pharmacy separated from traditional practices and became an independent profession based on education, diplomas, licensing, and supervision. The simultaneous development of palace, military, and civilian pharmacy within the Ottoman healthcare system enabled pharmacists to assume important roles both within the state structure and in urban life. Palace pharmacists were responsible for the health of the Sultan and members of the royal family, while military pharmacists met the needs of military campaigns and field hospitals; civilian pharmacists played a decisive role in the access of urban populations to healthcare services. This multi-layered structure reveals that pharmacy in Ottoman society was not merely a technical profession, but also a public service. The regulations issued in the 19th

century with the Tanzimat reforms defined the legal framework of the pharmacy profession; professional standards were established through the requirement of a diploma, conditions for opening a pharmacy, and inspection mechanisms. During this period, a significant portion of pharmacies in major cities, especially Istanbul, were owned by pharmacists of Greek, Armenian, Jewish, and European origin; the entry of Turkish and Muslim pharmacists into the profession accelerated, particularly after the 1880s. This situation clearly reflects the ethnic and cultural diversity of Ottoman pharmacy. The contributions of European pharmacists to Ottoman pharmacy were decisive in establishing the modern understanding of pharmacy. Pierre Apéry's scientific and analytical pharmaceutical activities, the practices of Garih Pharmacy reflecting the French pharmaceutical tradition, and the strong ties that Francesco Della Sudda (Faik Pasha), an Italian-born pharmacist, established with the Ottoman bureaucracy and society are among the concrete examples of this process. These pharmacies were not merely places where medicines were dispensed; they also functioned as modern healthcare institutions where laboratory-based studies were conducted and concepts of hygiene and standards were adopted. Consequently, pharmacy in the Ottoman Empire transformed from its traditional structure, built upon the Seljuk legacy, into a multicultural and scientific profession in the second half of the 19th century. This structure, where Turkish, non-Muslim, and European pharmacists coexisted, demonstrates the flexibility and openness to innovation of the Ottoman healthcare system. The pharmacy faculties and modern educational institutions established during the Republican era are a natural continuation of this historical accumulation. The Ottoman pharmaceutical experience played a decisive role in laying the foundations of the modern pharmacy profession in Turkey; it prepared the ground for today's understanding of pharmacy with its scientific, institutional, and social dimensions.

REFERENCES

Apéry, F. (2004). Pierre Apéry (1852–1918): Un pharmacien face à la peste dans l'Empire ottoman. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, *6*(1), 15–16.

Arıkan, A. (2010). Tolga eczanesi: Murat Özdoğan'ın Türk eczacılık tarihi koleksiyonu. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, *12*(1), 91.

Baytop, T. (1985). *Türk eczacılık tarihi*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Baytop, T. (1986). İstanbul'da ilk Müslüman eczacı Hacı Hamdi Bey. *İlim ve Sanat Dergisi*, 84–85.

Baytop, T. (1994). Eczacılık. *İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, ss. 386–388). Türkiye Diyanet Vakfı.

Hayırlıdağ, M. (2022). Della Suda Faik Paşa (1835-1913). *Academic Social Resaurces Journal*, *39*(7), 823–824.

Kocacık, E. T. (2022). Osmanlı Eczacı İttihad Cemiyetinin kuruluşu ve nizamnamesine göre yapısı. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, *23*(1), 137.

Tekiner, H. (2010). Osmanlı eczacılığında bir kilometre taşı: İngiliz Eczanesi, İstanbul. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, *11*(1), 261.

Yıldırım, N. (2000). Nizamname-İ Eczacıyan der Memalik-İ Osmaniye – Osmanlı Devletinde eczacılar nizamnamesi. E. Dölen (Ed.), *IV. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı bildirileri* içinde (ss. 43–104). Marmara Yayınları.

Yıldırım, N. (2010). Osmanlı eczacılığının gelişme sürecinde ilaç hazırlayıp satan esnaflar. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, *11*(1), 275.

Yıldırım, N., & Sert, G. (2010). Eczacılık mevzuatımızın tarihsel sürecinde eczane açma/eczacı olma koşulları ve Hekim-Eczacı ilişkisi. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, *11*(1), 296.

ANADOLU'DA DOĞA VE TOPLUM İLİŞKİLERİ: EKOLOJİK HAFIZANIN SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Günce DEMİR

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Kırıkkale / Türkiye

GİRİŞ

Doğa ile toplum arasındaki ilişki, sosyolojinin en eski ve en sancılı meselelerinden birini oluşturur. Bu ilişki çoğunlukla krizler üzerinden ele alınmaktadır. İklim değişikliği, kuraklık, biyolojik çeşitlilik kaybı gibi bugün yaşanan pek çok sorun doğa ve insan arasındaki mücadele ilişkisinin bir yansımasıdır. Oysa tarihin derinliklerine inildiğinde bambaşka bir tablo ortaya çıkar. İnsanlar doğayla yalnızca mücadele etmemiş; onunla birlikte yaşamayı, onun ritmine uymayı ve hatta onunla ahlaki bir ilişki kurmayı öğrenmişler. Anadolu bu anlamda son derece özgün bir tarihsel laboratuvar sunmaktadır.

Çevre sosyolojisinin temel referanslarından biri olan Catton ve Dunlap'ın (1978) "Yeni Ekolojik Paradigma" çerçevesi, insanın doğaya hâkim bir özne olduğu anlayışını kökünden sarsmış ve insanı doğanın bir parçası olarak yeniden konumlandırmıştır. Bu yaklaşım Anadolu köylüsünün doğayla kurduğu ilişki üzerinden yorumlanmaya açıktır. Gerçekten de yüzyıllar boyunca Anadolu coğrafyasında yaşayan insanlar, modern çevre felsefesinin teorik düzlemde tartıştığı pek çok şeyi bizzat pratik içinde yaşamışlardır. Yağmur duaları, Nevruz kutlamaları, cemre takvimi, yaylacılık geleneği, imece usulü ve su paylaşım düzenleri bunların en belirgin örnekleridir.

Bu metin, söz konusu pratikleri ekolojik hafıza kavramı ekseninde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ekolojik hafıza, bir toplumun doğayla kurduğu ilişkiyi kültürel pratikler, ritüeller ve kurumlar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma kapasitesini ifade eder (Berkes ve Folke, 1992). Anadolu'nun bu hafızayı ne denli zengin biçimlerde taşıdığını görmek, geçmişe duyulan nostaljik bir özlemden çok geleceğe ilişkin bir düşünme egzersizi olarak değerlendirilmelidir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ÇEVRE SOSYOLOJİSİ VE EKOLOJİK HAFIZA

Çevre sosyolojisi, 1970'lerin sonlarında bağımsız bir alan olarak belirginleşmeye başladı. Bu dönemde Catton ve Dunlap (1978, s:42), sosyolojinin insan merkezci paradigmasına ciddi bir itiraz yöneltti: Doğal çevre, toplumsal yaşamı belirleyen temel bir etken olarak yeniden sahneye alınıyordu. Bunun yanı sıra Elinor Ostrom'un (1990, ss:18-19) müşterekler üzerine geliştirdiği sosyal-ekolojik sistemler teorisi, yerel toplulukların ortak kaynakları devlet ya da piyasa müdahalesi olmaksızın başarıyla yönetebildiğini ortaya koydu. Ostrom'un Türkiye'nin kıyı balıkçı topluluklarını da kapsayan saha araştırmaları bu açıdan özellikle dikkat çekicidir.

Fikri Berkes'in (1999) geleneksel ekolojik bilgi kavramı ise Anadolu pratiklerini anlamak için belki de en verimli analitik araçlardan birini sunmaktadır. Berkes, yerel toplulukların yüzyıllar içinde çevreleriyle girdikleri etkileşimden damıttıkları bilginin sistematik bir nitelik taşıdığını ve bu bilginin çevre yönetimi açısından hayati önem taşıdığını göstermiştir. Anadolu'daki cemre takvimi, yaylacılık güzergâhları ve sulama kanalı kuralları tam da bu türden bir bilgi birikiminin ürünleridir.

YAĞMUR DUASI: KURAKLIĞIN TOPLUMSAL BİR KRİZ OLARAK DENEYİMLENMESİ

Anadolu köylüsü için kuraklık yalnızca bir hava olayı değildir. O aynı zamanda toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesini, kıt kaynakların yeniden paylaşılmasını ve kolektif bir tepkinin örgütlenmesini zorunlu kılan bir kriz halidir. Bu nedenle kuraklık dönemlerinde gerçekleştirilen yağmur duaları, dini bir ritüelin çok ötesinde bir anlam taşımaktadır. Emile Durkheim'ın (2010) kolektif ritüeller üzerine geliştirdiği klasik teoriden hareketle şunu söyleyebiliriz: Yağmur duası, toplumun kendini yeniden var ettiği bir andır.

Pek çok bölgede yağmur duasından önce küskünlerin barıştırılması, yoksullara yardım edilmesi ve ortak sofralar kurulması dikkat çekicidir. Bu pratikler, yağmurun yağmamasını yalnızca

meteorolojik bir sorun olarak değil, toplumsal düzenin bozulmasının da bir işareti olarak gören derin bir kültürel mantığa işaret eder. Kültürel ekoloji perspektifinden (Steward, 1955, s:156) bakıldığında ise yağmur duasının ardından gerçekleştirilen kolektif eylemler —ortak kanalların temizlenmesi, su haklarının yeniden düzenlenmesi— ritüeli aynı zamanda pratik bir kaynak yönetimi toplantısına dönüştürmektedir (Ostrom, 1990, s.19).

Yağmur duasının coğrafi biçimlerindeki çeşitlilik de son derece anlamlıdır. Orta Anadolu'da "Çömçeli Gelin" geleneği çocuklar tarafından yürütülürken, Güneydoğu'da yağmur taşı ritüelleri ön plana çıkar. Bu farklılıklar, ritüelin tek tipleşmiş bir kalıp olmadığını; aksine yerel ekolojik koşullara ve kültürel katmanlara göre sürekli yeniden biçimlenen canlı bir pratik olduğunu göstermektedir (Boratav, 1984). Bu esneklik, geleneğin işlevsel varlığının temel güvencesidir.

NEVRUZ VE CEMRE: EKOLOJİK ZAMANIN KÜLTÜREL KODLAMASI

Nevruz, Farsçada "yeni gün" anlamına gelen ve 21 Mart'ta kutlanan bir bahar bayramıdır. UNESCO tarafından 2009 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası listesine alınan Nevruz (Büyükkuru ve Çevik İskit, 2024, s.815), İran, Türkiye, Orta Asya ve Balkanlar'da binlerce yıldır yaşatılmaktadır. Anadolu'da ise Orta Anadolu'daki "Sultan Nevruz"dan Doğu ve Güneydoğu'daki Newroz'a uzanan geniş bir yelpazede kutlanmaktadır.

Nevruz'u salt folklorik bir gelenek olarak tanımlamak son derece yetersiz kalır. Nevruz, geleneksel tarım toplumlarında zamanın doğanın ritimleriyle ölçüldüğü bir takvim kültürünün ürünüdür (Kutlu, 200, ss:109-114). Ateş yakma, toprağa dokunma, çiğle yıkanma ve bitki toplama gibi ritüeller; insan bedenini doğanın yenilenme döngüsüne fiziksel olarak dahil etme çabasının ifadesidirler. Anthony Giddens'ın (1990) "ontolojik güvenlik" kavramıyla değerlendirildiğinde Nevruz, uzun ve belirsiz kış döneminin ardından topluluğun geleceğe dair güvenli bir beklenti ufku kurmasını sağlar.

Cemre ise Anadolu'ya özgü çarpıcı bir doğa gözlem sistemidir. Bu kavram, kıştan ilkbahara geçişin üç ayrı aşamada gerçekleştiği inancını yansıtır: İlk cemre havaya (yaklaşık 19-20 Şubat), ikinci cemre suya (yaklaşık 26-27 Şubat) ve üçüncü cemre toprağa (yaklaşık 5-6 Mart) düşer (Örnek, 1977). Fiziksel açıdan bakıldığında bu takvim gerçeklikle örtüşmektedir: Şubat-Mart sürecinde yaşanan ısı artışı gerçekten de önce atmosferde, ardından su kütlelerinde, en son ise toprakta hissedilir. Toprağın yüksek ısı kapasitesi nedeniyle bu gecikme açıklanabilir bir olgudur.

Berkes'in (1999) geleneksel ekolojik bilgi çerçevesinden bakıldığında cemre, modern meteorolojinin yokluğunda yerel toplulukların kendi çevre koşullarına uygun bir öngörü ve planlama aracı geliştirdiğinin en somut kanıtlarından biridir. Üçüncü cemrenin toprağa düştüğü günden itibaren ekime başlama, bağ-bahçe topraklarını işleme ve meyve ağaçlarının aşılanması gibi tarımsal faaliyetler planlanırdı. Bu bağlamda cemre, bir halk fenolojisi olarak tanımlanabilir: Topluluklar doğanın değişimini sistematik biçimde takip etmiş ve bu gözlemleri üretim kararlarıyla bütünleştirmiştir. IPCC'nin (2022) son raporlarında ve UNESCO belgelerinde geleneksel ekolojik bilginin iklim uyum stratejilerindeki rolüne dikkat çekilmesi, cemrenin salt nostaljik değil, aktüel bir değer taşıdığını ortaya koymaktadır.

İMECE, YAYLACILIK VE SU KÜLTÜRÜ: MÜŞTEREKLERİN ANADOLU BİÇİMLERİ

Anadolu'nun ekolojik hafızası yalnızca ritüeller ve kutlamalar üzerinden değil, gündelik üretim pratiklerinde de kendini gösterir. Yaylacılık sistemi bunların belki de en dikkat çekici olanıdır. Mevsimlik dikey göç biçimi olarak tanımlayabileceğimiz yaylacılık; ilkbaharda yüksek rakımlı yaylalara çıkılması ve sonbaharda aşağı bölgelere dönülmesi esasına dayanmaktadır. Bu sistem, iklim koşullarına ve bitki örtüsünün yenilenme süreçlerine uyum sağlamayı gerektirir. Yaylacılık, insanların doğaya hükmetmeye değil, onun ritmini takip etmeye yönelik pratik bir tutumun ürünüdür.

İmece geleneği de bu çerçevede değerlendirilmelidir. İmece yalnızca ekonomik bir dayanışma biçimi değil; tarımsal belirsizliklere karşı geliştirilmiş toplumsal bir adaptasyon mekanizmasıdır. Kuraklık, don olayları, sel ya da ürün kayıpları tek bir ailenin baş edemeyeceği sorunlar

yaratabilir; imece bu riskleri kolektif düzlemde paylaşmayı ve yönetmeyi mümkün kılar (Makal, 1954). Günümüz çevre sosyolojisinde sıklıkla kullanılan toplumsal dayanıklılık kavramı (Adger, 2000, s.348), Anadolu'da imece aracılığıyla yüzyıllar boyunca fiilen uygulamaya konulmuştur. Bu, modern çevre ekonomisinin kolektif eylem sorunlarına (Olson, 1965) yerel düzeyde üretilmiş köklü bir yanıttır.

Su kültürü ise Anadolu'nun doğa-toplum ilişkisinin belki de en yoğun biçimde kristalleştiği alandır. Geleneksel Anadolu toplumlarında su yalnızca fiziksel bir kaynak değildi; çeşmeler, pınarlar ve sulama kanalları aynı zamanda toplumsal hayatın merkezleriydi. Sulama sıraları, kanal bakım yükümlülükleri ve çeşme koruma kuralları yerel düzeyde geliştirilen kurumsal düzenlemelerin somut örneklerini oluşturmaktadır. Ostrom'un (1990) müştereklerin yönetimi üzerine geliştirdiği teorik çerçeve bu pratiklerle doğrudan örtüşmekte; yerel toplulukların ortak doğal kaynakları devlet ya da piyasa müdahalesi olmaksızın başarıyla yönetebildiğini göstermektedir. Bu, Hardin'in (1968) ünlü "müştereklerin trajedisi" tezine tarihsel bir itiraz niteliği taşımaktadır.

SONUÇ: EKOLOJİK HAFIZANIN BUGÜN İÇİN ANLAMI

Sonuç olarak; Anadolu'nun doğayla kurduğu ilişki ne mükemmeldi ne de çözüme hazır bir model sunmaktadır. Geçmiş toplumlar da kimi zaman çevrelerine zarar verdi ama bu tarihsel deneyim bize şunu hatırlatmaktadır; İnsanlar doğayla yalnızca mücadele ederek yaşamamışlardır. Onunla iş birliği yapmış, ona uyum sağlamış ve kendilerini doğal dünyanın bir parçası olarak görmüşlerdir. Bu anlayış, bence günümüzün en kritik çevre sorunlarına yaklaşırken göz ardı edemeyeceğimiz bir perspektif sunmaktadır.

Yağmur duasından Nevruz'a, cemreden yaylacılığa, imeceye ve su paylaşım geleneklerine kadar uzanan bu kültürel miras; ekolojik dayanıklılık, müşterekler, geleneksel ekolojik bilgi ve çok türlü yaşam gibi çağdaş çevre sosyolojisinin temel kavramlarının tarihsel ve yerel karşılıklarını sunmaktadır. Bu pratikler aynı zamanda insan ile doğa arasında karşılıklılığa dayalı bir ilişkinin tarihsel olarak mümkün olduğunu kanıtlamaktadır.

Günümüzde en çok sorulan çevre sorusu belki de şu olmalıdır: Modern toplumlar doğayı yönetmeyi öğrendi; fakat doğayla birlikte yaşamayı ne ölçüde hatırlıyor? Anadolu'nun ekolojik hafızası bu soruya doğrudan yanıt veremez ama düşünmek için güçlü bir zemin sunar. Her toplumun doğayla kurduğu ilişki biçimi, o toplumun ahlaki değerler dünyasının da bir yansımasıdır. Bu nedenle Anadolu'nun doğa-toplum ilişkileri yalnızca geçmişe ait kültürel kalıntılar değil; geleceğin daha sürdürülebilir toplumlarını tasarlamak için de ciddi ipuçları barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography, 24*(3), 347–364.

Berkes, F. (1999). *Sacred ecology: Traditional ecological knowledge and resource management*. Taylor & Francis.

Berkes, F. ve Folke, C. (1992). A systems perspective on the interrelations between natural, human-made and cultural capital. *Ecological Economics, 5*(1), 1–8.

Boratav, P. N. (1984). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. Gerçek Yayınevi.

Büyükkuru, M. ve Çevik İskit, B. (2024). Somut olmayan kültürel miras "Nevruz": Halkın Nevruz algısı ve festival turizmi kapsamında değerlendirilmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(3), 814–829. https://doi.org/10.47525/ulasbid.1529378

Catton, W. R., & Dunlap, R. E. (1978). Environmental sociology: A new paradigm. *The American Sociologist, 13*(1), 41–49.

Durkheim, E. (2010). *Dini hayatın ilk biçimleri*. Ataç Yayınları.

Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Polity Press.

Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science, 162*(3859), 1243–1248.

IPCC. (2022). *Climate change 2022: Impacts, adaptation, and vulnerability*. Cambridge University Press.

Kutlu, M. M. (2001). *Anadolu'da Nevruz kutlamalarının ritüel niteliği*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Makal, M. (1954). *Bizim köy*. Varlık Yayınları.

Olson, M. (1965). *The logic of collective action*. Harvard University Press.

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.

Örnek, S. V. (1977). *Türk halk bilimi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Steward, J. H. (1955). *Theory of culture change: The methodology of multilinear evolution*. University of Illinois Press.

MOTOR GELİŞİMDEN BİLİŞSEL KAPASİTEYE: SPOR BİLİMİ PERSPEKTİFİNDEN EĞİTİM POLİTİKASI ÖNERİLERİ

Doç. Dr. Rabia Hürrem ÖZDURAK SINGIN

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Egzersiz ve Spor Bilimleri Bölümü, Malatya / Türkiye

Öz: Bu çalışma, motor öğrenme süreçleri ile bilişsel kapasite arasındaki nörobilimsel ilişkiyi incelemekte ve spor bilimi perspektifinden eğitim politikasına yönelik somut öneriler sunmaktadır. Fitts ve Posner'ın (1967) üç aşamalı motor öğrenme modeli, nöroplastisite araştırmaları ve Brain-Derived Neurotrophic Factor (BDNF) bulguları çerçevesinde fiziksel aktivitenin beyin gelişimine etkileri ele alınmıştır. Kahneman'ın (2011) çift süreç teorisi ile sporcu karar alma mekanizmaları ilişkilendirilmiş; Life Kinetik yöntemi bir uygulama modeli olarak tartışılmıştır. Bulgular, beden eğitiminin akademik başarıyı destekleyen bir altyapı olduğunu ve eğitim programlarından dışlanmasının bilişsel gelişim üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Finlandiya eğitim sistemi karşılaştırmalı bir örnek olarak sunulmuş; Türkiye'deki mevcut duruma ilişkin politika önerileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Motor Öğrenme, Bilişsel Gelişim, BDNF, Nöroplastisite, Beden Eğitimi Politikası

GİRİŞ

Çağdaş eğitim sistemleri, öğrencilerin akademik başarısını artırmak amacıyla müfredatı giderek daha fazla bilişsel ağırlıklı dersler yönünde şekillendirmektedir. Bu eğilim, beden eğitimi ve fiziksel aktivite sürelerinin kısaltılmasına ya da tamamen ortadan kaldırılmasına yol açmaktadır. Ancak son on yılda nörobilim, spor bilimi ve eğitim psikolojisi alanlarındaki araştırmalar, fiziksel hareketin yalnızca bedensel gelişimi değil, aynı zamanda beyin yapısını ve bilişsel kapasiteyi doğrudan etkilediğini tutarlı biçimde ortaya koymaktadır (Erickson vd., 2015; Hillman vd., 2007; Ratey & Hagerman, 2008). Özellikle çocukluk ve ergenlik dönemini kapsayan yeni sistematik derlemeler, fiziksel aktivitenin hipokampal hacim, prefrontal korteks kalınlığı ve beyaz madde bütünlüğü üzerinde yapısal etkiler oluşturduğunu göstermiştir (Valkenborghs vd., 2019).

Motor öğrenme süreci, beyin korteksinde yapısal değişikliklere yol açmakta; tekrarlayan fiziksel pratik prefrontal korteksin yeniden organizasyonunu tetiklemektedir. Bu süreç yalnızca hareketle sınırlı kalmayıp karar alma, dikkat, çalışma belleği ve bilişsel esneklik gibi üst düzey bilişsel işlevleri de kapsamaktadır (Colcombe & Kramer, 2003). Özellikle elit sporcular üzerinde yapılan araştırmalar, yoğun motor antrenmanın prefrontal korteks kapasitesini geliştirdiğini ve baskı altında karar alma hızını artırdığını göstermektedir (Yarrow vd., 2009).

Bu çalışma söz konusu bulguları bütünleştirerek, fiziksel aktivite ile bilişsel kapasite arasındaki ilişkiyi teorik ve uygulamalı boyutlarıyla ele almakta; Türkiye'deki beden eğitimi politikasına yönelik kanıta dayalı öneriler sunmaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Motor Öğrenme ve Beyin Gelişimi

Motor öğrenme, Fitts ve Posner (Fitts & Posner, 1967) tarafından üç aşamalı bir model çerçevesinde tanımlanmıştır: bilişsel aşama asosiyatif aşama ve otonom aşama. Bilişsel aşamada öğrenci hareketi bilinçli olarak planlar; bu süreç yüksek düzeyde bilişsel kaynak tüketir ve hataya açıktır. Asosiyatif aşamada hareket daha akıcı hale gelir ve hata oranı azalır. Otonom aşamada ise hareket otomatikleşir; beyin, söz konusu hareketi gerçekleştirmek için artık yüksek düzeyde kaynak harcamaz. Bu kapasitesi serbest kalan beyin, stratejik düşünme ve karar alma gibi üst bilişsel işlevlere yönelebilir (Schmidt & Lee, 2011).

Nöroplastisite araştırmaları, yoğun motor pratiğin kortekste yapısal değişikliklere yol açtığını göstermektedir. Kolb ve Whishaw (Kolb & Whishaw, 1998), tekrarlayan motor öğrenmenin

dendritik dallarda artışa ve sinaptik bağlantıların güçlenmesine yol açtığını ortaya koymuştur. Bu değişimler motor korteks ile sınırlı kalmayıp prefrontal korteks ve serebelluma da yansımaktadır. Serebellumun yalnızca hareket koordinasyonunda değil, dil işleme ve matematiksel akıl yürütmede de etkin rol oynadığı bilinmektedir (Strick vd., 2009).

Motor yeterliliğin okul başarısı ile ilişkisi artık güçlü kanıtlarla desteklenmektedir. Grissmer ve arkadaşları (Grissmer vd., 2010), kalem tutma, kesme, bağcık bağlama gibi el becerileri gibi ince motor becerilerin okuma-yazma başarısıyla güçlü korelasyon gösterdiğini çok sayıda boylamsal çalışmada ortaya koymuştur. Bir diğer çalışma ise motor yeterlilik değerlendirmesinde hangi aracın hangi bağlamda kullanılacağına ilişkin uluslararası bir kılavuz sunarak, okul temelli müdahale tasarımlarında motor beceri ölçümünün standartlaştırılmasına katkı sağlamıştır (Bardid vd., 2018).

BDNF ve Öğrenmeye Etkisi

Brain-Derived Neurotrophic Factor, beyin tarafından üretilen ve nöral bağlantıların gelişimini destekleyen temel bir protein faktördür. Yürütülen bir çalışmada aerobik egzersizin BDNF düzeyini belirgin biçimde artırdığını ve bu artışın hipokampüste sinaptik plastisite ile öğrenme kapasitesini doğrudan iyileştirdiğini göstermiştir (Cotman ve Berchtold, 2002). Bir yıl süren aerobik egzersiz müdahalesinde, hipokampal hacmin ortalama %2 oranında büyüdüğü ve bu büyümenin hafıza performansıyla doğrudan ilişkili olduğu saptanmıştır (Erickson vd., 2011). Chaddock ve arkadaşları ise bu ilişkinin çocuklarda da geçerli olduğunu; yüksek aerobik uygunluğa sahip prepubertal bireylerde hipokampal hacmin anlamlı düzeyde daha büyük olduğunu nörogörüntüleme verileriyle ortaya koymuştur (Chaddock vd., 2010).

Bir meta-analizi sonucunda akut ve kronik egzersiz müdahalelerinin BDNF düzeylerini tutarlı biçimde artırdığını doğrulamıştır (Szuhany vd., 2015). Orta şiddetli 20 dakikalık fiziksel aktivitenin ardından BDNF düzeylerinin yükseldiğini ve bu etkinin saatlerce sürebildiğini gösterilmiştir (Knaepen vd., 2010). Son olarak Rico-González ve arkadaşlarının 2025 tarihli sistematik derlemesi, çocuklarda yapılandırılmış egzersiz programlarının BDNF yanıtını anlamlı düzeyde uyardığını ve bu etkinin özellikle nöromotor ve koordinasyon temelli aktivitelerde belirginleştiğini raporlamıştır (Rico-González vd., 2025). Bu bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, fiziksel aktivitenin öğrenme kapasitesini destekleyici nörolojik zeminini güçlü bir kanıt zinciriyle ortaya koymaktadır.

Karar Alma Mekanizmaları

Kahneman (Kahneman, 2011), insan düşüncesini iki temel sistem üzerinden açıklamaktadır: Sistem 1 hızlı, sezgisel ve otomatiktir; Sistem 2 ise yavaş, analitik ve yüksek bilişsel kaynak gerektirmektedir. Baskı altında karar vermek zorunda kalan bireyler çoğunlukla Sistem 2'ye başvurmaya çalışır; ancak yüksek kortizol düzeyleri prefrontal korteks işlevini baskılayarak bu sistemin etkinliğini azaltır (Arnsten, 2009).

Elit sporcular, yoğun antrenman süreçleri aracılığıyla Sistem 1'i eğitmişlerdir. Hareketle ilgili kararlar otomasyona kavuştuğunda, beyin kapasitesi stratejik değerlendirme ve çevresel analiz için serbest kalmaktadır. Bu mekanizma, sporcuların baskı altında neden daha tutarlı performans sergilediğini açıklamaktadır. Öte yandan araştırmalar, sporculardaki asıl üstünlüğün hatasız karar almak değil, hata sonrası bilişsel esnekliği koruyarak hızlı toparlanmak olduğunu göstermektedir (Couvillion & Fairbrother, 2018).

Baskı altında öğrenilen implicit (örtük) becerilerin strese karşı daha dayanıklı olduğu da bilinmektedir. Sözel talimatlarla öğretilen hareketlerin yüksek baskı koşullarında çöküşe geçtiğini; buna karşın örtük öğrenme yoluyla kazanılan becerilerin performans kalitesini koruduğunu deneysel olarak ortaya koymuştur (Masters, 1992).

UYGULAMA MODELİ: LİFE KİNETİK

Life Kinetik, Alman antrenör Horst Lutz tarafından 1961 yılında geliştirilmeye başlanan ve motor hareketi bilişsel görevle eş zamanlı birleştiren bir antrenman yaklaşımıdır. Yöntemin temel ilkesi, bireyin alışkın olmadığı hareket-düşünce kombinasyonlarıyla karşılaştırılmasıdır; bu durum, beynin yeni nöral bağlantılar kurmasını zorunlu kılar. Egzersizler kasıtlı olarak "yarı hatalı" biçimde tasarlanmıştır; çünkü görev çok kolay olduğunda beyin eski bağlantıları tekrarlamakta, zorlukla karşılaştığında ise yeni devreler oluşturmaktadır.

Yöntem, Bundesliga kulüplerinin antrenman programlarında, FBI ajan yetiştirme süreçlerinde ve Almanya ile Avusturya'daki bazı okul müfredatlarında uygulanmaktadır. Preadölesan bireylerde yürütülen randomize kontrollü çalışmada, Life Kinetik programının çalışma belleği, dikkat süreçleri ve reaksiyon hızı üzerinde anlamlı gelişmeler sağladığı raporlanmıştır (Yarayan vd., 2025).

Life Kinetik'in okul programlarına entegrasyonu, beden eğitimi saatlerini hem fiziksel gelişim hem de bilişsel kapasite açısından çok boyutlu bir kazanım zeminine dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Bu yönüyle, yalnızca beden eğitimi saatini müfredatta korumak değil, söz konusu saatlerin içeriğini de bilimsel bulgular ışığında yeniden tasarlamak gerekmektedir. Makaruk ve arkadaşlarının (Makaruk vd., 2023) geliştirdiği FUS testi gibi güncel motor yeterlilik değerlendirme araçları, bu tür programların etkinliğinin ölçülmesinde standart bir zemin sunmaktadır.

Ancak bu modelin Türkiye'ye doğrudan transferi yerine, kültürel bağlam, mevcut altyapı ve eğitim sistemi gözetilerek ulusal bir motor-bilişsel gelişim çerçevesinin oluşturulması daha sürdürülebilir bir yaklaşım olacaktır. Örneğin Life Kinetik'in ilkelerini alıp Türkiye'nin mevcut beden eğitimi müfredatına uyarlayan yerli bir çerçeve hazırlanabilir. "Türkiye Motor-Bilişsel Gelişim Programı" spor bilimcilerin, eğitim bilimcilerin ve nörobilimcilerin ortak çalışması ile oluşturularak öğrencilerin küçük yaştan itibaren gelişiminin sağlanabileceği öngörülmektedir.

EĞİTİM POLİTİKASI TARTIŞMASI

Karşılaştırmalı Bir Örnek: Finlandiya

PISA sonuçlarında istikrallı biçimde üst sıralarda yer alan Finlandiya eğitim sistemi, fiziksel aktiviteye yönelik sistematik yaklaşımıyla dikkat çekmektedir. Finlandiya'da ilkokul öğrencilerinin her ders saatinin ardından en az 15 dakika açık havada fiziksel aktivite yapması yasal zorunluluktur. Beden eğitimi saatleri OECD ortalamasının üzerinde tutulmakta; hareket ve öğrenme birbirini destekleyen bütünleşik bir yapı olarak ele alınmaktadır (Sahlberg, 2011).

Bu uygulamanın temelinde, hareketin öğrenme kapasitesini artırdığına dair bilimsel kanıtların eğitim politikasına doğrudan yansıtılması yatmaktadır. Finlandiya örneği, beden eğitimi ile akademik başarı arasında bir çelişki değil, güçlü bir sinerji olduğunu göstermektedir.

Türkiye'deki Mevcut Durum ve Öneriler

Türkiye'de sınav odaklı eğitim anlayışı, beden eğitiminin müfredattaki ağırlığını sistematik biçimde azaltmıştır. Ortaokul ve lise düzeyinde beden eğitimi saatlerinin kısıtlanması ya da sınav dönemlerinde fiilen askıya alınması yaygın bir uygulamaya dönüşmüştür. Oysa mevcut nörobilimsel bulgular, bu yaklaşımın öğrencilerin akademik potansiyelini desteklemek yerine sınırladığını göstermektedir.

Diğer yandan 2025 tarihli çalışmamızda, erken yaşta düzenli dayanıklılık sporlarıyla yetişen eski elit atletlerde ileri yaşlarda belirgin biçimde daha düşük kırılganlık ve düşme riski saptanmıştır (Bas vd., 2025). Bu bulgu, çocukluk döneminde yapılandırılmış fiziksel aktivitenin yaşam boyu süren bilişsel ve fiziksel kazanımlara dönüştüğünü ortaya koymakta; politika yapıcılara erken müdahale penceresinin kritikliğini hatırlatmaktadır.

Bu bağlamda aşağıdaki politika önerileri geliştirilmiştir:

- Beden eğitimi saatleri, tüm öğretim kademelerinde haftada en az dört ders saatine çıkarılmalıdır.
- Beden eğitimi müfredatı, yalnızca sportif beceri değil, bilişsel gelişimi destekleyen motor-bilişsel egzersizleri de kapsayacak şekilde yeniden tasarlanmalıdır.
- Ders aralarında kısa süreli (10–15 dakika) yapılandırılmış fiziksel aktivite uygulamaları teşvik edilmeli; bu konuda öğretmen yetiştirme programları güncellenmelidir.
- Sınav dönemlerinde beden eğitimi derslerinin askıya alınması uygulamasına son verilmeli; tam tersine bu dönemlerde fiziksel aktivitenin bilişsel performansa katkısı konusunda öğretmen ve veli farkındalığı artırılmalıdır.
- İnce motor becerilerin erken çocukluk eğitimindeki yeri güçlendirilmeli; okul öncesi dönemden itibaren yapılandırılmış motor gelişim programları uygulamaya konulmalıdır.
- Müdahale programlarının etkinliği standart motor yeterlilik değerlendirme araçlarıyla sistematik biçimde izlenmelidir.

SONUÇ

Motor gelişim ile bilişsel kapasite arasındaki ilişki, nörobilimsel araştırmaların ortaya koyduğu güçlü kanıtlarla desteklenmektedir. BDNF mekanizmaları, hipokampal nörogenez bulguları, prefrontal korteks plastisitesi ve motor öğrenme modelleri, fiziksel aktivitenin beyin yapısını doğrudan şekillendirdiğini ve öğrenme kapasitesini artırdığını tutarlı biçimde ortaya koymaktadır. Spor ortamında geliştirilen bilişsel esneklik, hata toleransı ve baskı altında karar alma becerileri, eğitim, iş dünyası ve günlük yaşam gibi farklı alanlara transfer olabilmektedir.

Araştırmalar, fiziksel aktivite ile akademik başarı arasında bir çelişki değil, güçlü bir sinerji olduğunu tutarlı biçimde ortaya koymaktadır. Motor-bilişsel bütünleşik modeller, beden eğitimi derslerini çok boyutlu bir gelişim zeminine dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Türkiye'nin eğitim politikasında bu modellerin uygulamaya alınması; öğrencilerin hem fiziksel hem zihinsel potansiyelini en üst düzeyde geliştirmeye katkı sunacaktır. Spor bilimi, nörobilim, eğitim psikolojisi ve politika yapımının kesiştiği bu noktada multidisipliner bir yaklaşım zorunludur. Hareket eden beyin, düşünen beyindir.

KAYNAKÇA

Arnsten, A. F. (2009). Stress signalling pathways that impair prefrontal cortex structure and function. *Nature Reviews Neuroscience*, *10*(6), 410–422. https://doi.org/10.1038/nrn2648

Bardid, F., Vannozzi, G., Logan, S. W., Hardy, L. L., & Barnett, L. M. (2019). A hitchhiker's guide to assessing young people's motor competence: Deciding what method to use. *Journal of Science and Medicine in Sport*, *22*(3), 311–318. https://doi.org/10.1016/j.jsams.2018.08.007

Bas, K. G., Singin, R. H. Ö., & Denizci, T. (2025). Early-life endurance sports lowers frailty and falls in former male athletes. *Scientific Reports*, *15*, 37523. https://doi.org/10.1038/s41598-025-21428-1

Chaddock, L., Erickson, K. I., Prakash, R. S., Kim, J. S., Voss, M. W., VanPatter, M., Pontifex, M. B., Raine, L. B., Konkel, A., Hillman, C. H., Cohen, N. J., & Kramer, A. F. (2010). A neuroimaging investigation of the association between aerobic fitness, hippocampal volume, and memory performance in preadolescent children. *Brain Research*, *1358*, 172–183. https://doi.org/10.1016/j.brainres.2010.08.049

Colcombe, S., & Kramer, A. F. (2003). Fitness effects on the cognitive function of older adults: A meta-analytic study. *Psychological Science*, *14*(2), 125–130. https://doi.org/10.1111/1467-9280.t01-1-01430

Cotman, C. W., & Berchtold, N. C. (2002). Exercise: A behavioral intervention to enhance brain health and plasticity. *Trends in Neurosciences*, *25*, 295–301. https://doi.org/10.1016/S0166-223602143-4

Couvillion, K. F., & Fairbrother, J. T. (2018). Expert and novice performers respond differently to attentional focus cues for speed jump roping. *Front Psychol.*, *29*(9), 2370. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02370

Erickson, K. I., Hillman, C. H., & Kramer, A. F. (2015). Physical activity, brain, and cognition. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, *4*, 27–32. https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2015.01.005

Erickson, K. I., Voss, M. W., Prakash, R. S., Basak, C., Szabo, A., Chaddock, L., Kim, J. S., Heo, S., Alves, H., White, S. M., Wojcicki, T. R., Mailey, E., Vieira, V. J., Martin, S. A., Pence, B. D., Woods, J. A., McAuley, E., & Kramer, A. F. (2011). Exercise training increases size of hippocampus and improves memory. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *108*, 3017–3022. https://doi.org/10.1073/pnas.1015950108

Fitts, P. M., & Posner, M. I. (1967). *Human performance*. Brooks/Cole.

Grissmer, D., Grimm, K. J., Aiyer, S. M., Murrah, W. M., & Steele, J. S. (2010). Fine motor skills and early comprehension of the world: Two new school readiness indicators. *Developmental Psychology*, *46*, 1008–1017. https://doi.org/10.1037/a0020104

Hillman, C. H., Erickson, K. I., & Kramer, A. F. (2008). Be smart, exercise your heart: Exercise effects on brain and cognition. *Nature Reviews Neuroscience*, *9*, 58–65. https://doi.org/10.1038/nrn2298

Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.

Knaepen, K., Goekint, M., Heyman, E. M., & Meeusen, R. (2010). Neuroplasticity – Exercise-induced response of peripheral brain-derived neurotrophic factor. *Sports Medicine*, *40*, 765–801. https://doi.org/10.2165/11534530-000000000-00000

Kolb, B., & Whishaw, I. Q. (1998). Brain plasticity and behavior. *Annual Review of Psychology*, *49*, 43–64. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.43

Lutz, H. (2017). *Life kinetik: Bewegung macht Hirn*. Meyer & Meyer Verlag.

Makaruk, H., Porter, J. M., Webster, E. K., Makaruk, B., Bodasińska, A., Zieliński, J., ... Sadowski, J. (2023). The fus test: A promising tool for evaluating fundamental motor skills in children and adolescents. *BMC Public Health*, *23*(1), 1912. https://doi.org/10.1186/s12889-023-16843-w

Masters, R. S. W. (1992). Knowledge, nerves and know-how: The role of explicit versus implicit knowledge in the breakdown of a complex motor skill under pressure. *British Journal of Psychology*, *83*, 343–358. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1992.tb02446.x

Ratey, J. J. (2008). *Spark: The revolutionary new science of exercise and the brain*. Little, Brown and Company.

Rico-González, M., González-Devesa, D., Gómez-Carmona, C. D., & Pino-Ortega, J. (2025). Exercise as modulator of brain-derived neurotrophic factor in children: A systematic review of randomized controlled trials. *European Journal of Sport Science*, *25*, e12245. https://doi.org/10.1002/ejsc.12245

Sahlberg, P. (2021). *Finnish lessons 3.0: What can the world learn from educational change in Finland?* Teachers College Press.

Schmidt, R. A., & Lee, T. D. (2018). *Motor control and learning: A behavioral emphasis* (5th ed.). Human Kinetics.

Strick, P. L., Dum, R. P., & Fiez, J. A. (2009). Cerebellum and nonmotor function. *Annual Review of Neuroscience*, *32*, 413–434. https://doi.org/10.1146/annurev.neuro.31.060407.125606

Szuhany, K. L., Bugatti, M., & Otto, M. W. (2015). A meta-analytic review of the effects of exercise on brain-derived neurotrophic factor. *Journal of Psychiatric Research*, *60*, 56–64. https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2014.10.003

Valkenborghs, S. R., Noetel, M., Hillman, C. H., Nilsson, M., Smith, J. J., Ortega, F. B., & Lubans, D. R. (2019). The impact of physical activity on brain structure and function in youth: A systematic review. *Sports Medicine*, *49*, 955–971. https://doi.org/10.1007/s40279-019-01094-8

Yarayan, Y. E., Keskin, K., Çelik, O. B., & Aydın, Y. (2025). Impact of life kinetik training on balance, agility, jumping, proprioception, and cognitive function in preadolescent recreational fencing athletes: A randomized controlled trial. *Journal of Sports Sciences*, *43*, 145–158. https://doi.org/10.1186/s13102-025-01186-3

Yarrow, K., Brown, P., & Krakauer, J. W. (2009). Inside the brain of an elite athlete: The neural processes that support high achievement in sports. *Nature Reviews Neuroscience*, *10*, 585–596. https://doi.org/10.1038/nrn2672

BİLDİRİ TAM METİNLERİ

FULL TEXT PAPERS

ÇALIŞMA KOŞULLARI İLE SESSİZ İSTİFA ARASINDAKİ İLİŞKİDE İŞ YAŞAM KALİTESİNİN ARACI ROLÜ: HEMŞİRELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA[1]

Abdulsamet ÜÇÜNCÜ[1], Kader ŞAHİN[2], Bünyamin ER[2], Hasan Furkan GÜLAL[2], Eralp CEBECİ[2]

[1]Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Trabzon / Türkiye

[2]Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Trabzon / Türkiye

Öz: Bu çalışmada, hemşirelerin çalışma koşulları ile sessiz istifa davranışları arasındaki ilişkide iş yaşam kalitesinin aracı rolü incelenmiştir. Sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahip olan hemşirelerin çalışma ortamına ilişkin algılarının, son yıllarda giderek daha fazla dikkat çeken sessiz istifa davranışıyla ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma, kesitsel ve nicel araştırma tasarımında yürütülmüş olup, örneklemini bir üniversite hastanesinde görev yapan 273 hemşire oluşturmuştur. Veriler, Hemşirelik Çalışma Ortamını Değerlendirme Ölçeği, İş Yaşam Kalitesi Ölçeği ve Sessiz İstifa Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Araştırma modelinin test edilmesinde SPSS PROCESS Macro (Model 4) aracılığıyla regresyon temelli aracılık analizi uygulanmıştır. Araştırma bulguları, hemşirelerin çalışma koşullarına ilişkin algılarının düşük-orta düzeyde, iş yaşam kalitesi algılarının orta düzeyde ve sessiz istifa davranışlarının ise dikkate değer seviyede olduğunu göstermiştir. Regresyon analizleri sonucunda çalışma koşullarının iş yaşam kalitesini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği ($\beta = .709$, $p < .001$), iş yaşam kalitesinin ise sessiz istifa davranışlarını anlamlı ve negatif yönde etkilediği belirlenmiştir ($\beta = -.233$, $p = .005$). Çalışma koşullarının sessiz istifa üzerindeki toplam etkisi anlamlı bulunurken ($\beta = -.243$, $p < .001$), iş yaşam kalitesi modele dahil edildiğinde doğrudan etkinin anlamlılığını yitirdiği görülmüştür ($p > .05$). Bootstrap analizleri, çalışma koşullarının sessiz istifa üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir (%95 GA [-3.44; -0.44]). Sonuç olarak bulgular, hemşirelerin sessiz istifa eğilimleri ile çalışma koşulları arasındaki ilişkide iş yaşam kalitesinin önemli bir aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Hemşirelerin iş yaşam kalitesini destekleyen ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen kurumsal uygulamaların sessiz istifa davranışlarının azaltılmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sessiz İstifa, Çalışma Koşulları, İş Yaşam Kalitesi, Hemşirelik

GİRİŞ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliği, hemşirelerin yalnızca görev tanımlarını yerine getirmelerine değil, aynı zamanda örgütsel hedeflere gönüllü katkı sunmalarına da bağlıdır. Ancak pandemi sonrası dönemde artan iş yükü, personel yetersizliği ve bozulan çalışma koşulları, hemşirelerin bu gönüllü katkıdan giderek uzaklaştığını ve "sessiz istifa" olarak tanımlanan yeni bir davranış tutumunun ortaya çıktığını göstermektedir (Formica & Sfodera, 2022; Serenko, 2024). Sessiz istifa, çalışanların işten formel olarak ayrılmadan psikolojik olarak geri çekildikleri ve yalnızca asgari rol gereklerini yerine getirdikleri bir süreci ifade etmektedir.

Hastaneler gibi emek yoğun örgütlerde çalışan performansı, hizmet kalitesinin ve kurumsal başarının temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda çalışanlar, sağlık hizmetleri açısından stratejik bir kaynak olarak görülmekte; çalışan performansındaki artışın hasta bakım sonuçlarına doğrudan yansıdığı bildirilmektedir (Sur & Palteki, 2013). Çalışanlardan beklenen performansın sürdürülebilirliği, bireysel gereksinimlerin dikkate alındığı sağlıklı ve destekleyici bir çalışma ortamının oluşturulmasına bağlıdır. Nitekim çalışma koşullarından memnun olan sağlık çalışanlarının hizmet kalitesinin arttığı ve bunun hasta ve hasta yakınlarının memnuniyetine olumlu yansıdığı belirtilmektedir (Saygılı & Çelik, 2011).

Sessiz istifa, çalışanların yalnızca iş tanımlarında belirtilen görevleri yerine getirmeleri, ek sorumluluklardan kaçınmaları ve örgütsel hedefler yerine kişisel iyi oluşlarını önceliklendirmeleri şeklinde tanımlanmaktadır (Formica & Sfodera, 2022; Serenko, 2024).

[1] ORCID NO: 0000-0002-3285-8816, 0000-0003-2957-1854, 0000-0001-9598-7458

Literatürde bu kavram, iş güvencesi içinde iş-yaşam kalitesini koruma çabası ve bireysel refah arayışıyla da ilişkilendirilmektedir (Molchan & Clore, 2023; Scheyett, 2023; Turan, 2025). Özellikle COVID-19 pandemisi sonrası artan tükenmişlik, personel yetersizliği ve düzensiz çalışma koşulları, sessiz istifayı daha görünür bir davranış biçimi haline getirmiştir (Ellis & Yang, 2022).

Mevcut çalışmalar sessiz istifayı çoğunlukla iş tatmini, motivasyon eksikliği, tükenmişlik ve örgütsel davranışlar ile ilişkilendirmiştir (Li vd., 2024; Moon vd., 2023; Srivastava vd., 2025). Bununla birlikte, özellikle hemşireler örnekleminde çalışma koşulları ile sessiz istifa arasındaki ilişkide iş yaşam kalitesinin aracılık rolünü inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Anand vd., 2024; Prentice vd., 2025; Turan, 2025). Oysa hemşirelerin yoğun iş yükü, vardiyalı çalışma sistemi ve yetersiz yönetici desteği gibi faktörler iş yaşam kalitesini olumsuz etkileyerek tükenmişlik ve sessiz istifa eğilimlerini artırmaktadır (Alan & Yıldırım, 2016; Karaarslan vd., 2023).

İş yaşam kalitesi, çalışanların fiziksel, psikolojik ve sosyal gereksinimlerinin çalışma ortamında ne ölçüde karşılandığını ifade etmekte olup, iş tatmini, performans ve örgütsel bağlılık üzerinde önemli bir belirleyici olarak kabul edilmektedir (Camargo vd., 2021; Khajehnasiri vd., 2021). Sağlık sektöründe hemşirelerin iş yaşam kalitesindeki düşüşün hasta güvenliği ve bakım kalitesi açısından risk oluşturduğu vurgulanmaktadır (Başkale vd., 2016; Tamer & Öztürk, 2021).

Bu bağlamda çalışma, hemşirelerin çalışma koşulları ile sessiz istifa arasındaki ilişkide iş yaşam kalitesinin aracı rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Literatürde sessiz istifa çoğunlukla bireysel tutumlar ve örgütsel sonuçlar bağlamında ele alınırken, hemşireler özelinde bu ilişkinin iş yaşam kalitesi aracılığıyla bütüncül bir modelde incelenmesinin sınırlı olması, çalışmanın temel özgün katkısını oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini bir üniversite hastanesinde görev yapan 724 hemşire oluşturmuştur. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde Cochran (1977) tarafından önerilen evreni bilinen örneklem hesaplama formülü kullanılmıştır. %95 güven düzeyi (Z=1,96), %5 örnekleme hatası (e=0,05) ve evrendeki bireylerin araştırma konusu açısından heterojen dağılım gösterdiği varsayımı doğrultusunda p=0,50 değeri esas alınarak minimum örneklem büyüklüğü 252 hemşire olarak hesaplanmıştır. Araştırmaya gönüllülük esasına göre 295 hemşire katılmıştır. Veri setinin incelenmesi sonucunda eksik veri içeren 22 katılımcının verisi analiz dışı bırakılmış ve araştırma 273 hemşirenin verileri ile tamamlanmıştır. Katılımcılar araştırma hakkında bilgilendirilmiş ve çalışmaya katılmayı kabul edenlerden yazılı bilgilendirilmiş gönüllü onam alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Hemşirelik İş İndeksi–Hemşirelik Çalışma Ortamını Değerlendirme Ölçeği, İş Yaşam Kalitesi Ölçeği ve Sessiz İstifa Ölçeği kullanılmıştır.

Hemşirelik İş İndeksi–Hemşirelik Çalışma Ortamını Değerlendirme Ölçeği: Hemşirelerin çalışma ortamlarını değerlendirmek amacıyla Lake (2002) tarafından geliştirilmiş, Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Türkmen vd. (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0,93'tür. Ölçekten alınan puanın artması, çalışma ortamının daha olumlu algılandığını göstermektedir. İş Yaşam Kalitesi Ölçeği: Van Laar vd. (2007) tarafından sağlık çalışanlarının iş yaşam kalitesini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş, Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Akar ve Üstüner (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0,91'dir. Sessiz İstifa Ölçeği: Anand vd. (2024) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Kerse vd. (2024) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek 7 maddeden oluşmakta olup Cronbach alfa katsayısı 0,87'dir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics 26.0 ve PROCESS Macro v4.0 kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler sayı, yüzde, minimum-maksimum değerler, ortalama ve standart sapma olarak sunulmuştur. Değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov testi ile çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Ölçeklerin iç tutarlılığı Cronbach alfa katsayısı ile belirlenmiştir. Ölçek puanları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Aracılık analizinde Hayes'in PROCESS Macro v4.0 programındaki Model 4 kullanılmıştır (Hayes ve Scharkow, 2013). Dolaylı etkilerin anlamlılığı %95 güven aralığında 5000 bootstrap yeniden örneklemesi ile değerlendirilmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi p<0,05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya toplam 273 hemşire katılmıştır. Katılımcıların %74,7'si kadın (n = 204), %25,3'ü erkek (n = 69) olup, cinsiyet dağılımı bu şekildedir. Yaş dağılımı incelendiğinde katılımcıların %54,6'sının 24–34 yaş (n = 149), %28,9'unun 35–44 yaş (n = 79), %7,3'ünün 18–24 yaş (n = 20) ve %9,2'sinin 45–54 yaş (n = 25) grubunda yer aldığı görülmektedir. Eğitim düzeyi açısından katılımcıların %72,5'i lisans (n = 198), %14,3'ü lise (n = 39), %8,1'i önlisans (n = 22) ve %5,1'i lisansüstü mezunudur (n = 14). Mesleki çalışma süresi incelendiğinde katılımcıların %27,5'inin 0–3 yıl (n = 75), %25,3'ünün 4–7 yıl (n = 69), %15,4'ünün 8–11 yıl (n = 42), %9,5'inin 12–15 yıl (n = 26), %13,2'sinin 16–19 yıl (n = 36) ve %8,8'inin 20 yıl ve üzeri (n = 24) deneyime sahip olduğu belirlenmiştir.

Güvenilirlik analizi kapsamında çalışma koşulları, iş yaşam kalitesi ve sessiz istifa ölçeklerinin iç tutarlılığı Cronbach alfa (α) katsayısı ile değerlendirilmiştir. Tavakol ve Dennick (2011) tarafından Cronbach alfa değerinin 0,70 ile 0,95 arasında olması kabul edilebilir güvenilirlik düzeyi olarak belirtilmektedir. Yapılan analiz sonucunda çalışma koşulları ölçeğinin Cronbach alfa katsayısı 0,930, iş yaşam kalitesi ölçeğinin 0,890 ve sessiz istifa ölçeğinin 0,707 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular, kullanılan ölçeklerin kabul edilebilir düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir.

Doğrusal Regresyon

Tanımlayıcı istatistikler sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda, araştırma modelinde öngörülen ilişkilerin ve dolaylı etkilerin incelenebilmesi amacıyla regresyon ve aracılık analizlerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Koşullarının İş Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkisi

Değişken	B	SE	t	p	β	R^2
Sabit	16.48	3.16	5.22	< .001	—	
Çalışma Koşulları	21.41	1.29	16.55	< .001	.709	.503

Not: B = standardize edilmemiş regresyon katsayısı; SE = standart hata; β = standardize edilmiş regresyon katsayısı; R^2 = açıklanan varyans oranı. Raporlanan değerler Hayes (2018) PROCESS Macro Model 4 kullanılarak elde edilmiştir. (p < .05)

Tablo 1'de sunulan regresyon analizi sonuçları, çalışma koşullarının iş yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir (B = 21.41, p < .001). Model, iş yaşam kalitesine ilişkin varyansın %50,3'ünü açıklamakta olup, çalışma koşullarının güçlü bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir (β = .709).

Tablo 2. Çalışma Koşulları ve İş Yaşam Kalitesinin Sessiz İstifa Üzerindeki Etkisi

Değişken	B	SE	t	p	β	R^2
Sabit	24.85	1.69	14.70	< .001	—	
Çalışma Koşulları	-0.88	0.94	-0.94	.349	-.077	
İş Yaşam Kalitesi	-0.09	0.03	-2.82	.005	-.233	.086

Not: B = standardize edilmemiş regresyon katsayısı; SE = standart hata; β = standardize edilmiş regresyon katsayısı; R^2 = açıklanan varyans oranı. Raporlanan değerler Hayes (2018) PROCESS Macro Model 4 kullanılarak elde edilmiştir (p < .05).

Tablo 2 incelendiğinde, aracı değişken iş yaşam kalitesinin bağımlı değişken sessiz istifa üzerindeki etkisinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (B = -0.09, p = .005). Buna karşılık, aracı değişken modele dâhil edildiğinde bağımsız değişken çalışma koşullarının sessiz istifa üzerindeki doğrudan etkisi anlamsızdır (p > .05). Model, sessiz istifadaki varyansın %8,6'sını açıklamaktadır.

Tablo 3. Çalışma Koşullarının Sessiz İstifa Üzerindeki Etkisi

Değişken	B	SE	t	p	β	R^2
Sabit	23.40	1.63	14.34	< .001	—	
Çalışma Koşulları	-2.75	0.67	-4.12	< .001	-.243	.059

Not: B = standardize edilmemiş regresyon katsayısı; SE = standart hata; β = standardize edilmiş regresyon katsayısı; R^2 = açıklanan varyans oranı. Raporlanan değerler Hayes (2018) PROCESS Macro Model 4 kullanılarak elde edilmiştir (p < .05).

Tablo 3'de sunulan toplam etki modeline göre, bağımsız değişken çalışma koşullarının bağımlı değişken sessiz istifa üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (B = -2.75, p < .001). Bu sonuç, aracılık modeli öncesinde toplam etki anlamlı bulunmuştur.

Tablo 4. Çalışma Koşullarının Sessiz İstifa Üzerindeki Etkisinde İş Yaşam Kalitesinin Aracılık Etkisi

Etki Türü	B	Boot SE	%95 Boot GA
Toplam Etki (c)	-2.75	0.67	[-4.07; -1.44]
Doğrudan Etki (c′)	-0.88	0.94	[-2.72; 0.96]
Dolaylı Etki (a × b)	-1.87	0.75	[-3.44; -0.44]

Not: B = standardize edilmemiş etki katsayısı; Boot SE = bootstrap standart hata; %95 Boot GA = %95 bootstrap güven aralığı (alt–üst sınırlar). Bootstrap analizleri 5000 örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere, çalışma koşullarının sessiz istifa üzerindeki dolaylı etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır; bootstrap güven aralığının sıfırı içermemesi bu durumu doğrulamaktadır. Buna karşılık doğrudan etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgu, çalışma koşulları ile sessiz istifa arasındaki ilişkinin iş yaşam kalitesi aracılığıyla gerçekleştiğini ve iş yaşam kalitesinin bu ilişkide tam aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada hemşirelerin çalışma koşulları ile sessiz istifa davranışları arasındaki ilişkide iş yaşam kalitesinin aracılık rolü incelenmiştir. Elde edilen bulgular, araştırma modelinin genel olarak desteklendiğini ve değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermektedir.

Tanımlayıcı istatistikler, hemşirelerin çalışma koşullarına ilişkin algılarının düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Özellikle insan gücü ve kaynak yeterliliği ile yönetime katılım ve temsil gücü boyutlarında düşük puanlar elde edilmesi, hemşirelerin örgütsel destek ve karar süreçlerine katılım açısından sınırlı imkânlara sahip olabileceğine işaret etmektedir. Buna paralel olarak iş yaşam kalitesi orta düzeyde kalmış, sessiz istifa düzeyinin ise dikkate değer bir seviyede olduğu belirlenmiştir.

Regresyon ve aracılık analizleri, çalışma koşullarının iş yaşam kalitesini pozitif ve anlamlı düzeyde yordadığını göstermiştir. İş yaşam kalitesi ile sessiz istifa arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Buna göre iş yaşam kalitesi arttıkça sessiz istifa davranışlarının azaldığı görülmektedir. Çalışma koşullarının sessiz istifa üzerindeki toplam etkisi anlamlı olmakla birlikte, iş yaşam kalitesinin modele dâhil edilmesiyle doğrudan etkinin anlamsız hale gelmesi, bu ilişkide tam aracılığa işaret etmektedir. Bootstrap güven aralıklarının sıfırı içermemesi de dolaylı etkinin anlamlı olduğunu doğrulamaktadır.

Bu bulgular, sessiz istifa davranışlarının yalnızca çalışma koşullarının doğrudan bir sonucu olmadığını, bu koşulların öncelikle iş yaşam kalitesini şekillendirdiğini ve sessiz istifa eğilimlerini bu mekanizma üzerinden etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla sessiz istifayı azaltmaya yönelik

müdahaleler yalnızca fiziksel ve yapısal çalışma koşullarına odaklanmamalı, aynı zamanda hemşirelerin iş yaşam kalitesini, iş–yaşam kalitesini ve iyi oluşlarını güçlendirmeyi hedeflemelidir.

Bu araştırmada değişkenler genel düzeyde ele alınmış olup, çalışma koşulları ve iş yaşam kalitesinin alt boyutları ayrı ayrı incelenmemiştir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, söz konusu alt boyutların sessiz istifa üzerindeki göreli etkilerinin değerlendirilmesi, sessiz istifa davranışının altında yatan mekanizmaların daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, iş yaşam kalitesi hemşirelik hizmetlerinde sürdürülebilirliği etkileyen kritik bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Bu bulguların sağlık yöneticileri ve politika yapıcılar için sessiz istifayı önlemeye yönelik kanıta dayalı stratejiler geliştirilmesinde yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akar, H., & Üstüner, M. (2017). Turkish adaptation of work-related quality of life scale: Validity and reliability studies. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, *18*(2). https://doi.org/10.17679/inuefd.302675

Alan, H., & Yıldırım, A. (2016). Hemşirelerin iş yaşam kalitesi ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, *3*(2), 86–98. https://doi.org/10.53490/egehemsire.748208

Anand, A., vd. (2024). Drowning in silence: A scale development and validation of quiet quitting and quiet firing. *International Journal of Organizational Analysis*, *32*(4), 721–743. https://doi.org/10.1108/IJOA-01-2023-3600

Başkale, H., Günüşen, N. P., & Serçekuş, P. (2016). Investigation of professional quality of life and affecting factors of nurses who are working in a state hospital. *Pamukkale Medical Journal*, *2*, 125–133. https://izlik.org/JA36EF29AU

Camargo, S. F., vd. (2021). Quality of working life from the perspective of different groups of professionals working in a maternity hospital. *Ciencia & Saude Coletiva*, *26*, 1467–1476. https://doi.org/10.1590/1413-81232021264.02122019

Cochran, W. G. (1977). *Sampling techniques* (3rd ed.). John Wiley & Sons.

Ellis, L., & Yang, A. (2022). What is quiet quitting? Employees are setting boundaries for better work-life balance. *Wall Street Journal*.

Formica, S., & Sfodera, F. (2022). The Great Resignation and quiet quitting paradigm shifts: An overview of current situation and future research directions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, *31*(8), 899–907.

Hayes, A. F., & Scharkow, M. (2013). The relative trustworthiness of inferential tests of the indirect effect in statistical mediation analysis: Does method really matter? *Psychological Science*, *24*(10), 1918–1927. https://doi.org/10.1177/0956797613480187

Kerse, G., Deniz, V., & Çakıcı, A. B. (2024). Sessiz istifa ölçeğinin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin sınanması. *Gümüşhane University Journal of Social Sciences*, *15*(3), 749–762. https://doi.org/10.36362/gumus.1428749

Khajehnasiri, F., vd. (2021). Evaluation of the quality of working life and its effective factors in employed nurses of Tehran University of Medical Sciences Hospitals. *Journal of Education and Health Promotion*, *10*, 112.

Lake, E. T. (2002). Development of the practice environment scale of the nursing work index. *Research in Nursing & Health*, *25*(3), 176–188. https://doi.org/10.1002/nur.10032

Li, Z., vd. (2024). Dynamics in the asymmetric effects of job attributes on employee satisfaction: A mixed-method approach using big data. *Tourism Management*, *105*, 104967. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2024.104967

Molchan, S., & Clore, C. (2023). What's going on in the workplace? The impact of quiet quitting and the Great Resignation in Corporate America. *Aspen Journal of Scholarly Works*, *3*, 200–210.

Moon, Y.-K., vd. (2023). The role of extraversion in the Great Resignation: A burnout-quitting process during the pandemic. *Personality and Individual Differences*, *205*, 112074.

Prentice, C., vd. (2025). Work-life imbalance, burning out, feeling down, I will quit, but quietly–the case of hospitality employees. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, *34*(1), 24–45.

Saygılı, M., & Çelik, Y. (2011). Hastane çalışanlarının çalışma ortamlarına ilişkin algıları ile iş doyumu düzeyleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *14*(1), 39–71.

Scheyett, A. (2023). Quiet quitting. *Oxford University Press*, *68*, 5–7. https://doi.org/10.1093/sw/swac051

Serenko, A. (2024). The human capital management perspective on quiet quitting: Recommendations for employees, managers, and national policymakers. *Journal of Knowledge Management*, *28*(1), 27–43. https://doi.org/10.1108/JKM-10-2022-0792

Srivastava, A., vd. (2025). Apathy under the surface: Theorizing quiet quitting's impact on organizational learning. *Development and Learning in Organizations: An International Journal*, *39*(2), 15–17.

Sur, H., & Palteki, T. (2013). *Hastane yönetimi*. Nobel Tıp Kitabevleri.

Tamer, E., & Öztürk, H. (2021). Hemşirelerin iş yaşam kalitesi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *37*(2), 107–119.

Tavakol, M., & Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*, *2*, 53–55. https://doi.org/10.5116/ijme.4dfb.8dfd

Turan, N. (2025). Sessiz istifa yaşam tatminini koruyan bir dinamik mi? Sessiz istifa, yaşam tatmini ve demografik değişkenlerin etkileşimi üzerine nicel bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *28*(2), 421–438. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1773920

Türkmen, E., vd. (2011). Hemşirelik iş indeksi-hemşirelik çalışma ortamını değerlendirme ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, *13*(2), 5–20. https://doi.org/10.69487/hemarge.695164

Van Laar, D., vd. (2007). The Work-Related Quality of Life scale for healthcare workers. *Journal of Advanced Nursing*, *60*(3), 325–333. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04409.x

KÜLTÜREL BİR OLGU OLARAK MAHREMİYETİN ANLAMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA[1]

Alper PERÇİN[1], Derya ELMALI ŞEN[2]

[1]Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon / Türkiye

[2]Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Trabzon / Türkiye

Öz: Mahremiyet kavramı psikolojik, sosyolojik, felsefi ve mimari boyutlara sahip çok yönlü bir kavram olup hem bireylerin hem de grupların kendilerine erişim konusunda düzenleme yaptıkları ve bu erişimin kontrolünü sağladıkları bir sistemdir. Başka bir deyişle mahremiyet, özünde insanı referans alan, bireyin kendisi, diğer bireyler ve toplumla kurduğu ilişkiler üzerinden şekillenen çok katmanlı ve disiplinler arası bir olgu olarak ele alınmaktadır. İnsanın mekân ilişkilerinde temel noktada yer alan mahremiyet sosyal, psikolojik ve mekânsal boyutları temsil etme özelliğine sahip olmakla birlikte mahremiyete ilişkin fikir birliğine varılan ve evrensel olarak kabul gören ortak bir tanım bulunmamaktadır. Modernleşme ile değişimi başlayan mahremiyet kavramının toplumdan topluma, kültürden kültüre, dönemden döneme ve hatta kuşaklar arasında bile değişiklikler göstermektedir. Farklı toplumların kültürel yapıları, yaşam biçimleri ve kuşaklar arası deneyimleri doğrultusunda değişkenlik gösteren mahremiyet kavramı, sabit ve evrensel sınırlar içermemesi nedeniyle dinamik bir karakter taşımaktadır ve zaman içinde dönüşmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, bireylerin mahremiyet kavramını nasıl tanımladıklarını; inanç, aile, beden, duygu-düşünce, bilgi, yaşam alanı ve çalışma ortamı gibi farklı kavram ve durumlarla mahremiyeti nasıl ilişkilendirdiklerini ve günümüz modern yaşantısında mahremiyetin değişimi hakkındaki düşüncelerini belirlemektir. Bu doğrultuda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak belirlenen örneklem grubuna sorular sorulmuş, elde edilen veriler analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, bireylerin mahremiyeti aynı kavramlar üzerinden tanımlamalarına rağmen farklı perspektiflerde zaman zaman ayrıştıkları, mahremiyetin değişimi konusunda ise farklı düşüncelere sahip olmakla birlikte çoğunluğun değişimi kabul ettiği, bu değişimde sosyal medya ve teknolojinin etkili olduğunu düşündükleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mahremiyet, Mahremiyetin Anlamı, Kültür, Modernleşme

GİRİŞ

Mahremiyet

Araştırmanın odak noktasını oluşturan mahremiyet, tarihsel süreç içerisinde toplumsal yaşamın değişen dinamiklerine paralel olarak sürekli dönüşen çok boyutlu bir kavramdır. Yapılan çalışmalar, mahremiyetin psikoloji, sosyoloji, felsefe, iletişim, din, hukuk, sağlık ve mimarlık gibi pek çok disiplinin ilgi alanına girdiğini göstermektedir. Disiplinler arası olma durumu herkes tarafından bilinen tek bir açıklamaya sahip olmadığına işaret etmektedir.

Aynı toplum içerisinde dahi farklı anlamlara sahip mahremiyet kavramının Türk Dil Kurumu Sözlüğünde yapılan tanıma bakıldığında "gizlilik" olarak tanımlandığı görülmektedir (Türk Dil Kurumu, 2026). Bununla birlikte mahremiyet kavramı "Başka insanlar tarafından gözetlenmeme ya da rahatsız edilmeme hali ya da koşulu" ve "Toplumsal ilginin dışında olma durumu" olarak da tanımlanabilmektedir (Artuç, 2015).

Mahremiyetin çok boyutlu ve disiplinler arası özelliği olması tanımların çeşitlenmesine neden olmuştur. Örneğin, Öğüt (2003), bir fıkıh terimi olarak mahremiyeti; "kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanan yakın akrabanın mahrem olma hâli" olarak tanımlanırken; bir hukuk terimi

[1] Bu bildiri, ikinci yazar danışmanlığında birinci yazar tarafından KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı'nda yürütülen "Mimarlıkta Mahremiyet Kavramının Değişen/Dönüşen Anlamı Üzerine Kuşaklararası Bir Çalışma" başlıklı Doktora Tezi araştırmaları kapsamında tezin uygulamasını geliştirmeye yönelik ön hazırlık araştırmasından üretilmiş olup veri seti tezde kullanılmamıştır. ORCID NO: 0000-0002-6406-5087, 0000-0003-1931-8927

olarak mahremiyet, "kişilerin isterse yalnız kalabileceği veya başkalarıyla ne zaman, nerede iletişim kuracaklarına, hayatında neleri paylaşıp paylaşmamasını belirlemede bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alan üzerinde sahip olunan hak" şeklinde tanımlanmıştır (Yüksel, 2003).

Mahremiyet, farklı disiplinlerin bakış açılarıyla anlam kazanan ve bu nedenle tek bir alanın sınırları içinde açıklanamayacak kadar kapsamlı bir kavramdır. Psikoloji alanında bireyin benlik gelişimi, özerkliği, kişisel sınırları ve kişilerarası ilişkilerdeki yakınlık ihtiyacı bağlamında ele alınırken; iletişim ve medya çalışmaları açısından dijitalleşme, yeni medya araçları ve görünürlük kültürü çerçevesinde yeniden şekillenen bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bedensel boyutta mahremiyet, bireyin fiziksel bütünlüğünün korunması, bedeni üzerindeki tasarruf hakkı ve istenmeyen müdahalelerden korunmasıyla ilişkilendirilirken; din ve kültür alanlarında ise inanç sistemleri, ahlaki değerler ve toplumsal normlar doğrultusunda bireysel ve toplumsal yaşamı düzenleyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu yönleriyle mahremiyet, bireyin fiziksel, psikolojik ve sosyal varlığını korumaya yönelik işlevleriyle birlikte, kültürel, teknolojik ve dini dinamiklerin etkisi altında sürekli yeniden tanımlanan ve farklı disiplinlerin katkısıyla açıklanabilen disiplinler arası bir kavram niteliği taşımaktadır.

Westin (1970), mahremiyetin kendini kanıtlamada bireysel hedeflere ulaşmada bir araç olduğundan söz eder. Altman (1977); mahremiyetin düzenlenmesinin davranış ve psikolojik açısından kültürel olarak benzersiz olduğunu savunur. Böylelikle mahremiyeti düzenleme evrensel olabilirken, etkileşimi kontrol için gerekli davranışlar ve tekniklerin kültürden kültüre farklılaşabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Marshall mahremiyetin bireysel gereksinimlerin ötesinde çevresel ve sosyal bağlamlarla şekillendiğini savunur (Marshall, 1972). Mahremiyet, Pedersen tarafından sosyo-çevresel bir yapı olarak görülmektedir (Pedersen, 1979). Solove'a göre mahremiyet, bireyin çeşitli alanlarda sahip olduğu özerklik, kontrol ve korunma haklarını kapsayan çok boyutlu bir olgu olarak ele almaktadır (Solove, 2002). Petronio, mahremiyetin sınırını açıklık ve kapalılık olarak belirlendiğinden bahseder (Petronio, 2004).

Kültür ve Modernleşme

Tylor (1871) kültürü, insan tarafından, toplumun bir üyesi olarak edinilmiş bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve diğer beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün olarak tanımlar. Kısaca toplumun düşünce kaynaklarından gelen tüm varlığı kültürü oluşturmaktadır. Kültür, insan davranışlarını anlamayı ve açıklamayı amaçlayan bilim dallarının başvurduğu temel kavramlardan birisidir. Kültür, toplum, insan, içerik ve öğrenme gibi dört ana değişkenin karşılıklı etkileşimi ile oluşmaktadır. Toplumu oluşturan insanların oluşturduğu bir bütün olan kültür, toplumsal yaşamın temel öğesi olarak kabul edilir. İnsanın yarattığı kültür, toplumda sosyal yaşamın, değişimin, üretimin, bilimin, sanatın vb. düzeyini belirleyen önemli bir faktördür (İzgi, 2009). Bu bağlamda mahremiyet kültürel bir olgudur ve kültürden kültüre farklılık sergilemenin yanı sıra sosyo-kültürel değişimlerle etkileşimli olarak dönüşmektedir.

Mahremiyet, çok eski zamanlardan beri var olmasına karşın, toplumların karşılaşmış olduğu modernleşme ile daha da belli olan bir kavram olarak göze çarpmaktadır (Westin, 1970). Geleneksel toplumlarda mahremiyet algısı, günümüzdeki algılanma biçiminden oldukça farklıdır. Modern öncesi toplumlarda bireylerin özgürlüğünün, yaşamın her alanında ve her aşamasında komşuların, akrabaların, yaşamın ve ölümün baskısı altında olduğu görülmektedir. İnsanlar bu baskıdan kurtulamadıkları için, kişilerin mahremiyetinin sınırlı olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Modern endüstriyel toplumların ortaya çıkmasıyla; giderek artan kentleşme, şehir hayatının anonimliği, çalışma ve yaşama alanlarındaki hareketlilik, dinsel otoritelerin ve değerlerin bireyler üzerinde etkilerinin zayıflaması, çekirdek aileler halinde kendine ait evlerde oturma gibi faktörler, bireyler için eskiye göre kıyaslanamayacak ölçüde, fiziksel ve psikolojik mahremiyet konumları yaratmıştır (Yüksel, 2003). Mahremiyet, modernleşme sürecinde bireyin ön plana çıkmasıyla birlikte bireysel bir hak niteliği kazanmıştır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, bireylerin mahremiyet kavramına yükledikleri anlamları ortaya koymak, mahremiyeti inanç, aile, beden, duygu ve düşünceler, bilgi, yaşam alanı ve çalışma ortamı gibi farklı kavramsal ve mekânsal boyutlarla nasıl ilişkilendirdiklerini belirlemek ve günümüz modern yaşam koşullarında yaşanan toplumsal, kültürel ve teknolojik dönüşümlerin mahremiyet algısı üzerindeki etkilerine ilişkin görüşlerini incelemektir.

Çalışma, konu ile ilişkili 15 katılımcı ile yüz yüze yürütülmüş olup veriler yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular çerçevesinde elde edilmiştir.[2] Araştırma kapsamında her bir kişi ile görüşme yapılmadan önce kendisine özel bir bilgi sorulmamış, verecekleri tüm cevapların akademik çalışmalar kapsamında kullanılacağı bilgisi verilmiştir. Görüşmeler destekleyici sorularla birlikte sohbet havasında yaklaşık 30 dakika boyunca sürmüştür.

Araştırma kapsamında, öncelikle katılımcılara yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek vb. demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Ardından, mahremiyet kavramının tanımı ve sınırlarının ortaya konulabilmesi amacıyla, farklı disiplinlerde gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarda öne çıkan beden, bilgi, duygu/düşünce, inanç, sosyal medya, yaşam alanı ve aile temaları temel alınarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları oluşturulmuştur. Bu doğrultuda, katılımcıların söz konusu temalar bağlamında mahremiyeti nasıl tanımladıkları, mahremiyet sınırlarını hangi ölçütler çerçevesinde belirledikleri ve mahremiyet algılarını hangi unsurlar üzerinden şekillendirdikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Diğer yandan katılımcılara mahremiyet kavramının zaman içerisinde değişen ve dönüşen anlamına ilişkin değerlendirmelerini ortaya koymaya yönelik sorular da yöneltilmiştir. Bu soru grubu ile bireylerin mahremiyet tanımları ve mahremiyete yönelik tutumları çerçevesinde, değişen toplumsal koşullar karşısında mahremiyet algılarının nasıl şekillendiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

BULGULAR

Araştırma örneklemi farklı yaş grupları, eğitim düzeyleri, meslekler ve coğrafi bölgelerden bireyleri içermekle birlikte, bazı demografik özelliklerin daha baskın olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunu (73,33%) kadınlar oluştururken, yaş dağılımı açısından dengeli bir temsil söz konusudur. Eğitim düzeyi bakımından örneklemin ağırlıklı olarak (60%) yükseköğretim mezunlarından oluştuğu dikkat çekmektedir. Sosyo-ekonomik açıdan katılımcıların büyük çoğunluğu (86,67%) orta gelir grubunda yer almakta, medeni durum açısından ise bekâr bireyler (66,37%) daha yüksek oranda temsil edilmektedir. Coğrafi dağılım, farklı illerden katılım sağlanması nedeniyle çeşitlilik göstermektedir. Meslek dağılımında ise öğrenciler (26,67%) başta olmak üzere akademisyen (20,00%) ve emeklilerin (20,00%) öne çıktığı görülmektedir. Bu bulgular, örneklemin genel olarak heterojen bir yapıya sahip olmakla birlikte belirli demografik grupların daha yoğun temsil edildiğini ortaya koymaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Demografik Bilgi Tablosu

		N	%
Cinsiyetiniz	Erkek	4	26,67
	Kadın	11	73,33
Yaşınız	18-25	5	33,3
	25-40	5	33,3
	55-üzeri	5	33,3
Eğitim Durumu	İlkokul	0	0,00
	Lise	2	13,33

		N	%
Yaşadığınız Şehir	Ankara	2	13,33
	Sivas	2	13,33
	Trabzon	4	26,67
	Ordu	1	6,67
	Diyarbakır	2	13,33
	Mardin	1	6,67
	Yozgat	1	6,67

[2] Bu araştırma sırasında yürütülen anket/alan çalışması için Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Etik Kurulu tarafından 29.01.2025 tarihinde E-26014373-050.01.04-613350 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

	Lisans	9	60,00
	Lisansüstü	4	26,67
Sosyo-ekonomik Durumunuz	Alt Gelir	1	6,67
	Orta Gelir	13	86,67
	Üst Gelir	1	6,67
Medeni Durum	Evli	5	33,33
	Bekar	10	66,37

	Siirt	1	6,67
	Adana	1	6,67
Mesleğiniz	Akademisyen	3	20,00
	Memur	1	6,67
	Tekniker	1	6,67
	Emekli	3	20,00
	Mühendis	1	6,67
	Diyetisyen	1	6,67
	Öğretmen	1	6,67
	Öğrenci	4	26,67

Katılımcılara "mahremiyet kavramını nasıl tanımladıkları, mahremiyetin onlar için ne ifade ettiği, neler çağrıştırdığı" sorulduğunda, bazı katılımcılar mahremiyeti "dokunulmazlık", "özgürlük" ve "korunaklı olma" gibi kavramlarla ilişkilendirirken, genel olarak mahremiyetin "gizlilik", "bireye ait olanın korunması" ve "erişimin sınırlandırılması" üzerinden anlamlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Katılımcılara "beden mahremiyetinin onlar için ne ifade ettiği" sorulduğunda, bedenin korunması ve fiziksel sınırların belirlenmesi, beden mahremiyetinin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca görünürlük üzerinden toplumsal normlar ve giyim biçimi de beden mahremiyetinin önemli bir belirleyicisi olarak ifade edilmiştir (Tablo 2).

Mahremiyetin inanç boyutu, inanç hakkında konuşma ve ibadet ederken görülme açısından katılımcılara sorulduğunda; dinen yasaklanmış şeyleri kapsadığı, ibadetin kişiye özel olduğu ve gizli olması gerektiği bu bağlamda dini pratiklerin bireysel ve manevi bir alan olarak algılandığı ve mahremiyetle ilişkilendirildiği görülmektedir. Öte yandan "aile mahremiyetinin ne ifade ettiği" sorulduğunda, katılımcılar aileyi yalnızca biyolojik bir birliktelik olarak değil, aidiyet üzerinden bağ kurulan, aynı zamanda güvene dayalı, özel ve sınırları belirlenmiş bir ilişki alanı olarak değerlendirmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların Tanım ve Sınırlara Yönelik Sorulara Verdiği Cevaplar

	Mahremiyet	**Beden**	**İnanç**	**Aile**
K1	Kişisel, kendine ait, özel, gizlilik	Toplumsal değerlere uygun giyim tarzı, mesafe	İbadet bana özel	Aitlik, gizli
K2	Kişisel, kendine ait, özel, sınır belirleme	Sınır	Mekâna göre dikkatli olma	Gizli
K3	Özel, gizlilik	Toplumsal değerlere uygun giyim tarzı	İbadet bana özel	Gizlilik
K4	Kendine ait, özel	Mesafe	Edep	Birliktelik
K5	Kişiye özel, gizli	Toplumsal değerlere uygun giyim tarzı	Yasaklanmış şeyler	Aile içi paylaşım
K6	Sınır	Temas, toplumsal değerlere uygun giyim tarzı	Baş başa olma	Birliktelik
K7	Kişisel	Görünmezlik	Yasaklanmış şeyler	Gizlilik
K8	Kişisel/özel alan, özel yaşam, ev, sınır	Koruması gereken özel	İbadet bana özel	Gizlilik
K9	Özel alan, dokunulmaz	Örtülü olmak, temas	Bilindik kişiler	Gizlilik
K10	Özel	Temas	Gizli kalma	Özel alan
K11	Özgürlük	Yorum yapma	Dine ait olma	Birliktelik
K12	Özel alan	Duygusallık	Kadın erkek ayrımı	Özel anı
K13	Gizli/korunaklı	Özel bölgeler, mesafe	Saygı	Aile bireyleri
K14	Gizlilik, özel alan	Özel bölgeler	Yasaklanmış şeyler	Gizli olma
K15	Özel alan	Kişisel sınır	İbadet bana özel	Samimiyet

Katılımcılara "mahremiyetin duygu ve düşünce boyutunun onlar için ne ifade ettiği" sorulduğunda, duygu ve düşünce kavramı herkesle paylaşılması gerekmeyen ve bireyin kontrolünde olması gereken kişisel bir alan olarak tanımlanmıştır. Katılımcılara "yaşam alanı mahremiyeti" sorulduğunda ise yaşam alanını yalnızca fiziksel bir çevre olarak değil, bireyin kendisiyle baş başa kalabildiği, bağımsızlığını sürdürebildiği ve kendini güvende hissettiği bir mahremiyet alanı olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır (Tablo 3).

Katılımcıların "bilgi mahremiyeti ve bilgi paylaşımı" hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, faydalı olma durumunda ve ifade özgürlüğü bağlamında bilgi paylaşımında sakınca görmedikleri, bununla birlikte bilginin paylaşım düzeyi ve kullanım amacı doğrultusunda alenilik ve gizlilik arasında değişkenlik gösterebildiği anlaşılmıştır. Katılımcılara bu kez "sosyal medya mahremiyetinin onlar için ne ifade ettiği" sorulduğunda, "gizlilik", "gizli olma", "görünürlük", "alenilik", "kapalılık", "yönlendirme", "dezenformasyon", "korunaklı alan" ve "karşılıklı iletişim" gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Bu durum, katılımcıların medya ve sosyal medyayı hem görünürlüğü artıran hem de mahremiyet ihlallerine açık bir alan olarak algıladıklarını göstermektedir. Özellikle görünürlük ve gizlilik arasındaki ikili yapının, medya mahremiyetine ilişkin algının temelini oluşturduğu söylenebilir. Katılımcılara son olarak "çalışma ortamının mahremiyetinin ne ifade ettiği" sorulduğunda, çalışma odasını üretim ve bireysel faaliyetlerin gerçekleştirildiği, sessizlik ve kişisel kontrol gerektiren özel bir mekân olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Tanım ve Sınırlara Yönelik Sorulara Katılımcıların Verdiği Cevaplar

	Duygu/düşünce	Yaşam Alanı	Bilgi	Sosyal Medya	Çalışma O.
K1	Karakter	Yalnız olma	Görünür olma	Yönlendirme	Rahatlık / Aitlik
K2	Kendine aitlik	Aile	Paylaşım	Gizlilik	Yalnız olma
K3	Kişiye özel olma	Paylaşmama	Saklı olma	Görünürlük	Aitlik
K4	Saklı olma	Özel alan	Paylaşım	Kapalılık	Sessizlik
K5	Saklı olma	Bir aradalık	Görünür ve Saklı olma	Yönlendirme	Özel olma / Rahatlık
K6	Saklama	Rahatlık	Gizli kalma	Dezenformasyon	Sınır
K7	Gizlilik	Özel alan	Gizli kalma	Sınırlı olma	Kişiye Özel
K8	Gizli olma / söylememe	Özel alan	Faydalı olma/ Gizli Kalma	Alenilik	Sakinlik
K9	Aleni olma	Gizli olma	Fayda Sağlama	Gizli olma	Bana özel Olan
K10	Saygı duyulma	Özel alan	Aleni olma	Karşılıklı İletişim	Rahatlık
K11	Sınırlılık	Bağımsız olma	İfade özgürlüğü	Fikir yok	Sakinlik, sessizlik
K12	Duygunun özel olması	Uyuma mekânı	Yerine göre gizli	Aleni olan	Yalnız kalma
K13	Fikir yok	Rahatlık	Saklı kalma	Korunaklı alan	Dikkatli olma
K14	Gizlilik	Kişiye özel alan	Gizlilik	Gizli olma	Özel alan
K15	Yerine göre gizli olma	Kişiye özel alan	Gizlilik	Gizli olma	Özel alan

Genel olarak mahremiyetin tanım ve sınırlarını belirlemeye yönelik sorulara alınan yanıtlarda, katılımcıların mahremiyet algılarının fiziksel, psikolojik, sosyal ve mekânsal boyutlar etrafında şekillendiği görülmektedir. Mahremiyet, büyük ölçüde gizlilik, kişisellik, sınır, aidiyet ve özel alan kavramlarıyla açıklanmakta; beden, aile, duygu/düşünce ve yaşam alanı bireysel mahremiyetin temel unsurları olarak öne çıkmaktadır. Bilgi ve medya boyutlarında ise paylaşım ile gizlilik

arasındaki dengenin belirginleşmesi, mahremiyet algısının dijitalleşme ve dönüşen yaşam pratiklerinden etkilendiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında yapılan literatür taramasında mahremiyetin en ilişkili olduğu kavramlar olarak aile, beden, bilgi, duygu/düşünce, inanç ve yaşam alanı karşımıza çıkmıştır. Bireylerin bu kavramları mahremiyet ile ilişkilendirme düzeylerine göre değerlendirmeleri talep edilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu kavramlar, katılımcılar tarafından en mahrem olandan en az mahrem olana doğru sıralanmıştır (Tablo 4).

Katılımcıların mahremiyet algısında beden (80,00%- 1. sıra), aile (46,67%- 2. sıra) ve yaşam alanı (46,67%- 3. sıra) kategorileri ön plana çıkarken; sosyal medya (33,33%/46,67% – 6./7. sıra) ve bilgi (40,00%- 7. sıra) kategorileri en düşük düzeyde mahrem kabul edilen alanlar olarak öne çıkmaktadır. İnanç (26,67%- 4. sıra) ile duygu/düşünce (53,33%- 5. sıra) kategorilerinin ise orta sıralarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, katılımcıların mahremiyeti öncelikle fiziksel bütünlük, aile ilişkileri ve kişisel yaşam alanı çerçevesinde tanımladıklarını; dijital ortamlar ve bilgi paylaşımına ilişkin mahremiyeti ise görece daha ikincil bir konumda değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Kavramların Sıralanması

	En Mahrem 1. Sıra		**2. Sıra**		**3. Sıra**		**4. Sıra**		**5. Sıra**		**6. Sıra**		**En az Mahrem 7. sıra**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Beden	12	80,00	1	6,67	0	0,00	1	6,67	0	0,00	0	0,00	1	6,67
Bilgi	0	0,00	2	13,33	1	6,67	1	6,67	1	6,67	4	26,67	6	40,00
Duygu/ Düşünce	0	0,00	1	6,67	1	6,67	3	20,00	8	53,33	1	6,67	1	6,67
İnanç	0	0,00	2	13,33	2	13,33	4	26,67	4	26,67	3	20,00	0	0,00
Sosyal Medya	0	0,00	0	0	0	0,00	2	13,33	1	6,67	5	33,33	7	46,67
Yaşam Alanı	1	6,67	2	13,33	7	46,67	2	13,33	1	6,67	2	13,33	0	0,00
Aile	2	13,33	7	46,67	4	26,67	2	13,33	0	0,00	0	0,00	0	0,00

Katılımcılara "yaşadıkları çevrede insanların mahremiyet anlayışında ve tutumunda bir değişim olup olmadığı ve varsa neden kaynaklanabileceği, değişime etki eden faktörler" ile "bu faktörlerin mahremiyeti tehdit eden bir unsur olarak görüp görmedikleri" sorulmuştur. Ayrıca "komşuluk ilişkilerini mahremiyet açısından değerlendirmeleri" istenmiştir.

Katılımcıların çoğu (65%) yaşadıkları çevrede insanların mahremiyet anlayışında değişim gözlemlediğini ifade etmiştir. Söz konusu değişimi temel olarak teknolojik gelişmeler, sosyal medya kullanımı, modernleşme ve değişen yaşam pratikleriyle ilişkilendirmektedirler. Teknolojik gelişmelerin direkt olarak mahremiyeti etkilediği ortaya konulmuştur. Yaşam biçimlerindeki dönüşümün, toplumsal değerlerdeki değişim ve bireylerin gündelik pratiklerindeki farklılaşmaların mahremiyet sınırlarının yeniden tanımlanmasına neden olduğu ifade edilmiştir (Tablo 5).

Mahremiyet komşuluk ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde ise ilişkilerin giderek azaldığı, bu azalmada ise güven unsurunun belirleyici olduğu görülmektedir. Önceden sıkı komşuluk ilişkileri nedeniyle teklifsiz yapılan ziyaretler ve paylaşımların esasında birey ve aile boyutunda mahremiyet ihlallerine yol açtığı, günümüzdeki bireyselleşme ve içe dönüklük sayesinde mahremiyet sınırlarının çok daha net çizilebildiği ifade edilmiştir. Özellikle modernleşme süreciyle birlikte üretim odaklı yaşam biçiminden tüketim odaklı yaşam biçimine geçişin, kimlik, yaşam tarzı ve gündelik pratikler gibi faktörlerle olan ilişkisi, katılımcıların verdikleri yanıtlar üzerinden değerlendirildiğinde; toplumsal ve kültürel dönüşümlerin mahremiyet anlayışı

üzerinde oldukça etkili olduğu, mahremiyetin tanımında pek bir değişiklik olmamakla birlikte sınırlarının yeniden çizildiği görülmektedir.

Tablo 5. Değişimi/Dönüşümünü Sorgulamaya Yönelik Sorulara Katılımcıların Verdiği Cevaplar

	Mahremiyet	Teknolojik Gelişim	Yaşam Tarzı	Komşuluk
K1	Değişim var/Rahatlık	Değişimde en etkili faktör	Tatminsizlik, başka yaşamlara yönelme	Güvensizlik Zayıflayan ilişkiler
K2	Değişim var/Teknoloji	Değişimde en etkili faktör	Değişen toplumsal yaşam	Samimiyet
K3	Değişim var/Tatminsizlik	Değişimde en etkili faktör	Modernleşme	Zayıflayan komşuluk, Güven
K4	Değişim var/ Sosyal M	Değişimde en etkili faktör	Toplumsal değişim	Mesafeli ilişkiler
K5	Değişim var/ Algının değişmesi	Değişimde en etkili faktör	Gündelik yaşam pratiklerinin değişimi	Zayıflayan komşuluk
K6	Değişim var/Sosyal M	Teknoloji Tehdit olarak görülmekte	Değişen yaşam tarzı	Güven eksikliği İzole olma
K7	Değişim var/Özenme	En etkili değil	Toplumsal değişim	Toplumdan izole olma
K8	Değişim var/ Modernleşme	Teknoloji Tehdit olarak görülmekte	Modernleşme	Bireyselleşme Geri çekilme
K9	Değişim var/Farkındalık	Değişimde en etkili faktör	Modernleşme	Güven sorunu
K10	Değişim var/Sosyal M	Etkili ama başka faktörlerde var	Değişen yaşam tarzı	Mesafeli ilişkiler Sosyallik
K11	Değişim var / Teknoloji	En etkili değil	Bireyselleşme	Toplumdan izole olma
K12	Değişim yok	Değişimde en etkili faktör	Değişen yaşam tarzı	Sorun olmaz
K13	Değişim yok	En etkili değil	Bireyselleşme	Saygı ve güven
K14	Değişim yok	Teknoloji Tehdit olarak görülmekte	Gündelik yaşam pratiklerinin değişimi	Bireyselleşme
K15	Değişim var/ düşünce değişikliği	Etkili ama başka faktörlerde var	Gündelik yaşam pratiklerinin değişimi	Komşulukların zayıflaması

SONUÇ

Araştırma bulguları, mahremiyet kavramının katılımcılar tarafından yalnızca fiziksel sınırların korunmasıyla ilişkili bir olgu olarak değil; bireyin kendisi, ailesi, inançları, duyguları ve yaşam alanı ile kurduğu ilişkiler doğrultusunda şekillenen çok boyutlu kültürel bir kavram olarak algılandığını ortaya koymuştur. Katılımcılar mahremiyeti tanımlarken en sık "gizlilik, kişisellik, özel alan, sınır, aidiyet ve korunaklı olan" sözcüklerini kullanmıştır. Bu durum mahremiyetin bireye ait bir alan olarak algılandığı ve bireyin fiziksel, psikolojik ve sosyal bütünlüğünü koruyan bir mekanizma olarak değerlendirdiği sonucunu çıkarmaktadır.

Beden ve aile, mahremiyet ile en çok ilişkilendirilen kavramlar olarak belirtilmektedir. Mahremiyetin en çok ihtiyaç duyulduğu alan ise beden ve aileden sonra yaşam alanı olarak öne çıkmaktadır. Araştırmanın dikkat çekici sonuçlarından biri bilgi ve sosyal medya kategorilerine ilişkin değerlendirmelerde ortaya çıkmıştır. Katılımcılar bilgi mahremiyetini paylaşımın amacı, kapsamı ve yararı doğrultusunda değişebilen bir alan olarak tanımlarken; medya ve sosyal medyayı görünürlük ile gizlilik arasındaki gerilimin yoğun olarak yaşandığı bir alan şeklinde değerlendirmişlerdir.

Katılımcıların önemli bir bölümü modernleşme, teknoloji ve sosyal medya kullanımının mahremiyet algısını dönüştürdüğünü düşünmektedir. Özellikle sosyal medya aracılığıyla farklı yaşam tarzlarının görünür hale gelmesi, bireylerin kendi yaşamlarını başkalarının yaşamlarıyla karşılaştırmalarına neden olmakta; bu durum mahremiyet sınırlarının yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. Katılımcılar teknolojiyi çoğunlukla mahremiyet açısından bir tehdit unsuru olarak değerlendirirken, yaşam tarzındaki değişimlerin mahremiyet anlayışını etkilediğini ve toplumsal ilişkilerde, özellikle komşuluk ilişkilerinde, zayıflamalara neden olabildiğini ifade etmişlerdir.

Zaman içerisinde modernleşmenin etkisiyle mahremiyet sınırları yeniden çizilmektedir ancak toplumsal yapıdaki bireyselleşme, hak ve özgürlükler konusundaki bilinçlenme, özellikle komşuluk ilişkilerinde bireysel mahremiyetin sınırlarının tercihe bağlı olarak daha tanımlı ve belirgin olmasına yol açtığı söylenebilir.

Sonuç olarak araştırma, mahremiyetin katılımcılar tarafından öncelikle gizlilik ve özel alan üzerinden beden, aile ve yaşam alanı ekseninde tanımlandığını; diğer taraftan bilgi ve sosyal medya gibi dijital içerikli alanlarda daha esnek ve değişken sınırlar çizildiğini ortaya koymuştur. Bu bakış açısı mahremiyetin yalnızca fiziksel ve görülmeyen sınırlarla değil aynı zamanda dijitalleşme ve teknolojik gelişmeler bağlamında da yorumlandığını göstermektedir. Dolayısıyla mahremiyet, bireyin fiziksel bütünlüğünü koruyan geleneksel anlamını sürdürmekle birlikte, dijital çağın ortaya çıkardığı yeni görünürlük biçimleri ve paylaşım kültürü içerisinde sürekli yeniden tanımlanan çok katmanlı bir olgu olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Altman, I. (1977). Privacy Regulation: Culturally Universal or Culturally, Specific. *Journal of Social Issues, 3*(33), 66-84. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1977.tb01883.x

Artuç, M. (2015). *Mahremiyet Açısından Birey ve Devlet İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi].

İzgi, C. M. (2009). *Etik Açıdan Yaşlı Mahremiyeti: Huzurevi Örneğinde Hizmet Alanlar ve Verenler Açısından Bir Değerlendirme* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi].

Marshall, N. J. (1972). Privacy and Enviroment. *Human Ecology, 1*(2), 93-110. https://doi.org/10.1007/BF01531349

Öğüt, S. (2003). *Mahrem* (Cilt 27) Diyanet İslam Ansiklopedisi.

Pedersen, D. M. (1979). Dimensions of Privacy. *Perceptual and Motor Skills, 48*(3), 1291-1297. https://doi.org/10.2466/pms.1979.48.3c.1291

Petronio, S. (2004). Road to Developing Communication Privacy Management Theory: Narrative in Progress, Please Stand By, *Journal of Family Communication, 4*(3-4), 193-207. https://doi.org/10.1080/15267431.2004.9670131

Solove, D.J. (2002). Conceptualizing Privacy. California Law review, 40(4), 1087-1155. https://doi.org/10.2307/3481326

Türk Dil Kurumu. (2026). *Mahremiyet. Güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim tarihi: 25 Haziran 2026, https://sozluk.gov.tr

Tylor, E. B. (1871). *Primitive Culture: Research into The Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom.* London: J. Murray.

Westin, A. (1970). *Privacy and Freedom.* New York: Atheneum.

Yüksel M. (2003). Mahremiyet hakkı ve sosyo-tarihsel gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58*(1), 181-213. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001619

PROSOSYAL DAVRANIŞI DESTEKLEYEN BİR MOBİL MÜDAHALE TASARIMI ÖNERİSİ: TASARIM VE TEKNOLOJİ SENTEZİNDE SOSYAL İYİ OLUŞ[1]

Banu Çiçek AVCIOĞLU[1], Hüdayim BAŞAK[1]

[1]Gazi Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Mühendisliği Bölümü, Ankara / Türkiye

Öz: Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin prososyal davranışlarını geliştirmeye yönelik olarak tasarlanan bütünleşik bir müdahale önerisini sunmaktadır. Araştırmanın temel amacı, katılımcı tasarım, tasarım odaklı düşünme ve teknoloji temelli yaklaşımların birlikte kullanımıyla öğrencilerin empati, iş birliği, sosyal sorumluluk ve toplumsal farkındalık odaklı davranışlarını destekleyecek sürdürülebilir bir uygulama modelinin geliştirilmesidir. Bu doğrultuda çalışma, tasarım eğitimi bağlamında bireylerin yalnızca problem çözme becerilerini değil, aynı zamanda sosyal duyarlılıklarını, etik farkındalıklarını ve başkalarıyla kurdukları etkileşimlerin niteliğini dönüştürmeyi hedeflemektedir. Müdahale süreci; kullanıcıların aktif katılımını merkeze alan katılımcı tasarım yaklaşımı, yaratıcı problem çözme süreçlerini yapılandıran tasarım odaklı düşünme yöntemi ve bu süreci destekleyen dijital araçların entegrasyonu ile kurgulanmıştır. Bu yapı, öğrencilerin gerçek yaşam problemlerine yönelik çözüm üretmelerini teşvik eden, deneyim temelli, etkileşimli ve iş birlikçi bir öğrenme ortamı sunmayı amaçlamaktadır. Süreç boyunca öğrencilerin farklı kullanıcı gruplarını anlamaları, empati kurmaları, ihtiyaç analizi yapmaları ve kolektif çözüm üretme becerilerini geliştirmeleri hedeflenmektedir. Çalışma kapsamında ayrıca, prososyal davranışı desteklemeye yönelik bir mobil uygulama tasarımı önerilmektedir. Bu uygulamanın, kullanıcıların sosyal etkileşimlerini artıran, bireysel farkındalıklarını güçlendiren ve davranış değişimini uzun vadede sürdürülebilir kılan bir dijital destek aracı olarak yapılandırılması planlanmaktadır. Uygulama; kullanıcıların süreç içerisindeki deneyimlerini takip etmelerine, geri bildirim almalarına, akran etkileşimlerini görünür kılmalarına ve kendi gelişimlerini izlemelerine olanak tanıyacak şekilde tasarlanacaktır. Önerilen müdahale modeli, tasarım eğitimi bağlamında prososyal davranışın geliştirilmesine yönelik bütüncül, uygulanabilir ve ölçeklenebilir bir çerçeve sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, tasarım ve teknoloji entegrasyonu aracılığıyla sosyal iyi oluşu destekleyen, katılımcı ve dönüşüm odaklı yeni nesil öğrenme ve müdahale yaklaşımlarına kuramsal ve uygulamalı düzeyde katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Prososyal Davranış, Katılımcı Tasarım, Tasarım Odaklı Düşünme, Mobil Uygulama Tasarımı, Davranış Değişikliği

GİRİŞ

Toplumsal iyi oluşun sürdürülebilir biçimde desteklenebilmesi, yalnızca bireylerin öznel iyi oluşlarının artırılmasıyla değil, bu iyilik halinin sosyal etkileşimler aracılığıyla toplum düzeyine yansıtılmasıyla mümkündür. Bu bağlamda bireylerin kendilerini toplum içinde ait, kabul edilmiş ve bağlantılı hissetmeleri kritik bir rol oynamaktadır. Bireysel mutluluk ile toplumsal bağlılık arasındaki bu ilişki, bireylerin kendilik algılarının ve sosyal kabul ihtiyaçlarının desteklenmesiyle güçlenmektedir (Schneider, 2018).

Literatürde sosyal ilişkilerin, bireylerin fiziksel sağlık durumlarının dahi önüne geçerek yaşam doyumu ve mutluluğun en belirleyici bileşenlerinden biri olduğu vurgulanmaktadır (Azizi, 2017; Ditlev-Simonsen, 2020). Bu karşılıklı etkileşim, bireylerin niyet ve düşüncelerini davranışa dönüştürdükleri dinamik bir süreç olarak işlemektedir. Bu süreçte öne çıkan davranış biçimlerinden biri olan prososyal davranış, bireylerin farklılık, eşitlik ve aidiyet ihtiyaçlarını sosyal etkileşim yoluyla bir araya getiren ve insan topluluklarının sürdürülebilirliğinde tarihsel olarak önemli rol oynayan bir davranış kümesini ifade etmektedir (Labroo vd., 2023).

Prososyal davranış; empati, yardımlaşma, iş birliği, paylaşma ve fedakârlık gibi başkalarına fayda sağlamayı amaçlayan eylemleri kapsamaktadır. Bu davranışların ortaya çıkabilmesi, bireylerin

[1] Bu bildiri, birinci sırada yer alan yazarın Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde hazırladığı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir. ORCID NO: 0000-0003-2517-0164, 0000-0001-8066-5384

diğerleriyle anlamlı ve etkin iletişim kurabilmesine bağlıdır. Günümüzde bu etkileşimlerin önemli bir kısmı teknoloji aracılığıyla gerçekleşmektedir. Her ne kadar dijital teknolojilerin bireyler arası yüz yüze etkileşimi zayıflatabildiğine yönelik eleştiriler bulunsa da (Gebre, 2018), bu teknolojiler aynı zamanda bireylerin başkalarıyla bağlantı kurmalarını, prososyal eylemlerde bulunmalarını ve toplumsal katkı sağlamalarını destekleyen güçlü araçlar sunmaktadır (Labroo vd., 2023; Oliveira vd., 2021). Teknoloji; bireyleri bilgilendirme, motive etme, yönlendirme ve davranışı kolaylaştırma açısından daha önce mümkün olmayan ölçekte fırsatlar yaratmaktadır (Calvo & Peters, 2014; Fogg, 2003). Bu nedenle, birey-toplum etkileşimini güçlendirmeye yönelik müdahalelerde tasarım ve teknolojinin bütünleşik kullanımı disiplinler arası bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır (Aknin vd., 2015).

Bu çalışma, prososyal davranışların bireysel iyi oluş ve sosyal ilişkiler üzerindeki dönüştürücü rolünden hareketle, üniversite öğrencilerine yönelik tasarım ve teknoloji temelli bir müdahale modeli önermektedir. Çalışmanın temel amacı, öğrencilerin iyilik yapmaya yönelik motivasyonlarını destekleyen, sosyal etkileşimlerini artıran ve bu süreçleri görünür kılan bir mobil uygulama tasarımı geliştirmektir. Bu doğrultuda önerilen müdahale, bireysel davranış değişimini teşvik eden, sosyal bağları güçlendiren ve kampüs bağlamında kolektif iyi oluşu destekleyen bütüncül bir tasarım yaklaşımı sunmaktadır.

Bu çalışma, prososyal davranışları yalnızca psikolojik veya sosyal çıktılar olarak ele alan mevcut yaklaşımlardan farklı olarak, bu davranışları tasarım yoluyla yapılandırılabilir ve yönlendirilebilir bir deneyim olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu doğrultuda araştırma, katılımcı tasarım, tasarım odaklı düşünme ve pozitif psikoloji yaklaşımlarını bütünleştirerek, prososyal davranışın gelişimini destekleyen teknoloji temelli bir müdahale modeli önermektedir. Önerilen model, yalnızca kuramsal bir çerçeve sunmakla kalmayıp, aynı zamanda bu çerçevenin somut karşılığı olan bir mobil uygulama tasarımı aracılığıyla, bireylerin prososyal davranış süreçlerini deneyimleyebilecekleri, takip edebilecekleri ve sürdürülebilir biçimde geliştirebilecekleri bir sistem ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, tasarım eğitimi bağlamında prososyal davranışın nasıl üretilebileceğine dair hem kuramsal hem de uygulamaya dönük özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

PRO-SOSYAL DAVRANIŞ DİNAMİKLERİNE GENEL BAKIŞ

Prososyal davranışın kökeni, evrimsel ve sosyal psikoloji literatüründe bireylerin ve grupların hayatta kalma ve birlikte var olma süreçleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda akrabalık ve karşılıklılık ilkeleri, grup içi dayanışmayı ve yardımlaşmayı destekleyen temel mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır (Burnstein vd., 1994; Euler & Weitzel, 1996). Bununla birlikte, bireylerin yardım davranışlarının yalnızca biyolojik temellere değil, aynı zamanda içinde bulundukları sosyal normlara ve bağlamsal faktörlere bağlı olarak şekillendiği görülmektedir. Nitekim bireylerin, daha uzak ve ihtiyaç sahibi bireyler yerine kendi sosyal çevrelerine yardım etme eğiliminde oldukları belirtilmektedir (Vaes vd., 2002).

Prososyal davranışın ortaya çıkmasında bireyin duygu durumu da önemli bir rol oynamaktadır. Olumsuz duygulanım içindeki bireyler benzer deneyimler yaşayan kişilerle empati kurarak yardım davranışı sergilemeye daha yatkın hale gelirken (Batson, 2011; Batson vd., 1995; Granzin & Olsen, 1991), olumlu duygulanım içindeki bireyler mevcut duygu durumlarını sürdürmek amacıyla prososyal eylemlerde bulunabilmektedir (Fishbach & Labroo, 2007; Labroo & Mukhopadhyay, 2009). Bu durum, prososyal davranışın yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duygusal süreçlerle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Güncel yaklaşımlar, prososyal davranışı yalnızca dezavantajlı gruplara yönelik bir yardım eylemi olarak değil, bireyleri bu tür davranışlara yönlendiren motivasyonların anlaşılması üzerinden ele almaktadır (Agostini & Zomeren, 2021). Bu doğrultuda bir bireyin prososyal bir eylemde bulunabilmesi için karşısındaki kişinin ihtiyaç içinde olduğunu fark etmesi, bu durumu anlamlandırması ve bu ihtiyaca yanıt verebilecek yeterlikte olduğunu hissetmesi gerekmektedir (Darley, 1970). Ancak prososyal davranış çoğu zaman zaman, emek ve maliyet gibi unsurlar içeren

bir karar verme sürecini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle prososyal davranış, bireylerin "ne zaman", "kime" ve "nasıl" yardım edeceklerine ilişkin değerlendirmeler yaptığı çok boyutlu bir karar verme süreci olarak ele alınabilir (Labroo vd., 2023).

Topluluk bağlamında değerlendirildiğinde, aidiyet duygusunun desteklenmesi, farklılıkların kabul edilmesi ve çeşitliliğin teşvik edilmesi, kolektif performans ve yaratıcılık üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Hoever vd., 2012; West, 2002). Bu bağlamda prososyal davranış, bireysel öz-yeterlikten kolektif yeterliğe (group-efficacy) uzanan bir etkileşim mekanizması olarak işlev görebilmektedir (Labroo vd., 2023). Bireylerin kolektif hedeflere katkı sağladıklarını hissetmeleri, bu tür davranışları sürdürme motivasyonlarını artırmaktadır (Zomeren vd., 2013).

Bu doğrultuda literatür, prososyal davranışların desteklenebilmesi için belirli tasarım ilkelerine işaret etmektedir. Prososyal eylemlerin kolay erişilebilir ve somut olması, bireylerin katkılarının sonuçlarını gözlemleyebilmesi ve motivasyonel unsurların bireyselleştirilmesi bu süreçte kritik rol oynamaktadır (Gebre, 2018; Steinemann, 2020). Bu gereksinimler, bireylerin kendi öz-yeterliklerini deneyimleyebilecekleri, gelişimlerini takip edebilecekleri ve sosyal etkileşimlerini sürdürebilecekleri teknolojik platformlara olan ihtiyacı ortaya koymaktadır (Labroo vd., 2023). Bu bağlamda, davranış değişikliğini hedefleyen tasarım müdahaleleri, prososyal davranışın desteklenmesinde önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir (Halabieh, 2022).

LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALAR

Lisans öğrencileriyle gerçekleştirilen prososyal davranış odaklı müdahalelere ilişkin literatür, bu çalışmaların büyük ölçüde iyi oluş ve ruh sağlığı çıktılarıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Farklı veri tabanlarında yürütülen sistematik taramalarda, yalnızca İngilizce yayımlanmış ve doğrudan prososyal davranış temelli müdahaleleri içeren çalışmalar dikkate alınmış; dahil edilme ölçütlerini karşılamayan araştırmalar elendikten sonra toplam yedi çalışma incelemeye dahil edilmiştir. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu Amerika Birleşik Devletleri'nde, diğerleri ise Kanada ve Hollanda'da gerçekleştirilmiştir (Bayne & Shillington, 2025).

Nelson ve diğerleri (2015), Amerika ve Kore'den 17–27 yaş aralığındaki öğrencilerle yürüttükleri çalışmada, özerklik destekli ve desteklenmeyen yardım davranışı koşullarını karşılaştırmış ve özerklik ile yeterlik duygusunun prososyal davranış ve iyi oluş üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymuştur. Wang ve diğerleri (2014), 74 ABD'li katılımcıyla gerçekleştirdikleri deneysel çalışmada, haftada en az iki iyilik davranışı gerçekleştiren bireylerin yaşam doyumlarında artış gözlemlemiş, ancak bu artışın kontrol grubuyla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığını belirtmiştir. Wienes ve diğerleri (2021) ise 222 Hollandalı öğrenciyle yürüttükleri araştırmada, yakın sosyal çevreye (aile ve arkadaşlar) yönelik iyilik davranışlarının iyi oluşu artırdığını; buna karşılık zayıf bağlara (yabancılar veya tanıdıklar) yönelen eylemlerin stres düzeyini artırabildiğini göstermiştir.

Little (1994), gönüllü faaliyetlere katılan öğrencilerde prososyal kişilik özelliklerinin öz-değer ve iyi oluş ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Whillans ve diğerleri (2016), gönüllülük deneyimlerinin yaşam doyumunu artırdığını ancak bu etkinliklerin birey tarafından özerk olarak seçildiğinde daha güçlü etkiler yarattığını vurgulamıştır. Stevick ve Addleman (1995), kısa süreli gönüllülük faaliyetlerinin dahi öz-yeterlik ve prososyal eğilimler üzerinde olumlu etkiler oluşturabildiğini göstermiştir. Cheng (2016) tarafından geliştirilen "FeedTheDeed" adlı deneyimsel sınıf projesi ise öğrencilerin prososyal davranışlarını sosyal medya üzerinden paylaşarak hem davranışsal hem de yansıtıcı öğrenme deneyimleri edindiklerini ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu çalışmalar lisans öğrencileriyle yürütülen prososyal müdahalelerin iyi oluş, mutluluk ve empati gibi çıktılar üzerinde olumlu etkiler yaratabildiğini göstermektedir. Müdahaleler ağırlıklı olarak iki biçimde uygulanmaktadır: gönüllülük temelli faaliyetler ve bireylerin kendi belirledikleri küçük ölçekli iyilik davranışları. Gönüllülüğün sosyal bağlılık ve sağlık üzerindeki olumlu etkileri literatürde geniş biçimde ele alınmış olmakla birlikte,

bireyin özerk olarak seçtiği küçük prososyal eylemlerin de sürdürülebilir olumlu etkiler yaratabildiği görülmektedir. Bu eylemler genellikle aile, arkadaşlar veya yabancılar gibi farklı sosyal bağlamlara yönelmektedir.

Bununla birlikte, bazı çalışmalar anlamlı farklılıklar ortaya koymamış; özellikle dışsal olarak dayatılan prososyal görevlerin içsel motivasyonu zayıflatabildiği bulgulanmıştır. Ayrıca mevcut çalışmaların büyük bölümü kısa süreli müdahalelere, sınırlı örneklem büyüklüklerine ve nicel yöntemlere dayanmaktadır. Katılımcı deneyimlerinin öznel boyutları ve uzun vadeli etkiler yeterince ele alınmamıştır. Bu durum, karma yöntemli, uzun süreli ve öğrenme süreçlerine entegre edilmiş müdahalelere duyulan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır (Bayne & Shillington, 2025).

Bu noktada literatürde önemli bir boşluk dikkat çekmektedir: mevcut çalışmaların büyük bölümü prososyal davranışı bireysel eylemler veya gönüllülük faaliyetleri üzerinden ele almakta; bu davranışları tasarım eğitimi bağlamında sistematik, süreç odaklı ve teknoloji destekli bir öğrenme yapısı içinde kurgulamamaktadır. Özellikle tasarım stüdyosu ortamlarında prososyal yönelimlerin nasıl yapılandırılabileceği ve tasarım kararlarına nasıl dönüştürülebileceği sınırlı biçimde incelenmiştir.

Bu çalışma, söz konusu boşluğu ele alarak prososyal davranışı yalnızca açıklanan bir olgu olarak değil, tasarım süreci içerisinde yapılandırılabilen bir öğrenme çıktısı olarak konumlandırmaktadır. Bu doğrultuda SDT ve COM-B modeli, bireysel davranışı açıklayan kuramsal çerçeveler olmanın ötesinde, empati, iş birliği ve yeterlik deneyimlerini destekleyen bir müdahale tasarımının kurgulanmasında rehber araçlar olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda çalışma, prososyal davranışı desteklemeye yönelik bir mobil müdahale sistemi önererek literatüre tasarım ve teknoloji entegrasyonu temelinde yeni bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

METODOLOJİ

Bu çalışma, prososyal davranışı desteklemeye yönelik bir müdahale modeli geliştirmeyi amaçlayan, tasarım temelli bir araştırma yaklaşımı (research-through-design) çerçevesinde kurgulanmıştır. Önerilen müdahale, tasarım, psikoloji ve teknoloji disiplinlerinin kesişiminde konumlanmakta olup (Şekil 1), prososyal davranışı yalnızca gözlemlenen bir çıktı olarak değil, tasarlanabilir ve yönlendirilebilir bir süreç olarak ele almaktadır.

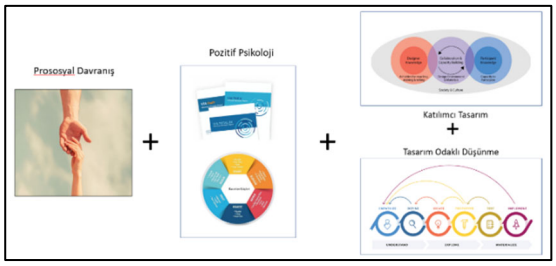

Şekil 1. Prososyal Davranışın Tasarım, Psikoloji ve Teknoloji Disiplinlerinin Kesişiminde Konumlanan Bütüncül Yapısı

Bu doğrultuda metodolojik yapı üç temel bileşenin bütünleşik kullanımı üzerine kurulmuştur: (1) pozitif psikoloji temelli motivasyonel çerçeve, (2) katılımcı tasarım yaklaşımı ve (3) tasarım odaklı düşünme süreci. Bu üç bileşen, prososyal davranışın bireysel motivasyon, sosyal etkileşim ve davranışın uygulanabilirliği boyutlarını eş zamanlı olarak ele almayı mümkün kılmaktadır.

Bu çalışma, yalnızca kuramsal bir müdahale modeli önermekle kalmayıp, aynı zamanda bu modelin somut karşılığı olan bir mobil uygulama arayüzü ve deneyim akışı tasarımını da içermektedir. Bu yönüyle çalışma, prososyal davranışı destekleyen bir dijital ürün/hizmet

sisteminin tasarım önerisini sunmaktadır. Önerilen metodolojik yapı, prososyal davranışı destekleyen çok katmanlı bir müdahale modeli olarak yapılandırılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Prososyal Davranışı Desteklemeye Yönelik Müdahale Modelinin Bileşenleri: Pozitif Psikoloji, Katılımcı Tasarım ve Tasarım Odaklı Düşünme Süreçlerinin Entegrasyonu

Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Prososyal davranış; başkalarına yardım etme, paylaşma, işbirliği yapma ve toplumsal dayanışmaya katkıda bulunma gibi gönüllü ve sosyal açıdan olumlu eylemleri kapsamaktadır (Eisenberg & Mussen, 1989). Bu davranışların gelişimi, özellikle beliren yetişkinlik döneminde (18–25 yaş) kritik bir önem taşımaktadır. Bu dönem, bireylerin kimlik oluşumu, özerklik kazanımı ve sosyal sorumluluk bilincinin şekillendiği bir gelişim evresi olarak tanımlanmaktadır (Arnett, 2000). Dolayısıyla bu yaş grubunda prososyal eğilimlerin desteklenmesi, hem bireysel iyi oluş hem de toplumsal katkı açısından stratejik bir müdahale alanı sunmaktadır.

Öz Belirleme Kuramı (Ryan & Deci, 2000), bireylerin özerklik, yetkinlik ve aidiyet ihtiyaçlarının karşılanmasının içsel motivasyonu ve buna bağlı olarak prososyal davranışları güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde PERMA modeli (Seligman, 2011) iyi oluşun pozitif duygu, angajman, ilişkiler, anlam ve başarı boyutları üzerinden çok boyutlu bir yapı sergilediğini vurgulamaktadır. Bu kuramsal yaklaşımlar, prososyal davranışın yalnızca bir eylem değil, aynı zamanda bireyin psikolojik ihtiyaçlarıyla doğrudan ilişkili bir süreç olduğunu göstermektedir.

Bu doğrultuda önerilen müdahale modeli, psikolojik motivasyon, sosyal etkileşim ve tasarım yoluyla davranış yönlendirme bileşenlerini entegre eden bütüncül bir yapı sunmaktadır. Bu üçlü yapı içerisinde:

- **Psikoloji**, bireyin prososyal davranışa yönelik motivasyonunu ve içsel süreçlerini,
- **Tasarım**, bu motivasyonu davranışa dönüştüren deneyim ve etkileşim kurgusunu,
- **Teknoloji** ise bu sürecin uygulanmasını, izlenmesini ve sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Pozitif Psikoloji ve Karakter Güçleri Temelli Müdahale

Müdahalenin psikolojik boyutu, bireylerin güçlü yönlerini ve içsel motivasyonlarını merkeze alan pozitif psikoloji yaklaşımı üzerine kurulmuştur (Csikszentmihalyi & Seligman, 2000). Bu kapsamda VIA (Values in Action) karakter güçleri çerçevesi, bireylerin kendi güçlü yanlarını tanımaları ve bu güçlü yönleri prososyal davranışlara dönüştürmeleri için temel bir araç olarak kullanılmaktadır (Peterson ve Seligman, 2004).

Bu yaklaşım, bireylerin dışsal yönlendirmeler yerine kendi değerleri ve güçlü yönleri doğrultusunda iyilik eylemlerine yönelmelerini desteklemektedir. Böylece prososyal davranış, zorunlu bir görev olmaktan çıkarak bireyin kimliğiyle uyumlu, anlamlı ve sürdürülebilir bir davranış biçimi haline gelmektedir.

Katılımcı Tasarım ve Tasarım Odaklı Düşünme Süreci

Müdahalenin tasarım boyutu, katılımcı tasarım ve tasarım odaklı düşünme yaklaşımlarının birlikte kullanılmasıyla yapılandırılmıştır. Tasarım Odaklı Düşünme (Design Thinking), kullanıcı merkezli ve iteratif bir problem çözme süreci sunmakta; empati kurma, problem tanımlama, fikir

üretme, prototipleme ve test etme aşamalarından oluşmaktadır (Brown, 2008). Bu süreç, prososyal davranışın temelinde yer alan perspektif alma ve başkalarının ihtiyaçlarını anlama becerilerini sistematik biçimde desteklemektedir.

Katılımcı Tasarım yaklaşımı ise kullanıcıları pasif alıcılar yerine tasarım sürecinin aktif ortakları olarak konumlandırmaktadır (Sanders & Stappers, 2008). Bu yaklaşım, özellikle yükseköğretim bağlamında öğrencilerin toplumsal duyarlılıklarını artırmak, işbirliği becerilerini geliştirmek ve kolektif çözüm üretim süreçlerine dahil olmalarını sağlamak açısından önemlidir.

Bu iki yaklaşımın entegrasyonu, prososyal davranışı bireysel bir eylem olmanın ötesine taşıyarak, birlikte geliştirilen ve deneyimlenen bir öğrenme süreci haline getirmektedir.

Teknoloji Destekli Davranış Değişikliği ve Mobil Uygulama

Davranış değişikliğini hedefleyen dijital teknolojiler, son yıllarda eğitim ve sosyal etki alanlarında önemli bir araç haline gelmiştir. Persuasive Technology (Fogg, 2003) ve oyunlaştırma (gamification) yaklaşımları, kullanıcı motivasyonunu artırmak için tasarım ilkelerinin sistematik biçimde kullanılmasını sağlamaktadır (Deterding vd., 2011).

Bu çalışma kapsamında önerilen müdahale, kullanıcı deneyimini merkezine alan bir mobil uygulama tasarımı ile desteklenmektedir. Mobil uygulamalar; erişilebilirlik, anlık geri bildirim ve kişiselleştirilmiş içerik sunumu sayesinde davranış değişikliği süreçlerinde güçlü bir platform sunmaktadır. Önerilen mobil uygulama:

- kullanıcıların bireysel hedefler belirlemesine,
- prososyal eylemlerini kaydetmesine,
- sosyal etkileşimlerini görünür kılmasına,
- geri bildirim almasına
- ve gelişim süreçlerini takip etmesine

olanak tanıyacak şekilde kurgulanmaktadır.

Bu yapı sayesinde teknoloji, yalnızca bir araç değil; davranış değişimini destekleyen, motive eden ve sürdürülebilir kılan aktif bir müdahale bileşeni haline gelmektedir.

Müdahale Modelinin Bütüncül Yapısı

Önerilen metodolojik yaklaşım, bireysel motivasyon (psikoloji), deneyim tasarımı (tasarım) ve uygulama ortamı (teknoloji) arasındaki etkileşimi temel almaktadır. Bu bütüncül yapı, prososyal davranışın geliştirilmesini yalnızca bireysel bir çaba olarak değil; tasarlanabilir, desteklenebilir ve ölçümlenebilir bir süreç olarak ele almaktadır.

Bu doğrultuda geliştirilen müdahale modeli, tasarım eğitimi bağlamında uygulanabilir, farklı bağlamlara uyarlanabilir ve dijital araçlar aracılığıyla ölçeklenebilir bir yapı sunmaktadır.

YAPILMASI PLANLANAN MÜDAHALE: UYGULAMA TASARIMI

Müdahalenin Kavramsal Çerçevesi

Araştırmanın odak noktası, beliren yetişkinlerin prososyal davranışlarını artırmaya yönelik, Tasarım Odaklı Düşünme, Pozitif Psikoloji ve Katılımcı Tasarım ilkelerinin entegre edildiği bir mobil uygulama müdahalesi geliştirmektir. Tasarım Odaklı Düşünme metodolojisini destekleyen bu mobil uygulama, aşağıdaki temel işlevleri bünyesinde barındırmayı hedeflemektedir:

- Kullanıcı araştırması ve empati süreçlerini yapılandırma
- VIA karakter güçlerinin ders bağlamında etkinleştirilmesi
- Prototipleme ve kullanılabilirlik değerlendirme süreçlerine destek

- Prososyal etkileşimi motive eden anlık bildirim ve pekiştireç mekanizmaları
- Takım içi iletişim ve işbirliği için dijital platform işlevi

Mobil Uygulama Müdahalesi — Tasarım Süreci

Mobil uygulama, prososyal davranışı desteklemeye yönelik dört temel işlevsel bileşen üzerine yapılandırılmaktadır. Tasarım Sürecini Destekleme bileşeninde; empati aşamasında kullanıcı araştırması kılavuzları ve görüşme şablonları, fikir üretme aşamasında dijital beyaz tahta ve oylama araçları, prototipleme için hızlı taslak oluşturma özellikleri ve test aşaması için kullanılabilirlik değerlendirme formları yer alacaktır. Prososyal Motivasyon bileşeninde; başarı rozetleri ve ilerleme göstergelerinden oluşan oyunlaştırma unsurları, topluluk katkısını görünür kılan sosyal pano ve akran takdiri mekanizmaları yer almaktadır. Karakter Gücü Entegrasyonu bileşeninde; VIA karakter güçlerine dayalı kişiselleştirilmiş görev önerileri ve güçlerin prososyal bağlamlarda nasıl kullanılabileceğine ilişkin rehberlik sunulacaktır. Takım Yönetimi ve İletişim bileşeninde ise görev takibi, anlık mesajlaşma ve geri bildirim döngüleri için entegre araçlar yer alacaktır.

Önerilen uygulamanın arayüz tasarımı, kullanıcıların süreç içindeki rollerini görünür kılacak, bireysel katkılarını takip edebilecekleri ve sosyal etkileşimlerini deneyimleyebilecekleri şekilde yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda, uygulama içerisinde kullanıcıların sisteme dahil oldukları başlangıç ekranı, proje süreçlerini takip ettikleri ana panel ve tasarım odaklı düşünme sürecinin empati aşamasına yönelik etkileşimli görev ekranları gibi farklı kullanım senaryolarını temsil eden arayüzler geliştirilmiştir (Şekil 3).

Bu bağlamda sunulan taslak ekranlar, önerilen müdahale modelinin yalnızca kavramsal değil, aynı zamanda uygulanabilir ve deneyimlenebilir bir dijital sistem olarak kurgulandığını göstermektedir. Kullanıcı akışlarını ve etkileşim noktalarını görünür kılan bu arayüzler, bireylerin prososyal davranış süreçlerine aktif katılımını destekleyen deneyim odaklı bir tasarım yaklaşımını yansıtmaktadır.

Şekil 3. Önerilen Mobil Uygulamaya Ait Taslak Arayüzler: Kullanıcı Katılım Ekranı, Proje Yönetim Paneli ve Empati Aşamasına Yönelik Etkileşimli Görev Akışı

BEKLENEN KATKILAR

Bu çalışma, prososyal davranışın tasarım, psikoloji ve teknoloji ekseninde yeniden ele alınmasına dayanan bütüncül bir müdahale modeli önermektedir. Bu doğrultuda araştırma, hem kuramsal hem de uygulamaya yönelik katkılar sunmayı hedeflemektedir. Önerilen modelin katkıları, prososyal davranışın kavramsallaştırılmasına getirdiği yeni yaklaşım ve bu yaklaşımın tasarım eğitimi ile teknoloji destekli uygulamalara yansımaları çerçevesinde iki temel başlık altında ele alınmaktadır.

Kuramsal Katkılar

Bu araştırma, disiplinler arası bir katkı sunmanın ötesinde, prososyal davranışın doğasına ilişkin kuramsal bir yeniden çerçeveleme önermektedir. İlk olarak, prososyal davranış kuramına; beliren yetişkinler bağlamında tasarım metodolojileri ve pozitif psikoloji araçlarının birleştirilmesinin davranışsal değişim süreçlerine nasıl katkıda bulunabileceğine ilişkin özgün bir perspektif kazandırmak amaçlanmaktadır. İkinci olarak, tasarım eğitimi literatürüne; karakter güçleri temelli takım oluşturma modelinin yükseköğretim süreçlerine uyarlanmasına yönelik pratik çerçeve sunulmaktadır. Üçüncü olarak, teknoloji destekli müdahale araştırmalarına; prososyal

hedeflerle bütünleştirilmiş bir mobil uygulama müdahalesinin etki değerlendirme modeli önerilmektedir.

Çalışma, prososyal davranışı yalnızca psikolojik veya sosyal bir çıktı olarak ele alan mevcut yaklaşımlardan farklı olarak, bu davranışı tasarım yoluyla yapılandırılabilir ve yönlendirilebilir bir deneyim olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu yönüyle araştırma, prososyal davranışın tasarım süreçleri içerisinde nasıl üretilebileceğine ilişkin yeni bir kuramsal açılım sunmaktadır.

Pratik Katkılar

Araştırmanın pratik düzeydeki katkıları şu başlıklar altında ele alınabilir:

- Yükseköğretimde uygulanabilir, modüler ve ölçeklenebilir bir ders tasarımı modeli sunulacaktır.
- Prososyal hedeflere yönelik açık kaynak motivasyonel bir mobil uygulama prototipi geliştirilecektir.
- Öğrencilerin aidiyet, empati ve işbirliği becerilerinin ölçülebilir biçimde desteklenmesi hedeflenmektedir.
- Tasarım disiplinlerinde eğitim alan öğrencilerin toplumsal sorumluluk bilincinin sistematik biçimde güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.
- Etik tasarım ilkelerini (karanlık örüntülerden kaçınma, kullanıcı refahını merkeze alma) ön planda tutan bir yaklaşım benimsenerek eğitim pratiğine somut katkı sağlanacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, Tasarım Odaklı Düşünme, Katılımcı Tasarım ve Pozitif Psikoloji yaklaşımlarının bütünleşik uygulanmasının, beliren yetişkinlik dönemindeki öğrencilerin prososyal davranışlarını güçlendirmede anlamlı bir potansiyel taşıdığını ortaya koymaktadır. Nitel bulgular; empati, aidiyet ve işbirliği boyutlarında belirgin gelişimlere işaret ederken, nicel ölçümler daha uzun süreli ve teknoloji destekli müdahalelerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Mobil uygulama müdahalesi, bu sürecin yalnızca bir ders dönemine sıkışmaksızın sürdürülebilir, ölçeklenebilir ve kişiselleştirilebilir biçimde hayata geçirilmesini mümkün kılan kritik bir araç olarak konumlanmaktadır. Kullanıcı merkezli tasarım yaklaşımıyla geliştirilen bu uygulama, Tasarım Odaklı Düşünme sürecini doğrudan desteklerken, karakter güçlerini etkinleştirerek prososyal tutumların pekişmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, prososyal davranışı yalnızca psikolojik veya sosyal bir çıktı olarak ele alan yaklaşımlardan farklı olarak, bu davranışı tasarım yoluyla yapılandırılabilir bir deneyim olarak yeniden konumlandırmaktadır. Bu yönüyle araştırma, prososyal davranışın tasarım süreçleri içerisinde üretilebileceğine ve sürdürülebileceğine ilişkin özgün bir bakış açısı sunmaktadır.

Araştırma; tasarım eğitimi, psikoloji ve teknoloji alanlarının kesişiminde disiplinler arası bir yaklaşım ortaya koymakta ve gelecekte gerçekleştirilecek deneysel ve uzun dönemli çalışmalar için kavramsal ve uygulamaya dönük güçlü bir zemin oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, yükseköğretim ortamlarında prososyal değerlerin sistematik ve tasarım temelli yaklaşımlar aracılığıyla geliştirilebileceğini ortaya koyarak literatüre anlamlı bir katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Agostini, M., & Zomeren, M. (2021). Toward a comprehensive and potentially cross-cultural model of why people engage in collective action: A quantitative research synthesis of four motivations and structural constraints. *Psychological Bulletin*, *147*(7), Article 7. https://doi.org/10.1037/bul0000256

Aknin, L. B., Broesch, T., Hamlin, J. K., & Vondervoort, J. W. (2015). Prosocial behavior leads to happiness in a small-scale rural society. *Journal of Experimental Psychology: General*, *144*(4), Article 4. https://doi.org/10.1037/xge0000082

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, *55*(5), 469. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469

Azizi, M. (2017). The Effect of Individual Factors, Socioeconomic and Social Participation on Individual Happiness: A Cross-Sectional Study. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*. https://doi.org/10.7860/JCDR/2017/24658.9982

Batson, C. D. (2011). *Altruism in humans*. Oxford University Press.

Batson, C. D., Klein, T. R., Highberger, L., & Shaw, L. L. (1995). Immorality from empathy-induced altruism: When compassion and justice conflict. *Journal of Personality and Social Psychology*, *68*(6), Article 6. https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.6.1042

Bayne, D., & Shillington, K. J. (2025). Prosocial behavior interventions implemented among undergraduate student populations: A scoping review. *Journal of American College Health*, 1–10. https://doi.org/10.1080/07448481.2024.2447826

Brown, T. (2008). Design thinking. *Harvard Business Review*, *86*(6), 84.

Burnstein, E., Crandall, C., & Kitayama, S. (1994). Some neo-Darwinian decision rules for altruism: Weighing cues for inclusive fitness as a function of the biological importance of the decision. *Journal of Personality and Social Psychology*, *67*(5), Article 5. https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.5.773

Calvo, R. A., & Peters, D. (2014). *Positive computing: Technology for wellbeing and human potential*. MIT Press.

Cheng, C. M. (2016). *FeedTheDeed: An action teaching project for the psychology of prosocial behavior.* [Online post].

Csikszentmihalyi, M., & Seligman, M. (2000). Positive psychology. *American Psychologist*, *55*(1), 5–14. https://www.andrews.edu/ceis/gpc/faculty-research/coffen-research/seligman_2000_positive.pdf

Darley, J. M. (1970). *The unresponsive bystander: Why doesn't he help?*

Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining 'gamification'. *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments*, 9–15. https://doi.org/10.1145/2181037.2181040

Ditlev-Simonsen, C. D. (2020). What is Happiness to Norwegians—And How Happy Are They? *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.3721884

Eisenberg, N., & Mussen, P. H. (1989). *The roots of prosocial behavior in children*. Cambridge University Press. https://www.google.com/books?hl=tr&lr=&id=36AnYREDV-cC&oi=fnd&pg=PP11&dq=Eisenberg+ve+Mussen,+1989&ots=i8rfw_T0Ic&sig=nX4lTEKwSulztyAIYguhYG2J9IY

Euler, H. A., & Weitzel, B. (1996). Discriminative grandparental solicitude as reproductive strategy. *Human Nature*, *7*(1), Article 1. https://doi.org/10.1007/BF02733489

Fishbach, A., & Labroo, A. A. (2007). Be better or be merry: How mood affects self-control. *Journal of Personality and Social Psychology*, *93*(2), Article 2. https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.2.158

Fogg, B. (2003). *Persuasive technology*. Morgan Kaufmann.

Gebre, M. T. (2018). *Coloquio: Pro-Social Games for Healthy Social Interaction*.

Granzin, K. L., & Olsen, J. E. (1991). Characterizing participants in activities protecting the environment: A focus on donating, recycling, and conservation behaviors. *Journal of Public Policy & Marketing*, *10*(2), Article 2. https://doi.org/10.1177/074391569101000201

Halabieh, S. (2022). *Engineering Approaches to Encourage Various Pro-Social Behaviours* [M.A.S.]. https://www.proquest.com/dissertations/docview/2736885539/abstract/8B3D0952C0B04B2BPQ/1

Hoever, I. J., Knippenberg, D. V., Ginkel, W. P., & Barkema, H. G. (2012). Fostering team creativity: Perspective-taking as key to unlocking Diversity's potential. *Journal of Applied Psychology*, *97*(5), Article 5. https://doi.org/10.1037/a0029159

Labroo, A. A., Khan, U., & Su, S. J. (2023). Reconsidering prosocial behavior as intersocial: A literature review and a new perspective. *Consumer Psychology Review*, *6*(1), Article 1. https://doi.org/10.1002/arcp.1088

Labroo, A. A., & Mukhopadhyay, A. (2009). Lay theories of emotion transience and the search for happiness: A fresh perspective on affect regulation. *Journal of Consumer Research*, *36*(2), Article 2. https://doi.org/10.1086/597159

Little, S. (1994). Altruism in College Volunteers: Relationships to Prosocial Personality, Constructive Thinking, and Parenting Variables. *Open Access Dissertations*. https://doi.org/10.23860/diss-little-sara-1994

Nelson, S. K., Della Porta, M. D., Jacobs Bao, K., Lee, H. C., Choi, I., & Lyubomirsky, S. (2015). 'It's up to you': Experimentally manipulated autonomy support for prosocial behavior improves well-being in two cultures over six weeks. *The Journal of Positive Psychology*, *10*(5), 463–476. https://doi.org/10.1080/17439760.2014.983959

Oliveira, R., Arriaga, P., Santos, F. P., Mascarenhas, S., & Paiva, A. (2021). Towards prosocial design: A scoping review of the use of robots and virtual agents to trigger prosocial behaviour. *Computers in Human Behavior*, *114*, 106547. https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106547

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, *25*(1), 54–67. https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020

Sanders, E. B.-N., & Stappers, P. J. (2008). Co-creation and the new landscapes of design. *CoDesign*, *4*(1), 5–18. https://doi.org/10.1080/15710880701875068

Schneider, C. R. (2018). *Motivating Prosocial Behavior: The Potential of Positive Self-Directed Emotions* [Ph.D.]. https://www.proquest.com/dissertations/docview/2041037886/abstract/A69AA1FEF0FF4E7BPQ/14

Seligman, M. E. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Simon and Schuster.

Steinemann, S. T. (2020). *The impact of interactive technology on prosocial behavior* [Thesis, University_of_Basel]. https://doi.org/10.5451/unibas-007209439

Stevick, R., & Addleman, J. (1995). Effects of Short-Term Volunteer Experience on Self-Perceptions and Prosocial Behavior. *Psychology Educator Scholarship*. https://mosaic.messiah.edu/psych_ed/7

Vaes, J., Paladino, M. P., & Leyens, J. P. (2002). The lost e-mail: Prosocial reactions induced by uniquely human emotions. *British Journal of Social Psychology*, *41*(4), Article 4. https://doi.org/10.1348/014466602321149867

Wang, M.-C., Tran, K. K., Nyutu, P. N., & Fleming, E. (2014). Doing the Right Thing: A Mixed-Methods Study Focused on Generosity and Positive Well-Being. *Journal of Creativity in Mental Health*, *9*(3), 318–331. https://doi.org/10.1080/15401383.2014.890556

West, M. A. (2002). Sparkling fountains or stagnant ponds: An integrative model of creativity and innovation implementation in work groups. *Applied Psychology*, *51*(3), Article 3. https://doi.org/10.1111/1464-0597.00951

Whillans, A. V., Seider, S. C., Chen, L., Dwyer, R. J., Novick, S., Gramigna, K. J., Mitchell, B. A., Savalei, V., Dickerson, S. S., & Dunn, E. W. (2016). Does volunteering improve well-being? *Comprehensive Results in Social Psychology*, *1*(1–3), 35–50. https://doi.org/10.1080/23743603.2016.1273647

Wieners, L., Zyl, L. E. V., Radstaak, M., & Schotanus-Dijkstra, M. (2021). To whom should I be kind? A randomized trial about kindness for strong and weak social ties on mental wellbeing and its specific mechanisms of change. *International Journal of Wellbeing*, *11*(4). https://doi.org/10.5502/ijw.v11i4.1489

Zomeren, M., Saguy, T., & Schellhaas, F. M. (2013). Believing in "making a difference" to collective efforts: Participative efficacy beliefs as a unique predictor of collective action. *Group Processes & Intergroup Relations*, *16*(5), Article 5. https://doi.org/10.1177/1368430212467476

SOSYAL MEDYANIN AİLE İNŞASI AÇISINDAN YENİ EVLİ BİREYLER ÜZERİNDE ETKİSİ: INSTAGRAM ÖRNEĞİ[1]

Ceren Gülşah DEMİR[1], Özlem ÇAPAN ÖZEREN[2]

[1]Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul / Türkiye

[2]Maltepe Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İstanbul / Türkiye

Öz: Bu araştırmanın amacı, yeni evli bireylerde Instagram kullanım amaçları ile sosyal medyada kimlik inşasının aile yaşam doyumu üzerindeki etkisini incelemektir. Nicel yöntemle yürütülen çalışmada veriler çevrim içi anketle toplanmış; örneklemi aktif Instagram kullanan 316 yeni evli birey oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak Sosyal Medyada Kimlik İnşası Ölçeği, Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği ve Aile Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmış; analizlerde doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modeli uygulanmıştır. Bulgular, Instagram kullanım amaçlarının sosyal medyada kimlik inşasını güçlü biçimde yordadığını (β=.978; p<.001) ve aile yaşam doyumu üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi bulunduğunu göstermiştir (β=.700; p=.007). Buna karşılık sosyal medyada kimlik inşasının aile yaşam doyumu üzerindeki doğrudan etkisi anlamlı değildir (β=.018; p=.917). Alt boyut analizlerinde Gizlilik ve Güvenlik boyutunun aile yaşam doyumunu en güçlü biçimde yordadığı belirlenmiştir (β=.615; p=.001). Araştırma sonuçları, yeni evli bireylerde aile yaşam doyumunun dijital görünürlük düzeyinden çok, Instagram kullanım motivasyonları ve mahremiyet yönetimiyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı ile Benlik Sunumu Kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile Yaşam Doyumu, Dijital Benlik Sunumu, Instagram, Sosyal Medya Kullanım Amaçları, Sosyal Medyada Kimlik İnşası

GİRİŞ

Sosyal medya platformları, bireylerin gündelik yaşamlarını, ilişkilerini ve kimliklerini görünür kılma biçimlerini köklü biçimde dönüştürmüştür. Bu dönüşümün en belirgin mecralarından biri olan Instagram, görsel içerik paylaşımı, beğeni ve takipçi etkileşimi ile algoritmik görünürlük dinamikleriyle işleyen bir ortam sunmaktadır. Kullanıcılara yalnızca içerik paylaşma değil; kendilerini, ilişkilerini ve gündelik hayatlarını seçilmiş ve düzenlenmiş bir görünürlük içinde sunma imkânı tanımaktadır. 2025 TÜİK verilerine göre 16-74 yaş grubunda internet kullanım oranı %90,9'a ulaşmış; Instagram kullanım oranı ise erkeklerde %68,7, kadınlarda %67,4 olarak belirlenmiştir.

Evliliğin ilk yılları, çift kimliğinin, mahremiyet sınırlarının ve aile yaşamına ilişkin değerlendirmelerin biçimlendiği kritik bir dönemdir. Instagram, bu süreçlerin hem sergilendiği hem de yeniden düzenlendiği başlıca mecralardan biridir. Literatürde sosyal medya kullanımının aile yaşamı üzerindeki etkileri çeşitli boyutlarda ele alınmış olmakla birlikte, yeni evli bireylerin Instagram kullanım amaçları, sosyal medyada kimlik inşası ve aile yaşam doyumu arasındaki ilişkileri aynı model içinde inceleyen araştırmalar sınırlı kalmaktadır. Bu araştırma, söz konusu boşluğu kapatmaya yönelik olarak tasarlanmıştır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırma, iki temel kuramsal yaklaşım üzerine inşa edilmiştir. Instagram kullanım amaçlarını açıklamada Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı'ndan yararlanılmıştır. Bu yaklaşım, bireylerin medyayı eğlenme, bilgi edinme, sosyal etkileşim ve kendini ifade etme gibi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullandığını kabul etmektedir. Sosyal medyada kimlik inşasını değerlendirmede ise Goffman'ın (2014) benlik sunumu yaklaşımı esas alınmıştır. Goffman'a göre bireyler, toplumsal etkileşim içinde başkalarının kendileri hakkında oluşturduğu izlenimi yönlendirmeye

[1] Bu bildiri, Ceren Gülşah DEMİR'in Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası İletişim Bilimleri Anabilim Dalı'nda, Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇAPAN ÖZEREN danışmanlığında hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir. ORCID: 0009-0008-7639-0304, 0000-0001-5128-8698

çalışmaktadır. Instagram, bu performatif sürecin dijital ortama taşınmış biçimi olarak değerlendirilebilir.

Aile yaşam doyumu, bireylerin aile üyeleriyle birlikteyken yaşadıkları duygusal atmosferi ve aile ortamına ilişkin öznel değerlendirmelerini kapsamaktadır. Bu araştırmada aile yaşam doyumu, aile inşası sürecinin bireylerin deneyimlerine yansıyan ölçülebilir boyutu olarak ele alınmıştır.

YÖNTEM

Araştırma, ilişkisel tarama modeliyle kesitsel nicel araştırma deseninde yürütülmüştür. Örneklemi Türkiye'de yaşayan, aktif Instagram kullanan ve evlilik süresi beş yıl ve altında olan 316 yeni evli bireyden oluşturmaktadır (Kadın: %50,3; Erkek: %49,7). G*Power 3.1.9.7 programıyla hesaplanan minimum örneklem büyüklüğü 242 kişi olup elde edilen örneklem bu ölçütü karşılamaktadır.

Veri toplama araçları olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu ile üç standartlaştırılmış ölçek kullanılmıştır: Sosyal Medyada Kimlik İnşası Ölçeği (19 madde, 3 alt boyut; α=.984), Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği (18 madde, 4 alt boyut; α=.986) ve Aile Yaşam Doyumu Ölçeği (23 madde, tek boyut; α=.992). Veriler çevrimiçi anket yöntemiyle Ağustos 2025–Ocak 2026 tarihleri arasında toplanmıştır. Analizlerde SPSS 25.0 ve AMOS 24.0 programları kullanılmış; verilerin çok değişkenli normallik varsayımını karşılamaması nedeniyle bootstrap maksimum olabilirlik yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma için Maltepe Üniversitesi Girişimsel Olmayan Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu onayı alınmıştır (Karar No: 2025/06-09).

BULGULAR VE TARTIŞMA

Ölçüm Modeline İlişkin Bulgular

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre Sosyal Medyada Kimlik İnşası Ölçeği kabul edilebilir uyum göstermiştir (χ^2/sd=2,74; RMSEA=.074; CFI=.970). Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği iyi düzeyde uyuma sahiptir (χ^2/sd=2,288; RMSEA=.064; CFI=.981). Aile Yaşam Doyumu Ölçeği ise yüksek düzeyde uyum göstermiştir (χ^2/sd=1,357; RMSEA=.034; CFI=.993). Tüm ölçeklerin Cronbach alfa katsayıları .942 ile .992 arasında değişmektedir.

Korelasyon Bulguları

Spearman's rho korelasyon analizi sonuçlarına göre Instagram kullanım amaçları ile aile yaşam doyumu (r=.679; p<.001) ve sosyal medyada kimlik inşası ile aile yaşam doyumu (r=.660; p<.001) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. İnstagram kullanım amaçları ile sosyal medyada kimlik inşası arasındaki ilişki ise oldukça yüksek düzeydedir (r=.939; p<.001). Aile yaşam doyumu ile en güçlü ilişkiyi Gizlilik ve Güvenlik boyutunun gösterdiği belirlenmiştir (r=.805; p<.001).

Yol Analizi Bulguları

Yol analizi sonuçlarında Instagram kullanım amaçlarının sosyal medyada kimlik inşası üzerindeki etkisi çok güçlü ve anlamlı bulunmuştur (β=.978; p<.001; R^2=.957). Instagram kullanım amaçlarının aile yaşam doyumu üzerindeki doğrudan etkisi de pozitif ve anlamlıdır (β=.700; p=.007; R^2=.514). Buna karşılık sosyal medyada kimlik inşasının aile yaşam doyumu üzerindeki doğrudan etkisi anlamlı değildir (β=.018; p=.917). Bu nedenle H5 ve H6 hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Hipotezlerine İlişkin Sonuçlar

Hipotez	Sonuç
H1. Aile yaşam doyumu ile sosyal medyada kimlik inşası arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H2. Aile yaşam doyumu ile Instagram kullanım amaçları arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H3. Sosyal medyada kimlik inşası ile Instagram kullanım amaçları arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul

H4. Instagram kullanım amaçları, aile yaşam doyumunu anlamlı biçimde yordamaktadır.	Kabul
H5. Sosyal medyada kimlik inşası, aile yaşam doyumunu anlamlı biçimde yordamaktadır.	Reddedildi
H6. Sosyal medyada kimlik inşası, Instagram kullanım amaçları ile aile yaşam doyumu arasında aracı rol oynamaktadır.	Reddedildi

Gizlilik ve Güvenlik Boyutuna İlişkin Bulgular

Alt boyut analizleri, Gizlilik ve Güvenlik boyutunun aile yaşam doyumu üzerinde doğrudan (β=.615; p=.001) ve dolaylı etkisinin de anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. İçerik Tüketimi ve Eğlence boyutu aracılığıyla gerçekleşen dolaylı etki de istatistiksel anlamlılık göstermiştir (β=.472; p=.001). Buna karşılık Sosyal Bağlantı ve İnsan İlişkileri boyutunun aile yaşam doyumu üzerindeki toplam etkisi negatif yönlü bulunmuştur (β=-.477; p<.001). Bu bulgu, sosyal medyada başkalarının aile ve ilişki paylaşımlarına maruz kalmanın sosyal karşılaştırma eğilimini artırarak aile yaşam doyumunu olumsuz etkileyebileceğine işaret etmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma, yeni evli bireylerde aile yaşam doyumunun dijital görünürlük performansından çok Instagram kullanım motivasyonları ve dijital mahremiyet yönetimiyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Instagram kullanım amaçları hem sosyal medyada kimlik inşasını (β=.978) hem de aile yaşam doyumunu (β=.700) anlamlı biçimde yordamakta; ancak sosyal medyada kimlik inşası aile yaşam doyumu üzerinde bağımsız bir doğrudan etki göstermemektedir. Bu bulgu, dijital ortamda 'iyi görünen' ilişkinin zorunlu olarak daha yüksek aile yaşam doyumuna karşılık gelmediğine ve aile yaşamının niteliğinin dijital görünürlükten farklı bir boyut taşıdığına işaret etmektedir.

Gizlilik ve Güvenlik boyutunun belirleyici rolü, aile yaşamına ilişkin değerlendirmelerde görünürlüğün sınırlarını yönetebilmenin görünür olmanın önüne geçtiğini göstermektedir. Dijital mahremiyet, modern aile yaşamında koruyucu ve destekleyici bir işlev üstlenmektedir. Bu sonuçların aile danışmanlığı, psikolojik danışmanlık ve medya okuryazarlığı alanlarında uygulamaya yönelik katkılar sunacağı değerlendirilmektedir.

Gelecek araştırmalarda boylamsal desenler, farklı kültürel örneklemler ve TikTok, Facebook gibi farklı platformlar karşılaştırmalı biçimde incelenebilir. Dijital kıskançlık, bağlanma stilleri ve sosyal karşılaştırma eğilimi gibi değişkenlerin modele eklenmesi de alana önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Goffman, E. (2014). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). Metis Yayınları.

Ökten, M. S. (2023). Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği: Üniversite öğrencileri üzerinde bir validasyon çalışması. *Mavi Atlas*, *11*(2), 238-254.

Ökten, M. S. (2024). Üniversite öğrencilerinin sosyal medyada kimlik inşasına yönelik ölçek geliştirme çalışması. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, *7*(2), 93-101.

Çalışkan, M., Toker, M., & Özbay, Y. (2017). Aile Yaşam Doyumu Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, *2*(1), 1-9.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 27 Ağustos). *Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması*. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53925

THE POLITICAL CONSEQUENCES OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE: EVIDENCE FROM EURASIAN COUNTRIES[1]

Hakan KILCI[1], Gökmen KANTAR[2]

[1]Namık Kemal University, Social Sciences Vocational School, Department of Management and Organization, Logistics Program, Tekirdağ / Türkiye

[2]Namık Kemal University, Department of Political Science and Public Administration, Tekirdağ / Türkiye

Abstract: This study examines the effects of China's Belt and Road (OBOR) Initiative, launched in 2013, on the political structures of countries in the region using dynamic panel data analysis. The panel data model investigates the impact of the interaction levels achieved by 18 countries within the framework of the Belt and Road Initiative between 2013 and 2024 on their political stability and the absence of violence/terrorism. According to the research results, a significant relationship was found between the political stability and absence of violence/terrorism in the countries included in the sample and their level of interaction with the Belt and Road Initiative. This study offers original contributions to the existing literature by examining the effects of China's Belt and Road Initiative (BRI) on the political structures of countries using dynamic panel data analysis. While the BRI literature mainly focuses on the effects of economic growth, infrastructure investments, and trade, studies empirically addressing the initiative's effects on political stability and the absence of violence/terrorism are limited. This research fills this gap within a comparative and quantitative framework. The originality of the study stems from measuring the level of BRI interaction as a continuous variable based on the loans countries receive from China and the investments within the scope of the initiative.

Keywords: Belt and Road Initiative, China's OBOR Investments, Loans from China, Political Stability, and Absence of Terrorist Violence.

INTRODUCTION

The OBOR has been a subject of heated debate among Chinese studies experts and commentators in recent years (Bastos, 2020). China's OBOR Initiative is not merely a policy, however a global strategy to realize "China's Dream." While China's potential for creating a vast global sphere of influence is low, its potential effect on global politics cannot be ignored (Chun, 2017). The phrase "the great resurgence of the Chinese nation" has become a slogan that Xi Jinping has said over at every occasion since his rise to power. This phrase serves not only as a slogan for the administration but also as a national strategic objective in terms of legitimizing the political system, uniting the people, and foreign policy (Wang et al., 2021). To achieve this "great resurgence," the Xi Jinping governance unveiled its "century-long dream," coinciding with the 100th anniversary of the establishment of the Communist Party of China (Fallon, 2015). That "century dream," also called "Two Centennials," includes China succeding a moderately thriving society by the centenary of the founding of the Communist Party of China (2021) and realizing the "dream of a great rebirth of the Chinese nation" by the centenary of the founding of the new China. An important slogan of the Xi Jinping goverment is the "new normal." It involves aiming for stable growth and constructive reforms first, rather than targeting high growth rates (Chung, 2018). In line with all these developments, in September 2013, President Xi Jinping declarated the Silk Road Economic Belt idea in Kazakhstan, then after in October, the 21st Century Maritime Silk Road idea in Indonesia. In this context, the topic of "environmental diplomacy" was emphasized at the Environmental Diplomacy Working Conference held in the same October, and in November 2014, the Chinese state declarated the building of a new Silk Road fund ($40 billion) at the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) assembly in Beijing. In March 2015, the National Development and Reform Commission, the Ministry of Foreign Affairs, and the Ministry

[1] ORCID NO: 0000-0001-6558-2564, 0000-0001-5120-110X

of Commerce jointly declarated the Belt and Road Initiative concept (Aoyoma, 2017). Another stated objective of China's OBOR Initiative is to reinforce economic and policy collaboration in the wider Eurasian region. The OBOR consist of transportation infrastructure projects recommended along two pillars: the Silk Road Economic Belt and the 21st Century Maritime Silk Road. Particullarly, the "Belt" connects China to Central and South Asia and from there to Europe, while the "Road" connects China to Southeast Asia, the Gulf countries, East and North African countries and from there to Europe. Within the context of OBOR, there will be 6 key corridors. Five of these are economic corridors. They consist of the following: China-Mongolia-Russia, Bangladesh-China-India-Myanmar, China-Central Asia-West Asia, China-Indian Peninsula and China-Pakistan Economic Corridors. The other corridor has been designated as the new Eurasian land bridge (Baniya et al., 2017). China's declaration of the OBOR Initiative reflects its emergence as a major economic power and its desire to secure an equal place as a major power in a multipolar world that needs to determine shortcomings in peace, development, and governance (Xi 2017, 77). In October 2014, 22 developing countries in the Asian region signed the Memorandum of Understanding for the Asian Infrastructure Investment Bank (Callaghan and Hubbard, 2016). The number of members quickly increased dramatically to 57, with 20 of them coming from outside the Asian region. In 2015, 57 member countries signed the Charter establishing the Asian Infrastructure Investment Bank, and the Bank officially commenced operations in January 2016 (Chow, 2016). China has argued that institutions like the World Bank and the Asian Development Bank are insufficient for the regional development of Asian countries. Subsequently, the Chinese government spearheaded the establishment of the Asian Infrastructure Bank in 2014 to address this issue. Initially capitalized at $50 billion, the AIIB's capital was later increased to $100 billion (Djankov and Minner, 2016). Headquartered in Beijing, the Bank has 57 founding members. As of 2019, it has 86 members (46 from Asia and 40 from outside Asia) and 17 observer countries, totaling 103 participating countries. It has also supported 167 projects (Lai et al., 2020). The Asian Infrastructure Bank stands out as an institution established under China's leadership and providing loans to many countries within the framework of OBOR Initiative (Asian Development Bank, 2017).The Belt and Road Initiative plans to invest in logistics in many countries. These investments include projects in seaports, high-speed rail infrastructure, and the expansion and development of highways. Logistics infrastructure facilities and roads are shown in Figure 1 At the regional level, BRI transportation projects.

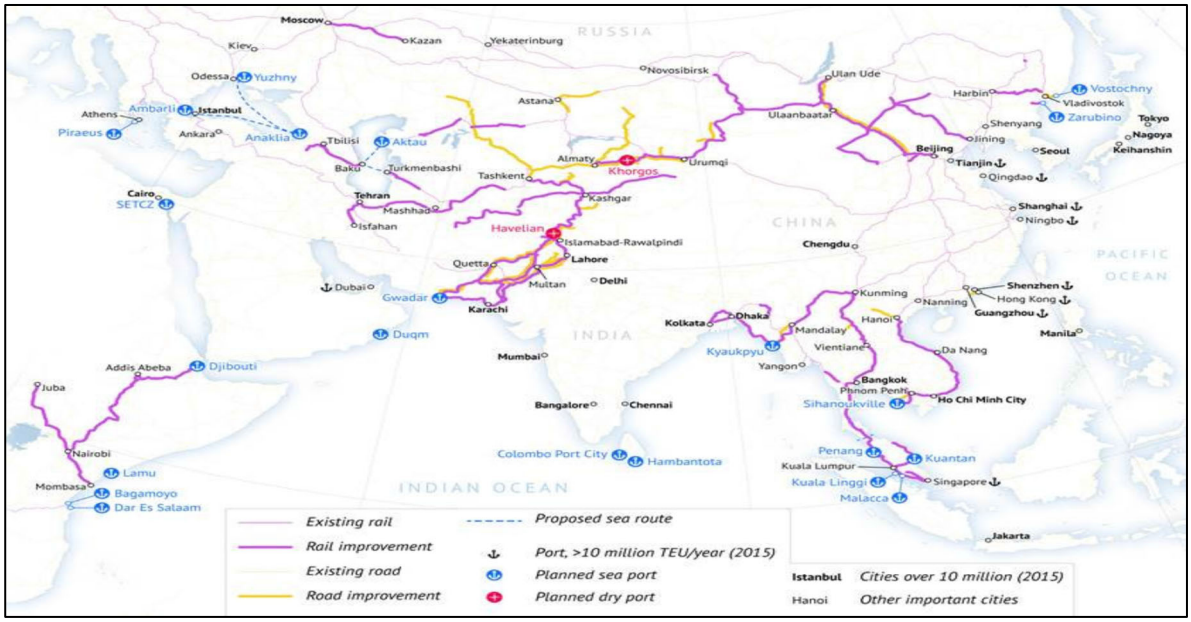

Figure 1. Logistics Investment Projects within the Belt and Road Initiative (Reed & Trubetskoy, 2018)

The OBOR Initiative aims to separate cooperation in economic, health, and environmental areas from geopolitical and political issues (Dunford, 2021). However, China's rise and international actions are diminishing economic, political, cultural, and financial dominance of Western and other G7 countries (Dunford & Liu, 2019). On the other hand, the People's Republic of China is thought by the United States and its allies as a geo-economic, geopolitical, and geo-cultural threat (Leonard, 2016). This threat is directed at their economic power, their moral, political, economic, and cultural leadership, and what is called the "rules of global order" (Feigenbaum, 2017). This order is a set of rules developed through closed, non-inclusive regulations by a group of advanced capitalist countries that see themselves as exceptional and then impose their decisions on everyone at their own discretion. This group is primarily composed of Western European and European-settled countries, but the US and larger European countries, which lead this group, are currently seeking to build a broader network of alliances under US leadership, which they call “democracies” and the “Free World.” Particularly in the case of Europe, this hostile attitude is softened by the existence of significant interest groups who want to cooperate with China and its Russian partner (but also fear it as a rival) due to the importance of China’s domestic market, manufacturing capacity, and Russian energy; many developing countries, on the other hand, value the potential gains that can be obtained from cooperation with China (Jung et al., 2020). Indeed, the Belt and Road Initiative was launched in an economic environment where, despite China’s spectacular growth figures, a long-term decline in real investment as a share of GDP has been and continues to be observed, making Chinese investment economically attractive (Banerjee, Kearns & Lombardi, 2015; Dunford, 2021). This initiative offers clear advantages for China (Ferdinand, 2016). China can mitigate domestic overcapacity issues in infrastructure and related industrial sectors, Chinese banks can more effectively utilize their vast foreign exchange reserves to finance foreign direct investment in civil infrastructure and resource sectors, and enhance energy security (He Alex, 2021).

China's OBOR provides loans to many countries and involves investments, particularly in logistics infrastructure and energy, within its framework. The possibility that these loans and investments will increase countries' dependence on the People's Republic of China should always be considered. It is quite normal to assume that less developed and developing countries, in particular, fall under China's influence as a result of these loans and investments, and that this influences their governance styles.

Throughout history, we have witnessed changes that affect and alter the political structures of countries, sometimes even leading to major revolutions. Recent history is full of examples of such events. The collapse of the USSR and the Warsaw Pact, the fall of the Berlin Wall, the political regime change in Iran, and many other examples are striking illustrations of these transformations experienced by countries. One of the most important factors influencing the political structures of countries is undoubtedly the political and economic ties they establish with other countries. There are three types of situations in the relationships established between countries: equality, superiority, and inferiority. In short, a country is either weak, moderately strong, or strong. Weak countries often seek refuge by falling under the guidance and protection of strong countries. In this context, it is inevitable for powerful countries in international relations to both make their satellite states dependent on them and support them in order to impose their own political systems on them. The People's Republic of China, as a powerful country following same strategy, has begun to take on the identity of a country striving to create satellite states around itself. The rapid rise of the Chinese economy in recent years has helped it advance technologically, and as a result, the People's Republic of China has begun to emerge as a powerful state in the international arena. In fact, all these examples are indicators of the political structural changes occurring in a country. Undoubtedly, political transformations in countries are carried out by those in power. This transformation is sometimes met with resistance from the public, and sometimes the public accepts and supports it. One of the most important ways to mitigate reactions to the risks of political transformation is to provide support that increases the economic well-being of the country's citizens. In fact, this situation

may somehow require weaker countries to receive loans and investments from stronger countries and fall under their control. At this point, research into the political structures of national governments is of great importance.

Literature Review

Many studies investigating the political transformations and/or political structures of countries stand out. For example, Tsai (2006) examined the macro-structural factors affecting political freedom in 118 developing countries through a comparative analysis. Regression and ordered logit models were used to test the impact of macro-factors on political freedom. He found that political freedom in developing countries is affected not only by the structure of the political regime but also by factors such as the level of economic development, social structures, poverty levels, the strength of military influence, and international economic connections.

Banks and Gregg (1965) applied a survey containing 68 different political variables to determine the main factors of political systems. By applying factor analysis to the survey data, they attempted to identify the fundamental dimensions defining political systems.

Hurley et al. (2019), in their study based on BRI-related project lending data, concluded that eight countries are at risk of debt distress. Accordingly, BRI debt financing has an impact on the indebtedness of BRI recipient countries.

In the study by Bandiera and Tsiropoulos (2020), an analytical framework was proposed to assess the impact of large infrastructure investments planned under the Belt and Road Initiative (BRI) on debt sustainability. The study reveals that as debt levels rise, the contribution of these debts to economic growth is critical in determining whether the debt is sustainable.

In yet another study, Nunn (2009) used a dual advantage model to estimate the impact of bilateral trade times on the export model for time-sensitive products and products relying on time-sensitive inputs. To assess the impact of the BRI on trade, GIS analysis and econometric estimations were combined. These results were also used to investigate whether there is complementarity between infrastructure improvements and policy reforms that facilitate trade among BRI countries, further enhancing market access and regional integration. Specifically, the article presents a series of simulations on how the potential impact of the BRI can be enhanced when BRI countries work to reduce border delays, lower tariffs, or sign "deep" trade agreements; that is, agreements that go beyond tariff reductions. To test the complementarity between transportation infrastructure improvements and trade reforms, it expands the gravity model by adding an interaction term between our baseline variable of interest, bilateral trade durations, and the average tariffs applied between the two countries at the sectoral level, or the "depth" of bilateral trade agreements signed between BRI countries.

A significant problem in estimating the impact of transportation infrastructure on trade is endogeneity. This may stem from factors such as investment plans for infrastructure projects and increased trade expectations with China's OBOR countries (Leverett & Bingbing, 2017). The potential endogeneity between infrastructure and trade can be addressed in different ways. Intuitively, if the primary goal of the BRI is for China to gain access to larger markets or secure its energy supply, then focusing on transit countries and non-energy sectors in the analysis mitigates endogeneity issues (Shepard, 2016). Second, we employ the Instrumental Variable (IV) approach. Specifically, the physical geographic characteristics of transit countries along any trade route can be used as a tool for bilateral transit time between trading partners (Summers, 2016). Third, in the comparative advantage model, a difference-difference estimation can be performed, allowing for a richer set of fixed effects, including country-pairs and country-sector relationships, to control for other sources of missing variable biases. The econometric analysis results confirm a negative relationship between trade times and trade: a one-day reduction in trade times increases exports between BRI economies by an average of 5.2%. Furthermore, trade times are particularly important for time-sensitive products used as inputs in production

processes; this demonstrates that reductions in transit times are key in the presence of global value chains. Finally, it has been found that reducing border delays, providing countries with better market access, and signing deeper trade agreements will increase the impact of reduced trade times on trade thanks to new and improved transportation infrastructure (Constantinescu & Ruta, 2018).

DATA AND METHOD

The sub-factors used to measure the countries' level of interaction with the Belt and Road Initiative were the loans the countries received from China and the investments China made in the countries within the scope of the initiative. On the other hand, data from indices published by international organizations were collected to measure the dependent variable, the countries' political stability and the absence of violence/terrorism. Countries located on the middle corridor within the initiative were selected for the study. In addition, another important criterion in selecting countries was the amount of investments and loans provided by China within the scope of the Belt and Road Initiative. The countries included in the study are: Afghanistan, Azerbaijan, Belarus, Georgia, India, Iraq, Iran, Kazakhstan, South Korea, Kyrgyzstan, Mongolia, Pakistan, Russia, Syria, Tajikistan, Turkiye, Turkmenistan, and Uzbekistan.

Data and Variables

The empirical analysis is based on a balanced panel dataset comprising 18 Eurasian countries over the period 2013–2024. The sample includes countries that have historically formed part of major Silk Road routes and have received substantial Chinese investments or loans under the OBOR Initiative.

Dependent Variable

Political Stability and Absence of Violence/Terrorism is included as the dependent variable in the model. The indexed dataset to show the change in political stability and absence of terrorism/violence in the countries over the period 2013-2024 was obtained from the website of the following international organization (DataBank, n.d.).

Independent Variables

Engagement with the One Belt and One Road Initiative is measured using two key indicators:

Loans Taken from China – total bilateral loans provided by Chinese state-owned and private financial institutions. Here, the loans taken from the Chinese government by each country since 2013 are entered in millions of dollars for each country, covering a 12-year period. Data was obtained from several websites; the main website used is given below (Thome & Sickell, 2025).

China's infrastructure investments under the Belt and Road Initiative – This variable data consists of the total energy, logistics, and infrastructure investments made by the Chinese government in the region under the One Belt and Road Initiative between 2013 and 2024 (AEI, n.d.). All continuous variables are standardized using country-specific z-score normalization to ensure comparability across countries and over time.

Empirical Results and Analysis

To estimate the political effects of the Belt and Road Initiative, the study employs a dynamic panel data model of the following form:

$$Y_{it} = \beta_{0\,it} + \beta_{1it} X1_{it} + + \beta_{2it} X_{2it} + u_{it}$$

Yit: Political stability of countries and absence of terrorism/violence

i: Country t: Time

X_1: Amount of debt countries have received from China

X_2: Investments made by China within the scope of the Belt and Road Initiative

ui: is the rank of the error

The regression analysis revealed that the model is generally statistically significant. Furthermore, since p < 0.01, the independent variables together significantly explain the dependent variable. The model explains approximately 37.7% of the variance in the dependent variable. The adjusted R^2 of 37.1% indicates reasonable explanatory power considering the number of variables. In social sciences, an R^2 between 30-40% is quite acceptable. The Root MSE was calculated as 0.80879, the standard deviation of the estimation error. The mean estimation error is approximately 0.81 units. The model explains 84.31 / 223.64 ≈ 37.7% of the total variance (consistent with R^2). The coefficients for the variable related to loans from China were calculated as follows: β = 1.3717, t = 10.98, p = 0.000, 95% CI: [1.1255 – 1.6179]. Accordingly, the political stability index is on average 1.37 units higher in countries that have received loans from China. The effect of this variable in the model is quite strong and highly significant (p<0.001). The result is robust because the confidence interval does not include zero. The very high t-value of the variable provides strong statistical evidence. This is the strongest explanatory variable in the model. The data relating to China's investments under the Belt and Road Initiative were calculated as follows: β = 0.1438, t = 2.68, p = 0.008, 95% CI: [0.0381 – 0.2495]. According to the calculated figures, a 1-unit increase in OBOR investments increases political stability by approximately 0.14 units. The effect of this variable in the model is also positive and statistically significant (p<0.01).

Table 1. Regression Analysis Coefficients of Variables

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	216
				F(2, 213)	=	64.44
Model	84.309746	2	42.154873	Prob > F	=	0.0000
Residual	139.332917	213	.65414515	R-squared	=	0.3770
				Adj R-squared	=	0.3711
Total	223.642663	215	1.04019843	Root MSE	=	.80879

tabilityandtheabse~e	Coefficient	Std. err.	t	P>|t|	[95% conf.	interval]
LoantakenfromChina	1.37174	.1249058	10.98	0.000	1.12553	1.61795
hinasOBORInvestments	.1438181	.0536212	2.68	0.008	.0381219	.2495143
_cons	.1802501	.0566955	3.18	0.002	.068494	.2920062

CONCLUSION

In this research, the effects of the Belt and Road Initiative on the political structures of the region's countries were empirically examined, and the findings were interpreted by comparing them with existing research in the literature. The research results generally show a significant relationship between the OBOR Initiative and the political stability and absence of terrorism/violence in the region's countries. This result indicates that China's economic, logistical, and diplomatic investments have a transformative power that affects not only infrastructural but also institutional structures. It is possible to see from this project that China is in a cooperative formation with the countries in the region in political and economic terms. The investments and loans made so far under the project show that the People's Republic of China intends to increase its influence in the region.

The project can contribute to political stability by reducing the economic vulnerabilities of countries. Large-scale logistics and infrastructure projects, in particular, improve the planning, coordination, and implementation capacity of public administration. Increased economic/financial relations with China may create a tendency to strengthen the regulatory institutions of countries. The economic and indirect political impacts of infrastructure investments have the potential to cause interaction among national governments. The Belt and Road Initiative increases the political-diplomatic proximity of countries, which supports the strengthening of institutional structures.

REFERENCES

AEI. (n.d.). *China Global Investment Tracker*. https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/

Aoyama, R. (2016). One Belt, One Road: China's new global strategy. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, *5*(2), 3–22.

Bandiera, L., & Tsiropoulos, V. (2019). *A framework to assess debt sustainability and fiscal risks under the Belt and Road Initiative* (Policy Research Working Paper No. 8891). World Bank.

Banerjee, R., Kearns, J., & Lombardi, M. (2015). (Why) is investment weak? *BIS Quarterly Review*, (March). https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1503g.pdf

Baniya, S., Nadia, R., & Michele, R. (2019). *Trade effects of the New Silk Road: A gravity analysis* (Policy Research Working Paper No. 8694). World Bank Group Macroeconomics, Trade and Investment Global Practice.

Bashir, M. F., Qin, Y., & Bashir, M. A. (2021). Evaluation of One Belt One Road publications: A bibliometric and literature review analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, *28*, 37016–37030.

Bastos, P. (2020). Exposure of Belt and Road economies to China trade shocks. *Journal of Development Economics*, *145*, 1–14.

Callaghan, M., & Hubbard, P. (2016). The Asian Infrastructure Investment Bank: Multilateralism on the Silk Road. *China Economic Journal*, *9*(2), 116–139.

Chow, D. C. K. (2016). Why China established the Asian Infrastructure Investment Bank. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, *4*, 1255–1298.

Chun, Z. (2017). The Belt and Road Initiative and global governance in transition. *China Quarterly of International Strategic Studies*, *3*(2), 175–191.

Chung, C. P. (2018). What are the strategic and economic implications for South Asia of China's maritime silk road initiative? *The Pacific Review*, *31*(3), 315–332.

Constantinescu, C., & Ruta, M. (2018). *How old is the Belt and Road Initiative? Long term patterns of Chinese exports to BRI economies* (MTI Practice Note No. 6). World Bank Group.

DataBank. (n.d.). https://databank.worldbank.org/

Djankov, S., & Miner, S. (2016). *China's Belt and Road Initiative: Motives, scope, and challenges*. Peterson Institute for International Economics.

Dunford, M. (2021). Global reset: The role of investment, profitability and imperial dynamics as drivers of the rise and relative decline of the United States, 1929–2019. *World Review of Political Economy*, *12*.

Dunford, M., & Liu, W. (2019). Chinese perspectives on the Belt and Road Initiative. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, *12*(1), 145–167. https://doi.org/10.1093/cjres/rsy032

Fallon, T. (2015). The New Silk Road: Xi Jinping's grand strategy for Eurasia. *American Foreign Policy*, *37*(3), 140–147.

Feigenbaum, E. A. (2017). China and the world: Dealing with a reluctant power. *Foreign Affairs*, *96*(1), 33–40.

Ferdinand, P. (2016). Westward ho—the China dream and "One Belt, One Road": Chinese foreign policy under Xi Jinping. *International Affairs*, *92*(4), 941–957. https://doi.org/10.1111/1468-2346.12660

Gregg, P. M., & Banks, A. S. (1965). Dimensions of political systems: Factor analysis of a cross-polity survey. *American Political Science Review*, *59*(3), 602–614.

He, A. (2020). The Belt and Road Initiative: Motivations, financing, expansion and challenges of Xi's ever-expanding strategy. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, *4*(1), 139. https://doi.org/10.24294/jipd.v4i1.1180

He, C. (2018). The Belt and Road Initiative as global public good: Implications for international law. In W. Shan, K. Nuotio, & K. Zhang (Eds.), *Normative readings of the Belt and Road Initiative: Road to new paradigms* (pp. 85–104). Springer.

Hurley, J., Morris, S., & Portelance, G. (2019). Examining the debt implications of the Belt and Road Initiative from a policy perspective. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, *3*(1), 139–175.

Joshua, J. (2019). *The Belt and Road Initiative and international relations: The Belt and Road Initiative and the global economy*. Palgrave Macmillan.

Jung, J. Y., Wang, W., & Cho, S. W. (2020). The role of Confucius Institutes and One Belt, One Road initiatives on the values of cross-border M&A: Empirical evidence from China. *Sustainability Journal*, *12*(24), 1–20.

Lai, K. P. Y., Lin, S., & Sidaway, J. D. (2020). Financing the Belt and Road Initiative (BRI): Research agendas beyond the "debt-trap" discourse. *Eurasian Geography and Economics*, *61*(2), 109–124.

Leverett, F., & Bingbing, W. (2017). The New Silk Road and China's evolving grand strategy. *The China Journal*, *77*(1), 110–132.

Nunn, N., & Puga, D. (2009). Ruggedness: The blessing of bad geography in Africa. *Review of Economics and Statistics*, *94*(1), 20–36.

Reed, T., & Trubetskoy, S. (2018). *The Belt and Road Initiative and the value of urban land* [Unpublished working paper]. World Bank.

Shepard, W. (2016, January 28). Why the China–Europe 'Silk Road' rail network is growing fast. *Forbes*.

Summers, T. (2016). China's 'New Silk Roads': Sub-national regions & networks of global political economy. *Third World Quarterly*, *37*(9), 1628–1643.

Thome, L., & Sickell, J. (2025, October 16). *New in-depth profiles on China's grants and loans to 20 countries*. https://www.aiddata.org/blog/new-in-depth-profiles-on-chinas-grants-and-loans-to-20-countries

Tsai, M. C. (2006). Macro-structural determinants of political freedom in developing countries: A cross-national analysis. *Social Indicators Research*, *76*, 317–340.

Wang, H., Han, Y., Fidrmuc, J., & Wei, D. (2021). Confucius Institute, Belt and Road Initiative, and internationalization. *International Review of Economics & Finance*, *71*, 237–256.

Zhai, F. (2018). China's Belt and Road initiative: A preliminary quantitative assessment. *Journal of Asian Economics*, *55*, 84–92.

Zhang, K., Wang, Q., Liang, Q. M., & Chen, H. (2016). A bibliometric analysis of research on carbon tax from 1989 to 2014. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, *58*, 297–310.

THE ROLE OF PHYSICAL ACTIVITY IN PSYCHOLOGICAL WELL-BEING, SOCIAL CONNECTEDNESS, AND ACADEMIC ENGAGEMENT AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Hayrettin GÜMÜŞDAĞ[1], Nalan AKSAKAL[2]

[1]Yozgat Bozok University, Faculty of Sport Sciences, Yozgat / Türkiye

[2]Eskişehir Technical University, Faculty of Sport Sciences, Eskişehir / Türkiye

Abstract: This study investigated the role of physical activity in psychological well-being, social connectedness, and academic engagement among university students. University students frequently experience academic stress, sedentary lifestyles, and reduced social interaction, which may negatively affect both psychological health and educational outcomes. Although previous research has demonstrated positive associations between physical activity and mental health, fewer studies have examined its simultaneous relationships with psychological well-being, social connectedness, and academic engagement. Therefore, this study aimed to explore these associations within a single predictive model. A cross-sectional correlational research design was employed. The sample consisted of 412 undergraduate students from different faculties of a public university who were selected using convenience sampling. Data were collected using the International Physical Activity Questionnaire–Short Form (IPAQ-SF), the Scales of Psychological Well-Being (SPWB), the Social Connectedness Scale–Revised (SCS-R), and the Utrecht Work Engagement Scale–Student Version (UWES-S). Descriptive statistics, Pearson correlation analyses, independent-samples t-tests, and multiple regression analyses were performed. The participants reported a mean physical activity level of 2860.45 MET-min/week (SD = 1245.32). Physical activity was positively correlated with psychological well-being ($r = .42$, $p < .01$), social connectedness ($r = .36$, $p < .01$), and academic engagement ($r = .31$, $p < .01$). Psychological well-being demonstrated the strongest association with academic engagement ($r = .64$, $p < .01$), followed by social connectedness ($r = .55$, $p < .01$). Multiple regression analysis revealed that psychological well-being ($\beta = .49$, $p < .001$), social connectedness ($\beta = .27$, $p < .001$), and physical activity ($\beta = .18$, $p = .008$) significantly predicted academic engagement, explaining 52% of its variance ($R^2 = .52$, $F = 89.34$, $p < .001$). No statistically significant gender differences were observed in psychological well-being, academic engagement, or physical activity ($p > .05$). The findings indicate that regular physical activity contributes to students' psychological well-being and social connectedness while indirectly supporting academic engagement. Universities should therefore promote physically active lifestyles alongside psychosocial support initiatives to enhance students' mental health and educational success.

Keywords: Academic Engagement, Physical Activity, Psychological Well-Being, Social Connectedness, University Students

INTRODUCTION

University years represent a critical developmental stage characterized by significant academic, psychological, and social transitions. During this period, students are expected to adapt to new academic demands, develop independence, and establish stable social relationships. However, this transition is often accompanied by increased stress levels, changes in lifestyle behaviors, reduced physical activity, and difficulties in maintaining psychological balance. These factors collectively may negatively influence students' overall well-being and academic success.

In recent decades, physical inactivity among university students has become a growing public health concern worldwide. The World Health Organization (WHO) has identified physical inactivity as one of the leading risk factors for non-communicable diseases and premature mortality. Regular physical activity, on the other hand, is strongly associated with numerous physical and psychological benefits, including improved cardiovascular health, enhanced cognitive functioning, and reduced risk of mental health problems such as depression and anxiety (Penedo & Dahn, 2005). In addition to its physiological effects, physical activity has been

recognized as an important protective factor for psychological resilience in young adult populations.

Psychological well-being is a multidimensional construct that goes beyond the absence of mental illness and reflects optimal human functioning. Ryff (1989) conceptualized psychological well-being as consisting of six dimensions: autonomy, environmental mastery, personal growth, positive relations with others, purpose in life, and self-acceptance. These dimensions collectively represent an individual's capacity to function effectively and experience fulfillment in life. Previous studies have demonstrated that individuals with higher levels of psychological well-being tend to exhibit better emotional regulation, higher motivation, and improved academic performance. In university settings, psychological well-being has been identified as a key factor influencing students' learning processes and academic success.

Another important psychological and social construct is social connectedness, which refers to the subjective sense of belongingness and interpersonal closeness with others (Lee et al., 2001). Social connectedness plays a particularly important role during university life, as students often move away from their established social environments and must form new social networks. A strong sense of social connectedness has been associated with lower levels of loneliness, reduced psychological distress, and higher levels of life satisfaction. Conversely, low social connectedness has been linked to increased vulnerability to depression, anxiety, and academic disengagement.

Academic engagement is a relatively recent construct in educational psychology and refers to a positive, fulfilling, and persistent state of involvement in academic activities. Schaufeli et al. (2002) defined academic engagement in terms of three core dimensions: vigor, dedication, and absorption. Vigor reflects high levels of energy and mental resilience during study activities; dedication refers to a sense of significance, enthusiasm, and inspiration; and absorption describes full concentration and immersion in academic work. Academic engagement has been consistently identified as a strong predictor of academic achievement, persistence, and reduced dropout intentions among university students.

Although the relationships between physical activity, psychological well-being, social connectedness, and academic engagement have been examined separately in previous studies, there is still a lack of integrated models that investigate these variables simultaneously. Existing literature suggests that physical activity may enhance psychological well-being through neurobiological and psychosocial mechanisms, such as endorphin release, stress reduction, and improved self-perception (Penedo & Dahn, 2005). In turn, individuals with higher psychological well-being are more likely to develop stronger social relationships and demonstrate higher academic engagement. Social connectedness may further reinforce these outcomes by providing emotional support and reducing feelings of isolation in academic environments.

From a theoretical perspective, these constructs can be interpreted within a holistic framework in which physical activity serves as a foundational health behavior that influences psychological and social functioning, which subsequently impacts academic outcomes. However, empirical studies examining these relationships in an integrated model, particularly among university students in non-Western contexts, remain limited.

Therefore, the present study aims to examine the relationships between regular physical activity, psychological well-being, social connectedness, and academic engagement among university students. It is hypothesized that higher levels of physical activity will be positively associated with psychological well-being, social connectedness, and academic engagement. Additionally, psychological well-being and social connectedness are expected to significantly predict academic engagement.

METHODS

Research Design

This study was designed as a cross-sectional and correlational research. The main aim was to examine the relationships between regular physical activity, psychological well-being, social connectedness, and academic engagement among university students. This design was chosen because it allows for the assessment of naturally occurring relationships between variables without experimental manipulation.

Participants

The study sample consisted of university students enrolled in different faculties. Participants were recruited using a convenience sampling method. Inclusion criteria were being an active university student and volunteering to participate in the study. Participation was anonymous and based on informed consent. The sample included students from various academic disciplines, providing diversity in terms of educational background.

Data Collection Instruments

International Physical Activity Questionnaire–Short Form (IPAQ-SF)

Physical activity levels were assessed using the IPAQ-SF developed by Craig et al. (2003). The questionnaire measures walking, moderate-intensity activity, vigorous-intensity activity, and sedentary behavior over the last seven days. Scores were calculated as metabolic equivalent task minutes per week (MET-min/week). The Turkish adaptation of the IPAQ-SF was conducted by Sağlam et al. (2010), who reported satisfactory validity and reliability values for Turkish university and adult populations. Normality was assessed using skewness-kurtosis values together with the Kolmogorov–Smirnov test.

Scales of Psychological Well-Being (SPWB)

Psychological well-being was measured using Ryff's Scales of Psychological Well-Being (1989), which assess six dimensions: autonomy, environmental mastery, personal growth, positive relations with others, purpose in life, and self-acceptance. The Turkish adaptation of the scale was conducted by Akın (2008). The study confirmed the factorial structure of the scale and reported high internal consistency coefficients ranging between .87 and .96.

Social Connectedness Scale–Revised (SCS-R)

Social connectedness was assessed using the SCS-R developed by Lee et al. (2001). The scale measures the degree of interpersonal closeness and belongingness perceived by individuals. The Turkish adaptation was conducted by Duru (2007), who demonstrated acceptable construct validity and reliability among university students.

Utrecht Work Engagement Scale–Student Version (UWES-S)

Academic engagement was measured using the UWES-S developed by Schaufeli et al. (2002), which includes three dimensions: vigor, dedication, and absorption. The Turkish adaptation of the scale was carried out by Çapri et al. (2012), who reported that the scale had satisfactory psychometric properties and could be reliably used in Turkish university student samples.

Data Collection Procedure

Data were collected through online questionnaires distributed via university communication platforms. Participation was voluntary, and informed consent was obtained from all participants. Participants were informed about the purpose of the study, confidentiality of responses, and their right to withdraw at any time. Completion of the questionnaire required approximately 10–15 minutes.

Data Analysis

Descriptive statistics (mean, standard deviation, frequency, and percentage) were calculated. Normality assumptions were tested before analysis. Pearson correlation analysis was conducted to examine relationships between variables. Multiple regression analysis was used to determine the predictive effects of physical activity, psychological well-being, and social connectedness on academic engagement. Statistical significance was set at $p < .05$.

RESULTS

Table 1. Demographic Characteristics of the Participants

Variables	n	%
Gender		
Male	188	45.6
Female	224	54.4
Regular Physical Activity		
Yes	244	59.2
No	168	40.8
Faculty		
Faculty of Sport Sciences	104	25.2
Faculty of Education	86	20.9
Faculty of Engineering	97	23.5
Faculty of Health Sciences	68	16.5
Other Faculties	57	13.9
Total	**412**	**100.0**

Table 1 presents the demographic characteristics of the participants. A total of 412 university students participated in the study, of whom 54.4% were female and 45.6% were male. More than half of the participants (59.2%) reported engaging in regular physical activity. Students represented various disciplines, predominantly the Faculty of Sport Sciences.

Table 2. Descriptive Statistics of the Study Variables

Variables	Mean (M)	SD	Min	Max
Age (years)	21.34	2.14	18	29
Physical Activity (IPAQ-SF, MET-min/week)	2860.45	1245.32	520	6100
Psychological Well-Being (SPWB)	4.21	0.62	2.30	5.85
Social Connectedness (SCS-R)	4.05	0.71	2.10	5.90
Academic Engagement (UWES-S)	4.18	0.68	2.00	5.95

IPAQ-SF = International Physical Activity Questionnaire–Short Form; SPWB = Scales of Psychological Well-Being; SCS-R = Social Connectedness Scale–Revised; UWES-S = Utrecht Work Engagement Scale–Student Version.

Table 2 presents the descriptive statistics of the study variables. Participants had a mean psychological well-being score of 4.21 (SD = 0.62), a mean social connectedness score of 4.05 (SD = 0.71), and a mean academic engagement score of 4.18 (SD = 0.68). Physical activity averaged 2860.45 MET-min/week (SD = 1245.32), indicating considerable variability in participants' physical activity levels.

Table 3. Pearson Correlation Analysis Among the Study Variables

Variables	PA	SPWB	SCS-R	UWES_S
Physical Activity	1			
Psychological Well-Being	.42**	1		
Social Connectedness	.36**	.58**	1	
Academic Engagement	.31**	.64**	.55**	1

**p < .01

Table 3 presents the Pearson correlation coefficients among the study variables. Physical activity was positively associated with psychological well-being ($r = .42$, $p < .01$), social connectedness ($r = .36$, $p < .01$), and academic engagement ($r = .31$, $p < .01$). Psychological well-being showed the strongest positive association with academic engagement ($r = .64$, $p < .01$), while social connectedness was also moderately associated with academic engagement ($r = .55$, $p < .01$). All observed relationships were positive and statistically significant.

Table 4. Multiple Regression Analysis Predicting Academic Engagement

Predictor	B	SE	β	t	p
Physical Activity	0.00008	0.00003	.18	2.67	.008
Psychological Well-Being	0.52	0.06	.49	8.66	<.001
Social Connectedness	0.31	0.07	.27	4.43	<.001

$R^2 = .52$ Adjusted $R^2 = .51$ $F = 89.34$, $p < .001$

Table 4 presents the results of the multiple regression analysis predicting academic engagement. The overall regression model was statistically significant ($F = 89.34$, $p < .001$) and explained 52% of the variance in academic engagement ($R^2 = .52$). Psychological well-being emerged as the strongest predictor ($\beta = .49$, $p < .001$), followed by social connectedness ($\beta = .27$, $p < .001$). Physical activity also contributed significantly to the model, although its predictive effect was comparatively smaller ($\beta = .18$, $p = .008$).

Table 5. Gender Differences in the Study Variables (Independent Samples t-Test)

Variable	Male (M±SD)	Female (M±SD)	t	p
Physical Activity	3010 ± 1320	2740 ± 1180	1.89	.059
Psychological Well-Being	4.18 ± 0.60	4.23 ± 0.63	-0.78	.436
Academic Engagement	4.12 ± 0.70	4.22 ± 0.66	-1.35	.178

Table 5 presents the results of the independent samples t-test comparing male and female participants. No statistically significant gender differences were observed in psychological well-being or academic engagement ($p > .05$). Although male participants reported slightly higher physical activity levels than female participants, this difference was not statistically significant ($p = .059$).

DISCUSSION

The present study examined the relationships between regular physical activity, psychological well-being, social connectedness, and academic engagement among university students. The findings indicated that all variables were significantly and positively associated, and that psychological well-being emerged as the strongest predictor of academic engagement.

The first key finding revealed a positive relationship between physical activity and psychological well-being. This result is consistent with extensive previous literature suggesting that regular physical activity is associated with improved mental health outcomes. Penedo and Dahn (2005) emphasized that physical activity contributes to psychological well-being through physiological mechanisms such as endorphin release, improved sleep quality, and reduced stress levels, as well as psychosocial mechanisms such as enhanced self-esteem and perceived competence. Similarly, Biddle and Asare (2011) reported that physical activity is inversely associated with depressive symptoms and anxiety in young adults, supporting the protective role of exercise in psychological functioning. Therefore, the present findings reinforce the idea that physically active students tend to experience higher psychological well-being.

Another important finding of the study was the strong association between psychological well-being and academic engagement. Students with higher levels of psychological well-being demonstrated greater academic engagement, including higher vigor, dedication, and absorption. This result aligns with the theoretical framework of Ryff (1989), which conceptualizes psychological well-being as a multidimensional construct that promotes optimal functioning

across life domains. In addition, Schaufeli et al. (2002) emphasized that academic engagement is strongly influenced by motivational and emotional resources, which are closely linked to psychological well-being. Prior studies have also shown that students with higher well-being are more motivated, resilient, and persistent in academic tasks (Salanova et al., 2010), which supports the findings of the present study.

The results also indicated a significant positive relationship between social connectedness and academic engagement. Students who reported stronger feelings of belonging and interpersonal closeness exhibited higher levels of academic engagement. This finding is consistent with Lee and Robbins (1995), who emphasized that social connectedness is a fundamental psychological need that influences emotional adjustment and interpersonal functioning. Furthermore, Friedlander et al. (2007) found that social support and connectedness significantly predict academic adjustment and persistence among university students. In line with these studies, the present findings suggest that students who feel socially integrated within the university environment are more likely to be engaged in academic activities.

In addition, physical activity showed a weaker but significant relationship with academic engagement. Although its direct predictive effect was lower compared to psychological well-being and social connectedness, this finding is consistent with previous research suggesting that physical activity may indirectly influence academic outcomes. For example, Hillman et al. (2008) reported that physical activity enhances cognitive functioning, attention, and executive control, which are important for academic performance. Therefore, the effect of physical activity on academic engagement may be mediated through psychological and cognitive pathways rather than being purely direct.

From a theoretical perspective, the findings of this study support an integrated model in which physical activity serves as a foundational health behavior that contributes to psychological well-being and social functioning, which in turn enhance academic engagement. This perspective is consistent with the ecological approach to student development, which emphasizes the interaction between behavioral, psychological, and social factors in educational outcomes.

The study also has important practical implications. Universities should encourage students to engage in regular physical activity through structured sports programs and recreational opportunities. In addition, interventions aimed at improving psychological well-being and strengthening social connectedness may enhance academic engagement and reduce the risk of academic disengagement and dropout.

Despite these contributions, several limitations should be acknowledged. The cross-sectional design limits causal interpretations, and self-reported measures may introduce response bias. Future research should adopt longitudinal or experimental designs to better examine causal pathways. Additionally, future studies may explore mediating mechanisms such as self-efficacy or motivation.

CONCLUSION

This study examined the relationships between regular physical activity, psychological well-being, social connectedness, and academic engagement among university students. The findings demonstrated that these variables are positively interrelated, indicating that students who engage in higher levels of physical activity tend to report better psychological well-being, stronger social connectedness, and greater academic engagement.

Among the studied variables, psychological well-being emerged as the most important predictor of academic engagement, highlighting its central role in students' academic functioning. Social connectedness also contributed significantly to academic engagement, suggesting that interpersonal relationships and a sense of belonging are essential components of academic success in university settings. Although physical activity showed a weaker direct effect, its positive

associations with psychological and social variables indicate that it may play an indirect role in enhancing academic engagement.

Overall, the findings support a holistic understanding of student development, in which behavioral, psychological, and social factors interact to influence academic outcomes. In this context, promoting regular physical activity and fostering supportive social environments may be effective strategies for improving both psychological well-being and academic engagement among university students.

Future research should employ longitudinal designs to better understand causal relationships and investigate potential mediating mechanisms such as motivation, self-efficacy, and stress regulation.

REFERENCES

Akın, A. (2008). The scales of psychological well-being: A study of validity and reliability. *Educational Sciences: Theory & Practice, 8*(3), 721–750.

Biddle, S. J. H., & Asare, M. (2011). Physical activity and mental health in children and adolescents: A review of reviews. *British Journal of Sports Medicine, 45*(11), 886–895. https://doi.org/10.1136/bjsports-2011-090185

Craig, C. L., Marshall, A. L., Sjöström, M., Bauman, A. E., Booth, M. L., Ainsworth, B. E., Pratt, M., Ekelund, U., Yngve, A., Sallis, J. F., & Oja, P. (2003). International physical activity questionnaire: 12-country reliability and validity. *Medicine & Science in Sports & Exercise, 35*(8), 1381–1395. https://doi.org/10.1249/01.MSS.0000078924.61453.FB

Çapri, B., Gündüz, B., & Akbay, S. E. (2012). Utrecht Work Engagement Scale–Student Form: The validity and reliability study of the Turkish version. *Educational Sciences: Theory & Practice, 12*(1), 445–458.

Duru, E. (2007). The scale of social connectedness: Adaptation to Turkish culture. *Eurasian Journal of Educational Research, 26*, 1–11.

Friedlander, L. J., Reid, G. J., Shupak, N., & Cribbie, R. (2007). Social support, self-esteem, and stress as predictors of adjustment to university among first-year undergraduates. *Journal of College Student Development, 48*(3), 259–274. https://doi.org/10.1353/csd.2007.0024

Hillman, C. H., Erickson, K. I., & Kramer, A. F. (2008). Be smart, exercise your heart: Exercise effects on brain and cognition. *Nature Reviews Neuroscience, 9*(1), 58–65. https://doi.org/10.1038/nrn2298

Lee, R. M., Draper, M., & Lee, S. (2001). Social connectedness, dysfunctional interpersonal behaviors, and psychological distress. *Journal of Counseling Psychology, 48*(3), 310–318. https://doi.org/10.1037/0022-0167.48.3.310

Lee, R. M., & Robbins, S. B. (1995). Measuring belongingness: The social connectedness and the social assurance scales. *Journal of Counseling Psychology, 42*(2), 232–241. https://doi.org/10.1037/0022-0167.42.2.232

Penedo, F. J., & Dahn, J. R. (2005). Exercise and well-being: A review of mental and physical health benefits. *Current Opinion in Psychiatry, 18*(2), 189–193. https://doi.org/10.1097/00001504-200503000-00013

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(6), 1069–1081. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Salanova, M., Bakker, A. B., & Llorens, S. (2010). Flow, work engagement, and performance: The moderating role of self-efficacy. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 83*(2), 445–465. https://doi.org/10.1348/096317909X470631

Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V., & Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies, 3*(1), 71–92. https://doi.org/10.1023/A:1015630930326

Sağlam, M., Arikan, H., Savci, S., Inal-Ince, D., & Bosnak-Güçlü, M. (2010). International Physical Activity Questionnaire: Reliability and validity of the Turkish version. *Perceptual and Motor Skills, 111*(1), 278–284.

MENTAL CONTROL AND PERFORMANCE READINESS: THE ROLE OF SELF-EFFICACY AND COGNITIVE CONTROL IN UNIVERSITY ATHLETES UNDER COMPETITIVE PRESSURE

Hayrettin GÜMÜŞDAĞ[1], Nalan AKSAKAL[2]

[1]Yozgat Bozok University, Faculty of Sport Sciences, Yozgat / Türkiye

[2]Eskişehir Technical University, Faculty of Sport Sciences, Eskişehir / Türkiye

Abstract: This study aimed to investigate the relationships among sport self-efficacy, cognitive control, cognitive interference, and perceived performance readiness in university student-athletes. Psychological readiness is widely recognized as a key determinant of athletic performance, particularly in competitive environments where athletes are required to maintain confidence, attention, and effective decision-making under pressure. A cross-sectional correlational research design was employed. The study included 214 university student-athletes actively participating in individual and team sports. Data were collected using the Sport Self-Efficacy Scale, the Attentional Control Scale, and the Performance Readiness Scale through voluntary and anonymous self-report questionnaires. Descriptive statistics, Pearson correlation analysis, and multiple regression analysis were performed to examine the relationships among the study variables. The findings revealed that sport self-efficacy was positively associated with cognitive control (r = .62, p < .01) and perceived performance readiness (r = .71, p < .01), while it was negatively associated with cognitive interference (r = –.48, p < .01). Cognitive control was positively related to performance readiness (r = .58, p < .01), whereas cognitive interference showed a significant negative relationship with performance readiness (r = –.52, p < .01). Multiple regression analysis demonstrated that the overall model was statistically significant, explaining 61% of the variance in perceived performance readiness (R^2 = .61, p < .001). Sport self-efficacy emerged as the strongest predictor (β = .49), followed by cognitive control (β = .25), while cognitive interference negatively predicted performance readiness (β = –.21). These findings emphasize the critical role of psychological resources in competitive sport. Athletes with stronger self-efficacy beliefs and greater attentional control appear to be better prepared psychologically for competition, whereas increased cognitive interference may undermine readiness to perform. The results highlight the value of integrating psychological skills training, particularly interventions targeting self-efficacy enhancement and attentional regulation, into athlete development programs to optimize competitive performance.

Keywords: Cognitive Control, Self-Efficacy, Performance Readiness, Sport Psychology, Student-Athletes

INTRODUCTION

Sport performance is not determined solely by physical capacity, technical skills, or physiological conditioning. In recent decades, sport psychology research has increasingly emphasized the critical role of psychological factors in determining athletes' performance outcomes, particularly in high-pressure competitive environments. Among these psychological factors, self-efficacy beliefs, attentional control, and performance readiness have been identified as key determinants of consistent athletic success.

Self-efficacy, defined as individuals' beliefs in their capabilities to organize and execute actions required to achieve specific performance outcomes, is one of the most influential constructs in sport psychology (Bandura, 1997). Athletes with higher self-efficacy tend to set more challenging goals, persist longer in the face of difficulties, and demonstrate greater resilience during competition. In sport contexts, self-efficacy has been consistently associated with improved performance, higher motivation, and more effective coping strategies (Feltz, Short, & Sullivan, 2008).

Another important psychological construct is cognitive control, which refers to the ability to regulate attention, suppress irrelevant thoughts, and maintain focus on task-relevant cues. During

competition, athletes are frequently exposed to internal and external distractions such as anxiety, crowd pressure, and opponent behavior. These factors can lead to cognitive interference, negatively affecting decision-making and motor execution. Research in sport psychology suggests that athletes with stronger attentional control skills are better able to maintain performance consistency under pressure (Eysenck et al., 2007; Moran, 2012).

Performance readiness, although less frequently operationalized as a distinct construct, refers to the athlete's perceived psychological preparedness to perform effectively in competitive situations. It includes cognitive, emotional, and motivational readiness dimensions and reflects the integration of confidence, focus, and arousal regulation prior to performance. Previous studies suggest that psychological readiness is closely linked to both self-confidence and attentional stability in sport settings (Weinberg & Gould, 2019).

In Turkish sport psychology literature, studies have also highlighted the importance of psychological skills in athletic performance. For example, investigations conducted with Turkish athlete populations have shown that psychological preparation strategies, including imagery, self-talk, and attention regulation, significantly contribute to performance outcomes (Koruç & Bayar, 2015; Gürbüz & Aşçı, 2008). However, most of these studies have examined psychological variables in isolation, rather than within integrated models that simultaneously consider self-efficacy, cognitive control, and performance readiness.

Despite the growing body of research, there is still a limited understanding of how these psychological constructs interact with each other in predicting performance readiness, particularly among university student-athletes. University athletes represent a unique population who must balance academic responsibilities with competitive sport demands, making psychological preparedness even more critical for their success.

Therefore, the present study aims to examine the relationships between sport self-efficacy, cognitive control, and performance readiness among university athletes. It is hypothesized that self-efficacy will be positively associated with performance readiness, while cognitive interference will be negatively associated with both self-efficacy and performance readiness.

METHOD

Research Design

This study employed a cross-sectional correlational research design to examine the relationships between sport self-efficacy, cognitive control, and perceived performance readiness among university student-athletes. The design was considered appropriate for identifying associations among psychological variables without experimental manipulation.

Participants

The sample consisted of university student-athletes actively engaged in competitive sports at intercollegiate and/or national levels. Participants included both male and female athletes from individual and team sports disciplines. Inclusion criteria required participants to be (i) currently enrolled at a university, (ii) actively competing in organized sport competitions, and (iii) having at least one year of sport experience at competitive level. Participation was voluntary and anonymous.

Data Collection Instruments

Sport Self-Efficacy

Sport self-efficacy was measured using the Sporcu Öz-Yeterlik Ölçeği, developed by Koçak (2020) based on the self-efficacy theory of Bandura (1997). The scale assesses athletes' perceived confidence in their ability to successfully perform sport-specific skills and cope with competitive demands under pressure situations. The scale conceptualizes sport self-efficacy as athletes' belief in their capability to execute technical, tactical, and psychological requirements of sport

performance. Items are rated on a Likert-type scale, with higher scores indicating stronger perceived sport self-efficacy. The original validation study reported satisfactory reliability and validity for athlete populations in Turkey.

Cognitive Control

Cognitive control was assessed using the Attentional Control Scale (ACS) developed by Derryberry and Reed (2002). The Turkish adaptation of the scale was conducted by Yılmaz, Gençöz, and Wells (2008). The scale measures individuals' ability to regulate attention in the presence of internal and external distractions. The ACS consists of dimensions including attentional focusing (maintaining attention on task-relevant stimuli) and attentional shifting (flexible redirection of attention). It also reflects susceptibility to cognitive interference, referring to intrusive thoughts and distractibility that may impair performance. Higher scores indicate better attentional control and lower cognitive interference.

Performance Readiness

Perceived performance readiness was measured using the Zihinsel Hazır Oluş Ölçeği, developed by Aylin Zekioğlu and colleagues (Zekioğlu et al., 2017). The scale evaluates athletes' psychological readiness for sport performance in competitive situations. The construct is conceptualized as a multidimensional structure consisting of cognitive readiness (mental clarity and attentional focus), emotional readiness (anxiety and arousal regulation), and motivational readiness (commitment, willingness, and engagement). Items are rated on a Likert-type scale, with higher scores indicating greater perceived readiness. The original validation study demonstrated acceptable psychometric properties.

Procedure

Data were collected using structured questionnaires administered online and/or in paper-pencil format depending on participant accessibility. Participants were informed about the purpose of the study, confidentiality of responses, and voluntary nature of participation. Informed consent was obtained prior to data collection. Completion of the questionnaire required 10–15 minutes.

Data Analysis

Data were analyzed using statistical software. Descriptive statistics (mean, standard deviation, frequency, and percentage) were calculated to describe participant characteristics and study variables. Pearson correlation analysis was conducted to examine relationships among sport self-efficacy, cognitive control, and performance readiness. Multiple regression analysis was performed to determine the predictive power of sport self-efficacy and cognitive control on performance readiness. Statistical significance was set at $p < .05$.

RESULTS

This section presents the findings regarding the relationships among sport self-efficacy, cognitive control, cognitive interference, and perceived performance readiness in university student-athletes. Descriptive statistics were first calculated to summarize the characteristics of the study variables. Pearson correlation analysis was subsequently conducted to examine the relationships among the variables, followed by multiple regression analysis to determine the extent to which sport self-efficacy, cognitive control, and cognitive interference predicted perceived performance readiness.

Table 1. Descriptive Statistics of Study Variables (N = 214)

Variables	Mean	SD	Min	Max
Sport Self-Efficacy	4.12	0.63	2.10	5.00
Cognitive Control	3.89	0.58	2.20	5.00
Cognitive Interference	2.74	0.71	1.00	**5.00***
Performance Readiness	4.05	0.67	1.90	5.00

Table 1 presents the descriptive statistics of the study variables. Participants reported a mean sport self-efficacy score of 4.12 (SD = 0.63), a mean cognitive control score of 3.89 (SD = 0.58), and a mean perceived performance readiness score of 4.05 (SD = 0.67). The mean score for cognitive interference was 2.74 (SD = 0.71), with higher scores indicating greater distractibility and reduced attentional regulation.

Table 2. Pearson Correlation Matrix

Variables	1	2	3	4
Sport Self-Efficacy	1			
Cognitive Control	.62**	1		
Cognitive Interference	-.48**	-.55**	1	
Performance Readiness	.71**	.58**	-.52	1

**p < .01 (two-tailed).

Table 2 presents the Pearson correlation coefficients among the study variables. Sport self-efficacy was positively correlated with cognitive control (r = .62, p < .01) and perceived performance readiness (r = .71, p < .01), while it was negatively associated with cognitive interference (r = –.48, p < .01). Cognitive control was positively related to performance readiness (r = .58, p < .01) and negatively associated with cognitive interference (r = –.55, p < .01). In addition, cognitive interference demonstrated a moderate negative correlation with perceived performance readiness (r = –.52, p < .01). These findings indicate that higher levels of self-efficacy and attentional control are associated with greater psychological readiness for competition, whereas greater cognitive interference is associated with lower perceived readiness.

Table 3. Multiple Regression Analysis Predicting Performance Readiness

Predictor	B	SE	β	t	p
Constant	0.84	0.21	—	4.00	<.001
Sport Self-Efficacy	0.51	0.06	.49	8.50	<.001
Cognitive Control	0.28	0.07	.25	4.00	<.001
Cognitive Interference	-0.19	0.05	-.21	-3.80	<.001

$R = .78$, $R^2 = .61$, Adjusted $R^2 = .60$, $F(3, 210) = 108.45$, $p < .001$

Table 3 presents the results of the multiple regression analysis predicting perceived performance readiness. The overall regression model was statistically significant, $F(3, 210) = 108.45$, $p < .001$, explaining 61% of the variance in performance readiness ($R^2 = .61$; Adjusted $R^2 = .60$). Sport self-efficacy emerged as the strongest predictor ($\beta = .49$, $p < .001$), indicating that athletes with higher confidence in their sport-specific abilities reported greater readiness for competition. Cognitive control also made a significant positive contribution to the model ($\beta = .25$, $p < .001$), suggesting that stronger attentional regulation was associated with higher performance readiness. Conversely, cognitive interference significantly and negatively predicted performance readiness ($\beta = –.21$, $p < .001$), indicating that increased distractibility and intrusive thoughts were associated with lower levels of perceived readiness for competitive performance.

DISCUSSION

The present study aimed to examine the relationships between sport self-efficacy, cognitive control, and perceived performance readiness among university student-athletes. The findings generally supported the proposed hypotheses and highlighted the important role of psychological factors in athletes' perceived readiness for competition.

The results indicated that sport self-efficacy was positively associated with cognitive control and performance readiness. This finding is consistent with Bandura's (1997) self-efficacy theory, which posits that individuals with stronger efficacy beliefs are more likely to regulate their cognitive processes effectively, persist under pressure, and demonstrate higher levels of performance-related confidence. In the context of sport, athletes with higher self-efficacy are

more likely to perceive competitive situations as controllable rather than threatening, which may enhance their psychological readiness for performance.

Similarly, cognitive control was found to be positively related to performance readiness. This result aligns with attentional control frameworks suggesting that athletes who are better able to regulate attention and suppress irrelevant thoughts are more capable of maintaining focus under pressure (Derryberry & Reed, 2002; Eysenck et al., 2007). In competitive sport environments, where athletes are exposed to high levels of external (e.g., crowd pressure) and internal (e.g., anxiety) distractions, attentional stability appears to be a critical factor in achieving psychological readiness.

In contrast, cognitive interference was negatively associated with both sport self-efficacy and performance readiness. This finding suggests that athletes who experience more intrusive thoughts and difficulties in maintaining attentional focus tend to report lower confidence and reduced psychological preparedness. This result is consistent with previous research indicating that cognitive interference undermines decision-making efficiency and performance consistency in sport settings (Moran, 2012).

Regression analysis further demonstrated that sport self-efficacy was the strongest predictor of performance readiness, followed by cognitive control. This suggests that confidence in one's sport-specific abilities plays a central role in shaping psychological readiness, while attentional regulation processes also contribute significantly. These findings support integrated models of sport performance that emphasize both motivational (self-efficacy) and cognitive (attention control) mechanisms as key determinants of performance outcomes.

From a practical perspective, the findings highlight the importance of psychological skills training in sport settings. Interventions aimed at enhancing athletes' self-efficacy beliefs, such as mastery experiences, goal setting, and positive feedback, may improve performance readiness. Additionally, attentional control training strategies, including mindfulness and concentration exercises, may help reduce cognitive interference and improve focus under competitive pressure.

Despite its contributions, this study has several limitations. The cross-sectional design limits causal interpretations, and the use of self-report measures may introduce response bias. Future research may benefit from longitudinal or experimental designs to better examine causal relationships among these variables.

CONCLUSION

The present study demonstrated that psychological factors play a central role in university student-athletes' perceived performance readiness. In particular, sport self-efficacy emerged as the most influential predictor, highlighting the importance of athletes' confidence in their sport-specific abilities when preparing for competition. Cognitive control also contributed positively to performance readiness, indicating that effective attentional regulation supports psychological preparedness in competitive settings. In contrast, cognitive interference showed a detrimental effect, suggesting that distractibility and intrusive thoughts may hinder athletes' readiness to perform.

Overall, the findings suggest that performance readiness in sport is not solely determined by physical preparation but is strongly influenced by cognitive and motivational psychological processes. These results emphasize the importance of integrated psychological skills training programs that target both self-efficacy enhancement and attentional control development. Such interventions may help athletes optimize their mental readiness and improve overall competitive performance.

Future research is recommended to employ longitudinal and experimental designs to better understand causal relationships among these variables and to examine the effectiveness of psychological interventions in enhancing performance readiness in different sport populations.

REFERENCES

Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York, NY: Freeman.

Derryberry, D., & Reed, M. A. (2002). Anxiety-related attentional biases and their regulation by attentional control. *Journal of Abnormal Psychology, 111*(2), 225–236. https://doi.org/10.1037/0021-843X.111.2.225

Eysenck, M. W., Derakshan, N., Santos, R., & Calvo, M. G. (2007). Anxiety and cognitive performance: Attentional control theory. *Emotion, 7*(2), 336–353. https://doi.org/10.1037/1528-3542.7.2.336

Feltz, D. L., Short, S. E., & Sullivan, P. J. (2008). *Self-efficacy in sport*. Champaign, IL: Human Kinetics.

Gürbüz, B., & Aşçı, F. H. (2008). An investigation of exercise dependence among university students. *Psychology of Sport and Exercise, 9*(6), 899–912. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2007.10.003

Koçak, F. (2020). Sporcu öz-yeterlik ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *[Türk spor bilimleri dergisi – yayın bilgisine göre doğrulanmalıdır]*.

Koruç, Z., & Bayar, P. (2015). Psychological skills and performance in athletes. Journal of Sport Sciences Research.

Moran, A. P. (2012). *Sport and exercise psychology: A critical introduction* (2nd ed.). Routledge.

Vealey, R. S. (1986). Conceptualization of sport-confidence and competitive orientation: Preliminary investigation and instrument development. *Journal of Sport Psychology, 8*(3), 221–246.

Weinberg, R. S., & Gould, D. (2019). *Foundations of sport and exercise psychology* (7th ed.). Human Kinetics.

Yılmaz, A. E., Gençöz, T., & Wells, A. (2008). The psychometric properties of the Attentional Control Scale in Turkish sample. *Cognitive Therapy and Research, 32*, 1–12.

Zekioğlu, A., Tatar, A., Bahadır, E., & Afacan, M. (2017). Zihinsel hazır oluş ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 15*(3), 135–146.

HÂYÂLİN SESİ, HAKİKATİN PERDESİ: KARAGÖZ MUSİKİSİNDE ÇOKLUK–BİRLİK DİYALEKTİĞİ VE AKUSTİK ONTOLOJİ[1]

Hüseyin Cem ESEN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Niğde / Türkiye

Öz: Bu çalışma, Karagöz perdesini işitsel bir kozmoloji modeli olarak ele almaktadır. Araştırmanın temel problemi, oyunun müzikal çeşitliliğinin ontolojik bir parçalanmayı mı yoksa tek bir merkezden yayılan tecelliyi mi temsil ettiği sorusudur. Çalışma, müzikoloji, felsefi hermeneutik ve göstergebilim yöntemlerini bir arada kullanmaktadır. Kavramsal çerçeve iki felsefi damar üzerine inşa edilmiştir: Platon'un mağara alegorisi ile Plotinos ve İbn Arabî'nin Yeni-Platoncu ve tasavvufi varlık öğretileri. Mağara alegorisinin, literatürde göz ardı edilen işitsel boyutu ön plana çıkarılmış; Karagöz oyununun çokluk ile birlik ikiliğinin tam da bu noktada kurulduğu gösterilmiştir. Plotinos'un südur öğretisi ve İbn Arabî'nin tecelli anlayışı, oyundaki müzikal çeşitliliği (kesret) ile hayalînin akustik birliği (vahdet) arasındaki paradoksu çözen felsefi anahtarlar olarak işlev görmektedir. Hermeneutik açıdan müzik bu yapıda bir içerik taşıyıcısı değil, dinleyicinin bilgi düzeyine göre farklı biçimlerde açılan çok katmanlı bir anlama ortamıdır. Çalışmanın temel katkısı, Karagöz'de ontolojinin söylemle değil sesle inşa edildiğini ve Vahdet-i Vücud'un her gösterimde felsefi bir argüman olarak değil, işitsel bir deneyim olarak yeniden gerçekleştirildiğini göstermesidir. Bu yorum, Karagöz'ü yalnızca edebî ya da görsel bir performans sanatı olarak konumlandıran yerleşik okumaların ötesine geçerek onu kendi içinde tutarlı bir ses ve varlık kozmolojisi olarak literatüre sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karagöz Musikisi, Yeni-Platonculuk, Vahdet-i Vücud, Kesret-Vahdet Diyalektiği, Mimesis, Perde Gazeli

GİRİŞ

Karagöz oyunu, Anadolu'da en geç 14. yüzyıldan itibaren izleri sürülebilen ve ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir yanına yayılan geleneksel bir gölge oyunu sanatıdır (And, 1969). Geleneğin kökeniyle ilgili en yaygın rivayetlerden biri Bursa'ya uzanır: Orhangazi döneminin ünlü şakacı çift çifti Hacivat ve Karagöz'ün idam edilmesinin ardından şehrin bir demircisi olan Şeyh Küşteri, kaybettiği dostlarını özlemle anmak için onların deriden kesilmiş tasvirlerini beyaz bir perdeye yansıtmış ve böylece geleneğin ilk temsili gerçekleşmiştir (Kudret, 1968, s. 12). Zaman içinde Karagöz, Osmanlı toplumunun çoğulcu yapısını perdeye taşıyan zengin bir temsil sanatına dönüşmüştür. Çelebi'den Yahudi'ye, Zenne'den Rum'a uzanan geniş bir tipler kadrosu, farklı dilleri, şiveleri ve sosyal kimlikleri tek bir gösterimde bir araya getirmiş; saray çevrelerinden tekke kökenli topluluk gösterimlerine kadar uzanan geniş bir seyirci kitlesine hitap. Bu süreçte oyuna eşlik eden musiki de benzer şekilde çeşitlenmiş; Hacivat'ın semai formundaki açılışından Frenk tipinin polkasına, Sabâ makamındaki bir türküden farklı nağmeli manilere uzanan renkli bir repertuar oluşmuştur (Özen vd., 2025).

Karagöz oyunlarına ilişkin akademik literatür, bu geleneği büyük ölçüde görsel performans sanatı, edebî metin ya da toplumsal hiciv aracı olarak konumlandırmıştır.[2] Bu çerçevede musikinin işlevi,

[1] ORCID NO: 0000-0002-0747-946X

[2] Batılı orientalist Jacob'un (1900) çalışmalarından başlayarak Sevengil'in *Eski Türklerde Dram Sanatı*'na (1959) ve Cevdet Kudret'in üç ciltlik metin derlemesine (1968–1970) uzanan bu çizgide Karagöz, öncelikle bir edebî tür ve dramatik gösteri olarak konumlandırılmıştır. Müzik bu çalışmalarda, ancak dipnot düzeyinde yer bulabilmiştir. Metin And'ın 1969 tarihli *Geleneksel Türk Tiyatrosu* ile 1975 ve 1979'da İngilizce yayımladığı *Karagöz: Turkish Shadow Theatre* adlı çalışmaları, oyunu uluslararası görsel performans sanatı literatürüne taşımıştır. And, sahne tekniği, figür plastisitesi ve dramatik yapıyı derinlemesine incelemiş; ancak müzikal katmanı bağımsız bir analiz nesnesi olarak ele almamıştır. Ünver Oral'ın *Karagözname* (1977), *Karagöz Perde Gazelleri* (1996) ve *Karagöz'de Perde Gazelleri ve Tasavvuf* (2012) adlı eserleri, perde gazellerinin metinsel analizini derinleştirmiştir. Çiğdem Kılıç'ın (2018) tarihli makalesi ise tasavvufi sembolleri göstergebilimsel araçlarla incelemiştir. Bu paradigma en cesur adımları

sahneye eşlik eden tamamlayıcı bir unsur olarak ele alınmış; oyunun derin felsefi boyutlarının birincil taşıyıcısı olabileceği yeterince işlenmemiştir. Öte yandan müzik felsefesi ve estetik alanında ses, bir bilme ve anlama modeli olarak da ele alınmaktadır. *Akustik ontoloji* kavramı bu bağlamda önem kazanmaktadır: bu noktada açığa çıkan ses, varlığın yapısını hem temsil eden hem de üreten bir ortam olarak düşünülebilir (Scruton, 1997; Attali, 2005). Bu perspektiften hareketle müzik, soyut kavramları taşıyan bir araçtan öte, o kavramların bizzat gerçekleştiği ve deneyimlendiği bir varoluş alanına dönüşür.

Bu bildiri, söz konusu boşluktan hareketle şu soruyu sormaktadır: Karagöz perdesindeki müzikal çeşitlilik, ontolojik bir parçalanmayı mı temsil eder; yoksa tek bir merkezden yayılan tecelliyi mi? Başka bir deyişle, oyundaki çok-çeşitli ses dünyası ile bu seslerin tamamını üreten tek bir bedenin yani hayalînin varlığı arasındaki paradoks, felsefi açıdan nasıl okunabilir? Çalışmanın temel argümanı şudur: Karagöz musikisindeki çeşitlilik ve çokluk, Platon'un mağara alegorisindeki yanılsama (mimesis) katmanıyla örtüşen bir işitsel illüzyon sunarken; tüm bu çeşitliliğin tek bir nefesten neşet etmesi, Vahdet-i Vücud'daki "çokluğun içindeki birlik" (vahdet) ilkesinin akustik bir ispatı olarak işlev görebilmektedir. Müzikoloji, semiyotik ve felsefi hermeneutik yöntemlerini bütünleşik bir paradigma içinde kullanan bu çalışma, Karagöz perdesini kendi içinde tutarlı bir ses ve varlık kozmolojisi olarak literatüre sunmayı amaçlamaktadır.

KAVRAMSAL ZEMİN: İKİ MİMARIN BULUŞMASI

Karagöz geleneğinin felsefi altyapısını anlamlandırmak için iki büyük düşünce sisteminin temel şemalarına başvurmak kaçınılmazdır: Platon'un idealar kuramı ve mimesis anlayışı ile Plotinos'tan İbn Arabî'ye uzanan Yeni-Platoncu ve tasavvufi varlık felsefesi. Bu iki sistemin Karagöz'de nasıl kesiştiğini görmek, oyunun müzikal yapısını da yeniden okumayı mümkün kılmaktadır. Chittick'e (1989, s. 3-5) göre İslam mistisizminin temel çerçevesi, varlığın çokluk içindeki birliği üzerine kurulmuştur; bu çerçeve, Karagöz gibi geleneksel performans sanatlarının felsefi içeriğini anlamak için birincil referans noktası işlevi görebilecektir. Wallis (1972), Yeni-Platonculuğun temel katkısını şöyle özetler: "Plotinos, Platon'un statik idealar kuramını, Bir'den çeşitli varoluş katmanlarına doğru işleyen dinamik bir emanasyon şemasına dönüştürmüş; böylece görünen dünyanın her unsuru ilahi kaynağın bir yansıması hâline gelmiştir" (s. 44). Bu dönüşüm, Platon'daki negatif mimesis anlayışını kökten yeniden yorumlar: Artık her gölge yalnızca yanılsama değil, aynı zamanda kaynağına işaret eden bir simgedir. Karagöz'ün perde gazellerindeki "Nakş eden nakkaşı bil, aldanma nakş-ı zâhire" (Oral, 2012, s. 53) dizesi, bu yeniden yorumun özlü ifadesidir: Nakkaş metaforu hem Plotinos'un Bir'ini hem de İbn Arabî'nin Mutlak Varlık anlayışını aynı anda çağrıştırmaktadır.

Platon'un Mağarası ve "İşitsel Yanılsama"

Platon'un *Devlet* diyalogunda (514a–520a) kurgulanan mağara alegorisi, Batı felsefesinin en kalıcı epistemolojik şemalarından biridir. Zincire vurulmuş tutsak insanlar, mağaranın duvarlarına yansıyan gölgeleri gerçek sanmaktadır; bu gölgeler ise gerçek nesnelerin —yani ideaların— ancak üçüncü dereceden bir kopyasıdır. Halliwell (2002, s. 37) bu ilişkiyi şöyle açıklar: "Mimesis, Platon için yalnızca bir sanatsal pratik değil, gerçeklikten uzaklaşmanın ontolojik derecelerini gösteren bir hiyerarşik modeldir; sanat eseri, idealara uzaklığıyla tanımlanır." Karagöz'ün gölge oyunu biçimi bu Platoncu şemayı görsel alanda bilerek kurgulamış gibidir: Deriden kesilen iki boyutlu tasvirler, şem'anın (mum ışığı) aydınlatmasıyla perdeye yansıtılmakta; seyirci gerçeğin gölgesini izlemektedir (And, 1969, s. 5; Oral, 2012, s. 11). Ancak akademik literatürün büyük ölçüde göz ardı ettiği bir ayrıntı, mağara alegorisinin işitsel boyutuna ilişkindir. Platon, *Devlet* 515b'de tutsakların yalnızca gölgeleri değil, gölgelerin seslerini de gerçek sandığını açıkça belirtir:

atmış; ancak müzikal yapıyı bağımsız bir felsefe nesnesi olarak merkeze almamıştır. Özen, İncedere ve Balay'ın 2025 tarihli *Rast Müzikoloji Dergisi* makalesi, yaklaşık 30 oyunda 211 müzikal eseri sistematik olarak ilk kez raporlamıştır. Bu çalışma kritik bir veri tabanı sunmakta; ancak müzikal çeşitliliğin ontolojik anlamını sorgulamak gündemine girmemektedir.

mağaranın yankısı, seslerin gölgelerden geldiği yanılsamasını pekiştirir. Ferrari (2007, s. 212), bu pasajın yorumunda şu tespiti yapar: "Platon'un mağarası, görsel bir yanılsama sahnesi olduğu kadar işitsel bir yanılsama sahnesidir de; sesler ve gölgeler aynı epistemolojik statüde, yani gerçeğin taklitlerinin taklidindedir." İşte Karagöz tam bu noktada önemli bir ayrışma sergiler: Oyundaki çok-seslilik —Çelebi'nin kibar tonu, Tiryaki'nin uyuşuk nefesi, Yahudi'nin şiveli diyalogu, Zenne'nin ince sesi— seyirci tarafından birbirinden bağımsız kaynaklardan geliyormuş gibi algılanır. Bu, "işitsel kesret illüzyonu" olarak adlandırabileceğimiz, Platoncu mimesisin bilinçli biçimde işitsel alana taşınmış hâlidir (Özen vd., 2025, s. 360). Bununla birlikte, iki model arasındaki felsefi fark belirleyici önem taşımaktadır. Platon'un mağarasında tutsaklar yanılsamadan habersizdir; bir dışarı çıkış mümkündür ama tutsak bunu kendi başına gerçekleştiremez. Karagöz perdesinde ise yanılsama bilerek kurgulanmış ve izleyiciyi bir hakikat arayışına yönelten epistemolojik bir araç hâline getirilmiştir (Kılıç, 2018, s. 3). Perde gazellerindeki "Uykudan bîdâr olup fehm eyle aklın var ise / Çeşm-i insâna bu dünyâ oldu gaflet perdesi" (Oral, 2012, s. 47) dizelerinde bu uyanış çağrısı açıkça formüle edilir. Rickles'in (2024, s. 9) genel bir çerçevede dile getirdiği tespitle örtüşür biçimde, müzik burada "aşkın ile içkin arasında bir kanal" işlevi görür: Ses hem yanılsamayı kuran hem de yanılsamadan uyandıran araçtır.

Plotinos'tan İbn Arabî'ye: Emanasyon ve Tecelli

Platon'un mimesis eleştirisi, takipçisi Plotinos'ta (M.S. 204–270) köklü bir dönüşüme uğramıştır. Yeni-Platonculuğun kurucusu Plotinos, *Enneadlar*'ında varlığın Bir'den (*to Hen*) taşarak Akıl (*Nous*) ve Ruh (*Psyche*) katmanlarına yayıldığını, görünen dünyanın bu emanasyon sürecinin en son halkasını oluşturduğunu savunur (Plotinos, *Enneadlar*, V.1–4; Esen, 2022, s. 28–30). Gerson (1994, s. 5–7), bu sürecin temel özelliğini şöyle açıklar: "Plotinos'ta emanasyon, Bir'in iradesine bağlı bilinçli bir eylem değil, mükemmeliyetin doğasından kaynaklanan zorunlu bir taşmadır; Bir, taşmak suretiyle ne eksilir ne de değişir, tıpkı güneşin ışık saçarken kendisini yitirmemesi gibi." Bu benzetme, Karagöz'deki hayalînin tüm sesler ve karakterler aracılığıyla kendini ortaya koymasına ilişkin teolojik yorum için güçlü bir analoji sunar. Platon'dan Plotinos'a geçişte ontolojik bir tersyüz edilme yaşanır: Platon'da mimesis gerçeği gizleyen bir kopyalama iken, Plotinos'ta her varlık —ne kadar tikel ya da kusurlu görünse de— Bir'in yansıması statüsünü korur ve bu yüzden aynı zamanda bir hakikat taşıyıcısıdır. Wallis'in (1972, s. 66) ifadesiyle: "Plotinos için gölge yalnızca yanılsama değil, kaynağına dönen bir yolun başlangıç noktasıdır; çünkü her varlık, nasıl uzak bir yansıma olursa olsun, Bir'den taşan bir parçayı bünyesinde barındırır." Bu ilke, Karagöz'ün "Nakş eden nakkaşı bil" (Oral, 2012, s. 53) şiirsel formülünde somutlaşır: Nakış (gölge, ses, görüntü) bir araçtır; asıl olan ise nakkaştır. Plotinos'un bu metafiziği, *Theologica Aristotelis* adıyla bilinen ve Arapça'ya çevrilen *Enneadlar*'ın son üç bölümü aracılığıyla İslam düşüncesine aktarılmıştır (Wisnovsky, 2003, s. 99-112). Kindî, Fârâbî ve İbn Sinâ bu geleneği İslâmî bir çerçeveye yerleştirirken; nihayetinde büyük mutasavvıflar söz konusu Yeni-Platoncu şemayı tasavvuf kozmolojisine entegre etmiştir (Esen, 2022, s. 22–25; Nasr, 1993, s. 183). Bu dönüşümün en sistematik ifadesi Muhyiddin İbn Arabî'de (1165–1240) karşımıza çıkar. İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*'de varlık anlayışını *vahdet-i vücud* (varlığın birliği) üzerine kurar: Bütün varlıklar Allah'ın bir parçasıdır; görünen dünyanın her çokluk anı, aslında tek bir kaynaktan akan tecellinin —ilahî öz-açılımın— farklı tezahürleridir (İbn Arabî, 2006, s. 48–51; Chittick, 1989, s. 3–6). İbn Arabî'nin *tecelli* kavramı bu bağlamda belirleyicidir. Tecelli, ilahî özün kendi kendini çeşitli isimler ve sûretler aracılığıyla ifşa etmesidir; her tecelli özgün olmakla birlikte tek bir kaynağa işaret eder. Chittick (1989, s. 90–91) bu ilişkiyi şöyle açıklar: "İbn Arabî için kâinattaki her şey, Allah'ın isimlerinin tecellisinden ibarettir; çokluk, tek bir Gerçeklik'in kendini sonsuz biçimlerde göstermesinden başka bir şey değildir." Corbin, aynı olguyu "yaratıcı hayal gücü" (*himme*) kavramı aracılığıyla açımlar: İbn Arabî'nin sisteminde ilahî hayal gücü, kendi görüntülerini varlık sahnesine taşıyan ve bu görüntüler aracılığıyla kendini tanıyan bir güçtür (Akkach,1997, ss. 98-99).

KESRETTEN VAHDETE: KARAGÖZ MUSİKİSİNİN ONTOLOJİK YAPISI

Karagöz oyunları, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok-etnikli dokusunu tek bir perdeye sığdırır: Çelebi, Tiryaki, Zenne, Acem, Yahudi ve Rum gibi birbirinden farklı dil, şive ve sosyal statüye sahip tipler art arda sahneye çıkar. Bu dilsel çeşitlilik doğrudan müzikal bir çeşitliliğe dönüşür; Özen vd.'nin (2025, s. 360) tespitine göre Karagöz repertuarında yaklaşık 30 oyun genelinde 211 ayrı müzikal eser icra edilmektedir. Hacivat'ın saray kültürünü çağrıştıran Yegâh semaisinden Rum tipinin Batı kökenli Polkasına uzanan bu makamsal ve formel genişlik; semai, türkü, gazel ve kantolar arasında kesintisiz akan bir çeşitliliktir (Özen vd., 2025, s. 361–362). Chittick'in (1989, s. 3) İbn Arabî bağlamında ifade ettiği ilkeyle örtüşür biçimde, bu işitsel zenginlik *kesretin* -yani ilahî özden uzaklaşarak çeşitlenmiş görünen dünyanın- işitsel bir haritası olarak okunabilir. Schimmel (1975, s. 178), tasavvuftaki oluş-bozuluş âleminin insan deneyimine en saf yansımasının sesin çoğulluğunda bulunduğunu vurgular; bu perspektiften bakıldığında Karagöz'ün müzikal yapısı, Yeni-Platoncu emanasyonun en alt katmanını -madde dünyasını- işitsel alanda mimesis eder (Kılıç, 2018, s. 8). Oysa bu çok çeşitlilik arz eden kaotik ses yapısı içinde derin bir paradoks saklıdır: Tüm bu sesler -birbirinden ne kadar farklı olursa olsun- tek bir insan bedeninden, hayalînin nefesinden çıkmaktadır. Hayalî perdenin arkasında kalır; varoluşu yalnızca sesiyle tezahür eder. Seyirci sesi duyar ama kaynağını göremez; bu görünmezlik, sesin otoritesini kırmak yerine pekiştirir. Gerson (1994, s. 5), Plotinos'un Bir'ini "hiçbir şeyle doğrudan temas etmeyen, tüm varlıkların yalnızca onun ışığını yansıtabildiği aşkın kaynak" olarak tanımlar; Karagöz'deki hayalî de tam bu rolü üstlenir: Görünmez ama her sesi var eden mutlak bir kaynak konumundadır. Bu paradoksun —perde önündeki çokluğun, perde arkasındaki birliğin— çözümü, Karagöz'ün en özgün felsefi katkısını oluşturur: Müzikal çeşitlilik burada ontolojik bir parçalanmanın değil, birliğin kendi içinden ürettiği çokluğun işaretidir. Chittick'e (1989, s. 90–91) göre İbn Arabî'nin tecelli anlayışında kâinatın çokluğu, Mutlak Varlık'ın kendini sonsuz biçimlerde ifşa etmesinden başka bir şey değildir. Karagöz'de bütün sesler ve makamlar tek bir bedenden kaynaklanmaktadır; bu, işitsel düzlemde vahdet-i vücudun somut bir kanıtı hâline gelir. Oral'ın (2012, s. 77) Kenan Rifâî'den aktardığı üç katmanlı yorum bu durumu özlü biçimde özetler: "Cahiller oyundaki hareketleri gölgeden bilir; ehl-i şuhud oynatandan bilir; ehl-i tarik ise perdenin arkasına girerek tüm suretlerin yok olduğunu görür." Müzik bu hiyerarşinin her katmanında farklı işler: Sıradan seyirciyi eğlendirir, düşüneni düşündürür, hakikate ereni ise vahdetine taşır. Benzer biiçimde Kılıç'ın (2018, s. 8–10) araştırmasının gösterdiği üzere, Bektaşi şairleri tarafından kaleme alınan perde gazelleri büyük çoğunlukla bu sentezin şiirsel ifadesidir; *"Gerçi etfâl-i cihâna türlü sûret gösterir; Nezd-i âriften velî ibret-nümâdır perdemiz"* dizeleri bu sentezi özlü biçimde ortaya koymaktadır. Karagöz perdesi, ilk bakışta yalnızca çeşitli sûretlerin sergilendiği ve oyunların oynandığı sıradan bir gösteri alanı gibi algılanabilir. Oysa asıl hitap ettiği kitle bu yanılsamanın farkında olanlar, yani işin sırrına ermiş ariflerdir. Perde, onlara şunu fısıldar: Gözle görülen her şey bir yansımadan ibarettir; bu yansıma ise gerçek âlemin yani hakikat dünyasının yalnızca bir izdüşümüdür. Seyircinin çokluk olarak algıladığı bütün o sûretler, aslında tek bir kaynaktan neşet etmektedir. Perdenin önündeki bu çoğul görünüm, perdenin ardındaki birliği gizlemekte ama aynı zamanda ona işaret etmektedir. Bu yapı, tasavvuf düşüncesinin özündeki ilkeyle birebir örtüşür: Her şey Bir'den çıkmıştır; çokluk, o Bir'in kendi içindeki zenginliğinin dışa vurumundan başka bir şey değildir. Karagöz perdesi, bu metafizik hakikati sahne diline çeviren bir kozmoloji modeli olarak işlev görür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu bildiri boyunca izlenen argüman, Karagöz'ü salt bir performans sanatı değil, kendi içinde tutarlı bir ses ve varlık kozmolojisi olarak konumlandırmaktadır. Ancak bu kozmolojinin hangi mekanizma aracılığıyla aktarıldığı sorusu, "akustik ontoloji" kavramının tam da merkezini oluşturur: Ontolojik yapı Karagöz'de müzikal biçimde nasıl iletilmektedir?

Batı felsefesi tarihinin büyük bölümünde görme, bilginin ve varlığın ayrıcalıklı duyusu olmuştur; ışık, aydınlanma, görünürlük —bütün bu metaforlar bilginin görsel bir yapıya sahip olduğunu varsayar (Ihde, 1976, s. 14–16). Ancak akustik deneyim, görsel deneyimden köklü biçimde farklı

bir ontolojik yapı sergiler. Işık nesneleri dışarıdan aydınlatır ve aralarındaki mesafeyi saydamlaştırır; oysa ses titreşim yoluyla yayılır, kaynağını çevreler ve dinleyeni içine alır. Bu tespit, Karagöz'ün işitsel yapısını yeniden okumak için kritik bir çerçeve sunar: Seyirci perdenin önünde görsel bir gösteri izlerken, müzik onu çevreleyerek farklı bir algı düzlemine taşır. Görüntü mesafe yaratır; ses ise o mesafeyi kaldırır.

Bu diyalektik ilişkinin birlikte işlemesi, esasında bilginin nasıl aktarıldığı sorusunu da yanıtlar. Hermeneutik açıdan müzik, Karagöz'de bir içerik taşıyıcısı değil, bir anlama ortamıdır. Bu ortam üç katmanda kendini göstermektedir: Birinci katmanda müzik yalnızca eğlendirir; ikinci katmanda düşündürür; üçüncü katmanda ise tüm ses ve sessizlik vahdeti fısıldar. Bu hiyerarşi, İbn Arabî'nin bilgi düzeyleri şemasıyla birebir örtüşmekte ve Karagöz musikisinin hermeneutik katmanlarını felsefi bir zemine oturtmaktadır. Burada ontoloji söylemle değil, sesle inşa edilmektedir. Birlik bir önerme olarak dile getirilmez; hayalînin tek bedeninden çıkan tüm sesler aracılığıyla bizzat gerçekleştirilir. Bu, felsefenin kavramsal ifadeyle aktardığını, sanatın deneyim yoluyla var etmesidir.

KAYNAKÇA

Akkach, S. (1997). The World of Imagination in Ibn 'Arabi's Ontology. *British Journal of Middle Eastern Studies*, *24*(1), 97–113. http://www.jstor.org/stable/195670

And, M. (1969). *Geleneksel Türk tiyatrosu: Kukla, Karagöz, ortaoyunu*. Bilgi.

And, M. (1975). *Karagöz: Turkish shadow theatre*. Dost Yayınları.

Chion, M. (1994). *Audio-vision: Sound on screen* (C. Gorbman, Çev.). Columbia University Press. (Özgün eser 1990 tarihlidir)

Chittick, W. C. (1989). *The Sufi path of knowledge: Ibn al-'Arabi's metaphysics of imagination*. State University of New York Press.

Esen, H. C. (2022). *Yeni Platonculuğun Osmanlı mûsıkî nazariyatı modelleri üzerindeki etkileri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Ferrari, G. R. F. (2007). The three-part soul. İçinde G. R. F. Ferrari (Ed.), *The Cambridge companion to Plato's Republic* (ss. 165–201). Cambridge University Press.

Gerson, L. P. (1994). *Plotinus*. Routledge.

Halliwell, S. (2002). *The aesthetics of mimesis: Ancient texts and modern problems*. Princeton University Press.

Ihde, D. (1976). *Listening and voice: A phenomenology of sound*. Ohio University Press.

İbn Arabî, M. (2006). *Fusûsu'l-hikem* (E. Demirli, Çev.). Kabalcı.

Kılıç, Ç. (2018). Karagöz oyunlarında tasavvuf izleri. *Journal of Strategic and Social Researches / Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *2*(2), 1–20. https://doi.org/10.30692/sisad.441598

Kudret, C. (1968–1970). *Karagöz* (3 cilt). Bilgi.

Nasr, S. H. (1993). *An introduction to Islamic cosmological doctrines*. State University of New York Press.

Oral, Ü. (1977). *Karagözname*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Oral, Ü. (1996). *Karagöz perde gazelleri*. Kültür Bakanlığı.

Oral, Ü. (2012). *Karagöz'de perde gazelleri ve tasavvuf*. Kitabevi.

Özen, E., İncedere, Z. G., & Balay, M. (2025). The evolution and impact of Karagöz plays' sound in early Republican Türkiye: A focus on Hayali Küçük Ali. *Rast Müzikoloji Dergisi*, *13*(3), 355–388. https://doi.org/10.12975/rastmd.20251336

Plotinos. (2015). *Enneadlar* (Z. Ataman, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rickles, D. (2024). *Music, immortality, and the soul* [Preprint]. arXiv. https://arxiv.org/abs/2409.13297

Schimmel, A. (1975). *Mystical dimensions of Islam*. University of North Carolina Press.

Sevengil, R. A. (1959). *Eski Türklerde dram sanatı*. Maarif Basımevi.

Wallis, R. T. (1972). *Neoplatonism*. Duckworth.

Wisnovsky, R. (2003). *Avicenna's metaphysics in context*. Cornell University Press.

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI BAĞLAMINDA YAPTIRIMLARIN SINIRLARI: EKONOMİK BASKIDAN SİYASİ DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİNE[1]

Mervenur COŞKUN[1], Güner ÖZKAN[1]

[1]Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kayseri / Türkiye

Öz: Bu bildiri, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Rusya'ya yöneltilen ekonomik yaptırımları, ekonomik baskı ile siyasi davranış değişikliği arasındaki ayrım üzerinden ele almaktadır. Çalışmanın hareket noktası, yaptırımların hedef ülke ekonomisi üzerinde maliyet yaratmasının tek başına siyasi başarı anlamına gelmediğinin kabulüdür. Bu bağlamda bildiride, Batılı aktörler tarafından uygulanan finansal, ticari, teknolojik ve enerji odaklı yaptırımların Rusya ekonomisi üzerinde baskı oluşturduğu; ancak bu baskının Kremlin'in Ukrayna politikasında beklenen ölçüde bir geri adım sağlayamadığı savunulmaktadır. Nitekim yaptırımların etkinliği yalnızca ekonomik göstergelerle değil, hedef devletin karar alma sürecinde ortaya çıkan değişimle birlikte değerlendirilmelidir. Rusya örneği, yaptırımların kapsamı genişledikçe etkisinin otomatik biçimde artmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Rusya'nın enerji gelirleri, alternatif ticaret ilişkileri, ithal ikameci uygulamaları, finansal uyum mekanizmaları ve Çin ile Hindistan gibi aktörlerle geliştirdiği ekonomik bağlantılar, yaptırımların bir kısmını dengelemesine imkân sağlamıştır. Bunun yanında Ukrayna meselesinin Rusya açısından güvenlik algısı ve Batı ile uzun süreli rekabet içinde anlamlandırılması, ekonomik maliyetlerin siyasi tavize dönüşmesini daha da zorlaştırmıştır. Bildiride ayrıca yaptırımların yalnızca hedef devlet üzerinde değil, yaptırım uygulayan aktörler üzerinde de belirli ekonomik maliyetler doğurabildiği dikkate alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, yaptırım politikasını tek taraflı bir baskı mekanizması olarak değil, karşılıklı bağımlılıkların ve küresel güç ilişkilerinin etkilediği daha karmaşık bir dış politika aracı olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak Rusya'ya yönelik yaptırımların tamamen etkisiz olduğu değil; ekonomik ve diplomatik baskı üretmelerine rağmen, davranış değişikliği yaratma kapasitelerinin sınırlı kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu değerlendirme, yaptırım politikalarının başarısının kapsam ve sertlik kadar hedef devletin direnç kapasitesi, uluslararası sistemdeki alternatif ilişkileri, karşılıklı ekonomik bağımlılıklar ve söz konusu meselenin stratejik önemiyle de bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Yaptırımlar, Rusya-Ukrayna Savaşı, Yaptırım Etkinliği, Rusya Ekonomisi, Siyasi Davranış Değişikliği

GİRİŞ

Rusya'nın 2022 yılında Ukrayna'ya yönelik başlattığı geniş çaplı askeri müdahale, ekonomik yaptırımları uluslararası politikanın yeniden merkezine taşımıştır. Bu süreçte ABD, Avrupa Birliği ve Batılı müttefikler, askeri müdahaleye doğrudan taraf olmadan Rusya'nın savaş kapasitesini sınırlamak, ekonomik kaynaklarını daraltmak ve uluslararası düzeyde siyasi baskı oluşturmak amacıyla çok katmanlı yaptırım paketleri uygulamaya koymuştur. Söz konusu yaptırımlar finansal işlemlerden enerji ticaretine, teknoloji transferinden ulaşım ve savunma sektörlerine kadar geniş bir alana yayılmıştır. Dolayısıyla Rusya örneği, yaptırımların yalnızca ekonomik araçlar olarak değil, aynı zamanda dış politika ve güvenlik siyaseti içinde kullanılan baskı mekanizmaları olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu bildirinin temel amacı, söz konusu yaptırımların Rusya üzerinde yarattığı ekonomik baskıyı reddetmeden, bu baskının neden beklenen siyasi davranış değişikliğine dönüşmediğini tartışmaktır. Başka bir ifadeyle, burada mesele yaptırımların Rus ekonomisinde herhangi bir maliyet yaratıp yaratmadığı değildir. Asıl soru, bu maliyetlerin Kremlin'in Ukrayna politikasını

[1] Bu bildiri, birinci sırada yer alan yazarın Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda hazırlamakta olduğu yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir. ORCID NO: 0009-0006-9406-0443, 0000-0003-1931-5910.

değiştirmeye yetip yetmediğidir. Nitekim yaptırımların başarısını yalnızca hedef ekonomide ortaya çıkan daralma, gelir kaybı veya finansal sıkışma üzerinden değerlendirmek eksik bir sonuca götürebilir. Çünkü ekonomik yaptırımlar, nihai olarak hedef devletin belirli bir siyasi tutumunu değiştirmeyi amaçlayan dış politika araçlarıdır.

Bu çalışma, yüksek lisans tezinden türetilmiş olup tezin genel çerçevesi içinden belirli bir tartışma alanına odaklanmaktadır. Bu nedenle bildiride kapsamlı tarihsel arka plan ya da yaptırımların tüm türleri ayrıntılı biçimde ele alınmayacaktır. Bunun yerine Rusya'ya yönelik yaptırımlar, literatürde sıkça kullanılan "ekonomik baskı" ile "siyasi davranış değişikliği" ayrımı üzerinden değerlendirilecektir. Böyle bir tercih, çalışmanın teorik çerçevesini daha belirgin hale getirmekte ve Rusya örneğine ilişkin tartışmayı daha sınırlı, odaklı ve analitik bir zemine oturtmaktadır.

YAPTIRIM ETKİNLİĞİ TARTIŞMASI

Ekonomik yaptırımların etkinliği, uluslararası ilişkiler literatüründe uzun süredir tartışılan bir konudur. Pape'in klasik eleştirisi bu tartışmada önemli bir başlangıç noktasıdır. Yazara göre ekonomik yaptırımların temel amacı, hedef devlete yalnızca ekonomik zarar vermek değil, onun siyasi davranışını değiştirmektir. Bu nedenle bir yaptırım politikasının başarılı sayılabilmesi için ekonomik maliyet ile siyasi sonuç arasında anlamlı bir bağ kurulması gerekir (Pape, 1997). Bu yaklaşım Rusya örneği bakımından önemlidir; çünkü yaptırımların Rus ekonomisinde baskı yaratması, tek başına yaptırımların siyasi hedeflerine ulaştığı anlamına gelmemektedir.

Benzer biçimde Pala da yaptırımların değerlendirilmesinde "etkinlik" ve "verimlilik" kavramlarının birbirine karıştırılmaması gerektiğini vurgular. Yazar, etkinliği yaptırımların "önceden belirlenen hedeflere ulaşma" kapasitesiyle ilişkilendirirken, verimliliği ortaya çıkan maliyet ile elde edilen fayda arasındaki ilişki olarak ele alır (Pala, 2021, s. 239). Bu ayrım yapılmadığında, hedef ülkede ekonomik zarar oluşması kolayca başarı göstergesi gibi yorumlanabilir. Oysa hedef devlet taviz vermiyor, davranışını değiştirmiyor veya siyasi çizgisini koruyorsa yaptırımların etkinliği sınırlı kalır.

Giumelli'nin Rusya yaptırımlarına ilişkin değerlendirmesi de bu ayrımı güçlendirmektedir. Yazar, yaptırımların "etki", "etkinlik", "başarı" ve "fayda" gibi kavramlarla değerlendirilmesinin aynı anlama gelmediğini belirtmektedir. Bu bağlamda yaptırımların hedef ülkede maddi zarar doğurması, her zaman siyasi kazanım elde edildiği anlamına gelmez (Giumelli, 2024, s. 212). Dolayısıyla yaptırım politikalarını yalnızca "işe yaradı" ya da "işe yaramadı" şeklinde siyah beyaz bir düzlemde okumak yerine, hangi hedef bakımından ne ölçüde sonuç ürettiğine bakmak gerekir. Rusya örneğinde yaptırımların diplomatik ve sembolik etkileri olduğu açıktır; ancak bu etkilerin savaşın gidişatını veya Kremlin'in Ukrayna politikasını belirleyici biçimde değiştirdiğini söylemek oldukça güçtür.

RUSYA ÖRNEĞİNDE YAPTIRIMLARIN KAPSAMI

Rusya'ya yönelik yaptırımların kapsamı özellikle 2022 sonrasında ciddi biçimde genişletilmiştir. Avrupa Birliği'nin 2014'te Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna'nın istikrarsızlaştırılması gerekçesiyle başlattığı kısıtlayıcı tedbirler, 2022'deki geniş çaplı işgalin ardından daha kapsamlı bir yaptırım rejimine dönüşmüştür. Bu dönemde yaptırımlar, Rusya'nın ekonomik temelini zayıflatmayı, kritik teknoloji ve pazarlara erişimini sınırlamayı ve savaş yürütme kapasitesini daraltmayı hedefleyen daha kapsamlı bir çerçevede yürütülmüştür (EU Sanctions Map, 2026). Bu bağlamda çift kullanımlı malların ihracatı, savunma ve havacılık ürünleri, petrol arıtma teknolojileri, finansal işlemler, bankacılık bağlantıları, medya faaliyetleri, ulaştırma hizmetleri ve enerji alanındaki çeşitli işlemler yaptırım kapsamına alınmıştır.

Avrupa Birliği'nin yaptırım paketleri zaman içinde ithalat ve ihracat yasakları, Rus bankalarına yönelik kısıtlamalar, SWIFT erişiminin sınırlandırılması, kömür ve petrol ithalatına ilişkin önlemler, ham petrol ve petrol ürünlerine tavan fiyat uygulamaları, lüks mal ihracatı ve hassas teknolojilerin satışına yönelik yasaklar gibi çok sayıda tedbiri içermiştir (EU Sanctions Map,

2026). Bununla birlikte yaptırımların etkisi yalnızca hedef ülke üzerinden okunmamalıdır. Arık Aybar'ın çalışması bu noktada önemlidir. Yazara göre yaptırımların "ekonomi politik ve makroekonomik etkilerinin güçlü olduğu"; bununla birlikte "hem Avrupa Birliği hem de Rusya için ekonomik kayıplar doğurduğu" görülmektedir (Arık Aybar, 2026, s. 171). Bu nedenle yaptırımların maliyeti tek yönlü olarak değil, karşılıklı bağımlılıklar içinde daha karmaşık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ortaya çıkan bu tablo, yaptırımların Rusya açısından önemsiz olduğu anlamına gelmez. Aksine finansal kısıtlamalar, kritik teknolojilere erişimin sınırlandırılması ve enerji gelirleri üzerindeki baskı, Rus ekonomisinin orta ve uzun vadeli kapasitesini zorlayan unsurlar arasındadır. Dünya Bankası'nın 2026 değerlendirmesinde de Rusya ekonomisinin 2025 yılında görünür bir şekilde yavaşladığı, büyümenin 2024'teki yüzde 4,9 seviyesinden 2025'te yüzde 1'e kadar gerilediği ve petrol-gaz gelirlerindeki düşüşün bütçe gelirlerini olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (World Bank, 2026, ss. 1-2). Ancak hedef ekonomide maliyet oluşması, yaptırımların tek başına siyasi etkinlik yarattığını göstermez. Bu nedenle Rusya örneğinde asıl dikkat edilmesi gereken husus, ekonomik baskının Rusya içinde nasıl yönetildiği ve neden siyasi tavize dönüşmediğidir.

EKONOMİK BASKI VE SİYASİ DAVRANIŞ ARASINDAKİ KOPUKLUK

Rusya'ya yönelik yaptırımların sınırlı siyasi sonuç üretmesinin ilk nedeni, hedef devletin direnç kapasitesiyle ilgilidir. Aslan ve Aslan, Rusya'nın yaptırımlara karşı dayanıklılığını yalnızca iç politikalarla değil, aynı zamanda uluslararası sistemdeki dış faktörlerle de açıklamaktadır. Yazarların çalışmasında Rusya'nın enerji piyasalarındaki konumu, Çin'in Batı karşısında dengeleyici bir aktör olarak yükselişi, Hindistan'ın yaptırımlara tam olarak katılmaması, küresel finansal sistemdeki gri alanlar ve petrol fiyatları gibi unsurlar yaptırımların etkisini sınırlandıran faktörler arasında ele alınmaktadır (Aslan & Aslan, 2024). Nitekim yazarlar, yaptırımların Rusya'ya "önemli ekonomik maliyetler" yüklemesine rağmen, bu faktörlerin yaptırımların "beklenen sonuçları neden sağlamadığını" açıkladığını belirtmektedir. Bu durum, yaptırım rejiminin ekonomik baskı üretmesine rağmen Rusya'yı tam anlamıyla izole etmekte zorlandığını göstermektedir.

İkinci neden, Rusya'nın yaptırımlara karşı geliştirdiği direnç mekanizmaları ve uyum kapasitesidir. Enerji ihracatında Avrupa pazarının daralması, Rusya'yı alternatif pazarlara yöneltmiş; Çin ve Hindistan gibi aktörlerle sürdürülen enerji ve ticaret ilişkileri, yaptırımların yarattığı kaybın bir kısmını dengelemiştir (Aslan & Aslan, 2024). Ancak bu durum, Rusya'nın yaptırımlardan hiç etkilenmediği ya da eski gelir düzeyini bütünüyle koruduğu anlamına gelmemektedir. Buna rağmen söz konusu direnç ve uyum kapasitesi, yaptırımların kısa sürede ani ve belirleyici bir siyasi baskıya dönüşmesini zorlaştırmıştır. van Bergeijk'in değerlendirmesi de bu noktada tamamlayıcıdır. Yazara göre Rusya'nın artan direnç kapasitesi, Putin yönetiminin otoriter niteliği, 2014 sonrasında gelişen karşı-yaptırım tecrübesi ve Avrupa Birliği'nin güçlü ve geniş kapsamlı yaptırımları uygulamadaki sınırlılıkları, akıllı ve hedefli yaptırımların Kremlin'in hedeflerini değiştirme ihtimalini zayıflatmaktadır. Bu nedenle yazar, sermaye mallarına yönelik ambargo ve Rus enerjisine yönelik boykot gibi daha güçlü tedbirlerin ancak inandırıcı biçimde uygulanması halinde Kremlin üzerindeki baskıyı artırabileceğini belirtmektedir (van Bergeijk, 2022, s. 571).

Üçüncü olarak, yaptırımların etkisini değerlendirirken bu etkinin ölçülmesinin güçlükleri de dikkate alınmalıdır. Rusya'nın bazı ekonomik verileri yayımlamayı sınırlaması, özellikle dış ticaret ve rezervler gibi alanlarda yaptırımların gerçek etkisini tam olarak ölçmeyi zorlaştırmıştır. Studzińska, Dunaj ve Pashkov, Rusya'ya yönelik yaptırımların etkisini değerlendirirken güvenilir veri eksikliğinin önemli bir sorun olduğunu belirtmektedir (Studzińska vd., 2024). Bu durum, yaptırımların ekonomik etkisini bütünüyle görünmez kılmaz; ancak etkinlik tartışmasını daha karmaşık hale getirir. Çünkü ekonomik daralma, veri eksikliği, savaş harcamaları, enerji fiyatları, mali teşvikler ve iç politika tercihleri aynı anda devreye girmektedir.

Dördüncü ve daha siyasal neden ise Ukrayna meselesinin Rusya açısından taşıdığı stratejik anlamın önemidir. Yaptırım literatüründe hedef devletin tercihleri, ekonomik baskının siyasi sonuca dönüşüp dönüşmeyeceğini belirleyen temel unsurlardan biri olarak görülür. Lacy ve Niou'nun modelinde dirençli hedef devlet, yaptırım maliyetine katlanmayı, yaptırımı uygulayan tarafın talebine boyun eğmeye tercih edebilir (Lacy & Niou, 2004). Rusya açısından Ukrayna yalnızca bir dış ticaret veya diplomatik pazarlık konusu değildir; güvenlik çevresi, jeopolitik nüfuz alanı ve Batı ile uzun süreli rekabet içinde anlamlandırılan stratejik bir meseledir. Nitekim Mearsheimer, Batı'nın Ukrayna'yı NATO'ya dahil etme ve Rusya'nın yakın çevresinde bir "Batı kalesi" ("Western bulwark") olarak konumlandırma çabasının Moskova tarafından tehdit olarak algılandığını belirtmektedir (Mearsheimer, 2022, s. 13). Bu nedenle ekonomik maliyet yükselse bile Kremlin'in geri adım atması, iç ve dış politik bakımdan daha ağır bir siyasi maliyet doğurabilir.

Bu noktada yaptırımların tamamen etkisiz olduğu sonucuna varmak da doğru değildir. Tsouloufas ve Rochat, Rusya'ya yönelik yaptırımların caydırıcılık, uluslararası sembolizm ve iç kamuoyuna mesaj verme boyutlarında belirli bir etki yarattığını; buna karşılık uyum sağlatma bakımından kısmi, rejimi zayıflatma veya istikrarsızlaştırma bakımından ise sınırlı kaldığını belirtmektedir (Tsouloufas & Rochat, 2023). Bu değerlendirme, Rusya yaptırımlarını tek bir başarı ya da başarısızlık kategorisine sıkıştırmanın doğru olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla yaptırımlar Batı'nın Ukrayna'nın yanında olduğunu göstermiş, Rusya'nın eylemlerini meşru kabul etmediğini ortaya koymuş ve Moskova'ya ekonomik maliyet yüklemiştir. Ancak bu maliyetler, Rusya'nın Ukrayna politikasında temel bir davranış değişikliği üretmeye yetmemiştir.

SONUÇ

Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında uygulanan yaptırımlar, ekonomik ve diplomatik açıdan önemli sonuçlar doğurmuştur. Finansal kısıtlamalar, enerji yaptırımları, teknoloji ambargoları ve dış ticaret sınırlamaları Rusya'nın ekonomik hareket alanını daraltmış; özellikle uzun vadeli büyüme, teknolojiye erişim ve enerji gelirleri üzerinde baskı oluşturmuştur. Bununla birlikte bildirinin genelinde vurgulandığı üzere yaptırımların siyasi etkinliği, ekonomik baskının varlığından ayrı değerlendirilmelidir. Ekonomik maliyetin oluşması, siyasi davranış değişikliğinin kendiliğinden meydana geleceği anlamına gelmemektedir.

Bu bildiride ulaşılan temel sonuç, Rusya'ya yönelik yaptırımların "maliyetsiz" kalmadığı; ancak bu maliyetlerin Kremlin'in Ukrayna politikasında beklenen davranış değişikliğini üretmekte sınırlı kaldığıdır. Ayrıca yaptırımların yalnızca hedef devlet üzerinde değil, yaptırım uygulayan aktörler üzerinde de ekonomik maliyetler doğurduğu görülmektedir. Bu durum, yaptırımların tek yönlü bir baskı aracı olmadığını; karşılıklı ekonomik bağımlılıkların bulunduğu alanlarda uygulayan taraf için de belirli sonuçlar üretebildiğini göstermektedir. Rusya'nın enerji piyasalarındaki konumu, alternatif ticaret ve finans kanalları, Çin ve Hindistan gibi aktörlerle kurduğu ilişkiler, iç uyum politikaları ve Ukrayna meselesine yüklediği stratejik anlam bu sınırlılığı açıklayan başlıca unsurlardır. Bu nedenle Rusya örneği, yaptırım etkinliğinin yalnızca yaptırımların kapsamına veya sertliğine bağlı olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak yaptırımlar, savaş ile doğrudan askeri müdahale arasında kullanılan önemli dış politika araçları olmaya devam etmektedir. Ancak bu araçların başarısı, hedef ülkede ekonomik zarar oluşturmasından çok, bu zararın siyasi karar alma sürecini değiştirip değiştirmediğiyle ölçülmelidir. Rusya örneği, ekonomik baskı ile siyasi davranış değişikliği arasındaki bağın her zaman doğrudan kurulamayacağını ve yaptırım politikalarının hedef devletin direnç kapasitesi, uluslararası sistemdeki alternatif ilişkiler ve yaptırımı uygulayan aktörler açısından doğan maliyetler dikkate alınmadan değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle yaptırım politikaları değerlendirilirken yalnızca yaptırımların kapsamına değil, hedef devletin stratejik önceliklerine ve uluslararası ekonomik bağlamın sağladığı hareket alanına da bakmak gerekir.

KAYNAKÇA

Arık Aybar, Z. D. (2026). AB'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlarının ekonomik etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi, 9*(19), 171-200. https://doi.org/10.55830/tje.1748969

Aslan, M., & Aslan, H. K. (2024). The Russian resilience against sanctions: The roles of proactive policies and external geopolitical factors. *İnsan & Toplum*. https://doi.org/10.12658/M0761

EU Sanctions Map. (2026). *Russia: Restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine* (sectoral restrictive measures). https://www.sanctionsmap.eu/

Giumelli, F. (2024). A comprehensive approach to sanctions effectiveness: Lessons learned from sanctions on Russia. *European Journal on Criminal Policy and Research, 30*, 211-228. https://doi.org/10.1007/s10610-024-09585-x

Lacy, D., & Niou, E. M. S. (2004). A theory of economic sanctions and issue linkage: The roles of preferences, information, and threats. *The Journal of Politics, 66*(1), 25-42.

Mearsheimer, J. J. (2022). The causes and consequences of the Ukraine war. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development, 21*, 12-27.

Pala, T. (2021). The effectiveness of economic sanctions: A literature review. *The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy, 14*(1), 239-258. https://doi.org/10.2478/nispa-2021-0009

Pape, R. A. (1997). Why economic sanctions do not work. *International Security, 22*(2), 90-136.

Studzińska, D., Dunaj, J., & Pashkov, V. (2024). The (in)effectiveness of sanctions: An attempt at evaluating the effectiveness of the sanction policy against Russia. *Journal of Geography, Politics and Society, 14*(1), 14-21. https://doi.org/10.26881/jpgs.2024.1.02

Tsouloufas, G., & Rochat, M. (2023). Revisiting the effectiveness of economic sanctions in the context of Russia's invasion of Ukraine. *Canadian Foreign Policy Journal, 29*(3), 285-300. https://doi.org/10.1080/11926422.2023.2198247

van Bergeijk, P. A. G. (2022). Sanctions against the Russian war on Ukraine: Lessons from history and current prospects. *Journal of World Trade, 56*(4), 571-586. https://doi.org/10.54648/trad2022023

World Bank. (2026). *Macro poverty outlook: Russian Federation* (April 2026). World Bank.

MICHEL DE CERTAU'NUN STRATEJİ VE TAKTİK KURAMLARI BAĞLAMINDA ANITPARK FORUM VE KENT HAKKI SAVUNMASI[1]

Muammer BİLGİÇ[1], Hakan ARIKAN[1]

[1]Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale / Türkiye

Öz: Bu çalışma, 2013 yılında Gezi Parkı eylemleri sürecinde ortaya çıkan ancak zamanla büyük ölçüde sönümlenen park forumlarından farklı olarak, Ankara Çankaya'da on yılı aşkın süredir sürekliliğini koruyan Anıtpark Forum'un kent hakkı mücadelesini Michel de Certeau'nun strateji ve taktik kuramları çerçevesinde incelemektedir. Kentsel toplumsal hareketler kapsamında değerlendirilebilecek olan Anıtpark Forum, kent hakkı savunusunu yalnızca protestolarla değil; bilgiyi örgütleyerek, kentlilerin farkındalığını artırarak, müzakere ve hukuk süreçlerini işleterek ve egemen stratejiler karşısında zayıfın sanatını temsil eden yaratıcı taktikler geliştirerek sürdürmektedir. Çalışma, Anıtpark Forum'un yıllar içinde geliştirdiği taktiklerin sınırlı bir analizini sunarken, forumun belirli dönemlerde ortaya çıkan geçici bir protesto pratiği olmanın ötesinde, kolektif öğrenme, demokratik katılım ve müşterek yaşamın sürekliliğini sağlayan alternatif bir kamusal alan deneyimi ürettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent Sosyolojisi, Anıtpark Forum, Kent Hakkı, Kentsel Toplumsal Hareketler, Strateji, Taktik

GİRİŞ

Gündelik yaşam, sosyal, ekonomik, kültürel ve sembolik ilişkilerden oluşan; ilk bakışta görünmeyen ancak dönüştürücü bir potansiyele sahip karmaşık bir alandır (Akış, 2017). Tabi gruplar, egemenin dayattığı düzenlemeleri bütünüyle ortadan kaldırmasalar da geliştirdikleri taktiklerle bu düzenlemeleri dönüştürebilmekte ve yönlerini değiştirebilmektedirler (Lefebvre, 2007). Bu mücadelenin en görünür mekânı ise kenttir. Kent yalnızca fiziksel bir çevre değil, aynı zamanda güç mücadelelerinin, kimlik üretiminin ve gündelik yaşam pratiklerinin yeniden üretildiği dinamik bir alandır (Akış, 2017).

Michel de Certeau, gündelik yaşamı egemen ile tabi olanlar arasındaki sürekli mücadelenin yaşandığı bir alan olarak değerlendirir. Egemen stratejiler aracılığıyla denetim kurmaya çalışırken, sıradan insanlar geliştirdikleri yaratıcı taktiklerle kendilerine hareket alanı açarlar (De Certeau, 2009).

Bu çalışma, Ankara Çankaya'da faaliyet gösteren Anıtpark Forum'un 2013 yılından günümüze kadar sürdürdüğü kent hakkı mücadelesini Michel de Certeau'nun strateji ve taktik kuramları çerçevesinde incelemektedir. Çalışmada forumun katılımcı profillerinden ziyade, gündelik yaşam içinde geliştirdiği taktiklere odaklanılmıştır. Araştırma verileri forumun sosyal medya paylaşımlarından, basın haberlerinden, yapılandırılmamış görüşmelerden ve gözlemlerden elde edilmiştir.

Gezi Parkı sonrasında kurulan park forumlarının büyük bölümü zamanla sönümlenirken, Anıtpark Forum'un on yılı aşkın süredir faaliyetlerini sürdürmesi ve kente ilişkin karar alma süreçlerinde etkisini koruyabilmesi çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu yönüyle Forum, gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla kent hakkını savunan özgün bir sivil mücadele örneği olarak değerlendirilmektedir.

[1] Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Hakan ARIKAN danışmanlığında yürütülmekte olan "Kent Hakkı Savunması: Ankara Anıtpark Forum Örneklemi" başlıklı tezden üretilmiştir. ORCID NO: 0009-0007-1375-3131, 0000-0001-7036-561X

MICHEL DE CERTEAU'NUN STRATEJİ VE TAKTİK KURAMLARI

Michel de Certeau'ya Genel Bakış

Makro sosyolojik yaklaşımlar toplumsal yapıyı ve kurumları merkeze alırken bireyi çoğu zaman edilgen bir unsur olarak değerlendirir. Buna karşılık Michel de Certeau, gündelik yaşamı bireylerin egemen düzen karşısında yaratıcı müdahalelerde bulundukları bir alan olarak ele alır. Ona göre birey, kendisine dayatılan düzenin tamamen dışında hareket edemese de, bu düzen içinde geliştirdiği taktiklerle yeni hareket alanları oluşturabilir (De Certeau, 2009).

Bu yaklaşımıyla De Certeau, Michel Foucault'nun disipliner iktidar anlayışından ayrılır. Foucault modern toplumda gözetim ve disiplin mekanizmalarını vurgularken, De Certeau insanların gündelik yaşamda geliştirdikleri taktiklerle egemen stratejileri aşındırabildiklerini savunur. Bu nedenle gündelik yaşam, yalnızca tahakkümün değil, aynı zamanda direnişin de üretildiği bir alandır.

De Certeau, Carl von Clausewitz'in strateji ve taktik ayrımını gündelik yaşama uyarlayarak stratejiyi iktidar sahiplerinin, taktiği ise güç ilişkilerinde dezavantajlı konumdakilerin eylem biçimi olarak tanımlar. Taktikler egemen düzeni bütünüyle ortadan kaldırmasa da onun mutlaklığını zayıflatarak yeni hareket alanları oluşturur.

Strateji

De Certeau'ya göre strateji, belirli bir iktidar odağının kendi mekânına dayanarak geliştirdiği planlama ve yönetim biçimidir. Devlet kurumları, belediyeler ve diğer egemen aktörler kent planları, imar kararları, ulaşım politikaları ve kamusal alan düzenlemeleri aracılığıyla kenti ve toplumsal yaşamı biçimlendirmeye çalışırlar. Strateji, sahip olduğu kurumsal güç sayesinde geleceği planlayabilir, bilgi üretebilir ve denetim mekanizmaları kurabilir.

Taktik

Taktik, kendine ait bir mekâna sahip olmayanların, stratejinin belirlediği koşullar içinde geliştirdikleri eylem biçimidir. Fırsatları değerlendirir, zamanlamaya dayanır ve değişen koşullara uyum sağlar. De Certeau'ya göre sıradan insanlar gündelik yaşam pratikleriyle egemen düzeni yalnızca tüketmez, yeniden üretir ve dönüştürürler. Bu nedenle kent, planlayıcıların tasarladığı bir mekân olmanın ötesinde, kullanıcıların gündelik pratikleriyle sürekli yeniden üretilen bir mücadele alanıdır.

Zayıfın Sanatı

De Certeau'nun en önemli kavramlarından biri "taktik zayıfın sanatıdır" ifadesidir. Güç sahibi olmayan bireyler, egemenin kurallarını doğrudan değiştiremeseler de mizah, ironi ve yaratıcı kullanım biçimleriyle bu kuralları dönüştürebilirler. Bu nedenle direniş yalnızca kitlesel eylemlerle değil, gündelik yaşam içinde geliştirilen küçük müdahalelerle de gerçekleşir. Kent ise bu müdahalelerin en görünür olduğu mekândır.

Metis

De Certeau, gündelik yaşamı sıradan insanların pratikleri üzerinden okumayı önerir. Görünürde pasif kabul edilen bireyler, egemen düzen içinde esnek ve yaratıcı davranış biçimleri geliştirirler. Bu beceri, kurnazlık, sezgi ve pratik zekâyı ifade eden metis kavramıyla açıklanabilir ve taktiklerin başarısının temelini oluşturur.

Mekân

De Certeau'ya göre mekân, yalnızca fiziksel bir çevre değil, toplumsal ilişkilerin ve güç mücadelelerinin üretildiği dinamik bir alandır. Egemen güçler mekânı planlama ve denetim yoluyla biçimlendirirken, kent sakinleri gündelik yaşam pratikleriyle onu sürekli yeniden üretir. Bu nedenle kent, stratejiler ile taktiklerin karşılaştığı temel mücadele alanıdır.

ANITPARK FORUM

Anıtpark Forum / Oluşum

2013 yılında Gezi Parkı eylemleriyle başlayan süreç, birçok katılımcı açısından yalnızca bir protesto hareketi değil; kent hakkı, katılımcı demokrasi ve kamusal alanın yeniden düşünülmesine yönelik bir toplumsal talebin ifadesi olmuştur (Kahya, Sezer & Sallan Gül, 2015). Gezi sonrasında birçok kentte park forumları kurulmuş, ancak bunların büyük bölümü zamanla sönümlenmiş veya mahalle ölçeğine çekilmiştir.

Anıtpark Forum ise bu süreçte Ankara Çankaya'da ortaya çıkmış ve on yılı aşkın süredir kesintisiz faaliyetlerini sürdürebilmiştir. Forum katılımcıları Gezi öncesinde de kent hakkı ve çevre mücadelelerinde yer almış, Gezi sonrasında ise Anıtpark'ta düzenli olarak bir araya gelerek kentsel karar alma süreçlerine müdahil olabilecek taktikler geliştirmiştir. Bu yönüyle Anıtpark Forum, sürekliliği ve kent politikalarına müdahale kapasitesi bakımından diğer park forumlarından ayrışmaktadır.

Anıtpark Forum / Yapı ve İşleyiş

Anıtpark Forum, farklı mahallelerden gelen katılımcıların oluşturduğu, hiyerarşik olmayan ve gönüllülük esasına dayanan açık bir oluşumdur. Başkanlık, üyelik, aidat, bütçe veya resmî bir örgütlenme yapısı bulunmamaktadır. Toplantılar herkese açık olup kararlar oy birliğiyle alınmakta, görevler gönüllülük temelinde paylaşılmaktadır.

Forum, yaz aylarında Anıtpark'ta, diğer dönemlerde ise uygun kapalı veya çevrim içi ortamlarda faaliyetlerini sürdürmektedir. Kurumsal bir mekâna sahip olmaması, De Certeau'nun taktik kavramsallaştırmasıyla uyumlu olarak Forum'un esnek ve yatay bir örgütlenme anlayışıyla kent hakkı mücadelesini sürdürmesine olanak sağlamaktadır.

Anıtpark Forum / Taktikler

De Certeau'ya (2009, s. 55) göre taktik, zayıf olanın uygun zamanı değerlendirerek farklı unsurları bir araya getirme becerisidir. Anıtpark Forum da sınırlı katılımcı sayısına rağmen siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, basın ve uzmanlarla iş birliği kurarak kent politikalarına müdahil olmaktadır.

Forumun temel taktiklerinden biri, kente ilişkin müdahalelere uygulama aşamasına gelmeden müdahale etmektir. Bu amaçla projeler incelenmekte, teknik ve hukuki bilgi notları hazırlanarak ilgili karar vericilerle paylaşılmaktadır. Bunun yanında kenti yürüyerek deneyimleyen katılımcılar, gündelik yaşamda ortaya çıkan değişimleri erken fark ederek alternatif bilgi üretimine katkı sağlamaktadır.

Forum ayrıca mizah ve ironiyi etkili bir mücadele aracı olarak kullanmaktadır. Oran'daki heyelan bölgesinde açılan dava sonrasında kullanılan "Yürütmeyi Durdurdular, İstersen Kayabilirsin!" pankartı, De Certeau'nun "zayıfın sanatı" olarak tanımladığı taktiklere örnek oluşturmaktadır.

Anıtpark Forum / Operasyonlar

Anıtpark Forum, kent mekânını korumaya ve kentlilerin farkındalığını artırmaya yönelik faaliyetlerini yetkili kurumlarla görüşmeler, sosyal medya çalışmaları, kamuoyu oluşturma ve hukuki girişimler aracılığıyla yürütmektedir.

Bu kapsamda Kuğulu Park'taki budama uygulamalarını kamuoyuna duyurmuş; Güvenpark'taki mekânsal kayıpları görünür kılmış; Kurtuluş Metro İstasyonu'ndaki "genel ahlak" anonsuna karşı eylem düzenlemiş ve 1 Mayıs etkinliklerine katılım sağlamıştır. Ayrıca Atatürk Orman Çiftliği'ne yapay köy yapılması, Anıtkabir çevresindeki yapılaşma, ODTÜ Ormanı'nın parçalanması ve Ankara içme suyuna Kızılırmak suyunun karıştırılması gibi uygulamalara karşı bilgi üretmiş, hukuki süreçlere katkı sunmuş ve kamuoyu oluşturmuştur. Bunun yanında sandık güvenliği, bisiklet ulaşımı ve yayalaştırma çalışmalarını da desteklemiştir.

Bu faaliyetler, De Certeau'nun tanımladığı anlamda egemen stratejiyi doğrudan ortadan kaldırmaktan çok, onun işleyişini sınırlayan ve dönüştüren taktiksel müdahaleler olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Michel de Certeau, gündelik yaşamı egemen stratejiler ile sıradan insanların taktiklerinin karşılaştığı dinamik bir mücadele alanı olarak değerlendirmektedir. Bu çalışma, Anıtpark Forum'un on yılı aşkın süredir sürdürdüğü kent hakkı mücadelesinin, bu kuramsal çerçeve içerisinde anlamlı bir örnek oluşturduğunu göstermektedir.

Forum, kurumsal bir örgütlenmeye, bütçeye ya da resmî bir mekâna sahip olmamasına rağmen bilgi üretimi, hukuki girişimler, kamuoyu oluşturma, müzakere ve dayanışma ağları aracılığıyla kentsel karar alma süreçlerine müdahil olabilmektedir. Böylece kent hakkı mücadelesini yalnızca protesto eylemleriyle değil, gündelik yaşam içinde geliştirilen yaratıcı taktiklerle sürdürmektedir.

Anıtpark Forum örneği, kent hakkı mücadelesinin sürekliliğinin yalnızca örgütsel kapasiteye değil; katılımcıların gündelik yaşam içerisinde ürettikleri taktiklere, esnek örgütlenme biçimlerine ve kolektif öğrenme süreçlerine de bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Forum, De Certeau'nun "zayıfın sanatı" olarak tanımladığı taktiklerin güncel kent mücadelelerindeki karşılığını gösteren önemli bir örnek niteliğindedir.

KAYNAKÇA

Akış, T. (2017). Gündelik Hayat ve Kentsel Mekân: Yüksel Yaya Bölgesinde Yürümek. İçinde G. A. Sargın (Edt.), *Ankara'nın Kamusal Yüzleri, Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler* (ss. 77-118). İstanbul: İletişim Yayınları

Anadolu Ajansı. (2020). *Tartışmaların odağındaki 'Gezi Parkı'nda ne olmuştu?* https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tartismalarin-odagindaki-gezi-parkinda-ne-olmustu/1739319

Arpacı, M., & Bakioğlu, A. (2023). Madunların Kültürel Eylem ve Beden Politikası: Taktik, Karnaval ve İhlal. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, *35*, 63-85

Aytuğ, E. (2023). Michel de Certeau'nun "taktikler ve stratejiler" kavramsallaştırması bağlamında Sabiha Çimen'in "hafız: Kuran'ın muhafızları" adlı belgesel fotoğraf çalışmasının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32*(3), 78-95.

Birgün Gazetesi. (2011, 01, 02). *Ezilenlerin Taktikleri*. https://www.birgun.net/makale/ezilenlerin-taktikleri-11332

Clausewitz, C. von. (2015), *Savaş Üzerine* (Çev: S. Koçak). İstanbul: Doruk Yayınları

De Certeau, M. (1990). *L'invention du quotidien-1*. Arts de faire. Paris: Gallimard.

De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi-I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları* (Çev: L. Arslan Özcan). Ankara: Dost Kitabevi.

Ergenç, C., & Çelik, Ö. (2018). Gezi Sonrası Mahalleye Çekilmek: Ankara'da Mahalle Forumları Pratiği. *İktisat Dergisi*, *539*, 81-95

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Yayınları.

Giard, L. (2008). Bir Araştırmanın Hikâyesi. İçinde M. De Certeau (Edt.), *Gündelik Hayatın Keşfi-I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları* (Çev. L. Arslan Özcan). Ankara: Dost Kitabevi.

Gökalp-Yılmaz, G. (2017). Gündelik Hayat Sosyolojisinden Kente ve Kültüre Bakmak; Certeau'cu Bir Taktik Alanı Olarak Kent. İçinde C. Ergun & S. Öğrekçi (Edt.), *Sosyal Bilimlerde Kültür Tartışmaları* (ss. 64-78). İstanbul: Gece.

Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin Durumu: Kültürel değişimin kökenleri* (Çev: S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.

Kahya, N. Ö., Sezer, M., & Sallan Gül, S. (2015). Eylemcilerin Gözünden Bir Sosyal Hareket ve Kent Hakkı Talebi Olarak Taksim Gezi Parkı Eylemleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(22), 1-28.

Kentel, F. (2011, Kasım). Modernite, gündelik hayat ve yeni sosyal hareketler. *Altüst Dergi, 3*, 11-17.

Kentel, F., & Deniz, Ç. A. (2016). De Certau: Operasyonlar, Strateji, Taktik ve Kent. *Tarih Okulu Dergisi*, *9*(25), 747-761.

Kentel, F., Ahıska, M., & Genç, F. (2007). *Algılar ve Zihniyet Yapıları; Milletin Bölünmez Bütünlüğü, Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilikler*. İstanbul: TESEV Yayınları

Kızılay, Ş. E. (2011, Mayıs). Küreselleşme, madun kamusallığı ve taktikler; Afyon Çavuşbaşı mahallesi örneği. *İdealkent Dergisi*, *3*, 93-129.

Köse, H. (2004). *Bourdieu Medyaya Karşı*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.

Lefebvre, H. (2007) *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (Çev: I. Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.

Marshall, G. (2020). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev: O. Akınbay & D. Kömürcü). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

Öncü, A., & Weyland, P. (2007). Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri. İçinde *Mekân, Kültür, İktidar, Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Özinanır. C. I. (2013). Gezi Direnişi'nden Forumlara: Saatlerin Ayarını Bozan Politikanın Dönüşü. *Mülkiye Dergisi, 37*(3), 183-200.

Sabuktay, A. (2008). Kızılay'da Gündelik Hayat ve Yönetim, *Mülkiye Dergisi*, *32*(261), 161-173.

Scott, J. C. (1995). *Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar* (Çev: A. Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tarih Kooperatifi. (t.y.). Metis: Bilgeliğin Yunan Tanrıçası. https://historycooperative-org.translate.goog/metis-greek-goddess-of-wisdom/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc

Ulusoy, M. D. (2017). Post-Yapısalcılık: Michel Focault ve Jacqus Derrida. İçinde A. Görgün Baran & S. Suğur (Edt.), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (ss. 128-149). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Walsh, F. D. (2014). Yapı, faillik. İçinde C. Jenks (Edt.), *Temel Sosyolojik Dikotomiler* (Çev: İ. Çapcıoğlu) (ss. 23-59). Ankara: Atıf Yayınları.

BÜYÜKŞEHİRLER İÇİN AKILLI ŞEHİR ENDEKSİ GELİŞTİRİLMESİ[1]

Osmanemir MESUT[1], Bilge Kağan ÖZBAY[1]

[1]Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Denizli / Türkiye

Öz: Hızlı kentleşme süreci, büyükşehirlerin yalnızca nüfus ve altyapı göstergeleriyle değil; dijital altyapı, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik kapasite, güvenlik, mobilite, yaşam kalitesi, insan sermayesi, enerji ve yönetişim gibi çok boyutlu alanlar üzerinden izlenmesini gerekli kılmaktadır. Türkiye'de mevcut akıllı şehir değerlendirmelerinin önemli bir bölümü sınırlı gösterge setlerine veya şehirler arası ayrıntılı karşılaştırmayı güçleştiren nitel sınıflamalara dayanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki 30 büyükşehir için nicel, karşılaştırılabilir, güncellenebilir ve tema düzeyinde ayrıştırılabilir bir Akıllı Şehir Endeksi geliştirmektir. Çalışmada öncelikle ulusal politika belgeleri, SCALA çerçevesi, Türkiye Şehir Endeksi yaklaşımı ve uluslararası şehir endeksleri incelenmiş; bu doğrultuda Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Çevre, Ekonomi, Enerji, Güvenlik, İnsan, Mobilite, Yaşam ve Yönetişim olmak üzere dokuz tema belirlenmiştir. Bu temalar altında toplam 85 gösterge kullanılmıştır. Veriler TÜİK, BTK, EPDK, T.C. Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, YÖK, YSK, Göç İdaresi Başkanlığı, büyükşehir belediyeleri, faaliyet raporları, açık veri platformları ve açık çevrimiçi kaynaklardan derlenmiştir. Farklı ölçü birimlerine ve performans yönlerine sahip göstergeler fayda ve maliyet yönlü olarak sınıflandırılmış; ardından 0-100 aralığında karşılaştırılabilir skorlara dönüştürülmüştür. Tema skorları normalize edilmiş gösterge skorlarının aritmetik ortalamasıyla hesaplanmış, genel endeks ise dokuz temanın eşit ağırlıkla birleştirilmesiyle elde edilmiştir. Eşit ağırlıklı ana endeksin yöntemsel dayanıklılığını sınamak amacıyla Entropy ve CRITIC temelli alternatif ağırlıklandırma, PCA temelli karşılaştırmalı endeks ve TOPSIS, VIKOR, WASPAS yöntemlerine dayalı sıralama kararlılığı kontrolleri uygulanmıştır. Bulgular, eşit ağırlıklı ana endekste İstanbul'un 68,89 puanla ilk sırada yer aldığını; Ankara'nın 57,35 ve İzmir'in 54,39 puanla onu izlediğini göstermektedir. Denizli 48,12 puanla orta-yüksek performans grubunda yer almıştır. Genel endeks ortalaması 43,70 olarak hesaplanmış; tema ortalamaları bakımından Çevre teması 69,68 ile en güçlü alan, Enerji teması ise 19,36 ile gelişime en açık boyut olarak belirlenmiştir. Alternatif ağırlıklandırma ve çok kriterli karar verme yöntemleri, üst ve alt performans gruplarının büyük ölçüde korunduğunu; sıralama değişkenliğinin daha çok orta performans bandındaki şehirlerde yoğunlaştığını göstermiştir. Sonuç olarak çalışma, Türkiye'deki büyükşehirlerin akıllı şehir performansını nicel ve karşılaştırılabilir biçimde değerlendiren; tema bazında güçlü ve zayıf yönleri görünür kılan; yerel yönetimlerin stratejik planlama, kaynak tahsisi ve veri temelli karar alma süreçlerine katkı sağlayabilecek bütüncül bir ölçüm çerçevesi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Şehir Endeksi, Büyükşehirler, Sürdürülebilir Kentleşme, Bileşik Endeks, Veri Temelli Karar Alma

GİRİŞ

Dünya genelinde hızlanan kentleşme süreci, şehirlerin yalnızca nüfus, altyapı ve temel hizmet sunumu bakımından değil; sürdürülebilirlik, dijital dönüşüm, ekonomik rekabetçilik, yaşam kalitesi ve yönetişim kapasitesi açısından da yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü projeksiyonlarına göre 2050 yılında dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisinin kentsel alanlarda yaşayacağı öngörülmektedir (UNDESA, 2019). Kentsel nüfustaki artış; enerji, ulaşım, çevre, güvenlik, sağlık ve sosyal hizmetler üzerinde baskı oluşturmakta, şehirlerin karşılaştığı sorunların veriye dayalı, sürdürülebilir ve bütünleşik politika mekanizmalarıyla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

[1] Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2024/1 dönemi kapsamında 1919B012411942 proje numarası ile desteklenmiştir. ORCID NO: 0009-0003-2861-2519, 0000-0002-1602-028X

Akıllı şehir yaklaşımı, kentleşmenin ortaya çıkardığı bu sorunlara çözüm üretmeyi amaçlayan çok boyutlu bir kentsel gelişme paradigmasıdır. Başlangıçta bilgi ve iletişim teknolojilerinin kentsel hizmetlerde kullanılmasıyla ilişkilendirilen kavram, zamanla ekonomik, toplumsal, çevresel ve kurumsal boyutları da kapsayan bütüncül bir yapıya dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler, akıllı ve sürdürülebilir şehirleri; bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak kentsel hizmetlerin etkinliğini ve rekabet gücünü artıran, aynı zamanda mevcut ve gelecek nesillerin ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel ihtiyaçlarını gözeten şehirler olarak tanımlamaktadır (United Nations, 2016). Dolayısıyla bir şehrin akıllılık düzeyi yalnızca teknolojik altyapısıyla değil, teknolojinin sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesine sağladığı katkıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Akıllı şehirlerin çok boyutlu yapısına ilişkin temel çalışmalardan biri Giffinger vd. (2007) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada akıllı şehir performansı ekonomi, insan, yönetişim, mobilite, çevre ve yaşam olmak üzere altı boyutta ele alınmıştır. Caragliu, Del Bo ve Nijkamp (2011), akıllı şehir kapasitesinin fiziksel ve dijital altyapının yanı sıra insan sermayesi, sosyal sermaye, katılımcı yönetişim ve sürdürülebilir ekonomik büyümeye bağlı olduğunu belirtmiştir. Yigitcanlar ve Lee (2014) ise teknolojik yeniliklerin çevresel sürdürülebilirlik, erişilebilirlik ve yaşam kalitesiyle bütünleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu yaklaşımlar, akıllı şehir performansının tekil göstergeler yerine farklı kentsel alanları kapsayan bileşik ölçüm araçlarıyla değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu doğrultuda literatürde şehirlerin akıllılık, sürdürülebilirlik ve rekabet gücü bakımından karşılaştırılmasına yönelik çeşitli endeksler geliştirilmiştir. *Smart Cities Ranking of European Medium-Sized Cities* şehirleri ekonomi, insan, yönetişim, mobilite, çevre ve yaşam boyutlarında değerlendirirken, *Global Power City Index* ekonomi, araştırma-geliştirme, kültürel etkileşim, yaşanabilirlik, çevre ve erişilebilirlik boyutlarını kullanmaktadır (Giffinger vd., 2007; The Mori Memorial Foundation, 2023). *Global Cities Index* ekonomik kapasite, beşerî sermaye, yaşam kalitesi, çevre ve yönetişime; *IMD Smart City Index* ise teknoloji, fiziksel yapı ve vatandaş algılarına odaklanmaktadır (IMD, 2024; Oxford Economics, 2024). *Sustainable Cities Index* çevresel, toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirlik arasındaki dengeyi esas almaktadır (Arcadis, 2022). Bu çalışmalar, farklı temalara ait göstergelerin ortak bir yapıda birleştirildiği bileşik endeks yaklaşımının şehir performansının ölçülmesinde yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bileşik endekslerin oluşturulmasında farklı ölçü birimlerine ve performans yönlerine sahip göstergelerin normalleştirilmesi, ağırlıklandırılması ve toplulaştırılması önemli yöntemsel tercihlerdir. OECD/JRC (2008), bileşik göstergelerin geliştirilmesinde kavramsal çerçeve, gösterge seçimi, veri kalitesi, normalizasyon, ağırlıklandırma, toplulaştırma ve duyarlılık analizlerini temel aşamalar olarak tanımlamaktadır. Buna göre bir endeksin güvenilirliği yalnızca gösterge kapsamına değil, kullanılan verilerin doğrulanabilirliğine ve elde edilen sonuçların farklı yöntemsel tercihler karşısındaki kararlılığına da bağlıdır.

Türkiye'de akıllı şehir yaklaşımı; ulusal strateji belgeleri, Akıllı Şehirler Portalı, Akıllı Şehirler Kapasite Değerlendirme Modeli ve Türkiye Şehir Endeksi gibi çalışmalarla kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Akıllı Şehirler Portalı'nda çevre, ulaşım, enerji, yönetişim, insan, güvenlik, bilgi teknolojileri ve afet yönetimi gibi farklı bileşenlere yer verilmektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024). Bununla birlikte, Türkiye'de büyükşehirlerin akıllı şehir performansını karşılaştırılabilir nicel skorlarla ölçen ve tema düzeyinde ayrıştıran çalışmalar sınırlıdır. Mevcut uygulamalarda sonuçların çoğunlukla kategoriler veya renk grupları biçiminde sunulması, şehirler arasındaki performans farklılıklarının ve güçlü ya da gelişime açık alanların ayrıntılı biçimde izlenmesini güçleştirmektedir. Ayrıca normalizasyon ve ağırlıklandırma tercihlerinin şehir sıralamaları üzerindeki etkisi çoğu çalışmada yeterince sınanmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki 30 büyükşehrin akıllı şehir performansını ölçen, karşılaştırılabilir ve çok boyutlu bir Akıllı Şehir Endeksi geliştirmektir. Bu amaçla Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Çevre, Ekonomi, Enerji, Güvenlik, İnsan, Mobilite, Yaşam ve Yönetişim olmak üzere dokuz tema altında toplam 85 gösterge kullanılmıştır. Büyükşehirlerin genel ve tema bazlı

performansları hesaplanmış; eşit ağırlıklı ana endeks sonuçları Entropy, CRITIC, PCA ve çok kriterli karar verme yöntemleriyle karşılaştırılarak sıralamaların yöntemsel kararlılığı değerlendirilmiştir. Geliştirilen endeksin, büyükşehirlerin güçlü ve gelişime açık yönlerinin belirlenmesine ve yerel yönetimlerin stratejik planlama ile kaynak tahsisi süreçlerine veri temelli katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

VERİ VE YÖNTEM

Araştırmanın Kapsamı ve Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye'de büyükşehir belediyesi statüsüne sahip 30 ilin akıllı şehir performansı incelenmiştir. Veri seti, şehirlerin teknolojik, ekonomik, çevresel, toplumsal ve kurumsal kapasitelerini birlikte değerlendirmek amacıyla oluşturulan 85 göstergeden oluşmaktadır. Göstergeler; Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), Çevre, Ekonomi, Enerji, Güvenlik, İnsan, Mobilite, Yaşam ve Yönetişim olmak üzere dokuz tema altında toplanmıştır.

Gösterge seçiminde temsil gücü, veri erişilebilirliği, şehirler arası karşılaştırılabilirlik ve veri güvenilirliği temel kriterler olarak benimsenmiştir. Veriler başta TÜİK, BTK, EPDK, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, YÖK ve YSK olmak üzere resmî kurumlardan; ayrıca belediye raporları ve açık veri platformlarından elde edilmiştir.

Tablo 1. Akıllı Şehir Endeksinin Tema Yapısı

Tema	Gösterge sayısı
Bilgi ve İletişim Teknolojileri	8
Çevre	8
Ekonomi	10
Enerji	7
Güvenlik	7
İnsan	12
Mobilite	9
Yaşam	19
Yönetişim	5

Veriler standartlaştırılmış, farklı yıllara ait gözlemler için mümkün olan en güncel ortak dönem tercih edilmiştir. Eksik veriler doğrudan doldurulmamış, mümkün olduğunda alternatif kaynaklar veya vekil göstergeler kullanılmıştır. Sonuçta 30×85 boyutunda analiz matrisi elde edilmiştir:

$$[X = [x_{ij}], \qquad i = 1,2,\dots,30; \quad j = 1,2,\dots,85]$$

Burada x_{ij}, (i).büyükşehrin (j).göstergeye ilişkin ham değerini göstermektedir.

Gösterge Yönlerinin Belirlenmesi ve Normalizasyon

Göstergeler fayda (yüksek değer iyi) ve maliyet (düşük değer iyi) olarak ayrılmıştır. Karşılaştırılabilirlik için min–maks yöntemiyle 0–100 aralığına dönüştürülmüştür:

$$\left[r_{ij}^{+} = 100 \times \frac{x_{ij} - \min(x_j)}{\max(x_j) - \min(x_j)}\right]$$

Maliyet yönlü göstergeler için ise Eşitlik (2) kullanılmıştır:

$$\left[r_{ij}^{-} = 100 \times \frac{\max(x_j) - x_{ij}}{\max(x_j) - \min(x_j)}\right]$$

Tema Skorlarının ve Ana Endeksin Hesaplanması,

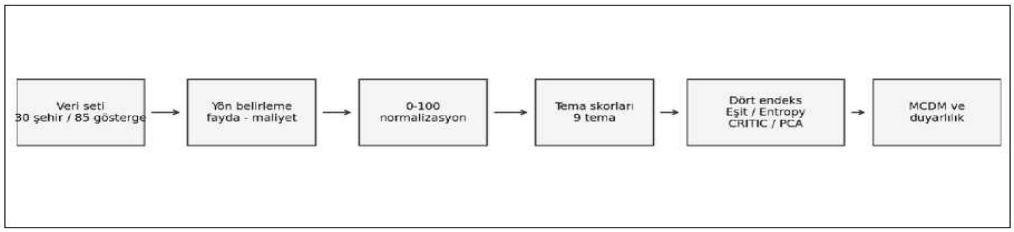
Önce tema skorları hesaplanmıştır:

$$T_{ik} = \frac{1}{m_k} \sum_{j \backslash ink} r_{ij}$$

Ardından dokuz tema eşit ağırlıkla birleştirilerek genel endeks elde edilmiştir:

$$\left[A_i = \frac{1}{9} \sum_{k=1}^{9} T_{ik} \right]$$

Bu yaklaşım, herhangi bir temanın diğerlerine göre aşırı ağırlık kazanmasını engellemektedir.

Şekil 1. Süreç Özeti:

Alternatif Ağırlıklandırma

Sonuçların sağlamlığını test etmek amacıyla Entropy ve CRITIC yöntemleri uygulanmıştır. Her iki yöntemde ağırlıklar tema bazında hesaplanmıştır.

- **Entropy:** Göstergelerin şehirler arası farklılaşmasına göre ağırlık verir.
- **CRITIC:** Değişkenlik ve korelasyonu birlikte dikkate alır.

Tema skorları şu şekilde hesaplanmıştır:

$$\left[T_{ik} = \sum w_j \, r_{ij} \right]$$

Kararlılık Analizi

Tema skorları kullanılarak PCA, TOPSIS, VIKOR ve WASPAS yöntemleri uygulanmıştır. Amaç yeni bir endeks üretmek değil, ana sıralamanın yöntem değişimine karşı ne kadar stabil olduğunu test etmektir.

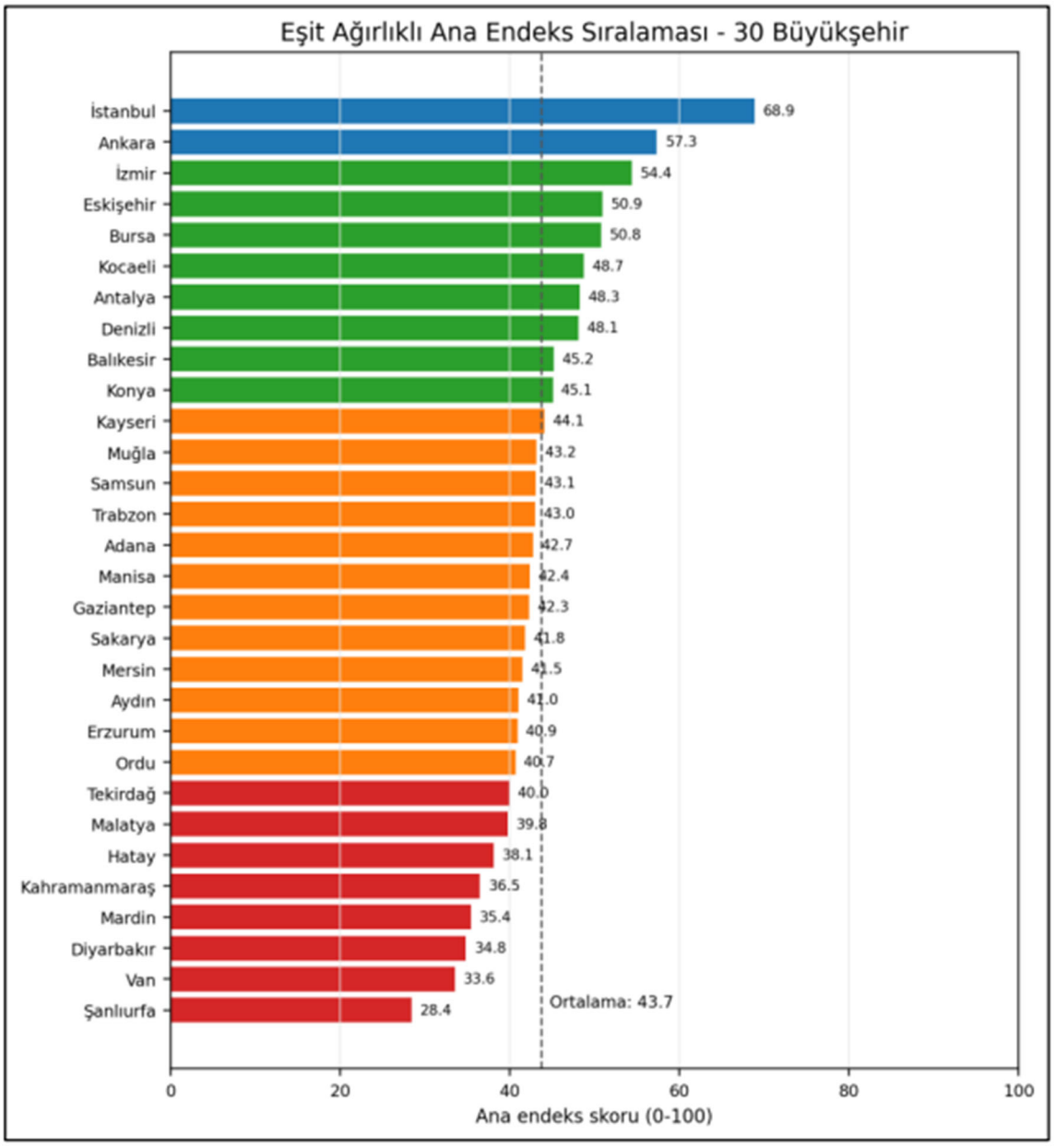
Tablo 2. Kullanılan Yöntemler (Özet)

Yöntem	Amaç
Eşit ağırlık	Ana endeks
Entropy	Bilgi temelli ağırlık
CRITIC	Varyans + korelasyon
PCA	Ortak yapı analizi
TOPSIS	İdeal çözüme yakınlık
VIKOR	Uzlaşık çözüm
WASPAS	Hibrit sıralama

BULGULAR

Genel Akıllı Şehir Endeksi Sonuçları

Dokuz tema skorunun eşit ağırlıkla birleştirilmesi sonucunda Türkiye'deki 30 büyükşehir için genel Akıllı Şehir Endeksi hesaplanmıştır. Şekil 2'de sunulan sıralamaya göre İstanbul 68,89 puanla ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'u 57,35 puanla Ankara ve 54,39 puanla İzmir izlemektedir. Buna karşılık Diyarbakır, Van ve Şanlıurfa sıralamanın son bölümünde yer almış; Şanlıurfa 28,42 puanla en düşük endeks skoruna sahip büyükşehir olmuştur.

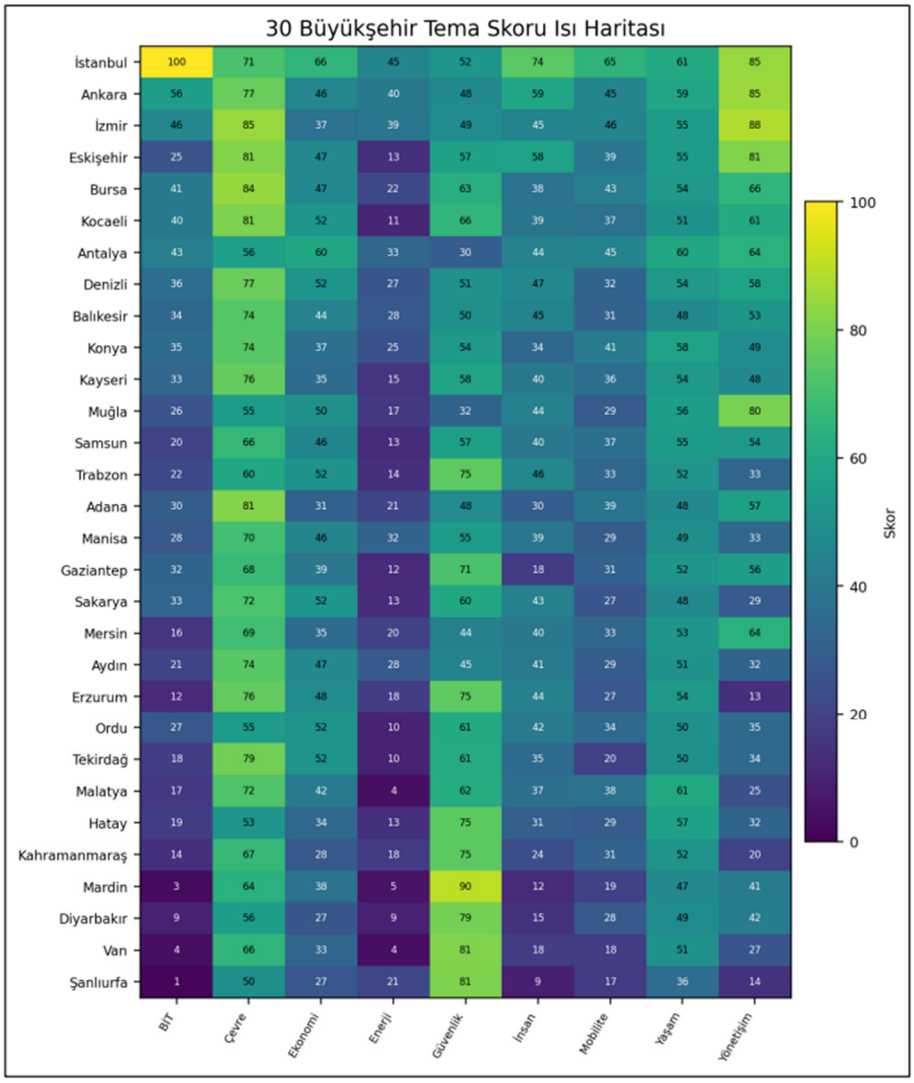

Şekil 2. Ana Endeks Sıralaması – 30 Büyükşehir

Üst sıralardaki şehirlerin BİT, ekonomi, insan, mobilite ve yönetişim gibi birden fazla temada görece yüksek performans göstermeleri genel endeks skorlarını artırmıştır. Alt sıralardaki şehirlerde ise özellikle dijital altyapı, enerji, beşerî sermaye ve mobilite alanlarındaki düşük skorların birikimli biçimde genel performansı sınırlandırdığı görülmektedir. Bu sonuç, akıllı şehir performansında tek bir alandaki başarının yeterli olmadığını ve temalar arasında dengeli bir gelişimin gerekli olduğunu göstermektedir.

Tema Bazlı Performanslar

Tema skorları incelendiğinde büyükşehirlerin en yüksek ortalama performansı Çevre temasında gösterdiği görülmektedir. Çevre temasının ortalaması 69,68, Güvenlik temasının ortalaması ise 60,14 olarak hesaplanmıştır. En düşük tema ortalaması 19,36 ile Enerji alanında elde edilmiş; BİT temasının ortalaması da 28,13 ile düşük düzeyde kalmıştır. Bu bulgular, temel çevre ve güvenlik hizmetlerinde görece güçlü bir yapı bulunmasına rağmen enerji dönüşümü ve dijital altyapının büyükşehirler açısından önemli gelişim alanları olduğunu göstermektedir.

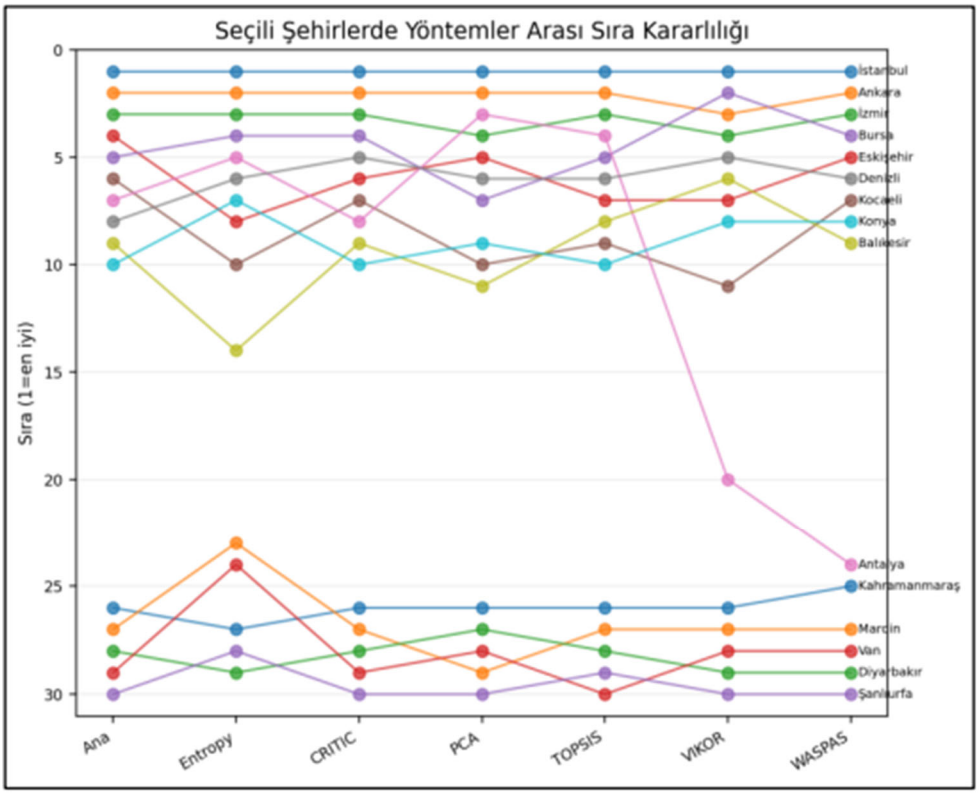
Şekil 3. 30 Büyükşehir Tema Skoru Isı Haritası

Şekil 3, şehirlerin genel endeks sıralamasının arkasında farklı tema bileşimlerinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bazı şehirler belirli temalarda yüksek performans gösterirken diğer temalarda daha düşük skorlar alabilmektedir. Örneğin güvenlik alanında güçlü olan bazı şehirlerin BİT, insan, mobilite veya yönetişim temalarında düşük performans göstermeleri genel sıralamadaki konumlarını sınırlandırmıştır. Dolayısıyla genel endeks, şehirlerin yalnızca belirli alanlardaki üstünlüğünü değil, dokuz tema arasındaki performans dengesini de yansıtmaktadır.

Şehirler arasındaki farklılaşma özellikle BİT ve Yönetişim temalarında belirgindir. Bu durum; dijital erişim, açık veri uygulamaları, belediyelerin akıllı şehir yapılanmaları ve katılımcı yönetim kapasitesinin büyükşehirler arasında homojen biçimde gelişmediğine işaret etmektedir. Enerji temasındaki genel düşük performans ise yenilenebilir enerji üretimi ve elektrikli araç şarj altyapısı gibi alanların yalnızca alt sıralardaki şehirler için değil, büyükşehirlerin geneli için ortak bir politika alanı olduğunu göstermektedir.

Sıralama Kararlılığı

Eşit ağırlıklı ana endeks sonuçları Entropy, CRITIC ve PCA temelli alternatif endeksler ile TOPSIS, VIKOR ve WASPAS yöntemlerinden elde edilen sıralamalarla karşılaştırılmıştır. İstanbul ve Ankara farklı yöntemlerde üst sıralardaki konumlarını korumuş; İzmir de genel olarak üst performans grubu içerisinde yer almıştır. Benzer şekilde alt performans grubundaki şehirlerin konumları yöntem değişikliklerinden sınırlı ölçüde etkilenmiştir.

Şekil 4. Seçili Şehirlerde Yöntemler Arası Sıra Kararlılığı

Şekil 4'te üst ve alt performans gruplarındaki şehirlerin sıralarının farklı yöntemlerde büyük ölçüde korunduğu, daha belirgin değişikliklerin ise orta performans grubunda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum, orta sıralardaki şehirlerin endeks skorlarının birbirine yakın olması ve tema ağırlıklarındaki değişikliklere daha duyarlı performans yapıları göstermesiyle açıklanabilir.

Alternatif yöntemlerin benzer üst ve alt performans grupları üretmesi, ana endeks sonuçlarının yalnızca eşit ağırlıklandırma varsayımına bağlı olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte orta grupta görülen sıra değişiklikleri nedeniyle sonuçların kesin sıra değerlerinden çok, şehirlerin performans grupları ve tema profilleri üzerinden değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

TARTIŞMA

Elde edilen bulgular, Türkiye'deki büyükşehirlerin akıllı şehir performansının yalnızca teknolojik altyapıyla açıklanamayacağını; çevre, ekonomi, insan, mobilite, yaşam ve yönetişim gibi boyutların birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Üst sıralarda yer alan şehirlerin birden fazla temada dengeli performans sergilemesi, akıllı şehir kapasitesinde bütüncül gelişimin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Çevre ve güvenlik temalarında görece yüksek, enerji ve BİT temalarında ise düşük ortalamaların elde edilmesi, büyükşehirlerin temel hizmet sunumunda belirli bir kapasiteye ulaşmasına karşın dijital dönüşüm ve enerji altyapısında önemli gelişim alanlarının bulunduğunu göstermektedir. Özellikle BİT ve yönetişim temalarındaki yüksek farklılaşma, belediyelerin dijital erişim, açık veri, katılımcılık ve kurumsal yapılanma düzeylerinin şehirler arasında homojen olmadığını ortaya koymaktadır.

Alternatif ağırlıklandırma ve sıralama yöntemlerinde üst ve alt performans gruplarının büyük ölçüde korunması, geliştirilen endeksin temel sonuçlarının yöntemsel tercihlere karşı kararlı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte orta sıralardaki değişimler, şehirlerin kesin sıra değerlerinden çok tema profilleri ve performans grupları üzerinden değerlendirilmesinin daha uygun olacağını düşündürmektedir.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışmada Türkiye'deki 30 büyükşehrin akıllı şehir performansı, dokuz tema ve 85 gösterge üzerinden değerlendirilmiştir. Bulgular, şehirler arasında özellikle BİT, enerji ve yönetişim alanlarında belirgin farklılıklar bulunduğunu; üst sıralardaki şehirlerin ise birden fazla temada dengeli performans sergilediğini göstermektedir. Alternatif yöntemlerden elde edilen benzer sonuçlar, endeksin genel sıralama yapısının yöntemsel olarak kararlı olduğunu ortaya koymuştur.

Bu doğrultuda büyükşehirlerin özellikle dijital altyapı, yenilenebilir enerji, açık veri, katılımcı yönetişim ve beşerî sermaye alanlarına yönelik yatırımlarını artırması önerilmektedir. Ayrıca endeksin düzenli aralıklarla güncellenmesi, şehirlerin zaman içindeki gelişiminin izlenmesine ve kaynakların ihtiyaç duyulan alanlara yönlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arcadis. (2022). *The Arcadis sustainable cities index 2022*.

Caragliu, A., Del Bo, C., & Nijkamp, P. (2011). Smart cities in Europe. *Journal of Urban Technology, 18*(2), 65–82. https://doi.org/10.1080/10630732.2011.601117

Giffinger, R., Fertner, C., Kramar, H., Kalasek, R., Pichler-Milanović, N., & Meijers, E. (2007). *Smart cities: Ranking of European medium-sized cities*. Vienna University of Technology.

IMD Business School. (2024). *IMD smart city index report 2024*.

Institute for Urban Strategies, The Mori Memorial Foundation. (2023). *Global power city index 2023: Summary*.

Organisation for Economic Co-operation and Development, & European Commission, Joint Research Centre. (2008). *Handbook on constructing composite indicators: Methodology and user guide*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264043466-en

Oxford Economics. (2024). *Global cities index 2024*.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). *Akıllı şehir bileşenleri*. Akıllı Şehirler Portalı.

United Nations. (2016). *Smart sustainable cities: An integrated approach to urban development*. International Telecommunication Union.

United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2019). *World urbanization prospects: The 2018 revision*. United Nations.

Yigitcanlar, T., & Lee, S. H. (2014). Korean ubiquitous-eco-city: A smart-sustainable urban form or a branding hoax? *Technological Forecasting and Social Change, 89*, 100–114. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2013.08.034

ULUSLARARASILAŞMA SÜRECİNDE BİLGİ, DENEYİM VE AĞ İLİŞKİLERİNİN ROLÜ: UPPSALA TEORİSİ BAĞLAMINDA KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME VE IKEA VAKA ANALİZİ[1]

Perihan CİHANER[1], Hilal KARAKAŞ[1], Gaye ÖZKASAP[2]

[1]İstanbul Kent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Programı, İstanbul / Türkiye

[2]İstanbul Kent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul / Türkiye

Öz: Uppsala Teorisi, işletmelerin uluslararası pazarlara nasıl açıldığını açıklayan en önemli uluslararasılaşma modellerinden biridir. Jan Johanson ve Jan-Erik Vahlne tarafından 1977 yılında geliştirilen teoriye göre firmalar, yabancı pazarlara büyük ve ani yatırımlar yerine, bilgi ve deneyim kazandıkça artan bağlılık düzeyleriyle aşamalı olarak girer. . Firmaların yabancı pazarlara girişini; bilgi eksikliği, belirsizlik ve öğrenme süreçleri çerçevesinde açıklayan, zaman içinde gelişen evrimsel bir uluslararasılaşma yaklaşımıdır. Modelin temelinde, uluslararasılaşmanın tek seferlik bir karar değil, sürekli öğrenmeye dayalı bir süreç olduğu anlayışı yer alır. Teoriye göre firmalar başlangıçta bilgi eksikliği ve belirsizlik nedeniyle psikolojik olarak kendilerine yakın pazarlara yönelir. Deneyim kazandıkça risk algısı azalır, pazara ilişkin bilgi artar ve daha uzak, karmaşık pazarlara açılmaları kolaylaşır. Bu süreç genellikle dolaylı ihracat, doğrudan ihracat, yerel temsilcilik açılması ve doğrudan yabancı yatırım şeklinde ilerler. Böylece bilgi, yatırım ve pazara bağlılık birbirini besleyen dinamik bir döngü oluşturur. 2009 yılında güncellenen modelde, uluslararasılaşma sürecinde yalnızca firma deneyiminin değil, tedarikçiler, müşteriler ve iş ortaklarıyla kurulan ağ ilişkilerinin de önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu sayede firmaların bilgiye daha hızlı ulaşabildiği ve uluslararası pazarlara daha düşük riskle açılabildiği belirtilmiştir. Uppsala Teorisi özellikle KOBİ'lerin ve geleneksel üretim işletmelerinin uluslararası büyümesini açıklamada başarılıdır. Arçelik, Vestel, LC Waikiki ve IKEA gibi şirketlerin önce yakın pazarlara girip zamanla küresel ölçekte büyümesi bu modele örnek gösterilebilir. Ancak dijitalleşme ve "born global" işletmelerin yaygınlaşması, teorinin aşamalı ilerleme varsayımını kısmen yetersiz bırakmaktadır. Buna rağmen Uppsala Teorisi, uluslararasılaşma sürecini anlamada günümüzde de temel ve etkili bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Diğer teorilerle birlikte kullanıldığında kapsamlı ve gerçekçi analiz imkânı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uppsala Teorisi, Uluslararası Pazarlama, Üretim, Yabancı Yatırım, Yabancı Döngü, Bilgi, Deneyim

GİRİŞ

Uluslararasılaşma, işletmelerin faaliyet alanlarını ulusal sınırların ötesine taşıyarak farklı ülkelerde üretim, pazarlama, yatırım ve ticari faaliyetlerde bulunmalarını ifade eden stratejik bir büyüme süreci olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde teknolojik gelişmeler, küresel rekabetin yoğunlaşması, iletişim maliyetlerinin azalması ve ticaretin serbestleşmesi, işletmeleri uluslararası pazarlarda faaliyet göstermeye yönlendiren temel unsurlar arasında yer aldığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte işletmelerin yabancı pazarlara giriş süreci her zaman aynı biçimde gerçekleşmediği görülmektedir. Bazı işletmeler kısa sürede birçok ülkede faaliyet göstermeyi tercih ederken, bazıları ise riskleri azaltmak amacıyla daha kontrollü ve aşamalı bir uluslararasılaşma stratejisi izlemektedir. Bu farklılıkların açıklanmasına yönelik geliştirilen teoriler içerisinde Uppsala Uluslararasılaşma Teorisi, özellikle öğrenme temelli yaklaşımı ve davranışsal bakış açısıyla uluslararası işletmecilik literatüründe önemli bir yere sahiptir.

Uppsala Teorisi, işletmelerin uluslararasılaşmasını yalnızca ekonomik rasyonalite ile açıklamamakta; bunun yanında bilgi eksikliği, deneyim, öğrenme, belirsizlik ve risk gibi davranışsal faktörleri de sürecin merkezine yerleştirmektedir. Teoriye göre işletmeler yabancı pazarlara ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadıkları için yüksek riskli yatırımlardan kaçınmakta, bunun yerine zaman içerisinde deneyim kazanarak uluslararası faaliyetlerini genişletmektedir. Bu nedenle uluslararasılaşma, tek seferlik bir yatırım kararı değil, işletmenin her aşamada yeni

[1] ORCID NO: 0009-0001-0842-927X, 0000-0001-8103-8796, 0000-0002-4518-5024

bilgiler elde ettiği, bu bilgileri örgütsel öğrenmeye dönüştürdüğü ve buna bağlı olarak kaynak tahsisini artırdığı dinamik bir gelişim süreci olarak değerlendirilmektedir (Dıvrık & Baykal, 2022).

Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler açısından değerlendirildiğinde Uppsala Teorisi, uluslararası pazarlara giriş davranışlarını açıklamada oldukça başarılı bir çerçeve sunmaktadır. Sınırlı finansal kaynaklara sahip işletmeler, yabancı pazarlarda karşılaşabilecekleri ekonomik, kültürel ve hukuki belirsizlikleri azaltabilmek amacıyla öncelikle kendilerine psikolojik olarak yakın pazarlara yönelmekte, elde ettikleri deneyim doğrultusunda daha uzak ve karmaşık pazarlarda faaliyet göstermeye başlamaktadır. Böylece öğrenme süreci ile yatırım kararları arasında karşılıklı bir etkileşim oluşmakta ve işletmenin uluslararasılaşma düzeyi zaman içerisinde artmaktadır (Karadağ, 2018).

Her ne kadar küreselleşme ve dijitalleşme süreçleri, işletmelerin uluslararası pazarlara erişimini geçmiş dönemlere göre önemli ölçüde kolaylaştırmış olsa da belirsizlik, kültürel farklılıklar ve yabancı pazarlarda bilgi eksikliği günümüzde de önemini korumaktadır. Bu nedenle Uppsala Teorisi, günümüz uluslararası işletmecilik literatüründe temel referans modellerden biri olmayı sürdürmektedir. Özellikle öğrenme, deneyim ve örgütsel bilgi birikiminin uluslararası başarı üzerindeki etkisini açıklaması bakımından teori, yalnızca tarihsel bir yaklaşım değil, aynı zamanda çağdaş uluslararasılaşma araştırmalarında da sıklıkla başvurulan kavramsal bir çerçeve niteliği taşımaktadır (Sarrafoğlu, 2025).

UPPSALA TEORİSİNİN TANIMI

Uppsala Uluslararasılaşma Teorisi, işletmelerin yabancı pazarlara giriş biçimlerini açıklamak amacıyla geliştirilen davranışsal uluslararasılaşma modellerinin en önemlilerinden biridir. Teori, işletmelerin uluslararası pazarlara büyük ölçekli ve ani yatırımlarla değil, bilgi ve deneyim düzeyleri arttıkça aşamalı biçimde yöneldiklerini ileri sürmektedir. Bu yaklaşımın temelinde, yabancı pazarlara ilişkin bilgi eksikliğinin işletmeler açısından önemli bir belirsizlik kaynağı olduğu düşüncesi yer almaktadır. Dolayısıyla işletmeler, başlangıçta düşük maliyetli ve düşük riskli faaliyetlerle uluslararası pazarlara giriş yapmakta, zaman içerisinde edindikleri deneyim doğrultusunda daha yüksek bağlılık gerektiren yatırım biçimlerine yönelmektedir (Yücel & Çemberci, 2025).

Teorinin en önemli varsayımlarından biri, uluslararasılaşmanın doğrusal bir büyüme stratejisi değil, sürekli öğrenmeye dayalı evrimsel bir süreç olduğudur. İşletmeler yabancı pazarlarda faaliyet gösterdikçe yalnızca ekonomik bilgi edinmemekte; aynı zamanda müşteri davranışları, kültürel değerler, hukuki düzenlemeler, rekabet yapısı ve iş yapma biçimleri hakkında da önemli deneyimler kazanmaktadır. Bu deneyimler işletmenin örgütsel hafızasına aktarılmakta ve sonraki yatırım kararlarının temelini oluşturmaktadır. Böylece öğrenme, uluslararasılaşmanın hem başlangıç noktası hem de sürdürülebilirliğini sağlayan temel mekanizma hâline gelmektedir.

Teori, işletmelerin uluslararası pazarlarda başarı elde edebilmesi için sabırlı ve sistematik bir büyüme stratejisi izlemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yönüyle Uppsala yaklaşımı, özellikle sınırlı kaynaklara sahip işletmeler açısından riskleri azaltan ve sürdürülebilir büyümeyi destekleyen önemli bir stratejik yönetim modeli olarak değerlendirilmektedir (Koçak, 2019).

UPPSALA TEORİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Uppsala Teorisi'nin temelleri, 1950'li ve 1970'li yıllar arasında İsveç'te faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin uluslararasılaşma davranışlarının incelenmesine dayanmaktadır. Bu dönemde gerçekleştirilen araştırmalar, İsveçli firmaların yabancı pazarlara giriş sürecinde benzer davranış kalıpları sergilediğini ortaya koymuştur. İşletmeler önce komşu ülkelere ihracat yapmakta, daha sonra bu pazarlarda deneyim kazandıkça faaliyetlerini genişletmekte ve nihayetinde doğrudan yabancı yatırımlara yönelmektedir. Araştırmacılar bu ortak davranış biçiminin tesadüfi olmadığını, işletmelerin belirsizliği azaltmaya yönelik bilinçli bir strateji izlediklerini belirlemişlerdir (Yücel & Çemberci, 2025).

Bu gözlemler doğrultusunda Jan Johanson ve Jan-Erik Vahlne tarafından 1977 yılında geliştirilen Uppsala Modeli, uluslararası işletmecilik alanında yeni bir paradigma oluşturmuştur. Araştırmacılar, işletmelerin uluslararasılaşma sürecini açıklarken bilgi eksikliği ve deneyim kavramlarını merkeze yerleştirmiştir. Modelde pazar bilgisi ve pazara bağlılık durum değişkenleri olarak tanımlanırken, yatırım kararları ve mevcut faaliyetler değişim değişkenleri olarak ele alınmıştır. Bu iki değişken grubu arasındaki sürekli etkileşim, işletmelerin her yeni faaliyet sonucunda daha fazla bilgi edinmesini ve buna bağlı olarak daha yüksek düzeyde yatırım yapmasını sağlamaktadır. Böylece uluslararasılaşma, birbirini besleyen öğrenme ve yatırım döngüsü şeklinde açıklanmaktadır.

1980'li ve 1990'lı yıllarda Uppsala Modeli, uluslararası işletmecilik literatürünün en fazla kabul gören teorilerinden biri hâline gelmektedir. Bu dönemde yapılan çalışmalar, işletmelerin uluslararasılaşma sürecinde ihracattan başlayarak temsilcilik, ortak girişim ve doğrudan yabancı yatırım gibi giderek daha yüksek bağlılık gerektiren faaliyetlere yöneldiğini göstermektedir.

2000'li yıllarla birlikte küreselleşmenin hız kazanması, internet teknolojilerinin gelişmesi ve dijital ekonominin yaygınlaşması, Uppsala Modeli'nin bazı varsayımlarının yeniden değerlendirilmesine neden olduğu görülmektedir. Özellikle kuruluşlarının ilk yıllarında birçok ülkeye eş zamanlı olarak açılan "Born Global" işletmelerinin ortaya çıkması, uluslararasılaşmanın her zaman aşamalı gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bilgiye erişimin kolaylaşması, işletmelerin yabancı pazarlara ilişkin deneyim kazanmadan da uluslararası faaliyetlere başlayabilmelerini mümkün hâle getirmektedir.

Bu gelişmeler üzerine Johanson ve Vahlne, 2009 yılında modeli yeniden güncellemiş ve ağ ilişkileri yaklaşımını teoriye dâhil edildiği görülmüştür. Güncellenmiş modele göre işletmeler yalnızca kendi deneyimleri sayesinde değil; tedarikçiler, müşteriler, distribütörler, stratejik ortaklar ve diğer paydaşlardan oluşan iş ağları aracılığıyla da bilgi edinebilmektedirler. Böylece uluslararasılaşmanın temel belirleyicisi yalnızca deneyim değil, aynı zamanda işletmenin uluslararası iş ağları içerisindeki konumu hâline getirmektedir. Bu güncelleme sayesinde Uppsala Teorisi, değişen küresel rekabet koşullarına uyum sağlamış ve günümüzde de uluslararası işletmecilik alanındaki en önemli teorik yaklaşımlardan biri olmayı sürdürmektedir

UPPSALA TEORİSİNİN KAVRAMSAL DERİNLİĞİ

Bilgi ve Öğrenme Süreci

Uppsala Teorisi'nin temelini oluşturan en önemli kavramlardan biri bilgi ve öğrenme sürecidir. Modele göre işletmeler uluslararası pazarlara ilişkin yeterli bilgiye başlangıçta sahip değildir. Yabancı ülkelerde faaliyet göstermek, yalnızca farklı müşterilere ulaşmayı değil; aynı zamanda farklı kültürleri, hukuki sistemleri, ekonomik koşulları ve rekabet yapılarını anlamayı gerektirmektedir. İşletmeler bu bilgiye teorik kaynaklardan kısmen ulaşabilseler de uluslararası pazarlarda başarılı olabilmek için gerekli olan asıl bilgi, doğrudan deneyim sonucunda elde edilmektedir. Bu nedenle Uppsala Modeli, öğrenmeyi uluslararasılaşma sürecinin başlangıç noktası ve temel itici gücü olarak kabul etmektedir (Taş vd., 2017).

Model, işletmelerin yabancı pazarlarda faaliyet göstermeye başladıkça yeni bilgiler edindiğini, bu bilgilerin ise gelecekte alınacak stratejik kararları şekillendirdi ifade edilmektedir. Uluslararası pazarda geçirilen her yeni dönem, işletmeye müşterilerin beklentileri, tedarik zinciri yönetimi, dağıtım kanallarının etkinliği ve rekabet koşulları hakkında önemli deneyimler kazandırdığı görülmektedir. Bu deneyimler yalnızca mevcut pazardaki performansı artırmakla kalmamakta, aynı zamanda firmanın diğer ülkelere açılma konusunda daha cesur kararlar almasını da sağlamaktadır. Böylece öğrenme ile uluslararasılaşma arasında karşılıklı ve sürekli gelişen bir ilişki ortaya çıkığı ifade edilmektedir.

Uppsala yaklaşımına göre bilgi edinme süreci doğrusal değildir. Her yeni faaliyet sonucunda elde edilen deneyim, mevcut bilgi birikimine eklenerek örgütsel hafızayı güçlendirmekte ve sonraki kararların daha bilinçli verilmesine katkı sağladığını ortaya koymaktadır. İşletme yabancı

pazarlarda ne kadar uzun süre faaliyet gösterirse, pazara ilişkin sahip olduğu bilgi düzeyi de o ölçüde arttırmaktadır. Bu nedenle uluslararasılaşma süreci yalnızca fiziksel büyümeyi değil, aynı zamanda bilgi birikiminin sürekli gelişmesini ifade eden dinamik bir öğrenme süreci olarak değerlendirilmektedir.

Açık Bilgi ve Örtük Bilgi

Uppsala Modeli, uluslararasılaşma sürecinde kullanılan bilgiyi iki temel kategori altında incelemektedir. Bunlardan ilki açık bilgi (explicit knowledge), ikincisi ise örtük bilgi (tacit knowledge) olarak adlandırılmaktadır. Açık bilgi; raporlar, istatistikler, akademik çalışmalar, sektör analizleri ve resmi veriler aracılığıyla kolaylıkla elde edilebilen, yazılı hâle getirilebilen ve başka kişilere aktarılabilen bilgi türünü ifade etmektedir. Bir ülkenin ekonomik büyüme oranı, nüfus yapısı, gelir düzeyi veya dış ticaret verileri bu bilgi türüne örnek olarak gösterilebilir (Taş vd., 2017).

Buna karşılık örtük bilgi, yalnızca deneyim yoluyla kazanılabilen ve yazılı kaynaklardan öğrenilmesi oldukça güç olan bilgi türüdür. Müşteri davranışlarının anlaşılması, kültürel farklılıkların yorumlanması, iş yapma alışkanlıklarının kavranması ve yerel pazardaki güven ilişkilerinin kurulması ancak doğrudan faaliyet göstererek elde edilebilmektedir. Bu nedenle Uppsala Teorisi, uluslararası başarı açısından en değerli bilginin örtük bilgi olduğunu savunmaktadır. Çünkü işletmeler yabancı pazarlarda karşılaşacakları birçok sorunu yalnızca deneyim kazanarak çözebilmekte ve bu deneyimler zaman içerisinde önemli bir rekabet avantajına dönüşmektedir (Yılmaz, 2009).

Açık bilgi işletmeye başlangıç aşamasında yön gösterirken, örtük bilgi uluslararası faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlayan temel unsur hâline gelmektedir. Dolayısıyla işletmeler yalnızca raporlara ve istatistiklere dayanarak başarılı olamaz; aynı zamanda faaliyet gösterdikleri pazarlarda deneyim kazanarak kültürel ve sosyal yapıyı da öğrenmek zorundadır. Bu yaklaşım, Uppsala Modeli'nin davranışsal yönünü güçlendiren en önemli özelliklerden biridir (Özsözgün & Çalışkan, 2012).

Deneyimsel Öğrenme ve Örgütsel Hafıza

Uppsala Teorisi'nin merkezinde yer alan deneyimsel öğrenme yaklaşımı, işletmelerin bilgiye en etkili biçimde uygulama yoluyla ulaştığını ifade etmektedir. Johanson ve Vahlne'ye göre işletmeler yabancı pazarlara küçük ölçekli faaliyetlerle giriş yapmakta, faaliyet süresince yeni bilgiler edinmekte ve bu bilgileri sonraki yatırım kararlarında kullanmaktadır. Böylece uluslararasılaşma süreci sürekli tekrar eden bir öğrenme döngüsüne dönüşmektedir.

Bu döngüde işletmeler öncelikle düşük riskli bir giriş yöntemi seçmekte, pazarda faaliyet gösterdikçe yeni deneyimler elde etmekte, elde edilen bilgiler sayesinde belirsizlikleri azaltmakta ve daha sonra daha yüksek yatırım gerektiren faaliyetlere yönelmektedirler. Her yeni yatırım ise yeni öğrenme fırsatlarını beraberinde getirmekte ve süreç tekrar başlamaktadır. Böylece öğrenme ve yatırım birbirini sürekli besleyen dinamik bir yapı oluşturduğu görülmüştür.

İşletmede çalışan yöneticilerin ve çalışanların edindikleri bilgiler zaman içerisinde bireysel deneyim olmaktan çıkarak kurumsal bilgiye dönüşmektedir. Bu bilgiler prosedürlere, yönetim sistemlerine ve stratejik planlara aktarılmakta, böylece işletmenin gelecekteki uluslararası faaliyetlerinde önemli bir avantaj sağladığı görülmüştür.

Örgütsel öğrenme yalnızca başarıların değil, başarısızlıkların da sistematik biçimde analiz edilmesini gerektirmektedir. Uppsala Modeli'ne göre başarısız yatırımlar dahi işletmeye önemli deneyimler kazandırmakta ve sonraki uluslararasılaşma kararlarının daha bilinçli verilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle öğrenme süreci doğrusal değil; geri beslemeye dayalı, sürekli gelişen ve kümülatif bir özellik taşımaktadır (Koç, 2009).

Ağlar Yoluyla Öğrenme (Network Perspective)

Küresel ekonominin gelişmesiyle birlikte işletmeler yalnızca kendi deneyimlerinden değil, aynı zamanda iş ilişkilerinden de önemli ölçüde bilgi edinmeye başlamıştır. Bu gelişme doğrultusunda Johanson ve Vahlne tarafından 2009 yılında güncellenen Uppsala Modeli, ağ ilişkilerini uluslararasılaşma sürecinin temel bileşenlerinden biri olarak kabul etmiştir. Güncellenmiş modele göre işletmeler uluslararası pazarlara ilişkin bilgiyi yalnızca kendi faaliyetlerinden değil; müşteriler, tedarikçiler, distribütörler, stratejik ortaklar ve diğer paydaşlarla kurdukları ilişkiler sayesinde de elde edebilmektedir (Yıldırım & Erdem, 2016).

Belirsizlik ve Risk Yönetimi

Belirsizlik ve risk yönetimi, Uppsala Teorisi'nin temel yapı taşlarından biridir. Uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren işletmeler farklı hukuk sistemleri, kültürel değerler, ekonomik koşullar ve rekabet yapılarıyla karşı karşıya kaldığı izlenmektedir. Bu farklılıklar işletmeler açısından önemli ölçüde belirsizlik yaratmakta ve yanlış yatırım kararlarının alınmasına neden olabilmektedir. Uppsala Modeli, bu belirsizliklerin ancak deneyim yoluyla azaltılabileceğini savunduğu görülmektedir.

Bağlılık (Commitment) ve Yatırım Artışı

Bağlılık kavramı, işletmenin belirli bir yabancı pazara ayırdığı kaynakların miktarını ve bu kaynakların geri çekilme güçlüğünü ifade etmektedir. İşletmenin pazardaki yatırımı arttıkça o pazara olan bağlılığı da artmaktadır. Uppsala Modeli, bu bağlılığın bir anda değil, öğrenme sürecine paralel olarak kademeli biçimde geliştiğini ileri sürmektedir (Başar & Gültekin, 2018).

Psikolojik Mesafe Kavramı

Uppsala Teorisi'nin uluslararası işletmecilik literatürüne kazandırdığı en önemli kavramlardan biri psikolojik mesafedir. Psikolojik mesafe, işletmenin kendi ülkesi ile hedef pazar arasında algıladığı kültürel, dilsel, ekonomik, hukuki ve kurumsal farklılıkların toplamını ifade edilmektedir. Bu farklılıklar arttıkça işletmenin yabancı pazarı anlaması ve güven içerisinde faaliyet göstermesi zorlaştığı görülmektedir.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde birçok işletmenin ilk olarak Azerbaycan, Balkan ülkeleri veya Avrupa pazarlarına yönelmesi, psikolojik mesafe yaklaşımının pratikteki yansımalarından biridir. Bu pazarlarda edinilen deneyimler daha sonra Asya, Kuzey Amerika ve Latin Amerika gibi kültürel açıdan daha farklı pazarlara açılmayı kolaylaştırdığı izlenmektedir. Dolayısıyla psikolojik mesafe, yalnızca pazar seçimini değil, uluslararasılaşmanın hızını, yönünü ve başarısını belirleyen temel faktörlerden biri olarak kabul edilebilir olmaktadır.

UPPSALA MODELİNİN UYGULAMA SÜRECİ, DİĞER ULUSLARARASILAŞMA TEORİLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Uppsala Modelinin Uluslararasılaşma Aşamaları

Uppsala Modeli, işletmelerin uluslararası pazarlara giriş sürecini birbirini izleyen aşamalardan oluşan sistematik bir gelişim modeli olarak ele almaktadır. Modele göre işletmeler yabancı pazarlarda karşılaşabilecekleri belirsizlikleri ve riskleri azaltabilmek amacıyla uluslararası faaliyetlerini küçük ölçekli girişlerle başlatmakta, zaman içerisinde elde ettikleri deneyim doğrultusunda yatırımlarını artırmaktadır. Bu nedenle uluslararasılaşma, tek seferlik stratejik bir karar değil; öğrenme, deneyim kazanma ve bilgi birikiminin yön verdiği dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Johanson vd., 1977).

İlk aşamada işletmeler yalnızca kendi ulusal pazarlarında faaliyet göstermektedir. Bu süreçte temel amaç, üretim kapasitesini geliştirmek, marka bilinirliği oluşturmak ve finansal açıdan güçlü bir yapı meydana getirdiği izlenmiştir. İç pazarda elde edilen deneyim, uluslararası faaliyetlerin temelini oluşturduğu görülmüştür.

İkinci aşamada işletmeler dolaylı ihracat yöntemini tercih etmektedir. Bu yöntemde ihracat faaliyetleri aracı kuruluşlar, dış ticaret şirketleri veya distribütörler aracılığıyla gerçekleştirdiği görülmektedir

Üçüncü aşamada doğrudan ihracata geçilmektedir. İşletme artık yabancı müşterilerle doğrudan iletişim kurmakta, pazarlama faaliyetlerini kendisi yürütmekte ve uluslararası pazarlardaki kontrol düzeyini arttırdığı örülmektedir.

Dördüncü aşamada işletmeler hedef ülkelerde satış ofisleri, temsilcilikler veya bölgesel yönetim merkezleri kurmaya başlamatır. Bu yatırımlar sayesinde müşteri ilişkileri daha etkin yönetilebilmekte, satış sonrası hizmetler geliştirilebilmekte ve yerel pazara daha hızlı uyum sağlanabildiği literatür çalışmalarında yer almaktadır.

Son aşamada ise işletmeler doğrudan yabancı yatırım gerçekleştirerek üretim tesisleri kurmakta veya mevcut işletmeleri satın aldığı görülmektedir. Bu aşama, Uppsala Modeli'nde en yüksek bağlılık düzeyini temsil etmektedir. Artık işletme hedef pazarda kalıcı bir yatırımcı konumuna gelmiş olup üretim, istihdam ve tedarik faaliyetlerini doğrudan yönetmektedir. Kararının önceki deneyimlerin üzerine inşa edilmesine olanak vermektedir. Böylece uluslararasılaşma süreci sürdürülebilir ve kontrollü bir büyüme stratejisine dönüşmektedir (Johanson vd., 2009).

Uppsala, Ağ (Network) Teorisi ve OLI Paradigmasının Karşılaştırılması

Uluslararası işletmecilik literatüründe işletmelerin yabancı pazarlara açılmasını açıklayan birçok teori geliştirilmiştir. Bunlar arasında Uppsala Teorisi, Ağ (Network) Teorisi ve Dunning tarafından geliştirilen OLI Paradigması en fazla kabul gören yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Her üç teori de uluslararasılaşma sürecini açıklamayı amaçlamakla birlikte, sürecin temel belirleyicilerine ilişkin farklı varsayımlar ortaya koymaktadır.

Uppsala Teorisi, uluslararasılaşmanın temel belirleyicisi olarak öğrenme ve deneyimi kabul etmektedir. İşletmeler yabancı pazarlara ilişkin bilgi eksikliklerini zaman içerisinde faaliyet göstererek gidermekte ve bu bilgi birikimi doğrultusunda yatırımlarını artırmaktadır. Bu yaklaşım, uluslararasılaşmayı uzun dönemli ve kademeli bir öğrenme süreci olarak değerlendirmektedir (Johanson & Vahlne, 1977).

Ağ Teorisi ise uluslararası başarının temelinde işletmelerin kurdukları sosyal ve ticari ilişkilerin bulunduğunu ileri sürmektedir. Günümüz rekabet ortamında işletmeler, yalnızca kendi deneyimleri sayesinde değil; tedarikçiler, müşteriler, stratejik ortaklar, danışmanlar ve diğer paydaşlardan oluşan ilişki ağları sayesinde de uluslararası pazarlara erişebilmektedir. Güçlü iş ağları, bilgiye erişimi kolaylaştırmakta, güven ortamı oluşturmakta ve pazara giriş maliyetlerini azaltmaktadır. Böylece uluslararasılaşma süreci yalnızca bireysel öğrenmeye değil, ortak öğrenmeye de dayanmaktadır (Johanson & Vahlne, 2009).

OLI Paradigması ise uluslararasılaşmayı ekonomik avantajlar temelinde açıklamaktadır. Dunning'e göre işletmeler yabancı yatırım kararı alırken sahiplik avantajları (Ownership) yer avantajları (Location) ve içselleştirme avantajlarını (Internalization) birlikte değerlendirmektedir. Eğer bu üç avantaj aynı anda mevcutsa işletme doğrudan yabancı yatırım yapmayı tercih etmektedir. Dolayısıyla OLI Paradigması davranışsal faktörlerden ziyade ekonomik rasyonaliteyi ön plana çıkarmaktadır (John vd., 1988).

Bu üç teori karşılaştırıldığında Uppsala Modeli'nin özellikle öğrenme sürecini açıklamada güçlü olduğu görülmektedir. Ağ Teorisi günümüz küresel ekonomisindeki ilişki yönetimini daha başarılı şekilde açıklarken, OLI Paradigması çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarını analiz etmede önemli avantajlar sunmaktadır. Bu nedenle günümüzde araştırmacılar uluslararasılaşma sürecini tek bir teori ile açıklamak yerine farklı teorilerin birbirini tamamlayan yönlerinden yararlanmaktadır (Johanson vd., 1988).

Uppsala Modelinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Uppsala Teorisi'nin en önemli güçlü yönlerinden biri, işletmelerin gerçek hayatta izledikleri uluslararasılaşma süreçlerini büyük ölçüde açıklayabilmesidir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin sınırlı kaynaklarla yabancı pazarlara giriş davranışları incelendiğinde modelin öngördüğü aşamalı büyüme süreci büyük ölçüde doğrulanmaktadır. İşletmeler başlangıçta düşük riskli ihracat yöntemlerini tercih etmekte, deneyim kazandıkça daha yüksek bağlılık gerektiren yatırım biçimlerine yönelmektedir. Bu durum teorinin uygulama açısından güçlü bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir (Johanson & Vahlne, 1977).

Modelin ikinci önemli avantajı, öğrenme ve deneyim kavramlarını uluslararasılaşmanın merkezine yerleştirmesidir. Uppsala yaklaşımı, işletmelerin yabancı pazarlarda karşılaştıkları sorunları yalnızca finansal kaynaklarla değil, bilgi ve deneyim yoluyla çözebileceklerini savunmaktadır. Bu bakış açısı, örgütsel öğrenme literatürüyle de önemli ölçüde uyumludur (Johanson & Vahlne, 1977).

Psikolojik mesafe kavramı da teorinin uluslararası işletmecilik literatürüne yaptığı en önemli katkılar arasında yer almaktadır. İşletmelerin neden öncelikle kültürel ve coğrafi açıdan yakın pazarlara yöneldiği bu kavram sayesinde açıklanabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren işletmeler açısından psikolojik mesafe, pazar seçiminde önemli bir stratejik kriter olarak değerlendirilmektedir (Johanson vd., 1975).

Bununla birlikte teorinin bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Günümüzde bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde işletmeler yabancı pazarlara ilişkin bilgiye çok daha hızlı ulaşabilmektedir. İnternet, dijital platformlar ve küresel iletişim ağları bilgi eksikliğini önemli ölçüde azaltmıştır. Bu durum, teorinin temel varsayımlarından biri olan deneyime dayalı öğrenme sürecinin günümüzde eskisi kadar uzun sürmediğini göstermektedir.

Bir diğer eleştiri ise "Born Global" işletmelerine yöneliktir. Teknoloji tabanlı birçok girişim kuruluşlarının ilk yıllarında onlarca ülkede faaliyet göstermekte ve Uppsala Modeli'nin öngördüğü aşamalı büyüme sürecini takip etmemektedir. Özellikle yazılım, e-ticaret ve dijital hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler küresel pazarlara çok kısa sürede ulaşabilmektedir (Knight vd., 2004).

Ayrıca modelin ilk hâli, ağ ilişkilerinin önemini yeterince dikkate almamıştır. Günümüzde işletmeler uluslararası pazarlara yalnızca kendi deneyimleri sayesinde değil, güçlü iş bağlantıları sayesinde de girebilmektedir. Bu eksiklik 2009 yılında gerçekleştirilen güncelleme ile önemli ölçüde giderilmiş olsa da dijitalleşmenin ve platform ekonomisinin etkileri hâlen teorinin sınırları içerisinde tam anlamıyla açıklanamamaktadır. Dolayısıyla Uppsala Modeli, geleneksel üretim işletmeleri açısından oldukça güçlü bir açıklama sunarken yüksek teknoloji sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler açısından tek başına yeterli olmayabilmektedir (Johanson & Vahlne, 2009).

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Uppsala Modeli

Uppsala Modeli'nin uygulanabilirliği ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren işletmeler genellikle daha güçlü finansal kaynaklara, daha yüksek teknolojik kapasiteye ve daha geniş uluslararası deneyime sahiptir. Bu nedenle bilgiye erişim daha hızlı gerçekleşmekte ve uluslararasılaşma süreci daha kısa sürede tamamlanabilmektedir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren işletmeler çoğunlukla sınırlı finansal kaynaklara, düşük uluslararası deneyime ve daha yüksek risk algısına sahiptir. Bu nedenle Uppsala Modeli'nin önerdiği aşamalı büyüme stratejisi bu ülkelerde daha başarılı sonuçlar verebilmektedir. İşletmeler küçük ölçekli ihracat faaliyetleriyle deneyim kazanmakta, zaman içerisinde uluslararası pazarlardaki bilgi düzeylerini artırarak daha büyük yatırımlar gerçekleştirmektedir (Johanson & Vahlne, 2009).

Ancak küresel rekabet koşullarının hızla değişmesi, gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelerin de zaman zaman geleneksel Uppsala yaklaşımının dışına çıkmasını gerekli kılmaktadır. Dijitalleşme, elektronik ticaret ve küresel lojistik ağlarının gelişmesi sayesinde küçük işletmeler dahi çok kısa

süre içerisinde uluslararası müşterilere ulaşabilmektedir. Bu nedenle günümüzde Uppsala Modeli'nin modern uluslararasılaşma teorileriyle birlikte değerlendirilmesi daha kapsamlı sonuçlar ortaya koymaktadır (Knight & Cavusgil, 2004).

Türkiye'den Firma Örnekleri

Türkiye'de faaliyet gösteren birçok büyük işletmenin uluslararasılaşma süreci Uppsala Modeli'nin temel varsayımlarını desteklemektedir. Özellikle üretim sektöründe faaliyet gösteren firmalar, uluslararası pazarlara girişte aşamalı büyüme stratejisini benimsemiş ve zaman içerisinde küresel ölçekte faaliyet gösteren işletmelere dönüşmüştür.

Arçelik, bu sürecin en başarılı örneklerinden biridir. Şirket ilk olarak yakın coğrafyalarda ihracat faaliyetlerine başlamış, Avrupa pazarında deneyim kazandıktan sonra üretim yatırımlarını artırarak birçok ülkede fabrika kurmuştur. Bu gelişim süreci bilgi birikimi, örgütsel öğrenme ve yatırım artışı arasındaki ilişkiyi açık biçimde göstermektedir (Arçelik Faaliyet Raporu, 2024).

Vestel de benzer şekilde ihracat faaliyetleriyle başladığı uluslararasılaşma sürecini zaman içerisinde güçlü bir küresel marka konumuna taşımıştır. Avrupa pazarında elde edilen deneyimler firmanın yeni pazarlara açılmasını kolaylaştırmış ve uluslararası rekabet gücünü artırmıştır (Vestel Faaliyet Raporu, 2024).

LC Waikiki'nin büyüme stratejisi de Uppsala Modeli ile büyük ölçüde uyumludur. Şirket öncelikle Balkan ülkeleri ve Orta Doğu gibi kültürel açıdan daha yakın pazarlarda faaliyet göstermiş, bu pazarlarda elde ettiği deneyim doğrultusunda Avrupa, Afrika ve Asya'da mağazalar açmıştır. Bu süreçte psikolojik mesafe kavramının işletmenin pazar seçiminde belirleyici olduğu görülmektedir (LC Waikiki Kurumsal Yayınları, 2024).

Türk Hava Yolları ise uluslararasılaşma sürecine bölgesel uçuş ağını geliştirerek başlamış, daha sonra uzun mesafeli destinasyonlara yönelerek dünyanın en geniş uçuş ağlarından birine sahip hava yolu şirketlerinden biri hâline gelmiştir. Şirketin büyüme stratejisi, deneyim ve kademeli yatırım anlayışının başarılı bir örneğini oluşturmaktadır (Turkish Airlines Faaliyet Raporu, 2024).

Genel olarak değerlendirildiğinde Arçelik, Vestel, LC Waikiki ve Türk Hava Yolları gibi işletmelerin uluslararasılaşma süreçleri, Uppsala Teorisi'nin temel varsayımlarını büyük ölçüde doğrulamaktadır. Bu firmalar önce sınırlı riskle yabancı pazarlara giriş yapmış, zaman içerisinde deneyim kazanarak yatırımlarını artırmış ve küresel ölçekte rekabet edebilen işletmelere dönüşmüşlerdir. Bununla birlikte dijitalleşme ve küresel rekabetin hız kazanması, gelecekte Türk işletmelerinin uluslararasılaşma süreçlerinde Uppsala Modeli'nin ağ yaklaşımı ve dijital stratejilerle birlikte değerlendirilmesini zorunlu hâle getirmektedir.

VAKA ANALİZİ: IKEA'NIN ULUSLARARASILAŞMA SÜRECİNİN UPPSALA TEORİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Uluslararası işletmecilik literatüründe Uppsala Teorisi'nin en başarılı uygulama örneklerinden biri IKEA'nın uluslararası büyüme sürecidir. İsveç merkezli mobilya perakende şirketi olan IKEA, küresel pazarlarda elde ettiği başarısını büyük ölçüde aşamalı uluslararasılaşma stratejisine borçludur. Şirketin kuruluşundan günümüze kadar izlediği büyüme modeli incelendiğinde, Uppsala Modeli'nin temel varsayımlarının uygulamada büyük ölçüde doğrulandığı görülmektedir. Özellikle bilgi edinme, deneyim kazanma, psikolojik mesafe, risk yönetimi ve kademeli yatırım anlayışı IKEA'nın uluslararasılaşma stratejisinin temel unsurlarını oluşturmaktadır.

IKEA, 1943 yılında Ingvar Kamprad tarafından İsveç'te küçük ölçekli bir işletme olarak kurulmuştur. Faaliyetlerinin ilk yıllarında yalnızca yerel pazarda hizmet veren şirket, müşterilerin beklentilerini anlamaya, ürün tasarımını geliştirmeye ve maliyet avantajı sağlamaya odaklanmıştır. Bu süreçte edinilen deneyimler işletmenin kurumsal bilgi birikimini oluşturmuş ve gelecekteki uluslararası yatırımların temelini hazırlamıştır. Uppsala Teorisi açısından değerlendirildiğinde bu dönem, işletmenin uluslararasılaşma öncesinde örgütsel öğrenme sürecini tamamladığı hazırlık aşaması olarak değerlendirilmektedir.

1950'li yıllardan itibaren IKEA, İsveç içerisindeki faaliyetlerini genişletmeye başlamış, mağaza sayısını artırmış ve tedarik zinciri yönetimini güçlendirmiştir. Bu süreçte üretim, lojistik ve pazarlama alanlarında önemli deneyimler kazanılmıştır. Şirket henüz uluslararası pazarlara açılmadan önce operasyonel kapasitesini artırmış ve sürdürülebilir bir büyüme modeli oluşturmuştur. Bu yaklaşım, Uppsala Modeli'nin işletmelerin öncelikle iç pazarda güçlü bir konuma ulaşmaları gerektiği yönündeki temel varsayımıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

IKEA'nın uluslararasılaşma sürecindeki ilk önemli adım, kültürel ve coğrafi açıdan İsveç'e yakın ülkeler olan Norveç ve Danimarka pazarlarına giriş yapması olmuştur. Şirket, yabancı pazarlara açılırken psikolojik mesafenin düşük olduğu ülkeleri tercih etmiş ve böylece karşılaşabileceği kültürel, hukuki ve ekonomik riskleri önemli ölçüde azaltmıştır. Benzer tüketim alışkanlıklarına sahip pazarlarda faaliyet göstermek, IKEA'nın uluslararası deneyim kazanmasını kolaylaştırmış ve şirketin sonraki yatırım kararlarına güvenle yaklaşmasını sağlamıştır. Bu durum, Uppsala Teorisi'nin en temel kavramlarından biri olan psikolojik mesafe ilkesinin uygulamadaki en başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Johanson & Vahlne, 1977).

Norveç ve Danimarka'da elde edilen olumlu deneyimlerin ardından IKEA, Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın daha büyük ve rekabetçi pazarlarına yönelmiştir. Almanya pazarı, yüksek rekabet düzeyi ve farklı tüketici beklentileri nedeniyle şirket açısından daha karmaşık bir yapı sunmasına rağmen, IKEA önceki pazarlarda kazandığı bilgi birikimi sayesinde bu süreci başarılı biçimde yönetmiştir. Şirket, yerel tüketici davranışlarını analiz etmiş, mağaza konseptini bölgesel ihtiyaçlara göre uyarlamış ve tedarik zincirini yeniden yapılandırarak rekabet avantajı elde etmiştir. Böylece deneyim arttıkça daha karmaşık pazarlara giriş yapılabileceği yönündeki Uppsala yaklaşımı uygulamada doğrulanmıştır (Johanson & Vahlne, 2009).

1990'lı yıllardan sonra IKEA, Avrupa dışındaki pazarlara yönelerek küresel ölçekte faaliyet göstermeye başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Japonya, Güney Kore, Orta Doğu ve diğer Asya ülkelerine gerçekleştirilen yatırımlar şirketin uluslararasılaşma sürecinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Bu aşamada IKEA yalnızca mağaza açmakla kalmamış; aynı zamanda küresel tedarik zinciri, lojistik yönetimi, dijital satış kanalları ve uluslararası marka yönetimi alanlarında da önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. Şirketin bu dönemde daha hızlı büyümesi, önceki yıllarda edinilen deneyimlerin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla küresel genişleme ani bir stratejik kararın değil, onlarca yıl boyunca biriken bilgi ve deneyimin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte IKEA'nın günümüzde izlediği uluslararasılaşma stratejisi yalnızca klasik Uppsala Modeli ile açıklanabilecek bir yapı göstermemektedir. Şirket dijitalleşme, elektronik ticaret, veri analitiği ve küresel iş ortaklıkları gibi modern yönetim araçlarından yoğun biçimde yararlanmaktadır. Özellikle tedarikçiler ve stratejik iş ortaklarıyla kurduğu güçlü ağ ilişkileri, 2009 yılında güncellenen Uppsala Modeli'nde vurgulanan network yaklaşımının uygulamadaki önemini açık biçimde göstermektedir (Johanson & Vahlne, 2009).

SONUÇ

Uppsala Uluslararasılaşma Teorisi, işletmelerin uluslararası pazarlara açılmasını açıklayan en kapsamlı davranışsal modellerden biri olarak uluslararası işletmecilik literatüründeki önemini korumaktadır. Teorinin temel yaklaşımı, uluslararasılaşmanın ani ve yüksek riskli yatırım kararlarından ziyade öğrenmeye, deneyime ve bilgi birikimine dayalı aşamalı bir gelişim süreci olduğudur. Bu bakış açısı, özellikle belirsizlik düzeyinin yüksek olduğu yabancı pazarlarda faaliyet gösteren işletmeler açısından önemli bir stratejik yönetim anlayışı sunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Uppsala Modeli'nin tarihsel gelişimi, temel kavramları, öğrenme süreci, risk yönetimi, bağlılık düzeyi, psikolojik mesafe yaklaşımı ve uluslararasılaşma aşamaları ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Ayrıca model, Ağ Teorisi ve OLI Paradigması ile karşılaştırılmış; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından uygulanabilirliği değerlendirilmiş ve Türkiye'den başarılı

işletme örnekleri üzerinden uygulama alanları analiz edilmiştir. Son olarak IKEA örneği incelenerek teorinin gerçek hayattaki uygulama başarısı ortaya konulmuştur.

Araştırma sonuçları göstermektedir ki bilgi ve deneyim düzeyi arttıkça işletmelerin uluslararası pazarlara yönelik yatırım kararları daha güçlü hâle gelmekte, belirsizlikler azalmakta ve işletmeler daha yüksek düzeyde bağlılık gerektiren yatırımlar gerçekleştirebilmektedir. Özellikle örgütsel öğrenmenin kurumsal hafızaya dönüşmesi, sürdürülebilir uluslararası rekabet avantajının temel kaynaklarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte dijital dönüşüm, elektronik ticaret, yapay zekâ uygulamaları ve küresel iş ağlarının gelişmesi uluslararasılaşma süreçlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Günümüzde birçok işletme kuruluşunun ilk yıllarında küresel pazarlara ulaşabilmekte ve geleneksel Uppsala Modeli'nin öngördüğü aşamaları kısmen atlayabilmektedir. Bu nedenle modern uluslararası işletmecilik çalışmalarında Uppsala Teorisi'nin ağ yaklaşımı, dijitalleşme ve Born Global teorileri ile birlikte değerlendirilmesi daha bütüncül sonuçlar ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Uppsala Teorisi, uluslararasılaşmayı anlamada temel referans modellerden biri olmayı sürdürmektedir. Özellikle sınırlı kaynaklara sahip işletmelerin uluslararası pazarlara kontrollü biçimde açılmalarını açıklamada güçlü bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte değişen küresel rekabet koşulları dikkate alındığında teorinin dijital dönüşüm, uluslararası ağ yönetimi ve yenilikçi girişimcilik yaklaşımlarıyla birlikte ele alınması hem akademik araştırmalar hem de uygulayıcılar açısından daha kapsamlı ve güncel değerlendirmelerin yapılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arçelik. (2024). *Annual report 2024.*

Başar, P., & Gültekin, A. (2018). İşletmelerin yabancı pazarlara yayılma yöntemlerinin insan kaynakları fonksiyonunun üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 14*(3), 825–849. https://doi.org/10.17130/ijmeb.2018343125

Cavusgil, S. T., Knight, G., & Riesenberger, J. R. (2020). *International business: The new realities* (5th ed.). Pearson.

Dıvrık, B., & Baykal, E. (2022). Uluslararası işletmecilik teorilerine kavramsal bir bakış. *Alanya Akademik Bakış, 6*(1), 1843–1846. https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1001720

Dunning, J. H. (1988). The eclectic paradigm of international production: A restatement and some possible extensions. *Journal of International Business Studies, 19*(1), 1–31.

Forsgren, M. (2002). The concept of learning in the Uppsala internationalization process model: A critical review. *International Business Review, 11*(3), 257–277.

IKEA. (2024). *Annual and sustainability summary.*

Johanson, J., & Vahlne, J. E. (1977). The internationalization process of the firm: A model of knowledge development and increasing foreign market commitments. *Journal of International Business Studies, 8*(1), 23–32.

Johanson, J., & Vahlne, J. E. (1990). The mechanism of internationalisation. *International Marketing Review, 7*(4), 11–24.

Johanson, J., & Vahlne, J.-E. (2009). The Uppsala internationalization process model revisited: From liability of foreignness to liability of outsidership. *Journal of International Business Studies, 40*(9), 1411–1431.

Johanson, J., & Wiedersheim-Paul, F. (1975). The internationalization of the firm—Four Swedish cases. *Journal of Management Studies, 12*(3), 305–323.

Karadağ, H. (2018). Küçük ve orta ölçekli işletmelerde uluslararasılaşma: Küresel doğan işletmelerin süreç, strateji ve örgütsel yetkinlikleri üzerine bir değerlendirme. *Beykoz Akademi Dergisi, 6*(2), 142–157. https://doi.org/10.14514/BYK.m.26515393.2018.6/2.142-157

Knight, G. A., & Cavusgil, S. T. (2004). Innovation, organizational capabilities, and the born-global firm. *Journal of International Business Studies, 35*(2), 124–141.

Koç, U. (2009). Örgütsel öğrenme: Tanımı, yakın terimler arasındaki kavramsal ayrımlar ve davranışsal yaklaşım. *Kocatepe İİBF Dergisi, 11*(1), 151–165. https://izlik.org/JA93JC79HX

Koçak, M. (2019). İşletmelerin uluslararasılaşmasına yönelik kavramsal bir çerçeve. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 169–190. https://doi.org/10.30561/sinopusd.558168

LC Waikiki. (2024). *Corporate information and sustainability reports.*

Özsözgün Çalışkan, A. (2012). Sürdürülebilirlik raporlaması. *Journal of Accounting and Taxation Studies, 5*(1), 41–68. https://izlik.org/JA53UA96DD

Sarrafoğlu, G. B. (2025). İşletmelerin uluslararası pazarlara giriş stratejilerinde dijitalleşmenin rolü. *Toplumsal Politika Dergisi, 6*(1), 150–160. https://izlik.org/JA63AE67MA

Taş, A., Cevrioğlu, E., & Bolel, B. (2017). Uluslararasılaşma modellerinin Türk firmalarının uluslararasılaşma eğilimlerini açıklama gücü üzerine bir inceleme. *İşletme Bilimi Dergisi, 5*(2), 155–180. https://doi.org/10.22139/jobs.318233

Turkish Airlines. (2024). *Annual report 2024.*

Vestel. (2024). *Annual report 2024.*

Welch, L. S., & Luostarinen, R. (1988). Internationalization: Evolution of a concept. *Journal of General Management, 14*(2), 34–55.

Yıldırım, M. H., & Erdem, A. T. (2016). Küreselleşme ve küresel doğan işletmeler: Konya Karatay Organize Sanayi Bölgesinde nitel bir araştırma. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 1*(1), 12–28. https://doi.org/10.25204/iktisad.292102

Yılmaz, M. (2009). Öğrenme ve bilgi ilişkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29*(1), 173–190. https://izlik.org/JA32LW75XB

Yücel, M. F., & Çemberci, M. (2025). Güncellenmiş Uppsala uluslararasılaşma modeli çerçevesinde dışa dönük doğrudan yabancı yatırımların ana ülke sürdürülebilir inovasyonuna etkisinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(2), 195–214. https://doi.org/10.18037/ausbd.1565863

TEK BİR KÖK İKİ FARKLI EDAT: "DİYE" EDATININ KÖKENİ ÜZERİNE[1]

Samet ÇETİN

Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak / Türkiye

Öz: Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanılmakta olan *diye* edatının *de-* fiiline getirilen ünlü zarf-fiil eki *–(y)A* ile oluşturulduğu araştırmacılar tarafından genel olarak kabul gören görüştür. Edatın işlevlerine baktığımızda çoğunlukla ana tümcenin yüklemini nitelemeye yönelik işlevlerinin ön planda olduğu görülmektedir. *Diye* edatı sözdizimsel bağlamda kendinden önceki sözcük gruplarını cümlenin yüklemine bağlayarak aktarma yan tümceleri oluşturur (Kadın, "oğlum yeter sokakta dolaştığın" *diye* oğluna seslendi). Anlamsal düzeyde ise *diye* edatının, oluşturduğu zarf tümleçleri ile sebep, amaç, tedbir belirtme gibi işlevleri üstlendiği görülmektedir. (Adam olsun *diye* okutuyoruz bunu da; Kışın akmasın *diye* damı onardık). Ancak *diye* edatının bu kullanımları dışında bir kullanımı daha vardır ki sözcüğün zarf-fiil kökenine karşı gelmektedir. *Diye biri/bir* (kişi, yer, nesne vb.) kullanımı (Aşk *diye* bir şey; Seyyit *diye* bir adam). Eylemi nitelemeye yönelik diğer işlevlerin aksine, burada ad unsurunu nitelemeye yönelik bir kullanım görülmektedir. Bu farklı kullanım zihinde, "*Diye* edatı, *de-* eyleminin farklı türetimsel süreçlerden geçmesiyle oluşmuş iki ayrı edat mıdır?" sorusunu akla getirmektedir. Bu bildiride tarihi ve güncel metinlerden yola çıkarak *diye* edatının tek bir türetim yoluyla (zarf-fiil eki) oluşmuş ve zamanla işlev genişlemesine/benzeşmesine uğramış tek bir edat mı olduğu, yoksa *de-* fiilinden yola çıkan ancak farklı türetimsel ve tarihi süreçler geçiren iki farklı edat mı olduğu konusu incelenecektir

***Anahtar Kelimeler*:** Diye, Edat, Zarf-fiil, Etimoloji, Sözcüksel Birleşme

GİRİŞ

Diye edatı, Türkiye Türkçesinin hem yazılı hem de sözlü kesitlerinde (register) sıklıkla kullanılan ve *de-* eylemine getirilen *–(y)A* ünlü zarf-fiil ekiyle kurulduğu araştırmacılar tarafından genel kabul gören bir birimdir (Erguvanlı-Taylan, 1984; Kornfilt, 1997; Lewis, 2000; Göksel & Kerslake, 2005; Ergin, 2009; Korkmaz, 2009; Coşkun, 2010). *Göre, geçe, rastgele* sözcükleri gibi *–(y)A* zarf-fiil ekinin donmuş formu (frozen form) olarak gelişen edat, tarihi süreçte dilbilgiselleşmesini tamamlayarak günümüzdeki edat biçimini almıştır (Lewis, 2000, s. 175). Tümce içinde *diyerek* sözcüğüyle büyük ölçüde nöbetleşebilmesi de zarf-fiil kökenini doğrular niteliktedir (Korkmaz, 2009, s. 1057).

Edatın işlevlerini sözdizimsel ve anlamsal olmak üzere iki başlıkta değerlendirmek mümkündür. Sözdizimsel olarak *diye*; bitimli eylemlerle kurulmuş yan tümceleri ana yükleme bağlayarak aktarma tümceleri oluşturur (*Kadın, "oğlum yeter sokakta oynadığın" diye oğluna seslendi*), zarf tümleçleri işaretler (*Oda havalansın diye camı açtım*) ya da bütün tümceyi adlaştırarak tümleç yan tümcesi kurar (*Sabah erkenden kalkacağım diye haber verdim*) (Göksel & Kerslake, 2005; Coşkun, 2010; Çalışkan, 2019). Anlamsal düzeyde ise tümceye sebep, amaç, hedef, önlem gibi çeşitli anlam ayrıntıları katar: *Çocuk sınavı kazanacağım diye heba oldu; Sinek girmesin diye camı kapattım* (Ergin, 2009, s. 371; Korkmaz, 2009, s. 1076; Lewis, 2000, s. 175; Karaağaç, 2013, s. 434). Bu kullanımların tamamında *diye* tümcenin yüklemini nitelemeye yönelik zarflık (adverbial) işlevi sürdürmektedir.

Ancak özellikle sözlü dilde gözlemlenen (Göksel & Kerslake, 2005) *diye biri/bir* (kişi, yer, nesne vb.) yapısı bu tablonun dışında kalmaktadır: *Mutfak diye bir kafe var; Seyyit diye bir adamla tanıştım*. Burada *diye* ne yan tümce ne de yüklemi niteleme işlevi taşımakta; aksine kendinden önceki birimi, kendinden sonraki adın sıfatına dönüştürmektedir. Bu kullanım *diyerek* sağlamasından da geçmemekte (Korkmaz, 2009), "daha resmi dil kullanımlarında" rastlanmamakta ve yalnızca belirtisiz ad tamlamalarında ortaya çıkmaktadır (Göksel & Kerslake, 2005, s. 175).

[1] ORCID NO: 0000-0001-8892-9401

Gerek sözdizimsel ve anlamsal farklılıklar gerekse *diyerek* nöbetleşmesinin işlememesi, bu sıfat kullanımının *–(y)A* ünlü zarf-fiil türetiminden bağımsız bir etimolojik süreçten geçip geçmediği sorusunu gündeme taşımaktadır. Çalışmamızın amacı, 13–20. yüzyıllar arasında yazılmış 33 Türkçe eseri içeren derlem ve gramer/sözlük çalışmaları temelinde, *diye* edatının tek bir türetimle (*<de-y(A)*) günümüze ulaşıp işlev genişlemesiyle sıfat kullanımını kazanmış bir birim mi, yoksa *de-* fiilinden çıkan ancak farklı türetimsel ve tarihi süreçler geçiren iki ayrı edattan mı oluştuğu sorusuna cevap aramaktır. Araştırmada doküman incelemesi (Yıldırım & Şimşek, 2006) yöntemi benimsenmiş; edatın tüm kullanım örnekleri tümce boyutunda derlenmiş ve karşılaştırmalı biçimde çözümlenmiştir. Derlemi oluşturan eserlerin tam künyesi kaynakça da verilmiştir.

DİYE EDATININ TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNDEKİ GÖRÜNÜMÜ

Diye edatı Türkçede en erken Harezm Türkçesi döneminde *tiyü* formunda gözlemlenmektedir. Batı Türkçesinde ise edatın görünümü Eski Anadolu Türkçesi döneminde *diyü*, *deyü* formları ile başlamakta (Hacıeminoğlu, 1992, s. 198) ve Osmanlı Türkçesiyle birlikte *diye* formu da metinlere giriş yapmaktadır.

> 1. Sorucı gelür yir yırtup sorar Tanrı'n kimdür ***diyü*** / İşbu canum anı tuyup sünüklerüm sıza-durur (Yunus Emre Divanı)

1 no'lu örnekte görülebileceği üzere *diye* edatı 13-15. asırlar arasında *diyüp* ve *diyüben* gibi diğer zarf-fiillerle birlikte gerçekten söylenen sözlerden kurulan aktarma tümcelerini yükleme bağlamak için kullanılmıştır. Burada asıl dikkat çekici nokta Ergin'in (2009) belirttiğinin aksine *diye*nin dilbilgiselleşmesinin ünlü zarf-fiil ekinin kullanımdan kalkmasından önce gerçekleşmiş olmasıdır. Henüz Eski Anadolu Türkçesi döneminde dahi dilbilgiselleşmenin gözlemlendiği örnekler bulunmaktadır.

> 2. Yusuf'ı bıraḳdılar derin ḳuyu / Kesdiler urganını ölsün ***deyü*** (Yusuf u Zeliha)

2 no'lu örnek her ne kadar Korkmaz'ın (2009) *diyerek* testinden geçse de burada *diye*nin yükleme bağladığı *ölsün* gerçek anlamda söylenmiş sözlerden oluşan bir aktarma yan tümcesi değildir. Hatta bu tarz bazı örneklerde edattan önce gelen yapı, asıl kullanım amacına uygun bitimli tümce bile değildir. Bunlar tümcede amaç, sebep vb. anlamsal ayrıntılar belirtme niyetiyle kullanılmış sözcüklerdir. *Diye*nin sözdizimsel durumu da aktarma tümcelerindeki gibi tarz değil, sebep-sonuç belirtmeye yönelik zarf tümleci kurmaktır.

16-18. asır Osmanlı Türkçesi dönemine geldiğimizde 3 no'lu örnekteki gibi aktarma yan tümcelerinin *diye* ile ana yükleme bağlandığı örneklerin kullanımının devam ettiği görülmektedir. Özellikle nesir türünde bu özellik kendini belirgin bir şekilde gösterir.

> 3. Vardı 'ālemde hākim olacak mülūk ve's-selātin bunuŋ zürriyātından gele ***deyü*** temenni eyledi (Râfi'u'l-Gubûş fî Fezâ'ili'l-Hubûş)

Eski Anadolu Türkçesinde gözlemlenen sebep-sonuç belirten zarf tümleçleri kurma işlevininse Osmanlı Türkçesinde de devam ettiği anlaşılmaktadır.

> 4. Ve sübātdan bir nev' dahī olur ki şuhūŝ ve cümūd ***diyü*** olunur sebebi süddelerdür ki dimāguŋ mu'ahharinde bārid ve yābis ve galīz halţdan olur (Enmūzecü't-Tıbb)

İncelediğimiz metinlerden çıkardığımız sonuca göre *di-(y)A* türetimli *diye* (*diyü*, *deyü*) edatı 13-18. asır Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde, Türkiye Türkçesindeki işlevleriyle tamamen paralel bir şekilde tarz belirten aktarma yan tümceleri kurma veya sebep-sonuç belirten zarf tümleçleri kurma işlevleriyle kullanılagelmiştir. Ancak edatın *diye biri/bir* kullanımına bu asırların bizim örneklemimizdeki hiçbir metninde rast gelinmemiştir. Bu amaçla Eski Anadolu Türkçesinde *adlu*, Osmanlı Türkçesinde ise *nam* sözcükleri kullanılmıştır. *Diye* için bu tarzda bir sıfat kullanımı ancak 20. yy.'dan itibaren gözlemlenmektedir.

> 5. Padişah, düşmanla çoktan barış yapmış. Sonra, Avrupa ***diye*** bir kraliçe varmış. O işe karışmış (Yaban)

Tarihsel süreç gözlendiğinde şu kesin bir çıkarımdır ki *diye biri/bir* daha yakın tarihli bir yapıdır ve *-(y)A* türetimli *diye*(*deyü*, *diyü*) yapısından farklı bir amaçla kullanılmaktadır. Bundan kaynaklı olarak biz bu sıfat kullanımının farklı bir türetimsel sürecin sonucunda ortaya çıktığı görüşündeyiz.

DİYE EDATININ KÖKENİNE DAİR GÖRÜŞLER

Diye edatının tarihi süreçteki ve Türkiye Türkçesindeki tümcenin yüklemini nitelemeye yönelik işlevleri, *de-(y)A* türetiminin doğruluğu konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. Ancak, *diye biri/bir* kullanımının gerek işlevsel olarak (anlamsal özellikler) gerekse yapısal olarak (sözdizimsel özellikler) farklılıklar göstermesi bu yapının *-(y)A* ünlü zarf-fiil türetiminden farklı bir etimolojik süreç geçirmiş olması gerektiğini bize göstermektedir.

*Diye*nin bu tür kullanımlarda sözdizimsel olarak bir addan önce kullanılması ve anlamsal olarak ilgili adı nitelemeye yönelik ad veya ad öbeklerini bu ada bağlamasından ötürü, *diye biri/bir* yapısının etimolojisi bizim görüşümüze göre *de-* eylemine gelen *-(y)An* sıfat-fiil ekiyle gerçekleşmiştir. Bu tür bir türetimin izlerini gerek tarihi metinlerde gerekse çağdaş Türk lehçelerinde takip etmek mümkündür.

Her ne kadar bizim örneklemimizde tanıklanmamış olsa da Tarama Sözlüğü, *diyen* veya *deyen* formunda *-(y)An* ekiyle kurulmuş bir yapının kendinden önceki sözcük ya da öbeği, kendinden sonraki adın niteleyicisi olarak atadığı örnekleri tanıklamaktadır. (Aksoy & Dilçin, 2009, ss. 1189-1190).

> 6. Her kim ister yimeğe çok lût u pût / Otudur anın o maslık *diyen* ot

Tarama Sözlüğü'nden alınan 6 numaralı örnekteki *diyen* sıfat-fiili ile kurulan yapıyı Türkiye Türkçesine maslık diye (bir) ot şeklinde aktarmak mümkündür. Belirttiğimiz üzere bu şekil bir kullanıma bizim örneklemimizde rast gelinmemiştir. Bu sebeple faydalandığımız eserler dışında 13-15. yy. arası Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde böyle bir kullanımın olup olmadığı hakkında en azından bu çalışma ekseninde bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Ancak, Tarama Sözlüğü'ndeki bütün örneklerin -bizim verdiğimiz dışındaki altı örnek de dahil- 16. yy'a ait olması, en azından Osmanlı Türkçesinin ilk döneminden itibaren bu yapının kullanılır durumda olduğunu kanıtlamaktadır.

Çağdaş Türk lehçelerinde de *ti-/de-* eyleminden *-gAn/-(y)An* sıfat-fiil ekleri ile türetilmiş aynı yapıya rastlamak mümkündür. Başkurt *tigän*, Kırgız *degen*, Tatar *digän*, Türkmen *diyen*, Uygur *degän* (Ercilasun, 1991, ss. 178-179).

> 7. Ĕlĕgĕrek Aybağış ***tigen*** bĕr batır yeşegen. / Çok eskilerde Aybagış *diye* bir kahraman yaşarmış. (Başkurt) (Biray, 2016)

Dolayısıyla d*iye biri/bir* kullanımı 20.yy'da bir anda ortaya çıkmış bir yapı değildir. 6 ve 7 no'lu örneklerden anlaşılacağı üzere gerek Türkiye Türkçesinin tarihi dönemlerinde gerekse çağdaş Türk lehçelerinde zarf-fiil türetimiyle oluşturulmuş *diye* edatının dışında *denen* veya *denilen* anlamlarında kendinden önceki sözcük veya söz öbeğini kendinden sonraki ad unsuruna, bu adın niteliğini veya adını belirtmek adına bağlayan ve *de-* eylemine eklenen *-GAn/-(y)An* sıfat-fiil ekleriyle kurulmuş bir yapının varlığı kesindir.

Ancak bu yapı Türkiye Türkçesi açısından ilk bakışta problematik görünmektedir. Türkiye Türkçesinde *-(y)An* ekiyle kurulan sıfat-fiillerde eylemin faili, sıfat-fiilden hemen sonra gelen ad unsurudur: kuru*muş* ağaç, güle*r* yüz, çalış*an* kadın (Deniz Yılmaz, 2009, s. 82). Dolayısıyla standart işleyişe göre 6'da bir otun maslık sesi çıkardığı şeklinde, bağlam için absürt anlamlar ortaya çıkmaktadır. Peki bu takdirde *diyen* yapısı Türkiye Türkçesinde nasıl edilgen bir görünüm kazanmıştır? Bu soruya ek (-(y)An) ve kök (de-) düzeyinde iki ayrı cevap verilebilir.

Deniz Yılmaz (2009), -Dİk, -(y)EcEk ve -(y)Esİ eklerini, eklendikleri eylemin faili sıfat-fiilden sonra gelen ad değil tümcenin öznesi olduğu için (Sevdiğin kız kim? — seven sensin, kız değil) sıfat-fiil eklerinden ayırır ve isimsi-sıfatsı şekiller olarak değerlendirir. Buna karşın -mİş, -(E/İ)r, -mEz ve

-(y)An gibi sıfat-fiil eklerinde eylemin faili doğrudan sıfat-fiilden sonra gelen addır: kuru*muş* ağaç, çalış*an* kadın. Ancak *-(y)An* ekiyle kurulmuş olmasına karşın bu kurala uymayan örnekler de vardır. Bülbül öt*en* bahçe, arpa yetiş*en* tarla gibi yapılarda sıfat-fiilden sonra gelen ad (bahçe, tarla) eylemin nesnesi, sıfat-fiilden önce gelen ad (bülbül, arpa) ise eylemin mantıksal öznesidir (Deniz Yılmaz, 2009, ss. 82-83). *Diyen* sıfat-fiili de bu şekilde işlemektedir: *de-* eyleminin mantıksal öznesi, *diye biri/bir* tümcelerinin tamamında ortak olan çokluk üçüncü şahıstır (onlar).

Yüceol Özezen'e (2009) göre -ek düzeyinden (*-(y)An*) bağımsız olarak da *de-* eylemi örtük bir edilgenlik taşıyabilmektedir. Araştırmacıya göre bu örtük edilgenlik, *de-* eyleminin ad verme amacıyla kullanıldığı örneklerde kendini göstermektedir:

8. Şu karşıki yeşil yumağa ağaç derler (denir).

Dolayısıyla gerek ek (*-(y)An*) gerekse kök (*de-*) kaynaklı olarak *diyen* sözcüğünün sıfat kullanımlarında denen anlamıyla edilgen çatıda işlemesi makul görünmektedir.

Sonuç olarak *diye biri/bir* yapısı, *diye* edatının başlangıçtan beri taşıdığı bir özellik ya da kendi içinde geçirdiği anlamsal değişimlerin ürünü değildir. Türkçede hem konuşucular hem araştırmacılar düzeyinde birbiriyle karıştırılan, biri *-(y)A* ünlü zarf-fiil ekiyle diğeri *-(y)An* sıfat-fiil ekiyle türetilmiş iki ayrı *diye* edatı bulunmaktadır.

Bu takdirde tarihi olarak farklı türetimlerden geldiğini tanıklayabildiğimiz bu iki edat, nasıl bir değişimin sonucunda 20. yy'da tek bir sözcükbirim olarak kullanılmaya başlanmıştır?

Akla gelen ilk düşünce *diyen* edatındaki -n sesinin düşerek *diye* ile sesteş (homofon) hale gelmiş olmasıdır. Ancak Türkçede -n- ve -n sesleri korunmaktadır (Karaağaç, 2013). Söz içi ve söz sonunda /n/ sesinin düşmesini gerektiren herhangi bir sistematik ses olayı (söz içi, söz sonu veya ek başı /g/ sesi gibi) bulunmamaktadır.

Bu yüzden bu birleşimin sebebini sesbilgisel değişimden çok sözcüksel değişimlerde aramak gerekmektedir. Bu da bizi ikinci olasılık olan sözcüksel birleşme (lexical merger) olgusuna yönlendirmektedir.

Sözcüksel birleşme, anlam değişimine dair tarihsel bir süreçtir. Bu süreçte, başlangıçta farklı sözcüklerle (dislexification) ifade edilen iki ayrı anlam kümesi, zamanla aynı sözcük (colexification) tarafından ifade edilmeye başlar. Başka bir deyişle, önceden ayrı ayrı sözcüklerle karşılanan anlamlar, tek bir sözcük altında birleşir (François, 2022). Bu birleşim sırasında sözcüklerden birinde ya da ikisinde birden çeşitli yapısal kayıplar veya değişimler gözlenebilir (Juge, 2013).

Sözcüksel birleşme; literatürümüzde çoğu zaman bulaşma (karma, contamination, blending), örnekseme (yakıştırma, analogy), sesteşlik (eş seslilik, homophony) gibi kavramlarla karıştırılmakta yahut birlikte kullanılmaktadır. Bu üç anlambilimsel fenomeni sözcüksel birleşmeden ayıran nokta ilişkiye giren sözcük sayısıyla çıkıştaki sözcük sayısı farkıdır. Şöyle ki, contamination kavramına karşılık kullanılan bulaşma olayında iki sözcük arasındaki ilişkiden yeni bir sözcük ortaya çıkar (*Cuma+ertesi>cumartesi*). Bu yeni sözcük her ne kadar kendisini oluşturan sözcüklere ait özellikler taşısa da kendisini oluşturan sözcüklerden bağımsızdır ve kendisini oluşturan sözcükler bulaşma işleminden sonra bağımsız olarak var olmaya devam ederler. Benzer şekilde örnekseme ilişkisinde benzetilen sözcük ve benzeyen sözcükler birbirlerinden bağımsız olarak var olmaya devam ederler (*kurultay*dan örnekseyerek *çalıştay* ve *sayıştay*). Sesteşlikte ise sözcükler arasında zaten anlamsal bir ilişki yoktur. Sadece sesletimin aynı olması söz konusudur. Dolayısıyla sesteş sözcükler birbirlerinden bağımsız olarak var olmaya devam ederler.

Sözcüksel birleşmede ise ilişkiye giren sözcük sayısı ikiyken ilişki kurulumu sonrasında tek bir sözcük ortaya çıkar. Bu sözcük öncel durumdaki iki sözcüğün de anlamsal özelliklerinin bir kısmını veya tamamını taşır ve gerek sözlüklerde gerekse zihinsel sözvarlığında tek bir madde başı olarak işaretlenir.

Sözcüksel birleşme çeşitli dilsel sebeplerle tetiklenebilir. Örneğin anlam genişlemesi gibi. Proto-okyanusya dilinde el ve kol için kullanılan *lima ve kanat için kullanılan *bani, Okyanusya dil ailesinin Vanuatu grubuna dahil olan Hiw Dili ve Lo-Toga dili gibi dillerde ayrı formlarda kullanılmaya devam ederken, Lemerig ve Mota dillerinde *bani kökenli pini ve pane sözcükleri el, kol ve kanat anlamlarıyla kullanılmaktadır (François, 2022, s. 99). Yani *lima ve *bani birleşimi sonucunda *lima ve türevleri kullanımdan kalkarken, *bani ve türevleri iki sözcüğün de anlamını kapsayacak şekilde kullanıma devam etmiştir.

Bazı durumlardaysa aralarında sesletim olarak benzerlik olan sözcükler ya da neredeyse sesteş sözcükler (near-homonym) bu fonolojik benzerliğin yapıyı ya da anlamı etkilemesi sonucu birleşme yolunu seçebilirler. Örneğin modern Dutch (Flemenkçe) dilinde *steunen* eylemi hem 1. kendini desteklemek, destekle ayakta durmak anlamına hem de 2.inlemek, sızlamak anlamlarına gelmektedir. Modern Dutch dili konuşanları bu iki anlam arasında metonomik (parça-bütün ilişkisi) bir ilişki kurmaktadır. Destekle ayakta durmaya çalışırken aynı zaman da inlersiniz de (Geeraerts, 1997, ss. 131-132). Tarihi bağlamda bakıldığındaysa bu eylem aslında Almancadan Dutch diline geçen ve sesletim olarak birbirine benzeyen *stützen* 'desteklemek, destekle ayakta durmak' ve *stöhen* 'inlemek, sızlamak' sözcüklerinin birleşimiyle meydana gelmiştir.

Bizim önerimizce *diye* ve *diyen* sözcüklerinde de olan durum aynen budur. Her ne kadar farklı anlam ve işlevlerde kullanılsalar da köken ve sesletim olarak birbirlerine benzeyen bu iki sözcük, sözcüksel birleşme sonucu iki sözcüğün de anlam ve işlevlerini karşılayan tek bir sözcük formunda kullanılmaya başlanmıştır. Bu sebeple *diye*; gramer çalışmalarında ve müstakil araştırmalarda eylemi ve adı nitelemeye yönelik farklı işlevleriyle beraber değerlendirilmektedir.

Geeraerts (1997, ss. 134-135) sözcüksel birleşmenin tamamlanabilmesi için farklı etimolojilerden gelen sözcüklerin kendi içinde birleşme öncesi anlamlardan bazılarını kaybedip birbirlerine daha yakın anlamlar kazanmaya, ya da birbirlerine yakın işlevlerde kullanılmaya başladıkları bir ara dönemin gözlemlenmesi gerektiğini söyler. Yani birleşme birdenbire gerçekleşmemektedir. Sözcükler ses, anlam, dizim seviyelerinden bir veya birkaçında birbirlerine benzemeye başlamalı ve bu benzerlik sonucunda bir noktada birbirlerinden ayırt edilemeyerek tek bir birim haline gelmeleri gerekmektedir. Sözcüksel birleşmeyi sesteşlikten ayıran nokta da aslında budur. Zira sesteş sözcükler her ne kadar aynı sesletime sahip olsalar da benzer anlamsal ya da sözdizimsel yakınlıklara sahip değildirler. Bu sebeple gerek sözlüklerde gerekse zihinsel söz varlığında ayrı değerlendirilirler.

Diye ve *diyen* için bu birbirine yaklaşma durumunu iki şekilde tanıklamaktayız. Birinci benzerlik işlevsel düzeydedir.

> 9. Vėrdüm ad üçünciye Yūsuf ***dėyü*** / Maḳṣūdum seni aŋam unutmayu (Yusuf u Zeliha)

Yukarıda bahsedildiği üzere *diye biri/bir* kullanımının temel amacı bir varlığa ad vermek veya bir varlığı nitelemek/tarif etmektir. 13.yy ait Yusuf u Zeliha'dan alınan 9 numaralı örnekten anlaşılacağı üzere *diye* edatı zaten başlangıcından beri eğer *ad ver-*, *tarif et-* gibi isim vermeye yahut bir varlığı tanımlamaya yönelik bir eyleme bağlanıyorsa *diyen* ile benzer bir işlevsel özellik göstermektedir. Bu durum *diye* ile *diyen* edatlarını birbirlerine yakınlaştıran ilk noktadır. İki edat da adlandırma/niteleme amacıyla kullanılabilmektedir. *Diye* bunu eylem düzeyinde gerçekleştirirken *diyen* ad düzeyinde gerçekleştirmektedir. 19. yy'a ait 10 numaralı örnek ise iki yapı arasındaki ikinci benzerlik unsurunu tanıklamaktadır.

> 10. 'Bu sefer de ben sizi bekleyim de ödeşelim' *diye* bir haber göndermek pek natürel bir şey! (Araba Sevdası)

19. yy'a kadar göremediğimiz bu tarz bir kullanım ilk bakışta *diye biri*/*bir* kullanımının örneği olarak gözükmektedir: *Diye bir* haber. Ancak bu durum sadece göze hitap eden bir benzerlik bir ilizyondur. Bu örnekte asıl tanıkladığımız edat *diye*dir. Tümce incelendiğinde *diye* edatının kendinden önceki birimlere bağlanarak zarf tümleci oluşturduğu görülmektedir. Bu tümleç

diyerek sağlamasından da geçmektedir: 'Bu sefer de ben sizi bekleyim de ödeşelim' *diyerek*. *Diye*den sonra gelen ve yükleme kadar olan birim ise tümcenin öznesini oluşturmaktadır: *bir haber göndermek*. Ayrıca *diye* edatında standart olduğu üzere örnekte bitimli bir tümcenin yükleme bağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla ilk bakışta *diye biri/bir* gibi görünen yapının işlevi aslında *diye*nin, standart, yüklemi nitelemeye yönelik işlevidir. Ancak bu sözdizimsel benzerlik bize göre *diye* ile *diye biri/bir* yapılarının birbirine yakınlaştığını ve galat olarak birleşmeye başladıklarının göstergesidir.

20. yy'a geldiğimizde ise metinlerde artık birleşmenin tamamlandığı *diyen* formunun kullanımdan kalktığı ve sadece *diye* formunun kullanıma devam ettiği, ancak yüklemi nitelemeye yönelik işlevlerinin dışında *diyen*den gelen, bir ad unsurunu nitelemeye/adlandırmaya yönelik işlevi de üstlenmeye başladığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak *diye* edatına dair gerçekleştirdiğimiz literatür taraması ve metin incelemelerinin bulgularını üç maddede özetleyebiliriz.

1. Türkiye Türkçesi gramerlerinde ve *diye* edatı üzerine yapılan müstakil çalışmalarda edatın temel işlevinin bitimli tümceleri eyleme bağlayarak aktarma tümceleri ve zarf tümleçleri kurmak olduğu görülmektedir. Ancak bu işlevler dışında edatın *diye biri/bir* (kişi, yer, nesne vb.) şeklinde bir ad unsurunu nitelemeye yönelik bir işlevi daha bulunmaktadır ki bu işlev edatın zarf-fiil kökeniyle çelişmektedir

2. Tarihi metinlere bakıldığında *diye biri/bir* (kişi, yer, nesne vb.) kullanımının 20.yy'a kadar tanıklanmadığı görülmektedir. Bu durum bu yapının *diye* edatıyla aynı etimolojiden gelmediğini, kökeninin tanıklayabildiğimiz kadarıyla 16.yy'dan itibaren kullanılmaya başlayan sıfat-fiil kökenli *diyen* edatına dayandığını göstermektedir.

3. 19.yy'dan itibaren *diye* ve *diyen* edatları bazı işlevsel ve sözdizimsel benzerlikler sonucunda sözcüksel birleşme denilen bir anlambilim fenomeninin etkisi altına girmişler ve 20.yy'a gelindiğinde iki edat birleşerek sadece *diye* formu altında bütün tarihi ve çağdaş işlevleri işletmeye başlamışlardır.

KAYNAKÇA

Aksoy, Ö. A., & Dilçin, D. (Ed.). (2009). *XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklariyle tarama sözlüğü. 2: C - D* (3. baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Biray, N. (2016). *Çağdaş Türk lehçeleri: Metin aktarmaları* (Birinci baskı). Kesit Yayınları.

Coşkun, H. (2010). Embedding indirective (evidential) utterances in Turkish. G. Diewald & E. Smirnova (Ed.), *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages* içinde (ss. 187-221). De Gruyter, Inc.

Çalışkan, N. (2019). Diye sözcüğü üzerine derlem temelli bir betimleme. *Türkbilig*, *38*, 163-176.

Deniz Yılmaz, Ö. (2009). *Türkiye Türkçesinde eylemsi* (1. baskı). Türk Dil Kurumu.

Ercilasun, A. B. (Ed.). (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü*. Kültür bakanlığı.

Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

Erguvanlı-Taylan, E. (1984). *The function of word order in Turkish grammar*. Univ. of Calif. Pr.

François, A. (2022). Lexical tectonics: Mapping structural change in patterns of lexification. *Zeitschrift Für Sprachwissenschaft*, *41*(1), Article 1. https://doi.org/10.1515/zfs-2021-2041

Geeraerts, D. (1997). *Diachronic prototype semantics: A contribution to historical lexicology*. Clarendon Press ; Oxford University Press.

Göksel, A., & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar* (1. baskı). Routledge.

Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk dilinde edatlar*. Milli Eğitim Bakanlığı.

Juge, M. L. (2013). Analogy as a source of suppletion. R. Kikusawa & L. A. Reid (Ed.), Current Issues in Linguistic Theory içinde (C. 326, ss. 175-197). John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/cilt.326.14jug

Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dilbilgisi*. Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. TDK Yayınları.

Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. Routledge.

Lewis, G. L. (2000). *Turkish grammar* (2. baskı). Oxford University Press.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. baskı). Seçkin.

Yüceol Özezen, M. (2009). *De- fiilinin grameri* (1. baskı). Karahan Kitabevi.

Derlemde Kullanılan Metinler

Ahmed Fakih. (1956). *Çarhname* (M. Mansuroğlu, Haz.). Pulhan Matbaası.

Ahmed Midhat Efendi. (2017). *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* (G. Tunç & E. Özgün, Ed.; 1. baskı). Anadolu Üniversitesi.

Ahmedî. (2019). *İskendernâme* (Y. Akdoğan & N. Kutsal, Ed.; 1. Baskı). Türkiye Yazma Eserler Kurumu.

Alpay Tekin, G. (1992). *Ahmed-i Dâî, Çengnâme (İnceleme-Tenkitli Metin).* Harvard University.

Aşık Paşa-yı Velî. (2000). *Garib-nâme: Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma* (K. Yavuz, Haz.). Türk Dil Kurumu.

Baluken, N. (2016). *Şifâü'l-Fuad li-Hazret-i Sultan Murad (Zeynel Abidin bin Halil): Giriş-inceleme-metin-dizin* [Yüksek Lisans Tezi]. Bingöl Üniversitesi.

Bülbül, T. (2009). *Hümâyûn-nâme (İnceleme-tenkitli metin)* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Ciğa, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-Bahâr (Metin-aktarma, art zamanlı anlam değişmeleri, dizin)* [Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.

Çimen, Y. (2019). *Emir Çelebi, Enmūzecü't-Tıbb (İnceleme-metin 1b-173a)* [Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Çoruhlu, M. (2005). *Musaffa Mehemmed Efendi Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel (Tahlil ve metin)* [Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Doğan, M. N. (2000). *Fuzulî Leyla ve Mecnun: Metin, düzyazı çeviri, notlar ve açıklamalar.* Yapı Kredi Yayınları.

Ergin, M. (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Gökkaplan, Y. (2019). *Netîcetü's-Sülūk fî Nasîhatö'l-Mülûk (Metin-inceleme-dizin)* [Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Gölpınarlı, A. (1951). *Nedim Divanı.* İnkilâp Kitabevi.

Güntekin, R. N. (2016). *Çalıkuşu* (M. F. Kanter, Ed.). İnkilâp Kitabevi.

Güzel, B. (2021). *Mehmed Fahreddin Bursavî ve Gülzâr-ı İrfân isimli biyografik eseri (inceleme-metin-dizin)* [Doktora Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Kabadayı, C. (2020). *Alî b. 'Abd er-Ra'ûf el-HabeŞî Râfi'u'l-GubûŞ fî Fezâ'ili'l-HubûŞ (Giriş-inceleme-metin-dizin)* [Doktora Tezi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.

Karaosmanoğlu, Y. K. (2013). *Yaban* (67. baskı). İletişim.

Kemalpaşazade. (2000). *Tevârih-i Âl-i Osman: Defter 4, metin ve transkripsiyon* (K. Imazawa, Haz.). Türk Tarih Kurumu.

Mehmet Rauf. (2024). *Eylül* (Y. Alıcı, Haz.). TDK Yayınları.

Nebîl Bey. (2024). *Dîvançe-yi Nebîl* (F. S. Kutlar Oğuz & T. Işınsu Durmuş, Ed.; e-kitap). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Özçelik, S. (2005). *Dede Korkut: Araştırmalar, notlar/dizin/metin.* Gazi Kitabevi.

Recaizade Mahmut Ekrem. (2011). *Araba sevdası* (S. Çağin, Ed.; 4. basım). Özgür Yayınları.

Sabahattin Ali. (2006). *İçimizdeki Şeytan* (10. baskı). Yapı Kredi Yayınları.

Samipaşazade Sezai. (2019). *Sergüzeşt: Roman* (1. basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sultan Veled. (1976). *İbtidâ-nâme* (G. Abdülbaki, Haz.). Güven Matbaası.

Şan, F. (2024). *Şeyhî Husrev ile Şîrîn' (İnceleme-metin-günümüz Türkçesine aktarma-dizin/sözlük)-Paris Nüsha.* Türk Dil Kurumu.

Şeyh Gâlib. (t.y.). *Hüsn ü Aşk* (M. N. Doğan, Ed.; e-kitap). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Şeyyâd Hamza. (2017). *Yûsuf ve Zelîhâ* (İ. Taş, Haz.; e-kitap). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Timurtaş, F. K. (1980). *Yunus Emre Dîvanı.* Kültür Bakanlığı Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (1988). *Mai ve Siyah* (Ş. Kutlu, Ed.). İnkilâp Kitabevi.

Ülgen, M. (2022). *Sâdıkî Dîvanı (İnceleme-metin)* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yavuz, K. (2007). *Gülşehri'nin Mantıku't-tayr'ı: (Gülşen-nâme); metin ve günümüz Türkçesine aktarma.* Kırşehir Valiliği.

TÜRKİYE'DE KAMU PERSONELİ SEÇME SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNCEL SORUNLARI[1]

Serdar Kenan GÜL[1], Süheyla KARTAL[2]

[1]Kastamonu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kastamonu / Türkiye

[2]Kastamonu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kastamonu / Türkiye

Öz: Kamu personel sistemi, kamu hizmetlerinin etkin, verimli ve tarafsız bir şekilde yürütülmesinde önemli bir yer tutar. Kamu kurumlarında görev yapacak personelin seçimi ve istihdamı, yalnızca idari yapının işleyişini değil, aynı zamanda sunulan hizmetlerin niteliğini ve vatandaşların devlete duyduğu güveni de doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle kamu personeli alım süreçlerinde liyakat, eşitlik ve fırsat eşitliği ilkelerinin gözetilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de kamu personeli seçme sisteminin tarihsel gelişimini inceleyerek sistemin günümüzdeki yapısını ve karşı karşıya olduğu temel sorunları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, öncelikle Osmanlı Devleti'nden günümüze uzanan süreçte memurluk kurumunun geçirdiği dönüşüm ele alınmaktadır. Osmanlı bürokrasisindeki memuriyet anlayışı ile Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen hukuki ve kurumsal düzenlemeler değerlendirilmekte; bu kapsamda 1926 tarihli Memurin Kanunu ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu gibi kamu personel sisteminin şekillenmesinde etkili olan temel düzenlemeler incelenmektedir. Ayrıca çok partili siyasal hayata geçiş, kamu yönetiminde gerçekleştirilen reformlar ve kamu hizmetlerinin genişlemesine bağlı olarak artan personel ihtiyacının kamu personel rejimine etkileri üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın odak noktasını oluşturan Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS), kamu hizmetine girişte kullanılan merkezi personel seçme mekanizması olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda KPSS'nin ortaya çıkış süreci, hukuki dayanakları, A ve B grubu kadrolara yönelik uygulamaları ile kamu personeli istihdamındaki yeri değerlendirilmektedir. Bunun yanında, kamu personeli seçme sisteminin güncel sorunları da ele alınmaktadır. Özellikle liyakat ilkesinin uygulanmasına yönelik tartışmalar, üniversitelerde verilen eğitim ile sınav içerikleri arasındaki uyumsuzluklar, kurumlar arasında farklılaşan personel alım yöntemleri ve KPSS dışında gerçekleştirilen istihdam uygulamaları sistemin temel sorun alanları olarak değerlendirilmektedir. Çalışma sonucunda, kamu personeli seçme sisteminin daha etkin ve adil bir yapıya kavuşturulabilmesi için eğitim süreçleri ile personel alım mekanizmaları arasındaki uyumun güçlendirilmesi, şeffaflığın artırılması ve liyakat esaslı uygulamaların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Personeli, Kamu Personel Sistemi, KPSS, Liyakat, Kamu Yönetimi, Personel Seçimi

GİRİŞ

Kamu personel sistemi, kamu hizmetlerinin etkin, verimli ve tarafsız biçimde yürütülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Devletin insan kaynağını oluşturan kamu personelinin seçimi, atanması ve istihdam edilmesi süreçleri yalnızca kamu örgütlerinin işleyişini değil, aynı zamanda sunulan hizmetlerin niteliğini ve vatandaşların devlete duyduğu güveni de doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle personel yönetimi ve istihdam süreçleri, kamu yönetiminin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Türkiye'de kamu personeli seçme sistemi, tarihsel süreç içinde siyasal, ekonomik ve idari gelişmelere bağlı olarak önemli değişimler geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nde memurluk, belirli sınıflar içinde örgütlenen ve eğitim ile ehliyet esasına dayanan bir yapı içinde şekillenmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte modern devlet anlayışı doğrultusunda bürokratik yapı yeniden düzenlenmiş, kamu personel rejiminin hukuki temelleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 1926 tarihli Memurin Kanunu ile memurluk statüsü yasal bir çerçeveye

[1] ORCID NO: 0000-0002-4771-9202, 0009-0001-2642-9396

kavuşturulmuş, daha sonra gerçekleştirilen düzenlemelerle kamu personel sisteminin kurumsal yapısı geliştirilmiştir.

1950 sonrasında çok partili siyasal hayata geçilmesiyle birlikte bürokrasi-siyaset ilişkileri yeni bir boyut kazanmış, kamu personel rejimi ekonomik koşullar ve siyasal tercihler doğrultusunda şekillenmeye devam etmiştir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren kamu hizmetlerinin kapsamının genişlemesi, personel ihtiyacının artması ve kamu istihdam politikalarının çeşitlenmesi, personel alımlarında daha sistemli ve standart bir yapıya duyulan ihtiyacı artırmıştır.

Kamu personeli seçme sistemleri yalnızca kamu kurumlarının personel ihtiyacını karşılayan teknik mekanizmalar olarak değerlendirilmemektedir. Günümüzde kamu yönetimi literatüründe insan kaynağı, kamu hizmetlerinin kalitesini belirleyen stratejik bir unsur olarak görülmektedir. Bu çerçevede liyakat, kariyer, eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri kamu personel sistemlerinin temel dayanaklarını oluşturmaktadır. Özellikle Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımıyla birlikte performans, etkinlik ve sonuç odaklı yönetim anlayışları ön plana çıkarken; son dönemde yönetişim ve stratejik insan kaynakları yönetimi yaklaşımları kamu personelinin yalnızca sınav başarısı üzerinden değil, bilgi, beceri ve yetkinlikleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Eryılmaz, 2010; Sayan, 2009).

Bu gelişmeler doğrultusunda kamu personeli alımlarında merkezi sınav uygulamalarına geçilmiş, 2002 yılından itibaren Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) kamu görevlerine girişte temel belirleyici mekanizma haline gelmiştir. KPSS, kamu personeli seçiminde liyakat, eşitlik ve objektiflik ilkelerini güçlendirmeyi amaçlayan merkezi bir sistem olarak tasarlanmıştır. Bununla birlikte, sınavın kapsamı, alan yeterliliklerini ölçme kapasitesi, kurumlar arasındaki farklı uygulamalar ve KPSS dışında gerçekleştirilen personel alım yöntemleri, sistemin işleyişine ilişkin çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'de kamu personeli seçme sisteminin tarihsel gelişimini inceleyerek günümüzdeki yapısını ve karşı karşıya olduğu temel sorunları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde hazırlanan bu çalışma, literatür taramasına dayalı bir derleme niteliği taşımaktadır. Araştırma kapsamında kamu personel sistemi, memurluk kurumu ve Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ile ilgili mevzuat, akademik çalışmalar ve ilgili kaynaklar incelenmiş; elde edilen veriler tarihsel gelişim, hukuki düzenlemeler ve güncel sorun alanları çerçevesinde betimsel olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle memurluk kurumunun tarihsel gelişimi ve kamu personel rejiminin dönüşümü ele alınmakta, ardından KPSS'nin ortaya çıkış süreci, hukuki dayanakları ve uygulama esasları incelenmektedir. Son olarak, kamu personeli seçme sisteminin güncel sorunları liyakat, eşitlik ve etkinlik ilkeleri çerçevesinde değerlendirilerek çözüm önerileri tartışılmaktadır.

MEMUR KAVRAMI VE HUKUKİ STATÜSÜ

Memur kelimesi Arapça kökenli olup Türkçede devlet hizmetinde aylık karşılığında çalışan görevli anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte, memur kavramının evrensel ölçekte kabul edilmiş tek bir tanımı bulunmamaktadır. Her ülke, kendi siyasal, hukuki, ekonomik ve idari yapısına bağlı olarak memurluğu farklı biçimlerde tanımlamaktadır. Türkiye'de ise memur kavramı başta Anayasa olmak üzere Türk Ceza Kanunu ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu gibi çeşitli mevzuat düzenlemelerinde farklı boyutlarıyla ele alınmıştır.

Devlet örgütlenmesinin gelişimine paralel olarak kamu hizmetlerini yerine getiren görevliler de idari yapı içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Köleci ve feodal toplumlarda bu görevliler daha çok saray çevresinde yoğunlaşmış, vergi toplama ve devletin mali işlerini yürütme gibi temel kamusal görevleri üstlenmişlerdir. Kapitalizm öncesi toplumlarda sayıları sınırlı olan memurlar, sahip oldukları ayrıcalıklar nedeniyle diğer toplumsal kesimlerden farklı bir konumda bulunmuştur. Modern devletin gelişmesi ve kamu hizmetlerinin çeşitlenmesiyle birlikte memurluk, yalnızca belirli görevleri yerine getiren bir meslek olmaktan çıkmış, geniş bir kamu görevlileri kategorisini ifade eden kurumsal bir statüye dönüşmüştür (Çaralan, 1993, s. 8).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 128. maddesine göre devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları asli ve sürekli kamu hizmetleri memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yerine getirilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982).

Kanunda ayrıca genel politika belirleme, araştırma, planlama, programlama, yönetim ve denetim görevlerini yerine getiren bazı görevlilerin de memur statüsünde olduğu belirtilmektedir (Devlet Memurları Kanunu, 1965).

Buna göre bir kişinin memur sayılabilmesi için devlet veya diğer kamu tüzel kişileri bünyesinde, asli ve sürekli nitelikteki kamu hizmetlerini yerine getirmek üzere görevlendirilmiş olması gerekmektedir.

Modern bürokrasi kuramının öncü isimlerinden Max Weber, memurun bürokratik yapı içindeki konumunu ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Weber'e (2014, s. 318-324) göre memurluğun temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Memurlar, bürokratik hiyerarşi içerisinde belirli bir statüye sahiptir ve bu statü hukuki düzenlemelerle güvence altına alınmaktadır.
2. Bürokratik örgütlerde görevliler, belirlenmiş kurallar çerçevesinde yetkili makamlar tarafından atanırlar.
3. Memurluk, süreklilik gösteren bir meslektir ve kamu görevlileri, hukuki güvenceler sayesinde keyfi uygulamalara karşı korunmaktadır.
4. Memurlar düzenli bir ücret ve emeklilik güvencesine sahiptir; gelirleri statü, kıdem ve görev özelliklerine göre belirlenmektedir.
5. Bürokratik yapı, kariyer ve yükselme esasına dayanmaktadır. Eğitim, mesleki yeterlilik ve sınav başarısı yükselmede belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak, memurluk; süreklilik arz eden kamu hizmetlerinin yürütülmesini sağlayan, belirli hak ve yükümlülüklerle donatılmış, kariyer ve liyakat ilkelerine dayanan bir kamu görevlisi statüsünü ifade etmektedir. Bununla birlikte, memurların rolü ve konumu yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, içinde bulundukları toplumun siyasal ve kültürel yapısıyla da şekillenmektedir. Nitekim otoriter yönetim anlayışının baskın olduğu toplumlarda memurların daha katı ve otoriter tutumlar sergileyebildiği görülmektedir (Emren, 2019).

MEMURLUĞUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Osmanlı Dönemi'nde Memurluk

Osmanlı Devleti'nin topraklarını genişletmesine paralel olarak idari teşkilat da gelişmiş ve kamu görevlileri belirli sınıflar hâlinde örgütlenmiştir. Bu kapsamda personel; ilmiye (hukuk, din ve eğitim alanında görev yapanlar), kalemiye (idari işlerde görevli memurlar), mülkiye (sivil yönetim kadroları) ve seyfiye (askerî sınıf) olmak üzere dört temel gruba ayrılmıştır. Bu sınıflandırma büyük ölçüde eğitim ve yetiştirilme süreçlerine dayanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde kamu görevlerinde bulunacak kişilerin bilgi, ehliyet ve tecrübe sahibi olmalarına önem verilmiş; memurların seçimi ve yetiştirilmesi devlet teşkilatının temel unsurlarından biri olarak görülmüştür. Devletin güçlü ve merkeziyetçi yapısı, III. Selim döneminde başlayan yenileşme hareketlerine kadar büyük ölçüde bu anlayış doğrultusunda sürdürülmüştür (Karal, 1988).

I. Meşrutiyet döneminde memur atamalarında ehliyet ve liyakat ilkeleri ön plana çıkmıştır. Bu dönemde memurlar, kanuna aykırı bir davranışta bulunmadıkları, kendi istekleriyle görevden ayrılmadıkları veya devlet tarafından zorunlu bir gerekçe ortaya konulmadığı sürece görevlerini sürdürmüşlerdir (Karal, 1988, s. 223). II. Abdülhamid döneminde ise memur sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Merkezi idarenin güçlenmesi ve devletin farklı alanlarda yeni hizmetler üstlenmesi bu artışın başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Ayrıca ekonomik yapının büyük ölçüde tarıma dayanması ve alternatif istihdam alanlarının sınırlı olması memurluğa olan ilgiyi

artırmıştır. Bunun yanında rüşvet, iltimas ve adam kayırmacılık gibi uygulamaların yaygınlığı da memur sayısındaki artışın nedenleri arasında gösterilmektedir (Karal, 1988, s. 332).

Memurluğun kurumsal bir meslek haline getirilmesine yönelik girişimler II. Mahmut döneminde başlamış olmakla birlikte, bu alandaki düzenlemeler II. Abdülhamid döneminde belirginleşmiştir. Önceki dönemde memurların atanması, yükselmesi, disiplin işlemleri ve emeklilik haklarına ilişkin kapsamlı düzenlemelerin bulunmaması, memurların güvencesiz bir konumda kalmasına neden olmuştur. Bu durum zaman zaman görevlerin kötüye kullanılmasına da zemin hazırlamıştır. Yaşanan sorunlar doğrultusunda memuriyet kurumu Kanun-i Esasi'de temel ilkeleriyle düzenlenmiş; 1877 yılında sicil sistemi oluşturulmuş, 1878 yılında maaşlara ilişkin düzenlemeler yapılmış, 1879 yılında terfi ve emeklilik esasları belirlenmiş ve 1880 yılında memur atamalarına ilişkin yeni hükümler yürürlüğe konulmuştur. Böylece memurluk giderek daha kurumsal ve profesyonel bir meslek niteliği kazanmıştır (Karal, 1988, s. 333-336).

Cumhuriyet'in Kuruluşu'ndan 1950'ye Kadar Memurluk

Memurluk rejimini düzenleyen ilk kapsamlı yasal düzenleme 1926 yılında yürürlüğe giren Memurin Kanunu olmuştur. Bu kanunla memurlar yalnızca maaş karşılığında çalışan kişiler olmaktan çıkarılarak güvenceli bir meslek statüsüne kavuşturulmuştur. Aynı yıl memur maaşlarını düzenleyen ayrı bir kanun da kabul edilerek memurların özlük haklarına ilişkin önemli düzenlemeler yapılmıştır (Tutum, 1980, s. 96).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında memurlar, yeni devletin inşa sürecinde ve gerçekleştirilen reformların uygulanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Bu durum memurların toplumsal statülerini ve saygınlıklarını artırırken, bürokrasinin siyasal iktidar karşısında sahip olduğu görece özerk konum da memurların ekonomik açıdan daha avantajlı bir durumda bulunmasına katkı sağlamıştır. Nitekim memurların milli gelirden aldıkları payın dönemin koşullarına göre tatmin edici düzeyde olduğu ifade edilmektedir (Şaylan, 1974, s. 85).

Kurtuluş Savaşı sonrasında ekonomik açıdan sınırlı kaynaklara sahip olan Türkiye'de memurluk, Osmanlı'dan devralınan kurumsal mirasın da etkisiyle saygın ve güvenli bir meslek olarak görülmeye devam etmiştir. Düzenli gelir ve iş güvencesi sağlaması nedeniyle memurluk önemli bir istihdam alanı olarak değerlendirilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar, memurların yaşam koşullarını olumsuz etkilemiş ve satın alma güçlerinde önemli kayıplara yol açmıştır. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından memurlara yönelik çeşitli destekler sağlanmış olsa da, söz konusu uygulamalar zamanla memur-halk ayrışmasına ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle Sümerbank aracılığıyla memurlara düşük fiyatlı ayakkabı ve kumaş sağlanması, kamuoyunda memurlara yönelik eleştirilerin artmasına neden olmuştur (Toker, 1990, s. 23).

1950'den Günümüze Memurluk

Çok partili siyasal hayata geçiş ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, Türk kamu yönetimi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde kalkınma odaklı politikalar ön plana çıkarken, bürokrasi ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiler de yeniden şekillenmiştir (Şaylan, 1983, s. 393). Demokrat Parti yönetimi, bürokrasinin sahip olduğu görece özerk yapıyı sınırlandırmayı ve kamu görevlilerinin siyasal iktidardan bağımsız bir güç odağı haline gelmesini engellemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, "iktidarın emrindeki memur" anlayışı yerine "kanunların emrinde ve milletin hizmetinde olan memur" anlayışının yerleştirilmesi hedeflenmiştir (Tutum, 1972, s. 84).

Bu dönemde bürokrasinin siyasal sistem içerisindeki ağırlığı azalırken, memurların ekonomik koşullarında da belirgin bir gerileme yaşanmıştır. Düşük ücretler, ücret sistemindeki düzensizlikler ve yetersiz sosyal yardımlar memurların temel sorunları arasında yer almıştır. Yapılan çeşitli düzenlemelere rağmen memurların satın alma gücünde önemli kayıplar yaşanmıştır. Nitekim Aydemir'in verdiği verilere göre 1950 ile 1958 yılları arasında temel tüketim maddelerindeki fiyat artışları, memur maaşlarındaki artışın oldukça üzerinde gerçekleşmiştir

(Aydemir, 2011, s. 245). Bu gelişmeler, bürokrasinin hem ekonomik hem de siyasal açıdan giderek iktidara daha bağımlı bir yapıya dönüşmesine yol açmıştır (Şaylan, 1974, s. 87-88).

1980'li yıllarda kamu sektörünün genişlemesi ve kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla uygulanan yoğun istihdam politikaları sonucunda memur sayısında önemli artışlar yaşanmıştır (Aykaç, 1997, s. 172). Ancak bu niceliksel büyüme, kamu personel sistemine ilişkin yapısal sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda aşırı merkezileşme, ücret adaletsizliği, bürokratik işlemlerin fazlalığı, çalışma koşullarına ilişkin sorunlar ve personel yönetimindeki yetersizlikler kamu yönetiminin etkinliğini olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik belirsizlikler ile kamu personel sistemine yönelik kapsamlı reformların hayata geçirilememesi, mevcut sorunların devam etmesine ve daha görünür hâle gelmesine neden olmuştur.

2000'li yıllarla birlikte kamu yönetiminde stratejik planlama, performans yönetimi, şeffaflık, hesap verebilirlik, vatandaş odaklı hizmet anlayışı ve etik ilkeler ön plana çıkmıştır. Bu dönemde kamu personel rejimi; sınıflandırma, kariyer, liyakat ve tarafsızlık ilkeleri temelinde yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır (Eryılmaz, 2010, s. 95-96).

Kamu kurumlarına personel alımları başlangıçta Devlet Personel Dairesi koordinasyonunda yürütülürken, kamu istihdamında standartlaşmayı sağlamak amacıyla 1999 yılında merkezi sınav sistemine geçilmiştir. Bu kapsamda ÖSYM tarafından ilk olarak Devlet Memurları Sınavı (DMS) uygulanmış, 2001 yılında sınavın kapsamı genişletilerek Kurumlar İçin Merkezi Eleman Sınavı (KMS) adı verilmiştir. 2002 yılında ise sınav Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) adını almış ve kamu personeli alımlarında temel belirleyici mekanizma haline gelmiştir (Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik, 2002; Arslan, 2025).

Kamu Personel Sistemi ve KPSS

Türkiye'de kamu personel sistemi; idari, askerî, akademik ve adlî personel olmak üzere dört temel bileşenden oluşmaktadır. Bu personel sistemleri farklı görev alanlarına, hukuki statülere ve işleyiş esaslarına sahip olmakla birlikte, kamu yönetimi içerisinde birbirini tamamlayan bütüncül bir yapı oluşturmaktadır (Sayan, 2009, s. 201-245).

İdari kamu personel sistemi; devlet memurları, sözleşmeli personel ve kamu işçilerinden oluşmaktadır. Özellikle 1980 sonrasında kamu istihdam yapısında yaşanan dönüşümler, sözleşmeli personel ve kamu işçilerinin sistem içindeki ağırlığını artırmıştır. Kamu personeli alımlarında temel araç Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) olmakla birlikte, kamu istihdamı yalnızca bu sınav aracılığıyla gerçekleştirilmemektedir. Sosyal devlet anlayışı doğrultusunda şehit ve gazi yakınları, engelliler, yetiştirme yurtlarında yetişen gençler ve eski hükümlüler gibi dezavantajlı gruplara yönelik özel istihdam uygulamaları da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra istisnai memuriyetler, mecburi hizmet yükümlülükleri, millî sporcuların atanması ve bazı personelin kadroya geçirilmesine yönelik uygulamalar da KPSS dışında gerçekleştirilen istihdam yöntemleri arasında yer almaktadır (Arslan, 2025).

KPSS'nin yasal dayanağını 3 Mayıs 2002 tarihli ve 24744 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan *Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik* oluşturmaktadır (Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik, 2002). Yönetmeliğe göre KPSS, A ve B grubu kadrolara yapılacak personel alımlarında kullanılan merkezi bir sınav niteliğindedir. A grubu kadrolar; bakanlıklar, bağlı kuruluşlar ve özel yarışma sınavıyla girilen kariyer meslekleri kapsarken, B grubu kadrolar ise kamu kurum ve kuruluşlarında ilk defa atanacak diğer memur kadrolarını ifade etmektedir.

Yönetmelikte A grubu kadrolara ilişkin başvuru şartları, KPSS puanlarının değerlendirilmesi ve giriş sınavı süreçleri ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Buna karşılık, B grubu kadrolarda personel planlaması, merkezi yerleştirme işlemleri, ek yerleştirmeler ve atama süreçleri esas alınmaktadır. Bu ayrım, kamu personeli seçme sisteminin farklı nitelikteki kadrolar için farklı yöntemler öngördüğünü göstermektedir.

Bununla birlikte, kamu personeli alımlarında tüm kurumlar aynı usulleri uygulamamaktadır. Mevzuatta açık bir hüküm bulunması halinde bazı kurumlar kendi giriş sınavlarını yapabilmektedir. Bu durum özellikle kariyer meslekleri ve bazı özel statülü kadrolar açısından geçerlidir. Ayrıca memur adaylarının 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 48. maddesinde yer alan genel şartları ve ilgili kurumların özel koşullarını birlikte sağlamaları gerekmektedir (Kocaoğlu ve Özmen, 2019).

GÜNCEL SORUNLAR

Kamu personeli seçme sistemi, kamu hizmetlerinin etkin, verimli ve tarafsız biçimde yürütülmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kamu kurumlarında görev alacak personelin bilgi, beceri ve yetkinliklerinin objektif ölçütlerle değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de kamu personeli alımlarında temel araç olarak kullanılan Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS), liyakat ve fırsat eşitliği ilkelerini güçlendirmeyi amaçlayan merkezi bir sınav sistemi olarak uygulanmaktadır. Bununla birlikte, sistemin işleyişine ilişkin çeşitli sorunlar ve tartışmalar güncelliğini korumaktadır.

Bu sorunların başında, yükseköğretim kurumlarında verilen eğitim ile KPSS'nin ölçme ve değerlendirme yapısı arasındaki uyumsuzluk gelmektedir. Özellikle kamu yönetimi, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, maliye ve benzeri alanlardan mezun olan adaylar, lisans eğitimlerinde edindikleri bilgi ve becerilerin sınav içeriğinde yeterince karşılık bulmadığını ifade etmektedir. Bu durum, öğrencilerin alan uzmanlıklarını geliştirmek yerine sınav başarısına odaklanan hazırlık süreçlerine yönelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla yükseköğretim programlarının hedefleri ile kamu personeli seçme sisteminin beklentileri arasında daha güçlü bir uyumun sağlanması gerekmektedir (Kocaoğlu ve Özmen, 2019).

Kamu personel sistemine ilişkin güncel tartışmaların önemli bir boyutunu liyakat ilkesinin uygulanması oluşturmaktadır. Türk kamu personel sisteminde liyakat, kariyer ve sınıflandırma ilkeleri yasal düzeyde kabul edilmiş olmakla birlikte, uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Özellikle merkezi sınav başarısının yanında sözlü sınav ve kurum sınavlarının da personel seçiminde etkili olması, değerlendirme süreçlerinin nesnelliği ve şeffaflığı konusunda tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle kamu personeli seçiminde yalnızca hukuki düzenlemelerin varlığı yeterli görülmemekte; uygulama süreçlerinin denetlenebilir, hesap verebilir ve liyakat ilkesini güçlendirecek biçimde yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Yılmazöz, 2009).

Bir diğer sorun alanı, kamu personeli seçiminde kullanılan mülakat ve kurum sınavlarına ilişkindir. Her ne kadar bu uygulamalar adayların mesleki yeterliliklerini, temsil kabiliyetlerini ve iletişim becerilerini ölçmeyi amaçlasa da, değerlendirme ölçütlerinin standartlaştırılması ve sonuçların nesnel biçimde ortaya konulması konusunda çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Özellikle öğretmen, uzman yardımcısı, müfettiş yardımcısı ve benzeri kadrolara yönelik alımlarda uygulanan sözlü sınavlar, değerlendirme ölçütlerinin yeterince açık olmaması nedeniyle zaman zaman eleştirilmektedir. Bu durum, adaylar arasında fırsat eşitliği ve liyakat ilkelerinin uygulanmasına ilişkin soru işaretlerinin ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Benzer şekilde bazı kurumların kendi personel alım sistemlerini uygulayabilmesi, kamu personeli seçme sisteminde farklı uygulamaların ortaya çıkmasına ve personel alım süreçlerinde standartlaşmanın zayıflamasına neden olabilmektedir.

Kamu personel sistemine yönelik bir diğer tartışma alanı ise KPSS dışında gerçekleştirilen istihdam uygulamalarıdır. İstisnai memuriyetler, özel statülü personel alımları ve çeşitli mevzuat hükümlerine dayalı istihdam yöntemleri, kamu personel rejiminin bütünlüğü açısından değerlendirilmesi gereken konular arasında yer almaktadır. Bunun yanında son yıllarda sözleşmeli personel istihdamının yaygınlaşması ve farklı statüler altında personel çalıştırılması, kamu personel sisteminde bütünlük ve eşitlik ilkeleri açısından yeni tartışmaları gündeme getirmektedir. Kamu hizmetlerinde liyakat ilkesinin güçlendirilmesi, personel alım süreçlerinde

şeffaflığın artırılması ve farklı istihdam modelleri arasında uyumun sağlanması, sistemin etkinliğini artıracak önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, kamu personeli seçme sisteminin yalnızca merkezi sınav başarısını esas alan bir yapıdan çıkarılarak bilgi, beceri, mesleki yeterlilik ve etik değerlere dayalı çok boyutlu bir değerlendirme anlayışıyla desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca üniversite programları ile personel alım mekanizmaları arasındaki uyumun güçlendirilmesi, liyakat ilkesinin uygulamada daha etkin biçimde hayata geçirilmesi ve personel seçim süreçlerinde şeffaflığın artırılması, kamu yönetiminde etkinlik ve verimliliğin geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

SONUÇ

Kamu personel sistemi, kamu hizmetlerinin etkin, verimli ve tarafsız biçimde sunulmasının temel unsurlarından biridir. Bu nedenle kamu personelinin seçimi ve atanmasında liyakat, eşitlik ve objektiflik ilkelerinin esas alınması, hem kamu yönetiminin etkinliği hem de vatandaşların devlete duyduğu güven açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de kamu personel seçme sistemi, Osmanlı Devleti'nden günümüze uzanan süreçte siyasal, ekonomik ve idari dönüşümlere bağlı olarak önemli değişimler yaşamıştır. Osmanlı dönemindeki eğitim ve ehliyet temelli memuriyet anlayışı, Cumhuriyet döneminde modern hukuk devleti ilkeleri doğrultusunda yeniden şekillendirilmiş; 1926 tarihli Memurin Kanunu ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile kamu personel rejiminin hukuki çerçevesi oluşturulmuştur.

Kamu hizmetlerinin kapsamının genişlemesi ve personel ihtiyacının artması, kamuya personel alımında daha standart ve merkezi bir sistemin geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda 1999 yılında başlayan merkezi sınav uygulamaları, 2002 yılından itibaren KPSS çatısı altında birleştirilmiş ve kamu personeli alımlarının temel aracı haline gelmiştir. KPSS, kamuya girişte fırsat eşitliğini artırmayı, liyakat ilkesini güçlendirmeyi ve personel alımlarında nesnel ölçütler oluşturmayı amaçlamaktadır.

Bununla birlikte, çalışma kapsamında yapılan değerlendirmeler mevcut yapının çeşitli sorun alanları içerdiğini göstermektedir. Üniversitelerde verilen eğitim ile sınav içerikleri arasındaki uyumsuzluk, adayların mesleki yeterliliklerinin ne ölçüde değerlendirilebildiğine ilişkin tartışmaları sürdürmektedir. Bunun yanında bazı kurumların kendi sınavlarını uygulayabilmesi, istisnai memuriyetler ve KPSS dışında gerçekleştirilen personel alım yöntemleri, kamu personel sisteminde bütüncül bir standardizasyonun sağlanmasını güçleştirmektedir. Nitekim kamu personeli seçme sisteminde zaman içerisinde ortaya çıkan farklı uygulamalar, personel alım süreçlerinin parçalı bir yapıya dönüşmesine neden olmuş ve sistemin bütüncül işleyişine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Arslan, 2025). Ayrıca sınav merkezli değerlendirme anlayışının, adayların analitik düşünme, problem çözme, iletişim ve uygulama becerileri gibi kamu hizmetlerinde önem taşıyan yetkinlikleri yeterince ölçemediği yönündeki eleştiriler de dikkate alınmalıdır.

Bu çerçevede kamu personel seçme sisteminin geliştirilmesi için üniversite programları ile personel alım süreçleri arasındaki uyumun artırılması; mesleki bilgi ve becerilerin yanı sıra problem çözme, iletişim, motivasyon ve teknolojik uyum gibi yetkinlikleri de ölçebilecek tamamlayıcı değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesi ve personel alımlarında şeffaflığın güçlendirilmesi gerekmektedir (Elden, 2025). Bununla birlikte, istisnai atama uygulamalarının daha açık kurallara bağlanması ve liyakat ilkesini güçlendirecek mekanizmaların yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Sonuç olarak, kamu yönetiminde etkinlik ve verimliliğin sürdürülebilir biçimde sağlanabilmesi, bilgi, yetkinlik ve liyakat esaslarına dayanan adil ve güvenilir bir kamu personel sisteminin oluşturulmasına bağlıdır. Bu bağlamda kamu personeli seçme sisteminin yalnızca sınav merkezli bir yapı olarak değil, stratejik insan kaynakları yönetiminin bir unsuru olarak ele alınması; liyakat, hesap verebilirlik ve kurumsal kapasiteyi güçlendirecek şekilde sürekli olarak geliştirilmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Arslan, Ü. (2025). Türk kamu personel seçim sürecinde KPSS ekosisteminin incelenmesi ve bu ekosisteme ilişkin değerlendirmeler. *İçtimaiyat*, *9*(2), 871-890. https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1686240

Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci adam* (Cilt 3). Remzi Kitabevi.

Aykaç, B. (1997). *Kamu bürokrasisi ve Türk kamu personel yönetiminde bürokratik eğilimler*. Yükseköğretim Kurulu Matbaası.

Çaralan, İ. (1993). *Memur ve memur sendikaları*. Evrensel Basım Yayın.

Devlet Memurları Kanunu (1965). Kanun No: 657. 23 Temmuz 1965 tarih ve 12056 sayılı Resmî Gazete. https://www.mevzuat.gov.tr

Elden, B. (2025). Yapay zekâ tabanlı karar destek sistemleri ile personel seçimi. *Ahi Evran Akademi, 7*(2), 13-29.

Emren, F. (2019). *Toplumsal bir tip: Memur* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eryılmaz, B. (2010). *Bürokrasi ve siyaset: Bürokratik devletten etkin yönetime*. Alfa Basım.

Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik. (2002, 3 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 24744). https://www.mevzuat.gov.tr

Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı tarihi* (Cilt VIII: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kocaoğlu, M., & Özmen, Z. N. (2019). Türkiye'deki kamu yönetimi eğitimi ve personel istihdam etme usullerinin Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) üzerinden değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 46*, 241-266.

Sayan, İ. Ö. (2009). Türkiye'de kamu personel sistemi: İdari, askerî, akademik ve adlî personel ayrımı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 64*(1), 201-245.

Şaylan, G. (1974). *Türkiye'de kapitalizm bürokrasi ve siyasal ideoloji*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Şaylan, G. (1983). Türkiye Cumhuriyeti'nde devlet yapısının evrimi. İçinde *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi* (Cilt 2). İletişim Yayınları.

Toker, M. (1990). *Tek partiden çok partiye (1944-1950)*. Bilgi Yayınevi.

Tutum, C. (1972). *Türkiye'de memur güvenliği*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Tutum, C. (1980). Türk personel sisteminin sorunlarına genel bir bakış. *Amme İdaresi Dergisi, 13*(3).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 9 Kasım). Resmî Gazete (Sayı: 17863). https://www.mevzuat.gov.tr

Yılmazöz, M. (2009). Türkiye'de kamu personel yönetimi sorunu. *Maliye Dergisi*, 157, 293-302.

Weber, M. (2014). *Sosyoloji yazıları* (T. Parla, Çev.). Deniz Yayınları.

THE DIVERSIFICATION OF RIGHTWING PARTIES IN CONTEMPORARY EUROPE[1]

Yusuf Abubakar WARA

Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kastamonu / Türkiye

Abstract: The rise of rightwing parties in contemporary Europe reflects a complex reaction to mass refugee inflows, terrorism, austerity policies, and economic instability that have challenged both the European Union and its member states. Although some of these fears – such as mass job losses following the COVID-19 pandemic or heightened terrorism – may be overstated, they have nevertheless fueled a robust anti-immigration discourse across the continent. These trends have facilitated the rise and diversification of several factions within right-wing politics, including the populist right, center-right, extreme right, radical right, and neoliberal right. This research use both content and statistical analysis to evaluate pertinent literature and data, determining whether Europe is seeing a true increase and variety of right-wing movements. The articles collected and reviewed from the Clarivate Web of Science database reveal that, considering the 2004 to 2024 European Parliamentary election results, rightwing parties have diversified and been classified after rising significantly in Europe. Furthermore, the Simpson's Reciprocal Index, used to assess the diversity of parties, reveals considerable diversification among right-wing parties in modern Europe. The results indicate that right-wing parties have acquired significant electoral momentum and demonstrate notable ideological and geographical diversity across Europe.

Keywords: Europe, Diversification, Ideology, Rightwing Parties

INTRODUCTION

The ongoing project of European unification and reintegration between Eastern and Western Europe, coupled with the profound transformations in contemporary European democracies, has generated a new pan-European dynamic. This shift is closely linked to the rise and diversification of rightwing political movements, which increasingly challenge the dominance of mainstream parties across the continent (De Vries & Hobolt, 2020). Despite the fading of prior antagonisms like the German–Jewish split it was observed that many European communities have grown increasingly racially homogenous, departing from cosmopolitan ideals. Latent national animosities and exclusionary attitudes toward minorities and neighboring nations have reemerged as powerful influences in European politics (Kopeček, 2010). Over the past four decades, rightwing parties have not only expanded their electoral influence but have also undergone significant ideological evolution which transform them from populist protest movements into structured radical formations that reshape the political mainstream (Wagner & Meyer, 2016).

The fear of the uncertainties has crippled the integration plan of the European Union, as more and more issues of anti-immigration, anti-Muslim platform, xenophobia, open and closed ethnicity, anti-EU, pro-nationalist, and Prosperity chauvinism have gained ground in current Europe and are spreading rapidly (Decker, 2013, pp. 135-138). The right-wing parties can gain ground as a result of numerous socio-cultural challenges in society, as empirical evidence suggests that right-wing parties tend to garner greater support in areas characterized by elevated unemployment or during periods of rising unemployment (Amengay & Stockemer, 2019, p. 35). Post-COVID-19 trauma, coupled with high levels of inflation, joblessness, and financial difficulties, increased among several households, an opportunity which the rightist seized to increase their relevance, especially in low-income communities across Europe and even around the globe.

The increase in social problems, such as unemployment, security issues like terrorist attacks, and the fear of poverty, has been aggravated by COVID-19, as well as economic crises that are typically

[1] ORCID NO: 0000-0003-3410-6113

connected with current globalization trends and identity. This has prevalent the notion and idea of right thought philosophy. The failure of some leaders to fulfill their promises to develop their societies is also a factor in the rise of rightwing politics and its diversification on the European continent (Rohac, Kumar & Heino, 2017, p. 382). The massive corruption and cronyism among the leaders have been central to populist political messaging. For instance, Nigel Farage, former leader of the UK Independence Party, often refers to rightists as 'decent people' and the leftists as 'merchant banks and corrupt', purifying his stance against his opponent, a position which several rightwing party leaders uphold to increase their support and popularity.

From West to Eastern Europe, rightwing parties continue to span the ideological spectrum, ranging from conventional right-of-center formations to far-right groups, which have increased their support and acceptability across the continent, most notably in France, Germany, Austria, the Netherlands, Denmark, Sweden, Hungary, and Italy (Aaron, 2016). Among the typical examples of this development are the losses of Norbert Hofer of the Freedom Party in Austria to a Greens-backed independent candidate, Alexander Van der Bellen. The Danish People's Party came second in the June 2015 parliamentary elections. The far-right Party for Freedom in the Netherlands, whose leader is Geert Wilders, promised to adopt anti-Islam and anti-EU policies, came in second place in the Dutch parliament in the March 2017 elections (Economist, 2024). Numerous examples of such a rise and expansion can be cited in contemporary European society. According to Mudde (2014) the primary motivation of most rightwing parties is not merely to win elections, but to drive societal change that meets their yearnings and aspirations. In this attempt, they employ several mechanisms and strategies, including patriarchal and paternalistic approaches and multiple forms of discrimination, to gain support and momentum toward achieving their goals (Alvarez-Galvez & Rojas-Garcia, 2019, pp. 2-3).

This article uses content and statistical analyses to justify the diversification of rightwing parties across European countries today. Books, articles, websites, and journal articles relevant to the topic are consulted to support the assumption. The research pointed out the political relevance and electoral performances of such rightwing parties in Europe, citing several examples from the Alternative for Germany party, the National Front of France, the Party for Freedom in the Netherlands, the Golden Dawn of Greece, Jobbik in Hungary, Sweden Democrats, Austria Freedom Party, and the People's Party-Our Slovakia. The right, especially the radicals and far right, have created a new image in Europe that includes political correctness as they carefully phrase their opposition to immigrants in terms of economic competitors or protecting the rights of average Europeans (Williams, 2006). With the primary objective of knowledge creation, this article distinguishes and highlights the upward trend in populism and the divergence among rightwing parties in modern Europe.

METHODOLOGY

We collected several articles from the Clarivate Web of Science database and data from the websites of relevant political parties, civil society organizations, and Intergovernmental Organizations. Most of the data collected concern the description, ideology, and diversity of rightwing parties in contemporary European society. To examine the patterns of right-wing parties' diversification over time, we employed a method that involved visualizing diversification rates by creating a table of the best-performing right-wing political parties across Europe (Wang, 2012, pp. 4-6).

ELUCIDATION OF CONCEPTS

There are various diverse strands that may be distinguished among right-wing parties. These strands include the populist right, the center-right, the radical right, and the extreme right. There is a huge gap between these organizations in terms of the extent and intensity of their political activity and rhetoric, despite the fact that they share comparable intellectual orientations and ethical foundations. The ability to recognize these disparities is necessary for conducting a detailed examination of politics. Not only should the categorization of individual parties be based

on the self-proclaimed ideological viewpoints of such parties, but it should also take into account the sociological and demographic features of the electorates of those parties, as Mudde (2007) points out.

Populist Right

It is a political philosophy that depicts society as being split between a virtuous, homogenous masses and a corrupt, self-serving elite. The name "populism" is derived from the word "people," and it relates to the political doctrine. The "common people," who are seen to be exploited by these privileged classes, are the target of this movement's advocacy for the restoration of political power. From an ideological standpoint, populism is not limited to a particular political spectrum; rather, it may take the shape of left-wing, right-wing, or centrist ideologies to present itself. As Donovan (2020, p. 66) highlights, populism promotes people to realize their collective moral power and to active mobilize not only against perceived corrupt leadership but also to push policies that prioritize common interests and social justice. This is because populism encourages citizens to recognize their collective moral authority. A renowned political scientist, Cas Mudde, has written that several analysts have observed that populism is an inherent characteristic of representative democracy. This is because populists often contrast 'the pure people' with 'the corrupt elite? Whatever definition of populism is acceptable, whether rightwing or left, it is obvious that it must possess four core components. The text discusses two distinct, uniform units of analysis: "the people" and "the elite." It highlights the conflicting relationship between these two groups, as well as the concept of popular sovereignty and the favorable perception of "the people" and the negative portrayal of "the elite" and the positive valorization of "the people" and denigration of "the elite (Dukanoviç, 2014)" The typical notion indicate that the basis for populism is the failure of incumbent leadership around the world to meet up to aspiration of the people. Many have argued that the Trump presidency, the realization of Brexit, and the spread of strong anti-immigration ideas throughout Europe have made populism a contemporary political topic.

Center Right

In action, shifting further away from the populist right is the moderate right party. Centrism is a political ideology that advocates for a balanced approach to social equality and hierarchy. It supports maintaining a middle ground and opposes radical shifts towards the left or right of the political spectrum. From a broader perspective, historically, centrism has been viewed as indicative of policy stagnation, a hindrance to democracy, and corruption within a specific democratic society. According to Sartori (1976), centrism refers to a party system position within the overall interaction structure. This position is at the center, with parties on either side tending to move towards it due to rivalry for votes. This phenomenon can be more precisely characterized as 'centripetalism' (Donovan & Newell, 2008, pp. 384-385). Another prominent approach defines the right in terms of a shared set of policy positions: opposition to state intervention in the economy, support for traditional cultural values, and an emphasis on law and order (Gidron & Ziblatt, 2019). The rightist political thinkers, by philosophy, swing on the pendulum, swaying from left to right to maintain a 'middle balance.' The party system can be categorized as either center-left or center-right, with a general affiliation towards centrism while also having a slight inclination towards their respective wings of the political spectrum. Centrism aims to bring equal opportunity and economic freedoms to the surface. Many countries around the world have these categories of parties. The Indian National Congress, the Australian Sex Party, the Belgians Humanist Democratic Center, the Liberal Party of Canada, the Democratic Movement of François Bayrou in France, the Fianna Fáil and Fine Gael in Ireland, the Nationalist Party in Malta, the South Schleswig Voter Federation in Germany, the United Future Party in New Zealand, and the Labor Party in the UK, to mention but few.

Extreme Right

Compared to the Populist Party, the extreme right represents a more ideologically rigid and politically assertive movement. However, defining the "extreme right" remains conceptually

complex, as scholars approach it from diverse political and ideological perspectives. Building on Adorno's The Authoritarian Personality (1950), Falter & Schumann (1988) conceptualize rightwing extremism as a synthesis of ten ideological traits: hyper-nationalism, ethnocentrism, anti-communism, anti-parliamentarianism, anti-pluralism, militarism, an emphasis on law and order, the demand for a strong political leader, anti-Americanism, and cultural pessimism (Klandermans & Mayer, 2005). Despite this extensive ideological framework, substantial distinctions exist between traditional and contemporary forms of rightwing extremism, reflecting the evolving political, social, and cultural contexts within which these movements operate.

While the old right extreme party represents fascism, the new right extreme party represents anti-system. In some analyses, the extreme right is seen as synonymous with the term "far-right," which has been used to describe rightwing populist ideologies and is known for their opposition to immigration and their espousal of nationalism, in addition to being applied to neo-fascists and Neo-Nazis. Some of the parties on the far right include the Republikaner (REP) in Germany, the FN in France, the MSI/AN in Italy, the VB in Flanders, and the Centrumdemocraten (CD) in the Netherlands, among others.

Radical Right

The word "radical right" continues to be a contentious and theoretically unclear idea, which often results in misunderstanding in the discourse of both academics and political organizations. According to Norris (2005), this ambiguity is the reason why several academics have used alternate names to characterize political events that are similar to one another. These terms include far-right, rightwing populist, and extreme-right. Although these categories are frequently used interchangeably, their distinctions are often blurred. Arguably, the primary difference among them lies not in ideological foundations but in the degree of radicalism and intensity of political action each exhibit. For example, far-right parties seem less active than the extreme right and radical right parties. Betz (1994) and Mudde (2007), both analysts who identify an ideological core within this political party family, characterize them as rightwing because of the parties' opposition to the Integration of excluded groups and their use of xenophobic appeals. In general terms, radical rightwing parties are nationalist groups that aim to align the political entity (the state) with the cultural entity (the nation). However, radical right parties support a xenophobic kind of nationalism that might be referred to as 'nativism' (Rooduijn, Burgoon, Elsas & Werfhorst, 2017, p. 538). Neoliberalism is the economic dimension of several ideologies associated with radicals, while nativism forms its cultural component. Nativism, a potent opiate for radicalism, posits that states should only be populated by members of the indigenous group and that individuals from other backgrounds pose a fundamental threat to the unified nation-state. This is the primary reason supporters of radical political parties place greater importance on issues concerning immigration, Islam, and security (Mudde, 2007, p. 19). For reasons that will become clear later, the radical right has elevated ideology over economics as its defining characteristic. Some of these parties espouse a biological kind of racism, asserting that certain ethnic groups possess genetic superiority over others.

Some typical examples of these party families in Europe are Austria, Austrian Freedom Party (FPÖ), Belgium- (Flanders) Vlaams Belang (VB), Denmark- Danish People's Party (DF), France- National Front (FN), Italy- National Alliance (AN), Italy- Northern League (LN), Norway- Progress Party (FrP), Switzerland- Swiss People's Party (SVP), Belgium- (Wallonia), Belgian National Front (FNb), Germany- German National Party (NPD) and so on. It is essential to note that radical rightwing parties in Europe are generally opposed to European Integration and globalization.

The Neo-Liberal Right

The newly emerged rightwing party subtype, known as neoliberal, is significant in addressing economic and class attitudes within its domain. Neo-liberalism is commonly characterized as the implementation of wide-ranging economic liberalization measures, including privatization, fiscal austerity, deregulation, free trade, and reductions in government spending. These policies aim to

enhance the private sector's involvement in both the economy and society. As Heywood (2006) rightly observed, Neo-liberalism is the resurgence of classical liberal ideas, particularly during the 1970s. It emphasizes ideals such as individualism, freedom (in a negative sense), limited government intervention, and a free market (Pauwels, 2010, p. 1012). It denotes new forms of political-economic governance premised on the extension of market relationships (Larner, 2000, p. 5). The Danish Progress Party can be classified as a neoliberal right party due to its deregulatory policies. This idea is one of the bedrocks of neo-liberalism. The party advocates for the gradual abolition of income tax, the downsizing of the civil service, the dissolution of the diplomatic service, and the repeal of 90% of all existing legislation (Jensen, 2010).

DATA ANALYSIS

To illustrate the political relevance and diversification of rightwing movements in contemporary European politics, this study focuses on selected rightwing parties that have either participated in at least the last three electoral cycles or demonstrated notable performance in the European Parliament elections between 2004 and 2024. In the dataset, a value of 0 denotes that the party received 0% of the vote, while a dash (-) indicates that the party either did not exist, did not contest the election, or that the data for that year was unavailable. The results presented in the table reveal a discernible upward trend in the electoral performance of most rightwing parties during these twenty years, reflecting their growing political normalization and resonance within Europe's evolving political landscape.

Table 1. Some Rightwing Party % Performance in EP Elections (European Parliament, n.d.; Halikiopoulou & Vlandas, 2015, pp. 280-283)

Country	**Rightwing Parties**	**2004**	**2009**	**2014**	**2019**	**2024**
Austria	Austrian Freedom Party (FPÖ)	6.3	23.4	19.7	17.2	25.73
Belgium	Vlaams Belang-Flemish Bloc (VB)	14.3	9.9	4.3	12.0	12.0
Bulgaria	Revival	0	0	0	1.04	13.98
Croatia	Croatian Democratic Union (HDZ)	-	-	-	22.72	35.13
Cyprus	National Popular Front (ELAM)	0	0.22	2.7	8.3	11.2
Czech	ANO	-	-	16.13	21.18	26.12
Denmark	Danish People's Party (DF)	6.8	15.4	26.6	10.8	6.4
Estonia	Conservative People's Party of Estonia (EKRE)	-	-	8.1	17.8	16.1
Finland	True Finns (PS)	0.54	9.79	12.9	13.8	7.6
France	Front National (FN)= National Rally (NR)	9.8	6.3	24.86	23.3	31.37
Germany	Alternative for Germany (AFD)	-	-	7.1	11.0	15.89
Greece	Famous Orthodox Rally (LAOS)	4.1	7.1	2.7	1.2	-
Hungary	Hungarian Civic Alliance (Fidesz)	47.4	56.36	51.48	52.56	44.82
Ireland	Fine Gael	27.8	29.1	22.3	29.6	20.8
Italy	Brothers of Italy (FdI)	-	-	3.7	6.4	28.8
Latvia	National Alliance (Latvia)	-	-	17.56	16.49	22.07
Lithuania	The Homeland Union (TS–LKD)	12.6	26.2	17.4	19.7	21.3
Luxembourg	The Alternative Democratic Reform Party (ADR)	8.0	7.4	7.5	10.0	11.75
Malta	Nationalist Party (Malta)	39.8	40.5	40.2	37.9	42.0
Netherlands	Dutch Freedom Party (PVV)	-	16.97	13.32	3.53	16.97
Poland	Law and Justice (PiS)	12.67	27.2	31.78	45.38	36.6
Portugal	People's Monarchist Party (PPM)-Chega	0.5	0.4	0.5	1.49	9.3
Romania	Democratic Alliance of Hungarians in Romania (DAHR)	5.52 (2007)	8.92	6.29	5.26	6.53
Slovakia	Slovak National Party (SNS)	2.01	5.55	3.61	4.08	-
Slovenia	Slovenian Democratic Party (SDS)	17.6	26.7	24.8	26.2	30.6
Spain	Vox	-	-	1.57	6.21	9.62
Sweden	Swedish Democrats (SD)	1.1	3.27	9.7	15.3	13.2
27 countries	**Percentage total/ Number of countries**	**216.84 /27**	**320.68/ 27**	**376.8/ 27**	**440.44 /27**	**515,88 /27**
27 countries	**Average % total**	**8.03**	**11.87**	**13.95**	**16.31**	**19.10**

The table shows descriptive statistics from repeated measures of election years for five periods (2004, 2009, 2014, 2019, and 2024). The mean value represents the average of all observations in each group. For instance, the average for the 2004 group is 8.03.

DIVERSIFICATION OF RIGHTIST PARTIES IN EUROPE

To assess the degree of divergence among rightwing parties in contemporary Europe, we use Simpson's Diversity Index, a commonly used metric for quantifying species diversity within a given community. The Index, represented as D, is computed as follows: The formula for calculating the coefficient of variation (D) is the sum of the product of each frequency (ni) and its corresponding frequency minus one (ni-1), divided by the product of the total number of frequencies (N) and the total number of frequencies minus one (N-1) (Rybanov & Aleksandrovna, 2020, pp. 863-864).

$D = \Sigma ni(ni-1) / N(N-1)$

The "ni" represents the number of parties in society.

The variable "N" represents the total number of parties.

Simpson's Diversity Index is a numerical value from 0 to 1. As the value increases, the diversity decreases.

After considering the possibility of inconsistencies in the interpretation that came before, we go on to the next step, which is to compute Simpson's Index of Diversity, which is also referred to as the Dominance Index, represented as 1-D. A rise in this number indicates that there is a higher variety among the variables or species that are being taken into account. In addition, we compute Simpson's Reciprocal Index, which is characterised as the reciprocal of D, in order to improve the clarity of interpretation. 1 is the lowest possible value that may be assigned to this index. Concurrently, the maximum is equivalent to the entire number of variables or species that are present simultaneously. This would mean that the highest value of the Index would be five if there were five different components present. Therefore, higher values of the Reciprocal Index suggest a larger degree of heterogeneity and a more uniform distribution across the categories that were observed.

CALCULATION OF SIMPSON'S RECIPROCAL INDEX

For this research, we treat our species as the years of elections we selected, and our frequencies are the average percentage of votes for each year. To calculate the reciprocal Index, we first need to determine our Simpson's Diversity Index, denoted as D. To begin, we must calculate N, the total percentage of votes scored by the selected parties, which is 69.26, as shown in the table below.

Table 2. Sum of the Total % Votes

Years of Elections (Species)	Total % of votes (Frequencies)
2004	8.03
2009	11.87
2014	13.95
2019	16.31
2024	19.10
N	**69.26**

We then calculated ni(ni-1) (coefficient of variation (D) for each year. For example, the 2004 ni(ni-1) value is 8.03*(8.03-1)=56.45

Table 3. The Values of ni(ni-1)

Years of Elections (Species)	Total % of votes (Frequencies)	ni(ni-1)
2004	8.03	56.45
2009	11.87	129.02
2014	13.95	180.65

2019	16.31	249.70
2024	19.10	345.71
	N= 69.26	**Σni(ni-1)= 961.53**

To calculate Simpson's Diversity Index, we apply the formula D = Σni(ni-1) / N(N-1) (Gorelick, 2006, pp. 525-528). Simpson's Index can be first determined as: D = 961.53 / (69.26 * (69.26 - 1)) = 0.203.

The Simpson's Diversity Index is a quantitative measure ranging from 0 to 1. As the value grows, diversity diminishes. In this case, the result of 0.203 suggests a significant presence of rightwing parties in modern Europe.

Subsequently, we computed the Simpson's Index of Diversity by subtracting D from 1, 1-0.203, resulting in a value of 0.797.

The Simpson's Index of Diversity, sometimes referred to as the Dominance Index, indicates that as the value of this Index rises, the diversity of variables or species also increases. Therefore, the recorded value of 0.797 suggests a significant level of diversification among rightwing groups in present-day Europe.

The Simpson's Reciprocal Index was computed as 1/D, where D = 0.203. The resulting value is 4.92.

Based on Simpson's Reciprocal Index, the minimum value is one, and the maximum value equals the total number of factors or species. The above result of 4.92 indicates significant diversification among rightwing parties in contemporary Europe, given that we have five factors (election years: 2004, 2009, 2014, 2019, and 2024). Since we have five factors, the shallow level would be 1, the low level would be 2, the moderate level would be 3, the high level would be 4, and the very high level of diversification would be 5.

Our Simpson's Reciprocal Index when the total number of factors is five (2004, 2009, 2014, 2019, and 2024)

Table 4. Simpson's Reciprocal Index Result Interpretation

Results	**Interpretations**	
5.00	Very High Diversity	
4.00-4.99	**High Diversity**	
3.00-3.99	Moderate Diversity	
2.00-2.99	Low Diversity	
1.00-1.99	Very Low Diversity	
	Our Result	**1/D= 1/0.203= 4.92**

DISCUSSION

The rightwing parties have diversified and classified after rising significantly in Europe. We have seen several rightwing parties emerge in most European countries in response to certain societal issues. Initially, European rightwing populist parties were often considered fundamentally "episodic" and essentially dependent on their "charismatic" leaders to emerge and be classified. However, a series of events has changed that tradition (Heinisch, 2016). The rightwing parties now classify themselves based on ideological, political, and social factors. As the mainstream occurrences in Europe change, so do the rightwing parties, changing from populist to center to extreme to radical and even, in rare cases, to terrorist parties.

Secondly, it is essential to note that parties also change their position from left to right and vice versa. The extent to which a political party alters its policy stance on a left-right spectrum is determined by the interplay between the party's structure and the external incentives it

encounters, specifically the average shift in voter preferences, changes in party support, and the risk of losing political power (Schumacher, Vries & Vis, 2011, p. 22).

Political parties often exhibit chameleon-like adaptability as they modifying their ideological stance and strategic approach in reaction to changing political contexts. One may also inquire if a chameleon, confronted with peril, forsakes its typical speed to move rapidly—indeed, it does when the situation necessitates. Likewise, political groups modify their stance in reaction to crises or changes in public attitude. Whether due to constitutional design or pragmatic need, political parties globally demonstrate adaptive flexibility, adjusting their ideas to correspond with current social and political circumstances. This inclination demonstrates their strategic endeavor to sustain relevance, get public support, and fulfill their primary objectives.

Take France National Front, for example; it was established as a center-right party under Marion Marechal Pen with centrist ideologies such as Economic Liberalism, Unionism, Conservatism, and Liberal Conservatism- transition and radical change (Mondon, 2015, p. 39). However, it has changed to an extreme rightwing party or better still radical right party due to growing episodes of terrorist activities and high rise of immigrants towards Europe owing to explosions of crisis in the middle east. The behavior of the party's candidate in the May 2017 presidential election has demonstrated how the party shifted from a centrist to an extremist position. Pen (2017) was harsh in most of her speeches, criticizing both her local government in France and the regional governments of Europe.

Another typical example of a party that behaves similarly to the National Front of France is the United Kingdom Independence Party, UKIP. This party was established as a rightwing populist party with an idealistic, pro-people philosophy that is now tilting towards extremism, or has already tilted (Goodwin, 2014). The action of the former party leaders, Nigel Farage and Paul Nuttall, who refer to Islam as a death cult (Nuttall, 2017), indicates their party's radical change and anti-immigrant stance in recent history.

The Jobbik Movement for Better Hungary is one party that is changing faster than expected as its former leader, Gabor Vona, asserts that Jobbik, which was founded in 2003 with a radical nationalist agenda, continues to change its ideology based on the available circumstances in Hungary transitioning from an extreme nationalist party that lately directed insults towards to a moderate "conservative people's party'' (Thorpe, 2016). The actions of the former party leader suggest a shift away from certain ideologies. It is reported that, unlike other far-right party leaders, the former leader of the Jobbik Party holds deep admiration for the Sufi tradition of Islam, a concept he has found challenging to articulate within his party, which strongly opposes immigration. Gabor Vona once removed two party vice presidents who defiled the EU flag. Then he laid out a vision for Jobbik as a "modern conservative party" and promised to restore the checks and balances lost under Mr. Orban, Hungary's prime minister (2016).

CONCLUSION

In contemporary Europe, political party systems have undergone significant transformation, marked by the emergence and expansion of diverse ideological formations. Among these, the cluster of rightwing parties has exhibited the most notable growth, diversification, and political impact within the European Union. This ascendancy is closely linked to a constellation of socio-political and economic factors. Chief among them are the sustained influx of refugees resulting from protracted crises in the Middle East, widespread unemployment and poverty in parts of Africa driving migration pressures, the persistence of terrorist threats, and recurring economic downturns across EU member states. Collectively, these dynamics have eroded public confidence in mainstream political elites, creating fertile ground for rightwing parties to mobilize discontent and present themselves as defenders of national sovereignty, security, and socio-economic stability. In the 1990s, several European countries underwent significant changes in their political policies toward immigration and Integration, resulting in the widening and expansion of developmental trends of the rightists; immigration emerged as a prominent and disputed political

matter in 1991, precisely due to the unexpected triumph of the populist and skeptical party, New Democracy, which propelled immigration to the forefront of the political agenda.

With the tremendous influx of asylum seekers in Europe due to the massive increase in refugees and the fear it created, as well as the failure of corrupt political elites and the idea of 'perception reality' that mass immigration could increase crime and poverty, the rightists who opposed immigration continued to gain ground in the political spectrum of Europe. Whether these perceptions are well-founded or not, they have made rightwing parties popular among several Europeans. So, they significantly impact European social, economic, and political understandings. In addition, economic crises, enduring inequality resulting from neoliberalism, demographic shifts, concerns related to terrorism, alleged corruption, and the non-representative nature of the EU governance structure have generated some level of anxiety among mainly white individuals. The increase in nationalist and populist sentiments among native-born communities is driven by a perceived decline in their group's standing. This has made nationalist and populist assertions, particularly nationalist-populist claims, more impactful and relevant than before (Pazzanese, 2017). These developments and events have given rightwing parties the strength and power to triumph in contemporary European politics. We have highlighted the significant rise of rightwing parties in Europe and their diverse impacts, as evidenced by several elections.

The rise of rightwing parties across Europe has produced divergent implications for the European Union. At the same time, parties such as Alternative for Germany (AfD) adopt a more nuanced stance that does not entirely reject the EU framework, including the Sweden Democrats, Italy's Northern League (Lega Nord), the Dutch Party for Freedom (PVV), and Hungary's Jobbik, which are openly opposed to further European Integration and particularly critical of the EU's immigration policies. These parties continue to evolve ideologically, recalibrating their positions in response to shifting domestic contexts and public sentiment. Collectively, rightwing movements have played a transformative role in reshaping both national political landscapes and the broader European Union. A prominent example is the United Kingdom Independence Party (UKIP), whose persistent Eurosceptic agenda was instrumental in driving the United Kingdom's withdrawal from the EU (Brexit). Similarly, France's National Rally (formerly National Front) has repeatedly advocated for a potential "Frexit," signaling ongoing contestation over the future of European Integration.

This article responded to a question: How justifiable is the diversification of rightwing parties in modern Europe? Our discovery reveals that the rise of rightwing political parties in Europe frequently shifts among different ideologies, oscillating like a pendulum and altering their positions and appearances over time. At the point of the rise and growth of rightwing parties, they diversify and have a rigorous impact on social, economic, and political changes throughout the entire European Union. However, despite the new policies and political changes, the future of rightwing parties remains uncertain, despite their pervasiveness.

Language Editing

Grammarly was used only for minor grammatical and linguistic adjustments.

Disclaimer

AI technologies were used just for proofreading.

REFERENCES

Aaron, S. (2016, December 28). The rise of the right in 2016: Europe's political landscape has changed. *Hindustan Times*. https://www.hindustantimes.com/world-news/rise-of-the-right-in-2016-europe-s-political-landscape-has-changed/story-QVGxcsohKx1r7EQA8ZG41K.html

Adorno, T. (1950). *The authoritarian personality*. Verso Books.

Alvarez-Galvez, J., & Rojas-Garcia, A. (2019). Measuring the impact of multiple discrimination on depression in Europe. *BMC Public Health*, *19*(435), 1–11. https://doi.org/10.1186/s12889-019-6714-4

Amengay, A., & Stockemer, D. (2018). The radical right in Western Europe: A meta-analysis of structural factors. *Political Studies Review*, *17*(1), 30–40. https://doi.org/10.1177/1478929918777975

Basu, S. (2004). E-government and developing countries: An overview. *International Review of Law, Computers & Technology*, *18*(1), 109–132. https://doi.org/10.1080/13600860410001674779

Betz, H. G. (1994). *Radical rightwing populism in Western Europe*. Springer.

De Vries, C. E., & Hobolt, S. B. (2020). *Political entrepreneurs: The rise of challenger parties in Europe*. Princeton University Press.

Decker, O., et al. (2013). Economic prosperity as "narcissistic filling": A missing link between political attitudes and rightwing authoritarianism. *International Journal of Conflict and Violence*, *7*(1), 135–149.

Donovan, M., & Newell, J. L. (2008). Centrism in Italian politics. *Modern Italy*, *13*(4), 381–397. https://doi.org/10.1080/13532940802367554

Donovan, T. (2020). Misclassifying parties as radical right / rightwing populist: A comparative analysis of New Zealand First. *Political Science*, *72*(1), 58–76. https://doi.org/10.1080/00323187.2020.1855992

Dukanoviç, D. (2014). *Populist party in selected European countries*. Center of European Studies, University of Turku.

European Parliament. (n.d.). 2024 European election results. https://results.elections.europa.eu/en/

Falter, J. W., & Schumann, S. (1988). Affinity towards rightwing extremism in Western Europe. *West European Politics*, *11*(2), 96–110. https://doi.org/10.1080/01402388808424684

Gidron, N., & Ziblatt, D. (2019). Center-right political parties in advanced democracies. *Annual Review of Political Science*, *22*, 17–35. https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-090717-092750

Goodwin, M. (2014). *Explaining the rise of the UK Independence Party* (pp. 1–5). eu.boell.org.

Gorelick, R. (2006). Combining richness and abundance into a single diversity index using matrix analogs of Shannon's and Simpson's indices. *Ecography*, *29*, 525–530.

Halikiopoulou, D., & Vlandas, T. (2015). The rise of the far right in debtor and creditor European countries: The case of European Parliament elections. *The Political Quarterly*, *86*(2), 280–285. https://doi.org/10.1111/1467-923X.12168

Heinisch, R., & Mazzoleni, O. (2016). *Understanding populist party organization: The radical right in Western Europe*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-58197-6

Heywood, L. (2006). Producing girls: Empire, sport, and the neoliberal body. In *Physical culture, power, and the body* (pp. 101–120). Routledge.

Jensen, S. (2010, December 3). *Siv Jensen: Not-so-socialist Norway?* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=FZ6ktmGc6uY

Klandermans, B., & Mayer, N. (2005). *Extreme right activists in Europe: Through the magnifying glass*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203004395

Kopeček, V. (2010). The far right: Between tradition and post-modernity. In V. H. Kopeček (Ed.), *Origin, ideology and transformation of political parties: East-Central and Western Europe compared* (p. 199). ProQuest Ebook Central.

Larner, W. (2000). Neo-liberalism: Policy, ideology, governmentality. *Studies in Political Economy*, *63*(1), 5–25. https://doi.org/10.1080/19187033.2000.11675231

Mondon, A. (2015). The irresistible rise of the Front National? Populism and the mainstreaming of the extreme right. In G. Charalambous (Ed.), *The European far right: Historical and contemporary perspectives* (p. 39). PRIO Cyprus Center.

Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511492037

Mudde, C. (2014). Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. *Party Politics*, *20*(2), 217–226. https://doi.org/10.1177/1354068813519968

Norris, P. (2005). *Radical right: Voters and parties in the electoral market*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511615955

Nuttall, P. (2017, May 11). Paul Nuttall stands by Ukip MEP, who called Islam a death cult. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/politics/2017/may/11/paul-nuttall-stands-by-ukip-mep-islam-death-cult

Orban, V. (2016, March 18). *Orban's historic speech puts Hungary on a war footing* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=EbINrdyAXlE

Pauwels, T. (2010). Explaining the success of neo-liberal populist parties: The case of Lijst Dedecker in Belgium. *Political Studies*, *58*(5), 1009–1029. https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2009.00815.x

Pazzanese, C. (2017, February 21). In Europe, nationalism is on the rise: Following the triumphs of Trump and Brexit, right-leaning parties see paths to political power. *Harvard Gazette*. http://news.harvard.edu/gazette/story/2017/02/in-europe-nationalisms-rising/

Pen, L. (2017, February 25). *Le Pen destroys Merkel* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=VsORFr5sLGo

Rohac, D., Kumar, S., & Heino, J. A. (2017). The wisdom of demagogues: Institutions, corruption and support for authoritarian populists. *Economic Affairs*, *37*(3), 583–593. https://doi.org/10.1111/ecaf.12264

Rooduijn, M., Burgoon, B., van Elsas, E. J., & van de Werfhorst, H. G. (2017). Radical distinction: Support for radical left and radical right parties in Europe. *European Union Politics*, *18*(4), 536–559. https://doi.org/10.1177/1465116517718091

Rybanov, A. A., & Aleksandrovna, M. L. (2020). Data types diversity quantitative indicators in relational databases physical models. *TEM Journal*, *9*(3), 863–864. https://doi.org/10.18421/TEM93-04

Sartori, G. (1976). *Parties and party systems: A framework for analysis* (Vol. 1). Cambridge University Press.

Schumacher, G., de Vries, C. E., & Vis, B. (2013). Why do parties change position? Party organization and environmental incentives. *The Journal of Politics*, *75*(2), 464–477. https://doi.org/10.1017/S0022381613000145

The Economist. (2024, June 20). *Hard-right parties are entering government across Europe*. https://www.economist.com/europe/2024/06/20/hard-right-parties-are-entering-government-across-europe

Thorpe, N. (2016, November 15). *Is Hungary's Jobbik leader ditching the far-right past?* BBC News. http://www.bbc.com/news/world-europe-37976687

Wagner, M., & Meyer, T. M. (2016). The radical right as niche parties? The ideological landscape of party systems in Western Europe, 1980–2014. *Political Studies*, *65*(1_suppl), 84–107. https://doi.org/10.1177/0032321716639065

Wang, L., Schneider, H., Zhang, X. C., et al. (2012). The rise of the Himalayas enforced the diversification of SE Asian ferns by altering the monsoon regimes. *BMC Plant Biology*, *12*, Article 210. https://doi.org/10.1186/1471-2229-12-210

Williams, M. H. (2006). The impact of radical right parties across Western Europe. In *The impact of radical rightwing parties in Western European democracies*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781403983466_4

SÖZEL BİLDİRİ ÖZETLERİ

ORAL PRESENTATION ABSTRACTS

ÇALIŞMA KOŞULLARI İLE SESSİZ İSTİFA ARASINDAKİ İLİŞKİDE İŞ YAŞAM KALİTESİNİN ARACI ROLÜ: HEMŞİRELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA[1]

Abdulsamet ÜÇÜNCÜ, Kader ŞAHİN, Bünyamin ER, Hasan Furkan GÜLAL, Eralp CEBECİ

Türkiye

Öz: Bu çalışmada, hemşirelerin çalışma koşulları ile sessiz istifa davranışları arasındaki ilişkide iş yaşam kalitesinin aracı rolü incelenmiştir. Sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahip olan hemşirelerin çalışma ortamına ilişkin algılarının, son yıllarda giderek daha fazla dikkat çeken sessiz istifa davranışıyla ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma, kesitsel ve nicel araştırma tasarımında yürütülmüş olup, örneklemini bir üniversite hastanesinde görev yapan 273 hemşire oluşturmuştur. Veriler, Hemşirelik Çalışma Ortamını Değerlendirme Ölçeği, İş Yaşam Kalitesi Ölçeği ve Sessiz İstifa Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Araştırma modelinin test edilmesinde SPSS PROCESS Macro (Model 4) aracılığıyla regresyon temelli aracılık analizi uygulanmıştır. Araştırma bulguları, hemşirelerin çalışma koşullarına ilişkin algılarının düşük-orta düzeyde, iş yaşam kalitesi algılarının orta düzeyde ve sessiz istifa davranışlarının ise dikkate değer seviyede olduğunu göstermiştir. Regresyon analizleri sonucunda çalışma koşullarının iş yaşam kalitesini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği (β=.709, p<.001), iş yaşam kalitesinin ise sessiz istifa davranışlarını anlamlı ve negatif yönde etkilediği belirlenmiştir (β=-.233, p=.005). Çalışma koşullarının sessiz istifa üzerindeki toplam etkisi anlamlı bulunurken (β=-.243, p<.001), iş yaşam kalitesi modele dahil edildiğinde doğrudan etkinin anlamlılığını yitirdiği görülmüştür (p>.05). Bootstrap analizleri, çalışma koşullarının sessiz istifa üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir (%95 GA [-3.44; -0.44]). Sonuç olarak bulgular, hemşirelerin sessiz istifa eğilimleri ile çalışma koşulları arasındaki ilişkide iş yaşam kalitesinin önemli bir aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Hemşirelerin iş yaşam kalitesini destekleyen ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen kurumsal uygulamaların sessiz istifa davranışlarının azaltılmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sessiz İstifa, İş Yaşam Kalitesi, Çalışma Koşulları, Hemşirelik

[1] ORCID NO: 0000-0002-3285-8816

KÜLTÜREL BİR OLGU OLARAK MAHREMİYETİN ANLAMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA[1]

Alper PERÇİN, Derya ELMALI ŞEN

Türkiye

Öz: Mahremiyet kavramı psikolojik, sosyolojik, felsefi ve mimari boyutlara sahip çok yönlü bir kavram olup hem bireylerin hem de grupların kendilerine erişim konusunda düzenleme yaptıkları ve bu erişimin kontrolünü sağladıkları bir sistemdir. Başka bir deyişle mahremiyet, özünde insanı referans alan, bireyin kendisi, diğer bireyler ve toplumla kurduğu ilişkiler üzerinden şekillenen çok katmanlı ve disiplinler arası bir olgu olarak ele alınmaktadır. İnsanın mekân ilişkilerinde temel noktada yer alan mahremiyet sosyal, psikolojik ve mekânsal boyutları temsil etme özelliğine sahip olmakla birlikte mahremiyete ilişkin fikir birliğine varılan ve evrensel olarak kabul gören ortak bir tanım bulunmamaktadır. Modernleşme ile değişimi başlayan mahremiyet kavramının toplumdan topluma, kültürden kültüre, dönemden döneme ve hatta kuşaklar arasında bile değişiklikler göstermektedir. Farklı toplumların kültürel yapıları, yaşam biçimleri ve kuşaklar arası deneyimleri doğrultusunda değişkenlik gösteren mahremiyet kavramı, sabit ve evrensel sınırlar içermemesi nedeniyle dinamik bir karakter taşımaktadır ve zaman içinde dönüşmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, bireylerin mahremiyet kavramını nasıl tanımladıklarını; inanç, aile, beden, duygu-düşünce, bilgi, yaşam alanı ve çalışma ortamı gibi farklı kavram ve durumlarla mahremiyeti nasıl ilişkilendirdiklerini ve günümüz modern yaşantısında mahremiyetin değişimi hakkındaki düşüncelerini belirlemektir. Bu doğrultuda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak belirlenen örneklem grubuna sorular sorulmuş, elde edilen veriler analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, bireylerin mahremiyeti aynı kavramlar üzerinden tanımlamalarına rağmen farklı perspektiflerde zaman zaman ayrıştıkları, mahremiyetin değişimi konusunda ise farklı düşüncelere sahip olmakla birlikte çoğunluğun değişimi kabul ettiği, bu değişimde sosyal medya ve teknolojinin etkili olduğunu düşündükleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mahremiyet, Mahremiyetin Anlamı, Kültür, Modernleşme

[1] ORCID NO: 0000-0002-6406-5087

PROSOSYAL DAVRANIŞI DESTEKLEYEN BİR MOBİL MÜDAHALE TASARIMI: TASARIM VE TEKNOLOJİ İLE SOSYAL İYİ OLUŞ[1]

Banu ÇİÇEK AVCIOĞLU, Hüdayim BAŞAK

Türkiye

Öz: Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin prososyal davranışlarını geliştirmeye yönelik olarak tasarlanan bir müdahale önerisini sunmaktadır. Araştırmanın temel amacı, katılımcı tasarım, tasarım odaklı düşünme ve teknoloji temelli yaklaşımların bütünleşik kullanımıyla öğrencilerin empati, iş birliği ve sosyal sorumluluk odaklı davranışlarını destekleyecek bir uygulama modelinin geliştirilmesidir. Bu doğrultuda çalışma, tasarım eğitimi bağlamında bireylerin yalnızca problem çözme becerilerini değil, aynı zamanda sosyal duyarlılıklarını ve başkalarıyla kurdukları etkileşimlerin niteliğini dönüştürmeye odaklanmaktadır. Bu kapsamda müdahale süreci; kullanıcıların aktif katılımını merkeze alan katılımcı tasarım yaklaşımı, problem çözme ve yaratıcı düşünme süreçlerini yapılandıran tasarım odaklı düşünme yöntemi ve bu süreci destekleyen dijital araçlar aracılığıyla yapılandırılmıştır. Süreç, öğrencilerin gerçek yaşam problemlerine yönelik çözüm üretmelerini teşvik eden, deneyim temelli ve etkileşimli bir öğrenme ortamı sunmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda bu süreç, öğrencilerin farklı kullanıcı gruplarını anlamalarını, empati kurmalarını ve kolektif çözüm üretme becerilerini geliştirmelerini destekleyen bir öğrenme deneyimi olarak kurgulanmaktadır. Çalışma kapsamında ayrıca, prososyal davranışı desteklemeye yönelik bir mobil uygulama tasarımı önerilmektedir. Bu uygulamanın, kullanıcıların sosyal etkileşimlerini artıran, bireysel farkındalıklarını güçlendiren ve davranış değişimini sürdürülebilir biçimde destekleyen bir araç olarak yapılandırılması planlanmaktadır. Uygulama, kullanıcıların süreç içerisindeki deneyimlerini takip etmelerine, geri bildirim almalarına ve sosyal etkileşimlerini görünür kılmalarına olanak tanıyacak şekilde tasarlanacaktır. Önerilen müdahale modeli, tasarım eğitimi bağlamında prososyal davranışın geliştirilmesine yönelik bütüncül, uygulanabilir ve ölçeklenebilir bir çerçeve sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, tasarım ve teknoloji entegrasyonu aracılığıyla sosyal iyi oluşu destekleyen yeni nesil öğrenme ve müdahale yaklaşımlarına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Prososyal Davranış, Katılımcı Tasarım, Tasarım Odaklı Düşünme, Mobil Uygulama Tasarımı, Davranış Değişikliği

[1] Bu çalışma, birinci yazarın Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yürütülen "Üniversite gençliğinde prososyal davranış motivasyonunu artırmada tasarım ve teknolojinin rolü" başlıklı ve henüz yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir. ORCID NO: 0000-0003-2517-0164, 0000-0001-8066-5384

SOSYAL MEDYANIN AİLE İNŞASI AÇISINDAN YENİ EVLİ ÇİFTLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: INSTAGRAM ÖRNEĞİ[1]

Ceren Gülşah DEMİR, Özlem ÇAPAN ÖZEREN

Türkiye

Öz: Bu araştırmanın amacı, yeni evli bireylerde Instagram kullanım amaçları ile sosyal medyada kimlik inşasının aile yaşam doyumu üzerindeki etkisini incelemektir. Nicel yöntemle yürütülen çalışmada veriler çevrim içi anketle toplanmış; örneklemi aktif Instagram kullanan 316 yeni evli birey oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak Sosyal Medyada Kimlik İnşası Ölçeği, Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği ve Aile Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmış; analizlerde doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modeli uygulanmıştır. Bulgular, Instagram kullanım amaçlarının sosyal medyada kimlik inşasını güçlü biçimde yordadığını (β=.978; p<.001) ve aile yaşam doyumu üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi bulunduğunu ortaya koymuştur (β=.700; p=.007). Sosyal medyada kimlik inşasının aile yaşam doyumu üzerindeki doğrudan etkisi ise anlamlı değildir (β=.018; p=.917). Alt boyut analizlerinde Gizlilik ve Güvenlik boyutunun aile yaşam doyumunu en güçlü biçimde yordadığı belirlenmiştir (β=.615; p=.001). Araştırma bulguları, yeni evli bireylerde aile yaşam doyumunun dijital görünürlük düzeyinden çok Instagram kullanım motivasyonları ve mahremiyet yönetimiyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı ile Benlik Sunumu Kuramı çerçevesinde değerlendirilmiş; sosyal medyada kimlik inşasının aracılık rolü desteklenmemiştir. Bu durum, dijital ortamda 'iyi görünen' ilişkinin zorunlu olarak daha yüksek aile yaşam doyumuna karşılık gelmediğini göstermekte; aile yaşamının niteliğinin dijital görünürlükten farklı ve daha derin bir boyut taşıdığına işaret etmektedir. Gizlilik ve Güvenlik boyutunun belirleyici rolü, modern aile yaşamında dijital mahremiyet yönetiminin koruyucu ve destekleyici bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Sonuçların aile danışmanlığı, psikolojik danışmanlık ve medya okuryazarlığı alanlarında uygulamaya yönelik katkılar sunacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile Yaşam Doyumu, Dijital Benlik Sunumu, Instagram, Sosyal Medya Kullanım Amaçları, Sosyal Medyada Kimlik İnşası

[1] T.C. Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinler Arası İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, gerçekleştirilen yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir. ORCID NO: 0009-0008-7639-0304

REVERSING THE HEGEMON: PARODY, GENDER, AND POWER IN CHINUA ACHEBE'S THINGS FALL APART AND NADINE GORDIMER'S JULY'S PEOPLE[1]

Gözde CAMKIRAN DÜZ

Türkiye

Abstract: This paper explores the subversive mechanics of parody as both a genre and an analytical tool within postcolonial literature, examining how it disrupts historical power dynamics and destabilizes monolithic gender roles. Utilizing Genette's framework of hypotextual and hypertextual relationships alongside Freudian psychoanalysis, this study provides a comparative analysis of Chinua Achebe's Things Fall Apart and Nadine Gordimer's July's People. While Things Fall Apart operates as a foundational postcolonial narrative depicting the tragic confrontation between colonial hegemony and indigenous structures, July's People functions as a parodic hypertext that intentionally dismantles these conventional literary tropes. By tracing inverted symbols of authority—such as the vehicle and the firearm—and analyzing the collapse of Western bourgeois domesticity into primitive spaces of the Id, this paper illustrates how Gordimer systematically reverses the binary of the civilized colonizer and the barbaric Other. Furthermore, both texts are shown to destabilize traditional masculinity, juxtaposing rigid, self-destructive patriarchal expectations against resilient, matricial structures of feminine authority. Ultimately, this paper argues that Gordimer employs genre-level parody not merely for comic imitation, but as a critical, satirical and deconstructive strategy that exposes the ambivalence of colonial power and imagines alterable destinies for postcolonial subjects.

Keywords: Postcolonial Literature, Parody, Hypertextuality, Gérard Genette, July's People, Things Fall Apart, Gender Dynamics

[1] ORCID NO: 0009-0001-1266-5929

THE POLITICAL CONSEQUENCES OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE: EVIDENCE FROM EURASIAN COUNTRIES[1]

Hakan KILCI, Gökmen KANTAR

Türkiye

Abstract: This study examines the effects of China's Belt and Road (OBOR) Initiative, launched in 2013, on the political structures of countries in the region using dynamic panel data analysis. The panel data model investigates the impact of the interaction levels achieved by 18 countries within the framework of the Belt and Road Initiative between 2013 and 2024 on their political stability and the absence of violence/terrorism. According to the research results, a significant relationship was found between the political stability and absence of violence/terrorism in the countries included in the sample and their level of interaction with the Belt and Road Initiative. This study offers original contributions to the existing literature by examining the effects of China's Belt and Road Initiative (BRI) on the political structures of countries using dynamic panel data analysis. While the BRI literature mainly focuses on the effects of economic growth, infrastructure investments, and trade, studies empirically addressing the initiative's effects on political stability and the absence of violence/terrorism are limited. This research fills this gap within a comparative and quantitative framework. The originality of the study stems from measuring the level of BRI interaction as a continuous variable based on the loans countries receive from China and the investments within the scope of the initiative.

Keywords: Belt and Road Initiative, China's OBOR Investments, Loans from China, Political Stability, and Absence of Terrorist Violence

[1] ORCID NO: 0000-0001-6558-2564

THE ROLE OF PHYSICAL ACTIVITY IN PSYCHOLOGICAL WELL-BEING, SOCIAL CONNECTEDNESS, AND ACADEMIC ENGAGEMENT AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Hayrettin GÜMÜŞDAĞ, Nalan AKSAKAL

Türkiye

Abstract: This study investigated the role of physical activity in psychological well-being, social connectedness, and academic engagement among university students. University students frequently experience academic stress, sedentary lifestyles, and reduced social interaction, which may negatively affect both psychological health and educational outcomes. Although previous research has demonstrated positive associations between physical activity and mental health, fewer studies have examined its simultaneous relationships with psychological well-being, social connectedness, and academic engagement. Therefore, this study aimed to explore these associations within a single predictive model. A cross-sectional correlational research design was employed. The sample consisted of 412 undergraduate students from different faculties of a public university who were selected using convenience sampling. Data were collected using the International Physical Activity Questionnaire–Short Form (IPAQ-SF), the Scales of Psychological Well-Being (SPWB), the Social Connectedness Scale–Revised (SCS-R), and the Utrecht Work Engagement Scale–Student Version (UWES-S). Descriptive statistics, Pearson correlation analyses, independent-samples t-tests, and multiple regression analyses were performed. The participants reported a mean physical activity level of 2860.45 MET-min/week (SD = 1245.32). Physical activity was positively correlated with psychological well-being ($r = .42$, $p < .01$), social connectedness ($r = .36$, $p < .01$), and academic engagement ($r = .31$, $p < .01$). Psychological well-being demonstrated the strongest association with academic engagement ($r = .64$, $p < .01$), followed by social connectedness ($r = .55$, $p < .01$). Multiple regression analysis revealed that psychological well-being ($\beta = .49$, $p < .001$), social connectedness ($\beta = .27$, $p < .001$), and physical activity ($\beta = .18$, $p = .008$) significantly predicted academic engagement, explaining 52% of its variance ($R^2 = .52$, $F = 89.34$, $p < .001$). No statistically significant gender differences were observed in psychological well-being, academic engagement, or physical activity ($p > .05$). The findings indicate that regular physical activity contributes to students' psychological well-being and social connectedness while indirectly supporting academic engagement. Universities should therefore promote physically active lifestyles alongside psychosocial support initiatives to enhance students' mental health and educational success.

Keywords: Academic Engagement, Physical Activity, Psychological Well-Being, Social Connectedness, University Students

MENTAL CONTROL AND PERFORMANCE READINESS: THE ROLE OF SELF-EFFICACY AND COGNITIVE CONTROL IN UNIVERSITY ATHLETES UNDER COMPETITIVE PRESSURE

Hayrettin GÜMÜŞDAĞ, Nalan AKSAKAL

Türkiye

Abstract: This study aimed to investigate the relationships among sport self-efficacy, cognitive control, cognitive interference, and perceived performance readiness in university student-athletes. Psychological readiness is widely recognized as a key determinant of athletic performance, particularly in competitive environments where athletes are required to maintain confidence, attention, and effective decision-making under pressure. A cross-sectional correlational research design was employed. The study included 214 university student-athletes actively participating in individual and team sports. Data were collected using the Sport Self-Efficacy Scale, the Attentional Control Scale, and the Performance Readiness Scale through voluntary and anonymous self-report questionnaires. Descriptive statistics, Pearson correlation analysis, and multiple regression analysis were performed to examine the relationships among the study variables. The findings revealed that sport self-efficacy was positively associated with cognitive control ($r = .62$, $p < .01$) and perceived performance readiness ($r = .71$, $p < .01$), while it was negatively associated with cognitive interference ($r = –.48$, $p < .01$). Cognitive control was positively related to performance readiness ($r = .58$, $p < .01$), whereas cognitive interference showed a significant negative relationship with performance readiness ($r = –.52$, $p < .01$). Multiple regression analysis demonstrated that the overall model was statistically significant, explaining 61% of the variance in perceived performance readiness ($R^2 = .61$, $p < .001$). Sport self-efficacy emerged as the strongest predictor ($\beta = .49$), followed by cognitive control ($\beta = .25$), while cognitive interference negatively predicted performance readiness ($\beta = –.21$). These findings emphasize the critical role of psychological resources in competitive sport. Athletes with stronger self-efficacy beliefs and greater attentional control appear to be better prepared psychologically for competition, whereas increased cognitive interference may undermine readiness to perform. The results highlight the value of integrating psychological skills training, particularly interventions targeting self-efficacy enhancement and attentional regulation, into athlete development programs to optimize competitive performance.

Keywords: Cognitive Control, Self-Efficacy, Performance Readiness, Sport Psychology, Student-Athletes

HÂYÂLİN SESİ, HAKİKÂTİN PERDESİ: KARAGÖZ MUSİKİSİNDE ÇOKLUK-BİRLİK DİYALEKTİĞİ VE AKUSTİK ONTOLOJİ[1]

Hüseyin Cem ESEN

Türkiye

Öz: Karagöz oyunlarına ilişkin akademik literatür, bu geleneği büyük ölçüde görsel performans sanatı, edebî metin ya da toplumsal hiciv aracı olarak konumlandırmıştır. Bu çerçevede musikinin işlevi, sahneye eşlik eden tamamlayıcı bir unsur olarak ele alınmış; oyunun derin felsefi boyutlarının taşıyıcısı olduğu yeterince işlenmemiştir. Bu bildiri, geleneksel Türk gölge oyunu Karagöz'ün müzikal yapısını, Yeni-Platoncu varlık felsefesi ve tasavvuftaki Vahdet-i Vücud öğretisi çerçevesinde yeniden okumaktadır. Çalışmanın merkezi tezi şudur: Karagöz perdesi ve perdenin ardındaki ses, görsel ve dramatik bir uygulama olmasının ötesinde, kendi içinde tutarlı bir akustik ontoloji barındıran felsefi bir temsil alanını oluşturmaktadır. Oyun içindeki etnik, dilsel ve sosyal çeşitlilikten doğan müzikal-akustik bolluk (farklı makamlar, formlar ve şiveler) tasavvuftaki kesret kavramının, yani ilâhî birlikten taşan çoklukların işitsel bir karşılığı olarak okunmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu müzikal çoğulluğun tamamının tek bir hayalînin sesinden ve tek bir tefin ritminden ortaya çıkıyor olması, bu çokluğun ontolojik bir parçalanmaya değil, Plotinos'un emanasyon öğretisinde Bir'den akan ve onda yeniden buluşan varlık zinciriyle örtüşen bir birliğe işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Müzikoloji, semiyotik ve felsefi hermeneutik yöntemlerini bir arada kullanan bu çalışma; perde gazellerini epistemolojik bir uyanış çağrısı ve hayalînin sesini ise Plotinos'taki görünmez ama her şeyi kuşatan Bir'in perdedeki tezahürü olarak yorumlamaktadır. Böylece Karagöz geleneği, literatürde sıklıkla ele alındığı edebi ve görsel performans sanatı kimliğinin ötesine geçerek, işitsel düzlemde kesret-vahdet diyalektiğini somutlaştıran özgün bir felsefi söylem olarak konumlandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karagöz Oyunu, Vahdet-i Vücud, Müzik Felsefesi, Tasavvuf, Müzikoloji

[1] ORCID NO: 0000-0002-0747-946X

ORFF SCHULWERK'İN TÜRKİYE'DEKİ 2000-2018 YILLARI ARASINDAKİ GELİŞİMİ ÜZERİNE İNCELEME[1]

Melda KOMAN, İlke BORAN

Türkiye

Öz: Carl Orff 10 Temmuz 1895 tarihinde Almanya'nın Bavyera bölgesinde dünyaya gelmiş bir Almam besteci ve müzik eğitimcisidir. Müzik ile ilgilenen bir aileden geliyordu ve bu müziğe olan ilgisini arttırdı. Müziğe olan yeteneğini keşfeden annesi onun düzenli bir şekilde müzik eğitimi almasını sağladı. Küçük yaştan itibaren piyano, org ve viyolensel dersleri aldı. Orff onbeş yaşında şarkılar bestelmeye başladı. Orff Ayrıca koro eseri yazmış, orchestra şefliği yapmıştır. Carl Orff Görsel sanatlardan etkilendiği için farklı ülklerin müziğine, dansına ve sanat çalışmalarına ilgi duymuştur ve müziğin insanın içinde doğduğuna inanmıştır. Orff, 1948 yılında Çocuklar İçin Müzik adlı bir program yapmıştır. Bu programda çocuklar müzikle birlikte dans etmekte ve yaratıcı sonuçlara ulşmaktadırlar. Bu yaklaşım öğretmenler ve öğrenciler tarafından büyük beğeni toplamıştır. Orff'un yaklaşımı, çoklu zeka ve Montessori gibi yaklaşımlarla uyumlu olduğu için bu yaklaşımlara kolaylıkla adapta edilmiş ve uygulanmıştıtr. Dolayısıyla sadece müzik eğitiminde değil, matematik, yabancı dil öğrenme gibi pek çok eğitim alanında kullanılmıştır. Orff müzik eğitimine farklı bir bakış açısı kazandırmıştır ve müzik eğitimine şarkı söyleme ile birlikte dans, hareketler, drama ve perküsyon enstürmanlarını katmıştır. Orff'un müzik yaklaşımında her çocuğun belli bir müzik yeteneğinin olduğu ve eğitimle bu yeteneğin geliştirilmesi gerektiğine inanılır. Böylece çocuğun kişisel gelişimine de katkı sağlandığı kabul edilir. Orff'un müzik yaklaşımı eğitimde geniş kabul görmüştür ve hemen hemen bütün ülkelerde müzik eğitiminde uygulanmaya başlanmıştır. İlk olarak 1961 yılında Orff Schulwerk Merkezi açılarak Orff'un yaklaşımı konusunda eğitimler verilmeye başlanmıştır. Ilk önce eğitmenler yetiştirilmiş bu eğitmenler sayesinde yeni öğretmenler yetiştirilmiştir. Türkiye'deki Orff-Schulwerk Eğitim ve Danışmanlık Merkezi 2001 yılında kurulmuş, resmi açılışı 10 Şubat 2002 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Orff Merkezi'nin en önemli amacı Orff yaklaşımının yaygınlaşması ve eğitimde daha fazla kullanılmasıdır. Orff Merkezi'nde seminerler, kurslar, sempozyumlar ve atölye çalışmaları düzenlenmektedir ve bu çalışmalara tüm Türkiye'den eğitimciler katılabilmektedir. Ayrıca Orff Merkezi tarafından 2001 yılından itibaren yayınlanmaya başlanan Orff İnfo Dergisi ile alanda ihtiyaç duyulan Türkçe yayın talebine karşılık verilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Carl Orff, Orff-Schulwerk, Müzik Eğitimi

[1] Bu çalışma birinci sırada yer alan yazarın Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Müzikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir. ORCID NO: 0009-0002-4299-3701

KENTSEL YEŞİL ALAN SULAMASINDA ARITILMIŞ ATIK SU KULLANIMINA YÖNELİK HALKIN SOSYAL KABUL DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ: GÜZELYALI/ÇANAKKALE ÖRNEĞİ[1]

Melisa Nur BÜLBÜL, Gökhan ÇAMOĞLU

Türkiye

Öz: Küresel iklim değişikliği ve artan nüfus baskısı nedeniyle kullanılabilir tatlı su kaynaklarının hızla azalması, tarım sektöründe olduğu gibi rekreasyon alanlarında da sürdürülebilir ve alternatif su yönetim stratejilerinin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu doğrultuda, arıtılmış atık suların yeniden kullanımı hem su tasarrufu sağlamak hem de çevre kirliliğini önlemek adına kritik bir potansiyele sahiptir. Çalışmanın amacı, Çanakkale ili Güzelyalı mahallesinde arıtılmış atık suların park ve bahçe alanlarında sulama amacıyla kullanılabilirliğini araştırmak ve yerel halkın bu alternatif su kaynağına yönelik algı, tutum ve farkındalık düzeylerini belirlemektir. Araştırma kapsamında, Güzelyalı bölgesindeki rekreasyon alanlarının mevcut durumu incelenmiş ve atık su arıtım tesislerinden elde edilen suyun sulama kalitesi kriterleri teorik olarak ele alınmıştır. Çalışmanın ampirik kısmını oluşturmak amacıyla, bölgede bulunan ve park/bahçeleri kullanan yüz kişiden oluşan bir örneklem grubuyla yüz yüze ve web tabanlı anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan anket formunda üreticilerin sosyo-ekonomik yapıları, su kısıtlılığına yönelik farkındalıkları, arıtılmış atık su kullanımına karşı gösterdikleri psikolojik ve ekonomik yaklaşımlar ile olası çevresel risklere dair endişeleri sorgulanmıştır. Elde edilen veriler istatistiksel analiz yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, üreticilerin büyük bir çoğunluğunun su kıtlığı konusunda ciddi endişeler taşıdığını, ancak buna rağmen arıtılmış atık suların doğrudan sulamada kullanılmasına yönelik başlangıçta mesafeli bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Katılımcıların yarısından fazlası halk sağlığı risklerini en önemli bariyer olarak öne sürmüştür. Bununla birlikte; doğru bilgilendirme, sürekli denetim ve devlet tarafından sağlanacak teşviklerin varlığı durumunda üreticilerin bu alternatif su kaynağını kabul etme ve kullanma eğilimlerinin çok yüksek bir orana ulaştığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Güzelyalı mahallesinde arıtılmış atık suların park bahçe ve rekreasyon sulamasına entegre edilebilmesi için üretici eğitimlerinin artırılması ve teknik altyapının modernize edilmesi gerektiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arıtılmış Atıksu, Kentsel Kullanım, Sosyal Algı, Çanakkale, Sürdürülebilir Su Yönetimi

[1] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde gerçekleştirilen birinci sıradaki yazara ait Yayınlanmamış Tezinden Üretilmiştir. ORCID NO: 0009-0004-1416-0053

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI BAĞLAMINDA YAPTIRIMLARIN SINIRLARI: EKONOMİK BASKIDAN SİYASİ DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİNE[1]

Mervenur COŞKUN, Güner ÖZKAN

Türkiye

Öz: Bu bildiri, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Rusya'ya yöneltilen ekonomik yaptırımları, ekonomik baskı ile siyasi davranış değişikliği arasındaki ayrım üzerinden ele almaktadır. Çalışmanın hareket noktası, yaptırımların hedef ülke ekonomisi üzerinde maliyet yaratmasının tek başına siyasi başarı anlamına gelmediğinin kabulüdür. Bu bağlamda bildiride, Batılı aktörler tarafından uygulanan finansal, ticari, teknolojik ve enerji odaklı yaptırımların Rusya ekonomisi üzerinde baskı oluşturduğu; ancak bu baskının Kremlin'in Ukrayna politikasında beklenen ölçüde bir geri adım sağlayamadığı savunulmaktadır. Nitekim yaptırımların etkinliği yalnızca ekonomik göstergelerle değil, hedef devletin karar alma sürecinde ortaya çıkan değişimle birlikte değerlendirilmelidir. Rusya örneği, yaptırımların kapsamı genişledikçe etkisinin otomatik biçimde artmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Rusya'nın enerji gelirleri, alternatif ticaret ilişkileri, ithal ikameci uygulamaları, finansal uyum mekanizmaları ve Çin ile Hindistan gibi aktörlerle geliştirdiği ekonomik bağlantılar, yaptırımların bir kısmını dengelemesine imkân sağlamıştır. Bunun yanında Ukrayna meselesinin Rusya açısından güvenlik algısı ve Batı ile uzun süreli rekabet içinde anlamlandırılması, ekonomik maliyetlerin siyasi tavize dönüşmesini daha da zorlaştırmıştır. Bildiride ayrıca yaptırımların yalnızca hedef devlet üzerinde değil, yaptırım uygulayan aktörler üzerinde de belirli ekonomik maliyetler doğurabildiği dikkate alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, yaptırım politikasını tek taraflı bir baskı mekanizması olarak değil, karşılıklı bağımlılıkların ve küresel güç ilişkilerinin etkilediği daha karmaşık bir dış politika aracı olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak Rusya'ya yönelik yaptırımların tamamen etkisiz olduğu değil; ekonomik ve diplomatik baskı üretmelerine rağmen, davranış değişikliği yaratma kapasitelerinin sınırlı kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu değerlendirme, yaptırım politikalarının başarısının kapsam ve sertlik kadar hedef devletin direnç kapasitesi, uluslararası sistemdeki alternatif ilişkileri, karşılıklı ekonomik bağımlılıklar ve söz konusu meselenin stratejik önemiyle de bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Yaptırımlar, Rusya-Ukrayna Savaşı, Yaptırım Etkinliği, Rusya Ekonomisi, Siyasi Davranış Değişikliği

[1] Bu bildiri, birinci sırada yer alan yazarın Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda hazırlamakta olduğu yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir. ORCID NO: 0009-0006-9406-0443

MICHEL DE CERTAU'NUN STRATEJİ VE TAKTİK KURAMLARI BAĞLAMINDA ANITPARK FORUM VE KENT HAKKI SAVUNMASI[1]

Muammer BİLGİÇ, Hakan ARIKAN

Türkiye

Öz: Bu çalışma 2013 yılının Mayıs ayı sonunda başlayan İstanbul Taksim Gezi Parkı eylemleri sürecinde ülke geneline yayılan, ancak Gezi sonrası çoğu mahalleye çekilen ya da sönümlenen park forumlarından farklı olarak on yılı aşkın bir süredir Ankara Çankaya'da, süreklilik gösteren bir adrese ihtiyaç duymadan devam eden Anıtpark Forum'un, doğayı, kenti, kültürü, insanı ve yaşam tarzını biçimlendirmeye çalışan egemene karşı gündelik yaşam pratikleri içerisinde geliştirdiği direnişi Michel de Certeau'nun strateji ve taktik kuramları bağlamında ele almaktadır. Kentsel toplumsal hareketler kapsamında değerlendirilebilecek olan Anıtpark Forum, kent hakkı mücadelesini anlık eylemlerin, sokak gösterilerinin ve basın açılamalarının ötesinde, en başta bilgiyi, siyaseti ve kent sakinlerini örgütleyerek, kente dair farkındalığı ve duyarlılığı artırarak, müzakere ve hukuk süreçlerini işleterek, egemen karşısında zayıfın sanatını ustalıkla kullanarak ve strateji karşısında sayısız taktikler oluşturarak yapıyor. Okuyacağınız makale, birçok örgütlü yapıda küresel ölçekte majör politikaların sıkça konuşulduğu ortamlardan farklı olarak minör politikalara odaklanıp kente dair karar alma süreçlerine şaşırtıcı yöntemlerle etki etmeye çalışan Anıtpark Forum'un yıllar içinde geliştirdiği sayısız taktik ve operasyonların sınırlı bir analizidir. Ayrıca bu çalışma, bir yönüyle de Anıtpark Forum'un sadece belirli dönemlerde ortaya çıkan bir protesto pratiği olmadığını, aksine kentte kolektif öğrenmenin, demokratik katılımın ve müşterek yaşamın sürekliliğini sağlayan alternatif bir kamusal alan deneyimi ürettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent Sosyolojisi, Anıtpark Forum, Kent Hakkı, Kentsel Toplumsal Hareketler, Strateji, Taktik

[1] Bu çalışma, birinci sırada yer alan yazarın Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Hakan ARIKAN danışmanlığında yürütülmekte olan "Kent Hakkı Savunması: Ankara Anıtpark Forum Örneklemi" başlıklı yayınlanmamış tezinden üretilmiştir. ORCID NO: 0009-0007-1375-3131

BÜYÜKŞEHİRLER İÇİN AKILLI ŞEHİR ENDEKSİ GELİŞTİRİLMESİ[1]

Osmanemir MESUT, Bilge Kağan ÖZBAY

Türkiye

Öz: Hızlı kentleşme süreci, büyükşehirlerin yalnızca nüfus ve altyapı göstergeleriyle değil; dijital altyapı, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik kapasite, güvenlik, mobilite, yaşam kalitesi, insan sermayesi, enerji ve yönetişim gibi çok boyutlu alanlar üzerinden izlenmesini gerekli kılmaktadır. Türkiye'de mevcut akıllı şehir değerlendirmelerinin önemli bir bölümü sınırlı gösterge setlerine veya şehirler arası ayrıntılı karşılaştırmayı güçleştiren nitel sınıflamalara dayanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki 30 büyükşehir için nicel, karşılaştırılabilir, güncellenebilir ve tema düzeyinde ayrıştırılabilir bir Akıllı Şehir Endeksi geliştirmektir. Çalışmada öncelikle ulusal politika belgeleri, SCALA çerçevesi, Türkiye Şehir Endeksi yaklaşımı ve uluslararası şehir endeksleri incelenmiş; bu doğrultuda Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Çevre, Ekonomi, Enerji, Güvenlik, İnsan, Mobilite, Yaşam ve Yönetişim olmak üzere dokuz tema belirlenmiştir. Bu temalar altında toplam 85 gösterge kullanılmıştır. Veriler TÜİK, BTK, EPDK, T.C. Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, YÖK, YSK, Göç İdaresi Başkanlığı, büyükşehir belediyeleri, faaliyet raporları, açık veri platformları ve açık çevrimiçi kaynaklardan derlenmiştir. Farklı ölçü birimlerine ve performans yönlerine sahip göstergeler fayda ve maliyet yönlü olarak sınıflandırılmış; ardından 0-100 aralığında karşılaştırılabilir skorlara dönüştürülmüştür. Tema skorları normalize edilmiş gösterge skorlarının aritmetik ortalamasıyla hesaplanmış, genel endeks ise dokuz temanın eşit ağırlıkla birleştirilmesiyle elde edilmiştir. Eşit ağırlıklı ana endeksin yöntemsel dayanıklılığını sınamak amacıyla Entropy ve CRITIC temelli alternatif ağırlıklandırma, PCA temelli karşılaştırmalı endeks ve TOPSIS, VIKOR, WASPAS yöntemlerine dayalı sıralama kararlılığı kontrolleri uygulanmıştır. Bulgular, eşit ağırlıklı ana endekste İstanbul'un 68,89 puanla ilk sırada yer aldığını; Ankara'nın 57,35 ve İzmir'in 54,39 puanla onu izlediğini göstermektedir. Denizli 48,12 puanla orta-yüksek performans grubunda yer almıştır. Genel endeks ortalaması 43,70 olarak hesaplanmış; tema ortalamaları bakımından Çevre teması 69,68 ile en güçlü alan, Enerji teması ise 19,36 ile gelişime en açık boyut olarak belirlenmiştir. Alternatif ağırlıklandırma ve çok kriterli karar verme yöntemleri, üst ve alt performans gruplarının büyük ölçüde korunduğunu; sıralama değişkenliğinin daha çok orta performans bandındaki şehirlerde yoğunlaştığını göstermiştir. Sonuç olarak çalışma, Türkiye'deki büyükşehirlerin akıllı şehir performansını nicel ve karşılaştırılabilir biçimde değerlendiren; tema bazında güçlü ve zayıf yönleri görünür kılan; yerel yönetimlerin stratejik planlama, kaynak tahsisi ve veri temelli karar alma süreçlerine katkı sağlayabilecek bütüncül bir ölçüm çerçevesi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Şehir Endeksi, Büyükşehirler, Sürdürülebilir Kentleşme, Bileşik Endeks, Veri Temelli Karar Alma

[1] Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2024/1 dönemi kapsamında 1919B012411942 proje numarası ile desteklenmiştir. ORCID NO: 0009-0003-2861-2519, 0000-0002-1602-028X

İŞLETMELERİN ULUSLARARASILAŞMA SÜRECİNDE UPPSALA MODELİ: AŞAMALI ÖĞRENME, PSİKOLOJİK MESAFE VE AĞ İLİŞKİLERİ[1]

Perihan CİHANER, Hilal KARAKAŞ, Gaye ÖZKASAP

Türkiye

Öz: Uppsala Teorisi, işletmelerin uluslararası pazarlara nasıl açıldığını açıklayan en önemli uluslararasılaşma modellerinden biridir. Jan Johanson ve Jan-Erik Vahlne tarafından 1977 yılında geliştirilen teoriye göre firmalar, yabancı pazarlara büyük ve ani yatırımlar yerine, bilgi ve deneyim kazandıkça artan bağlılık düzeyleriyle aşamalı olarak girer. Firmaların yabancı pazarlara girişini; bilgi eksikliği, belirsizlik ve öğrenme süreçleri çerçevesinde açıklayan, zaman içinde gelişen evrimsel bir uluslararasılaşma yaklaşımıdır. Modelin temelinde, uluslararasılaşmanın tek seferlik bir karar değil, sürekli öğrenmeye dayalı bir süreç olduğu anlayışı yer alır. Teoriye göre firmalar başlangıçta bilgi eksikliği ve belirsizlik nedeniyle psikolojik olarak kendilerine yakın pazarlara yönelir. Deneyim kazandıkça risk algısı azalır, pazara ilişkin bilgi artar ve daha uzak, karmaşık pazarlara açılmaları kolaylaşır. Bu süreç genellikle dolaylı ihracat, doğrudan ihracat, yerel temsilcilik açılması ve doğrudan yabancı yatırım şeklinde ilerler. Böylece bilgi, yatırım ve pazara bağlılık birbirini besleyen dinamik bir döngü oluşturmaktadır. 2009 yılında güncellenen modelde, uluslararasılaşma sürecinde yalnızca firma deneyiminin değil, tedarikçiler, müşteriler ve iş ortaklarıyla kurulan ağ ilişkilerinin de önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu sayede firmaların bilgiye daha hızlı ulaşabildiği ve uluslararası pazarlara daha düşük riskle açılabildiği belirtilmiştir. Uppsala Teorisi özellikle KOBİ'lerin ve geleneksel üretim işletmelerinin uluslararası büyümesini açıklamada başarılıdır. Arçelik, Vestel, LC Waikiki ve IKEA gibi şirketlerin önce yakın pazarlara girip zamanla küresel ölçekte büyümesi bu modele örnek gösterilebilir. Ancak dijitalleşme ve "born global" işletmelerin yaygınlaşması, teorinin aşamalı ilerleme varsayımını kısmen yetersiz bırakmaktadır. Buna rağmen Uppsala Teorisi, uluslararasılaşma sürecini anlamada günümüzde de temel ve etkili bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Diğer teorilerle birlikte kullanıldığında kapsamlı ve gerçekçi analiz imkânı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uppsala Modeli, Uluslararasılaşma, Psikolojik Mesafe, Örgütsel Öğrenme, Ağ İlişkileri

[1] ORCID NO: 0009-0001-0842-927X, 0000-0001-8103-8796, 0000-0002-4518-5024

TEK BİR KÖK İKİ FARKLI EDAT: "DİYE" EDATININ KÖKENİ ÜZERİNE[1]

Samet ÇETİN

Türkiye

Öz: Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanılmakta olan diye edatının de- fiiline getirilen ünlü zarf-fiil eki (-A) ile oluşturulduğu Korkmaz (2009, s.482), Kornlift (1997, s.2), Lewis (1985, s.176) gibi araştırmacılar tarafından genel olarak kabul gören görüştür. Edatın işlevlerine baktığımızda çoğunlukla ana tümcenin yüklemini nitelemeye yönelik işlevlerinin ön planda olduğu görülmektedir. Diye edatı sözdizimsel bağlamda kendinden önceki sözcük gruplarını cümlenin yüklemine bağlayarak aktarma yan tümceleri oluşturur (Kadın, "oğlum yeter sokakta dolaştığın" diye oğluna seslendi). Anlamsal düzeyde ise diye edatının, oluşturduğu zarf tümleçleri ile sebep, amaç, tedbir belirtme gibi işlevleri üstlendiği görülmektedir. (Adam olsun diye okutuyoruz bunu da; Kışın akmasın diye damı onardık). Ancak diye edatının bu kullanımları dışında bir kullanımı daha vardır ki sözcüğün zarf-fiil kökenine karşı gelmektedir. Diye biri/bir (kişi, yer, nesne vb.) kullanımı (Aşk diye bir şey; Seyyit diye bir adam). Eylemi nitelemeye yönelik diğer işlevlerin aksine, burada ad unsurunu nitelemeye yönelik bir kullanım görülmektedir. Bu farklı kullanım zihinde, "Diye edatı, de- eyleminin farklı türetimsel süreçlerden geçmesiyle oluşmuş iki ayrı edat mıdır?" sorusunu akla getirmektedir. Bu bildiride tarihi ve güncel metinlerden yola çıkarak diye edatının tek bir türetim yoluyla (zarf-fiil eki) oluşmuş ve zamanla işlev genişlemesine/benzeşmesine uğramış tek bir edat mı olduğu, yoksa de- fiilinden yola çıkan ancak farklı türetimsel ve tarihi süreçler geçiren iki farklı edat mı olduğu konusu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Diye, Edat, Zarf-Fiil, Etimoloji, Sözcüksel Birleşme

[1] ORCID NO: 0000-0001-8892-9401

TÜRKİYEDE KAMU PERSONELİ SEÇME SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNCEL SORUNLARI[1]

Serdar Kenan GÜL, Süheyla KARTAL

Türkiye

Öz: Kamu personel sistemi, kamu hizmetlerinin etkin, verimli ve tarafsız bir şekilde yürütülmesinde önemli bir yer tutar. Kamu kurumlarında görev yapacak personelin seçimi ve istihdamı, yalnızca idari yapının işleyişini değil, aynı zamanda sunulan hizmetlerin niteliğini ve vatandaşların devlete duyduğu güveni de doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle kamu personeli alım süreçlerinde liyakat, eşitlik ve fırsat eşitliği ilkelerinin gözetilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de kamu personeli seçme sisteminin tarihsel gelişimini inceleyerek sistemin günümüzdeki yapısını ve karşı karşıya olduğu temel sorunları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, öncelikle Osmanlı Devleti'nden günümüze uzanan süreçte memurluk kurumunun geçirdiği dönüşüm ele alınmaktadır. Osmanlı bürokrasisindeki memuriyet anlayışı ile Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen hukuki ve kurumsal düzenlemeler değerlendirilmekte; bu kapsamda 1926 tarihli Memurin Kanunu ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu gibi kamu personel sisteminin şekillenmesinde etkili olan temel düzenlemeler incelenmektedir. Ayrıca çok partili siyasal hayata geçiş, kamu yönetiminde gerçekleştirilen reformlar ve kamu hizmetlerinin genişlemesine bağlı olarak artan personel ihtiyacının kamu personel rejimine etkileri üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın odak noktasını oluşturan Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS), kamu hizmetine girişte kullanılan merkezi personel seçme mekanizması olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda KPSS'nin ortaya çıkış süreci, hukuki dayanakları, A ve B grubu kadrolara yönelik uygulamaları ile kamu personeli istihdamındaki yeri değerlendirilmektedir. Bunun yanında, kamu personeli seçme sisteminin güncel sorunları da ele alınmaktadır. Özellikle liyakat ilkesinin uygulanmasına yönelik tartışmalar, üniversitelerde verilen eğitim ile sınav içerikleri arasındaki uyumsuzluklar, kurumlar arasında farklılaşan personel alım yöntemleri ve KPSS dışında gerçekleştirilen istihdam uygulamaları sistemin temel sorun alanları olarak değerlendirilmektedir. Çalışma sonucunda, kamu personeli seçme sisteminin daha etkin ve adil bir yapıya kavuşturulabilmesi için eğitim süreçleri ile personel alım mekanizmaları arasındaki uyumun güçlendirilmesi, şeffaflığın artırılması ve liyakat esaslı uygulamaların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Personeli, Kamu Personel Sistemi, KPSS, Liyakat, Kamu Yönetimi, Personel Seçimi

[1] ORCID NO: 0000-0002-4771-9202

THE DIVERSIFICATION OF RIGHTWING PARTIES IN CONTEMPORARY EUROPE[1]

Yusuf ABUBAKAR WARA

Türkiye

Abstract: The rise of rightwing parties in contemporary Europe reflects a complex reaction to mass refugee inflows, terrorism, austerity policies, and economic instability that have challenged both the European Union and its member states. Although some of these fears – such as mass job losses following the COVID-19 pandemic or heightened terrorism – may be overstated, they have nevertheless fuelled a robust anti-immigration discourse across the continent. These developments have contributed to the emergence and diversification of multiple strands of right-wing politics, including the populist right, centre right, extreme right, radical right, and neoliberal right. This study employs a combination of content and statistical analysis to examine relevant literature and data, assessing whether Europe is witnessing a genuine rise and diversification of rightwing movements. The articles collected and reviewed from the Clarivate Web of Science database reveal that considering the 2004 to 2024 periodic European Parliamentary elections results, the right-wing parties have diversified and classified after rising significantly in Europe. Moreover, the Simpson's Reciprocal Index, adopted to measure the parties' diversifications, indicates a significant diversification of right-wing parties in contemporary Europe. The overall findings reveal that rightwing parties have gained substantial political momentum and exhibit considerable ideological and geographical variations across Europe. The ongoing project of European unification and reintegration between Eastern and Western Europe, coupled with the profound transformations in contemporary European democracies, has generated a new pan-European dynamic.

Keywords: Europe, Diversification, Ideology, Rightwing Parties

[1] ORCID NO: 0000-0003-3410-6113

DYNAMICS OF INDIVIDUALIZATION AND SOCIAL ALIENATION IN THE DIGITAL AGE

Dennis Van MOORLEGHEM, Joran CARETTE, Mieke VANDENBULCKE

Belgium

Abstract: The proliferation of digital connections has expanded individuals' social circles while making the nature of their relationships more fragmented. This study examines the link between digital individualization and social alienation through international research. The literature on network society, loneliness, social capital, and platformization was evaluated comparatively. The analysis showed that online communication alone does not lead to alienation. The decisive factor was not the duration of use, but rather the purpose of the interaction and the level of reciprocity. Tools used to maintain close relationships have strengthened social support. In contrast, passive viewing, constant comparison, and algorithmically narrowing content circles have been linked to loneliness. The logic of personalization on platforms has created the impression of offering the individual freedom of choice. However, this same logic has diminished shared public experiences and increased the repetition of similar viewpoints. The study also addressed the economic dimension of individualization. Flexible work arrangements, app-based services, and the pressure to build a personal brand have shifted responsibility from institutions to individuals. This shift has obscured the social causes of failure. Digital communities have fostered a sense of belonging for some users. Nevertheless, this sense of belonging has been found to be fragile. Relationships have remained dependent on platform rules, visibility metrics, and expectations of constant participation. The findings reveal that alienation cannot be explained simply by the dichotomy between online and offline life. The primary tension lies in the disruption of the balance between individual autonomy and shared responsibility. Digital environments have not eliminated social bonds; rather, they have transformed them into measurable and manageable relationships. Consequently, while digital individualization has multiplied opportunities for connection, it has not automatically ensured enduring forms of solidarity. The compared studies also showed that age, income, and education level do not explain these processes to the same extent. When offline solidarity networks were strong, digital intensity was less alienating. In environments where institutional security was weak, however, the pressure to personalize was felt more acutely. Thus, the reciprocal influence between technological use and social structure has been clearly established.

Keywords: Digital Individualization, Social Alienation, Social Capital, Platformization, Loneliness, Network Society

SCREEN TIME AND COGNITIVE DEVELOPMENT

Déborah DECOSTER, Line D'HAENE

Belgium

Abstract: The impact of screen use on cognitive development is too multidimensional to be explained solely by total duration. This study evaluated longitudinal studies and systematic reviews examining early childhood and school-age periods. Language development, working memory, attention, problem-solving, and executive functions were addressed as key outcome areas. The findings indicate that prolonged and unsupervised screen use is associated with poorer outcomes on developmental measures. This association was particularly pronounced for television left on in the background, age-inappropriate content, and nighttime use. The replacement of family conversation, sleep, and physical play by screen time emerged as the primary explanatory mechanism. In contrast, high-quality content viewed with adult supervision did not produce the same level of negative outcomes. Questions asked during shared viewing helped children make connections between the content they were watching and their everyday experiences. The impact of interactive educational apps, however, varied depending on age, design, and usage patterns. Rapid scene transitions and constant reward cues made it difficult to sustain attention. Content based on repetition, narrative coherence, and active participation showed a more positive pattern. The study also revealed that families' socioeconomic conditions were a significant confounding variable. Caregiving burden, parental work hours, and learning resources at home directly influenced screen time. Therefore, screen time was not evaluated as an independent factor separate from the family environment. The results showed that a single-hour limit does not provide a sufficient explanation for all children. An approach that safeguards cognitive development took into account duration, content, context, and adult involvement collectively. In particular, it was determined that screen use during meals reduced face-to-face conversation. Screen use before bedtime negatively affected sleep duration and attention performance the following day. The findings were interpreted with caution regarding causality, as some samples also showed that children with developmental difficulties tended to use screens more frequently. This bidirectional relationship was included in the assessment.

Keywords: Screen Time, Cognitive Development, Early Childhood

THE CONTRIBUTION OF CIRCULAR ECONOMY POLICIES TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Nena DESRAMAUX, Marijn LIBBRECHT

Belgium

Abstract: Circular economy policies aim to reduce resource use and retain product value within the system for a longer period. This study examined the relationship between these policies and the Sustainable Development Goals through a comparative policy analysis. Product design, the right to repair, extended producer responsibility, reuse, industrial symbiosis, and recycling regulations were considered collectively. The analysis showed that the most direct contribution was observed in the Responsible Production and Consumption goal. In addition, strong links were identified with the goals of Climate Action, Clean Energy, Sustainable Cities, and Decent Work. Material efficiency has reduced demand for primary raw materials and production-related emissions. Regulations extending product lifespans have delayed waste generation. However, policies based solely on recycling rates have yielded limited results. Low-quality recovery has not prevented an equivalent amount of new consumption. It was observed that social impacts were not measured in policy documents as thoroughly as environmental impacts. Repair, refurbishment, and remanufacturing activities have created local jobs. In contrast, informal waste labor and hazardous recovery processes have generated new inequalities. The study revealed that circularity indicators and sustainability indicators do not always yield the same results. The fact that a product is recyclable does not necessarily imply low energy consumption or fair working conditions. In the most successful policy examples, regulation, public procurement, financing, and consumer education were implemented together. Cross-sectoral data sharing has also strengthened traceability. The findings show that the circular economy is not an end in itself, but rather a tool serving sustainable development. Consequently, policy success is determined not by the number of closed material loops, but by a genuine reduction in environmental burden and social vulnerability. The policy comparison also showed that backfire effects can occur in circularity programs that do not reduce absolute resource consumption. Since cheaper secondary products can increase total consumption, efficiency gains alone have not been sufficient. Potential conflicts between objectives have been clearly observed. In particular, the balance between growth, employment, and ecological limits has determined policy outcomes.

Keywords: Circular Economy, Sustainable Development Goals, Resource Efficiency, Producer Responsibility, Reuse, Just Transition, Policy Analysis

THE MEDIATING AND MODERATING ROLE OF INDIVIDUALS' FINANCIAL LITERACY LEVELS ON HOUSEHOLD BUDGET MANAGEMENT, SAVING TENDENCIES, AND DECISIONS TO PREFER ALTERNATIVE INVESTMENT TOOLS DURING PERIODS OF MACROECONOMIC UNCERTAINTY

Benjamin De VLEESCHOUWER

Belgium

Abstract: Macroeconomic uncertainty simultaneously alters households' income expectations and risk perceptions. This study analyzes the role of financial literacy in budget management, savings, and investment preferences through international household surveys. Financial knowledge, financial behavior, and financial attitudes were evaluated as distinct dimensions. The findings indicate that merely knowing basic concepts does not, on its own, lead to sound decision-making. Combining this knowledge with regular budget tracking and debt management yielded stronger results. High financial literacy was associated with behaviors such as establishing an emergency fund and prioritizing expenditures. Rather than halting savings entirely during periods of uncertainty, these individuals adjusted the amount and method of saving. At low levels of financial literacy, however, short-term cash needs became more dominant. Decisions regarding complex financial products were often shaped by social circles, advertising, and past price movements. The study explained the mediating role of financial literacy through self-efficacy. Conceptual knowledge increased an individual's confidence in decision-making; this confidence, in turn, supported budget discipline. The regulatory effect, however, varied depending on income stability. Even a high level of knowledge could only partially preserve the capacity to save in households with irregular income. Interest in real assets and diversified instruments increased during periods of rising inflation expectations. However, financially literate individuals were more likely to limit their tendency to concentrate on a single asset. The findings indicate that educational programs should not focus solely on product promotion. Skills in cash flow planning, risk diversification, and coping with misinformation have proven to be more decisive. Ultimately, financial literacy did not eliminate uncertainty but enabled households to respond more consistently and moderately in the face of uncertainty. Digital finance applications have facilitated decision support but have also encouraged overconfidence and frequent trading behavior. For this reason, the use of these tools has not been equated with financial competence. The reliability of advisory resources has been an additional factor determining the quality of investment choices. The study also showed that behavioral biases do not disappear entirely as the level of knowledge increases.

Keywords: Financial Literacy, Household Budget, Savings Propensity, Investment Choice, Macroeconomic Uncertainty, Financial Resilience

MORAL RELATIVISM AND THE RECONSTRUCTION OF ETHICAL VALUES IN THE CONTEXT OF POSTMODERNISM

Patrik VYKUKAL, Oleg KLAPIL

Czech Republic

Abstract: Postmodern thought has reexamined universal moral claims within the contexts of power, language, and history. In this study, debates on moral relativism were examined comparatively through the lenses of the ethics of responsibility and the ethics of communication. Philosophical texts, contemporary ethical interpretations, and examples from public discourse were evaluated together. The analysis has shown that postmodernism does not entirely reject ethics. The main criticism is directed at a single value system speaking on behalf of all experiences. This approach has ensured that marginalized identities and suppressed narratives become visible. However, treating all value judgments as equal has weakened the common ground necessary for criticism. Relying solely on context has proven insufficient in the face of violence, discrimination, and exploitation. The study identified three common foundations for the reconstruction of ethical values: the principle of non-harm, mutual recognition, and accountability for the consequences of one's actions. These foundations were not treated as a rigid form of universalism. Instead, they have been interpreted as open principles continually tested by the experiences of different communities. Dialogue has served to make the justifications visible rather than the compromise itself. Reducing ethical decision-making solely to individual choice has also been deemed insufficient. Institutions, discourses, and economic conditions have limited the scope of decision-making. For this reason, responsibility has been addressed at both the personal and structural levels. The findings revealed that there is no necessary link between pluralism and a lack of principles. Recognizing different ways of life did not require abandoning common criteria for harm. Consequently, ethical values were redefined not as immutable rules, but as principles of responsibility that are open to criticism and validated through relationships. The reconstructed ethical framework has established a link between the protection of differences and accountability. The vulnerability of the other has been regarded as a moral imperative that takes precedence over an abstract rule. Nevertheless, responsibility based solely on emotional closeness has been deemed insufficient. It has been determined that harm inflicted on distant and unseen individuals must also be accounted for through institutional principles. This approach has been found to be consistent.

Keywords: Postmodernism, Moral Relativism, Ethical Values

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE CHANGING STRUCTURE OF THE CYBERBULLYING AND CRIME PHENOMENON

Stanislava LÉTALOVÁ, Vendelín KOLÁŘ

Czech Republic

Abstract: Cyberbullying is not simply a digital version of traditional bullying. Anonymity, constant access, and the rapid proliferation of content have altered the nature of the harm. This study systematically examined the socio-psychological factors explaining cyberbullying and online criminal behavior. International findings regarding victims, perpetrators, and individuals who play both roles simultaneously were compared. Low sense of belonging, peer conflict, and a history of offline bullying were among the most consistent risk factors. Social anxiety and loneliness increased the risk of victimization in some individuals. In some cases, the digital environment facilitated the expression of aggression that could not be carried out face-to-face. Moral disengagement was one of the key mechanisms explaining perpetrator behavior. The distance created by the screen made the other party's pain less visible. Shared responsibility within the group also reduced feelings of guilt. The "likes," "shares," and visibility structures of platforms could have rewarded aggressive content. The study showed that an anonymous account alone does not lead to criminal behavior. Anonymity was effective only when combined with weak supervision and group norms. The harm experienced by victims persisted even after the online content was removed. The possibility of the content being reposted undermined their sense of security for a long time. Among the protective factors, family communication, school belonging, peer support, and easily accessible reporting channels stood out. Interventions based solely on punishment had limited effectiveness. Programs that strengthen emotional regulation, digital citizenship, and the responsibility of bystanders have yielded more comprehensive results. The findings reveal that cyberbullying is not an individual personality issue but a form of social harm where psychological predispositions intersect with platform conditions. Gender, age, and platform type have altered risk patterns. Body image and exclusion have become more prominent in environments dominated by visual content. In gaming communities, however, competition, insults, and group loyalty have taken center stage. It was concluded that interventions should not generalize a single platform behavior to all digital environments. The criminal dimension has become more pronounced in cases involving threats and stalking. This distinction has reinforced the overall interpretation.

Keywords: Cyberbullying, Online Crime, Moral Disengagement, Peer Relationships, Digital Anonymity

THE DESTRUCTIVE EFFECTS OF GREENWASHING STRATEGIES EMPLOYED WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABILITY COMMUNICATION IN THE FAST-MOVING CONSUMER GOODS SECTOR ON CONSCIOUS CONSUMERS' BRAND TRUST, PERCEPTION, AND PURCHASE INTENTIONS

Marc-Antoine CRÉPIN, Christine MARCHANT

France

Abstract: Sustainability claims in the fast-moving consumer goods sector are based on technical and environmental information that consumers cannot directly verify. This study examined the impact of greenwashing strategies on conscious consumers through international research and brand case studies. Vague environmental statements, selective data presentation, irrelevant certifications, and nature-evocative visual codes were classified as key strategies. The analysis showed that as the level of environmental knowledge increased, consumers were better able to detect inconsistent claims. However, high awareness did not serve as a protective factor for the brand. On the contrary, when a perception of deception arose, the loss of trust was more severe. The use of the color green, leaf symbols, and natural textures on product packaging had a positive effect on initial evaluations. This effect quickly reversed when concrete evidence was lacking. Inconsistencies between brand messaging and supply, production, or packaging practices reinforced the perception of corporate hypocrisy. The loss of trust did not affect only the product in question. Evaluations of the brand's other products also turned negative. The study determined that brand trust serves as the key mediating variable between greenwashing and purchase intent. Consumer skepticism further strengthened this relationship. In contrast, independent verification, transparent measurement methods, and consistent reporting over time mitigated the negative impact. Apology messages were found to be credible only when the mistake was explicitly acknowledged. Defensive and vague explanations deepened the crisis. The findings demonstrated that sustainability communication cannot be treated merely as an aesthetic packaging exercise. Conscious consumers evaluated environmental claims independently of brand identity. Consequently, greenwashing generated short-term attention but, when not supported by evidence, led to lasting erosion of brand trust and purchase intent. Price-sensitive consumers may have chosen the product during short-term promotions despite the loss of trust. This situation illustrates the difference between attitude and behavior. Nevertheless, repeated misleading claims have reduced brand loyalty. The study determined that legal compliance is a minimum requirement for trust, while credibility is established through verifiable and consistent environmental performance.

Keywords: Greenwashing, Fast-Moving Consumer Goods, Brand Trust, Consumer Skepticism, Purchase Intention, Sustainability Communication

THE POWER OF NEUROMARKETING METHODS IN DIRECTING CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR

Luc SAINT-YVES, Christine MARCHANT

France

Abstract: Neuromarketing examines the discrepancy between consumers' stated preferences and their measured attention and emotional responses. This study methodologically compared international research studies using EEG, eye tracking, skin conductance, and functional imaging. Experiments involving advertising, packaging, pricing, and online stores were analyzed within a common evaluation framework. The findings demonstrated that neurophysiological measurements are particularly useful in assessing attention shifts and emotional arousal. Eye tracking reliably identified which elements were noticed. However, gaze duration alone did not indicate liking or purchase intent. EEG-based indicators provided additional information about approach tendency and mental load. The results of these indicators varied depending on the device used, the sample, and the analysis method. Functional imaging studies provided a detailed explanation of reward and valuation processes. Nevertheless, it was observed that laboratory conditions reflect the real shopping environment only to a limited extent. The strongest predictions were obtained when neurophysiological data were used in conjunction with behavioral choices and self-reports. The study revealed that neuromarketing is not a tool that directly controls the consumer. The methods demonstrated possibilities and implicit responses. An individual's budget, habits, social environment, and brand experience continued to influence the direction of the decision. In the ethical assessment, data privacy and the protection of vulnerable groups were highlighted. Treating informed consent merely as a technical form was deemed insufficient. It was deemed necessary for participants to understand how their data would be used for commercial purposes. The findings showed that neuromarketing's most valuable contribution is not the provision of a covert persuasion technique. Its true contribution lies in measurably demonstrating that consumer decision-making is more complex than conscious explanations suggest. The fact that most samples were small and culturally limited reduced generalizability. It was observed that indicators obtained from devices were not interpreted in the same way across different laboratories. Therefore, methodological standardization was identified as a fundamental requirement. Applications that protect consumer autonomy have clearly limited the purpose of measurement and evaluated claims of manipulation separately from scientific evidence. This approach has been found to be consistent.

Keywords: Neuromarketing, Consumer Behavior, Eye Tracking, EEG

POST-TRUTH REPRESENTATIONS IN ART

Christophe JAUBERT

France

Abstract: The post-truth environment is defined not so much by the complete disappearance of truth as by the fragmentation of verification criteria. This study examined post-truth representations in contemporary art using visual discourse and semiotic methods. Works incorporating documentary aesthetics, re-enactment, the use of archives, the language of fake news, and the production of artificial images were compared. The analysis revealed that artists largely and consciously blurred the boundary between reality and fiction. This ambiguity was not used solely to mislead the viewer. Instead, it served as a critical tool that questioned which institutions deemed an image trustworthy. The decontextualization of archival photographs made it evident that the past is not a fixed record. Digital montage and low-resolution circulating images, meanwhile, transformed information loss into an aesthetic element. In some works, fictional documents challenged the viewer's habits of verification. In others, an excessive accumulation of information made it harder—rather than easier—to arrive at the truth. The study revealed that post-truth art does not adhere to a single political orientation. The same techniques could be used both to critique power and to generate sensationalism. The critical power of the work has depended on contextual clues that explain its deceptive form. The curatorial text and exhibition layout have therefore been decisive. Works that leave the viewer in complete uncertainty have reproduced the information chaos they criticize. Works that make the chain of sources visible, on the other hand, have strengthened visual literacy. The findings showed that post-truth representations do not simply reject truth. Rather, these works opened up a discussion on how truth is produced, circulated, and acquires economic value. Consequently, contemporary art has critically reconfigured the conditions of trust in the image without abandoning the claim to truth. It was also observed that the concept of testimony has been transformed in these works. Artists have sometimes rejected the role of verifying authority, directing viewers to conduct their own research into sources. This approach has increased critical engagement. However, ethical issues have arisen when the distinction between verifiable facts and personal interpretation has not been maintained. In particular, the rights of individuals depicted in images of trauma and war have been found to be decisive.

Keywords: Post-Truth, Contemporary Art, Visual Discourse, Semiotics, Archive, Regime of Truth

CORPORATE REPUTATION MANAGEMENT IN THE AGE OF DIGITAL COMMUNICATION: A RHETORICAL AND SEMIOTIC ANALYSIS OF STRATEGIC PUBLIC RELATIONS CAMPAIGNS IMPLEMENTED DURING SOCIAL MEDIA CRISES FACED BY GLOBAL BRANDS THROUGH CASE STUDIES

Emmanuelle DEVEREAUX, Annick JACQUINOT, Richard PARMENTIER

France

Abstract: Social media crises have significantly altered the traditional communication framework, where corporate messaging could be controlled in a one-way manner. This study examines crises faced by global brands—arising from products, services, representation, and employee behavior—using a comparative case study method. Official statements, visual posts, user comments, and news frames were analyzed rhetorically and semiotically. The analysis showed that a quick response alone is not sufficient to protect reputation. Accurately identifying the cause of the crisis in the response proved to be a more decisive factor. In cases where harm was evident, loss of trust was limited when an apology, corrective action, and compensation were used together. Statements that shifted responsibility to external actors, however, were perceived as defensive. Messages aimed at building ethos were effective when they were consistent with the organization's past behavior. Campaigns emphasizing pathos generated short-term empathy. This effect rapidly diminished when no concrete changes were demonstrated. Visual analysis revealed that color, framing, and the choice of spokesperson reflected the organization's power dynamics. The direct appearance of a top-level executive was interpreted as an acceptance of responsibility. Overly staged studio footage, however, increased the sense of distance. User-generated counter-imagery frequently undermined the brand's official narrative. Humor reduced tension in some low-impact crises. In incidents involving human safety or discrimination, however, the same strategy was perceived as insensitivity. The study showed that successful campaigns established a link between message consistency, timing, and verifiable action. In cases where reputation could not be restored through rhetoric alone, operational changes proved decisive. Consequently, digital crisis communication has been evaluated not so much by how a brand presents itself, but by how it listens to public criticism and adapts its behavior. Stakeholder relationships established prior to the crisis facilitated the acceptance of the message. A message of sincerity launched for the first time during the crisis was found to be less credible. Deleting comments and using automated responses were interpreted as attempts to exert control. Brands that shared a transparent timeline, however, reduced uncertainty. Thus, it was determined that strategic public relations is not merely about content production but also about a framework of corporate accountability. This approach was found to be consistent.

Keywords: Corporate Reputation, Social Media Crisis, Strategic Public Relations, Rhetoric, Semiotics, Crisis Communication, Global Brands

THE TRANSFORMATION OF DEMOGRAPHIC STRUCTURE AND MIGRATION MOVEMENTS BY SMART AGRICULTURE APPLICATIONS IN RURAL DEVELOPMENT

Marie-Thérèse BÉLANGER, Louise CHOFFARD

France

Abstract: Smart agriculture applications have often been evaluated solely in terms of increased productivity in discussions of rural development. This study examined the impact of digital agriculture on demographic structure and migration patterns through comparative rural case studies. Sensors, satellite data, automation, digital marketplaces, and decision support systems were considered collectively. The findings indicate that technology's capacity to retain the young population in rural areas is conditional. In the absence of internet infrastructure, education, and access to financing, these new tools have exacerbated existing inequalities. Large enterprises have been better able to cover technology costs. Small producers, however, have become dependent on external sources due to subscription, data, and maintenance expenses. In contrast, cooperative-based usage models have reduced entry costs. Shared machinery pools and advisory networks have ensured that technology reaches a broader segment of the population. The study determined that smart agriculture has not completely eliminated the need for physical labor. The nature of the work has changed; skills in data interpretation, equipment maintenance, and remote monitoring have gained importance. This transformation has created new rural occupations for educated young people. However, employment security for low-skilled seasonal workers has weakened. The return from urban to rural areas cannot be explained by the presence of technology alone. Healthcare, education, housing, and social life opportunities have had a more lasting impact on migration decisions. Access to digital markets has reduced producers' dependence on intermediaries in some regions. However, in cases where platform monopolization has occurred, bargaining power has weakened once again. The findings reveal that smart agriculture alone is not sufficient for demographic renewal. The most positive outcomes were observed where technology investments were carried out in tandem with social services, local organizing, and data rights. Ultimately, digitalization is not an automatic solution to halt rural migration, but rather a tool that diversifies local life when supported by the right institutions. Land ownership and gender inequality have been decisive factors in access to technology. The benefits of digital transformation have not been distributed equally when women producers have had more limited access to devices and credit. Data ownership has also created a new arena of power. Models in which producers have access to their own data have strengthened local learning, while closed platforms have increased dependency.

Keywords: Smart Agriculture, Rural Development, Migration Patterns, Demographic Transformation, Digital Inequality

GASTRONOMY AND TRADITIONAL DIETARY PRACTICES IN THE CONSTRUCTION OF CULTURAL IDENTITY

Valéry SUBERCASEAUX, Jennifer GÉRIN-LAJOIE

France

Abstract: Gastronomy is not merely a practice that meets nutritional needs; it is a daily cultural space that carries collective memory. This study examines the role of traditional dietary practices in the construction of cultural identity, drawing on international ethnographic and heritage studies. Recipes, table settings, production techniques, seasonal rituals, and intergenerational transmission served as the primary units of analysis. The study revealed that foods do not represent identity in a static manner. Recipes have constantly evolved within the contexts of migration, trade, class, and gender relations. Nevertheless, certain flavors and preparation methods have preserved a sense of belonging. Culinary knowledge passed down within families has been one of the concrete ways of connecting with the past. In immigrant communities, traditional dishes have re-created images of home, neighborhood, and homeland. Adaptations made when ingredients were unavailable did not weaken identity. On the contrary, they demonstrated a creative form of cultural continuity. The study also revealed the dual impact of the discourse on authenticity. Preservation efforts have brought local knowledge to light. However, when a single standardized recipe is imposed, regional and familial diversity is erased. Tourism and commercial branding have propelled certain dishes into global circulation. While this process creates economic value, it has simplified their everyday meanings. Women's invisible labor has been the cornerstone of many traditions. In contrast, public representation and professional earnings have often been structured around men. The findings have shown that gastronomic heritage cannot be preserved through product lists alone. The production environment, relationships of sharing, and narratives are also part of this heritage. Consequently, traditional dietary practices have been identified not as an unchanging repetition of the past, but as a living cultural space where communities renegotiate their identities within current conditions. The intersection of dietary practices with health policies has also influenced the discourse on identity. The notion that traditional foods are merely unhealthy or unchanging has been deemed reductive. Communities have adapted ingredients and cooking techniques to address both health needs and cultural expectations. These adaptations have created a sustainable balance between the preservation of heritage and the transformation of daily life. This distinction has reinforced the overall interpretation.

Keywords: Cultural Identity, Gastronomy, Traditional Nutrition, Intangible Cultural Heritage

A PSYCHOANALYTIC READING OF THE CONFLICT BETWEEN POWER AND THE INDIVIDUAL IN DYSTOPIAN NOVELS

Artur HECHER, Pascal ROBISCH, Annemarie SCHREBER

Germany

Abstract: Dystopia makes political oppression visible not only through institutions but also through the traces it leaves in the individual's inner world. In this study, selected novels by Orwell, Huxley, Atwood, and Zamyatin were examined using a psychoanalytic comparative method. The concepts of repression, desire, fear, surveillance, and identification form the basis of the analysis. It was observed that power in these texts is not established solely as an external mechanism of prohibition. Control has been internalized through the subject's constant monitoring of their own behavior. Guilt and shame have become psychological tools that operate even before physical punishment. The heroes' secret desires created the first crack in power's claim to wholeness. However, desire has not always been liberating. Consumption, sexuality, and pleasure have become tools of control in some novels. The study revealed that repressive regimes appeal to unconscious fears in different ways. In one group, the sense of an external enemy and a constant threat has come to the fore. In another, the loss of comfort and the fear of exclusion from the community have been decisive. The individual's conflict with authority has therefore not been viewed solely as a matter of moral courage. Childhood experiences, a sense of loss, and the need for recognition have shaped the boundaries of resistance. The narrowing of language has restricted the scope of thought. The regulation of the body, meanwhile, has laid bare the political nature of desire. The defeat seen at the end of the novels has not been interpreted as the absolute triumph of power. Scenes of defeat have revealed the fragmentation of the subject and the psychological cost of obedience. The findings reveal that the individual-power conflict in dystopias cannot be explained solely through the use of law and force. Ultimately, power achieves its most enduring form when it transforms the individual's fears, desires, and sense of self into an integral part of its own order. It has been observed that resistance often begins through private memory and forbidden intimacy. Love, memory, and intimacy have taken on the nature of political action. However, the heroes' inability to fully recognize their own desires has hastened their defeat. The psychoanalytic reading has shown that external pressure and internal division feed into one another, and that the desire for freedom also possesses a conflicted structure.

Keywords: Dystopia, Psychoanalytic Criticism, Power

SOCIOCULTURAL INTEGRATION AND URBAN SPACE UTILIZATION OF TURKISH IMMIGRANTS IN POST-WORLD WAR II GERMANY

Charlotte SAUERBRUNN, Josef FAEHRMANN

Germany

Abstract: Germany's labor needs following World War II gave rise to new settlement patterns that formed the foundation of a permanent immigrant community. This study examines the sociocultural integration and use of urban space by immigrants of Turkish origin through historical comparison. Workers' dormitories, family reunification neighborhoods, commercial streets, places of worship, and the public space practices of new generations were evaluated collectively. In the early period, the assumption of temporary residence shaped housing and social policy decisions. Immigrants concentrated in areas close to their workplaces that were low-cost and often segregated. With family reunification, the temporary housing arrangement evolved into neighborhood-based living. Markets, coffeehouses, associations, and cultural centers established the infrastructure for daily solidarity. These spaces were not merely indicators of insularity; they served as transition points that facilitated newcomers' access to jobs, housing, and institutions. The study has shown that integration is not a linear process of assimilation. Language proficiency, education, social mobility, and experiences of discrimination have varied across generations. Second- and third-generation immigrants have utilized the city center in more diverse ways. Nevertheless, inequalities in the housing market have perpetuated spatial segregation. Women's use of public spaces varied according to age, employment status, and caregiving responsibilities. For young people, schools, parks, shopping areas, and public transportation served as the primary venues for intercultural encounters. Urban renewal has increased the visibility of some immigrant neighborhoods; at the same time, it has created rental pressure and the risk of displacement. The findings reveal that ethnic concentration alone should not be considered a failure of integration. Consequently, sociocultural integration has been shaped not so much by immigrants' adaptation to the city as by the capacity of urban institutions to ensure equal access and coexistence. Changes in citizenship law and local integration policies have directly influenced the urban experience. As institutional representation increased, neighborhoods ceased to be merely ethnic service areas. Arts, sports, and educational initiatives created new forms of interaction. However, the stigmatization of immigrant neighborhoods as problem areas in public discourse has limited residents' sense of belonging to the city and their mobility beyond these neighborhoods. This distinction has reinforced the prevailing narrative.

Keywords: Immigrants of Turkish Origin, Germany, Sociocultural Integration, Urban Space, Immigrant Neighborhoods

A CRITICAL EXAMINATION OF URBAN RENEWAL-ORIENTED GENTRIFICATION PROCESSES IN GLOBAL SOUTH METROPOLISES IN THE CONTEXT OF LOCAL POPULATION DISPLACEMENT, VIOLATIONS OF THE RIGHT TO THE CITY, AND SOCIO-SPATIAL SEGREGATION DYNAMICS

Augustin KRONENBERG, Josef FAEHRMANN

Germany

Abstract: Gentrification in Global South metropolises is not merely a process limited to the middle classes settling in old neighborhoods. This study compares state-led urban renewal projects in the context of displacement, the right to the city, and socio-spatial segregation. Case studies of major cities in Latin America, Asia, and Africa were examined within the framework of critical urban theory. The findings show that in most cases, renewal was legitimized through the rhetoric of infrastructure improvement. Property value appreciation has generated profits for landowners and investors. Tenants, informal occupants, and small business owners have benefited from these gains only to a limited extent. Direct eviction has been the most visible form of displacement. Rent increases, the tax burden, and the rising cost of daily services, meanwhile, have accelerated indirect displacement. Relocation projects were often established on the city's outskirts. This situation has made access to employment, education, and care networks more difficult. The study also revealed that cultural displacement occurred beyond the loss of physical housing. While neighborhood symbols were preserved, local ways of life could be transformed into a tourist spectacle. Security and aesthetic regulations have made public spaces more exclusive. Street vendors and low-income groups have been rendered invisible. In many cases, participatory meetings have not served as tools to change decisions; rather, they have been used to secure approval for pre-determined projects. In contrast, strong tenant organizations, cooperatives, and legal support networks have enhanced the capacity to remain in place. The findings demonstrate that the right to the city is not merely access to space, but the right to determine the city's future. Consequently, the justice of urban transformation is measured not by the number of renovated buildings, but by the local population's ability to remain in their living environment and exert influence in decision-making processes. Calculating compensation based on market value has failed to compensate for the loss of livelihood networks. Commute times, neighborhood support, and informal livelihood opportunities were not factored into most projects. The study determined that in-place improvement and community land models yielded more protective outcomes. The preservation of social housing in the redevelopment area has been one of the most concrete tools for reducing segregation. This approach was found to be consistent.

Keywords: Gentrification, Global South, Displacement, Right to the City

THE REPERCUSSIONS OF LEADERSHIP STYLES ON EMPLOYEE PERFORMANCE IN HEALTHCARE INSTITUTIONS DURING CRISIS PERIODS

Angelika RATZINGER

Germany

Abstract: In healthcare institutions, a crisis causes employees to face high workloads, uncertainty, and emotional stress simultaneously. This study systematically examined the impact of different leadership styles on employee performance through international health research. Transformational, ethical, authentic, transactional, and participatory leadership approaches were compared. Performance was assessed in terms of service continuity, error prevention, team coordination, and employees' self-assessments. The findings showed that transformational leadership strengthened trust and a sense of shared purpose. This effect was particularly pronounced in organizations where information flow was regular. Authentic leadership increased employee trust in situations where uncertainty was not concealed and the manager clearly articulated their own limitations. Ethical leadership supported the perception of fairness in resource allocation and shift decisions. Transactional leadership, meanwhile, proved useful in urgent tasks requiring clear protocols. However, when it relied solely on rewards and monitoring, it did not reduce burnout. Collaborative leadership ensured that clinical teams could draw on local knowledge and experience. When the decision-making process dragged on, the capacity for rapid intervention weakened. The study revealed that no single leadership style is superior across all stages of a crisis. Clear direction became crucial during the initial shock phase. In protracted crises, participation, psychological support, and flexible task distribution became more decisive factors. It was observed that employee performance cannot be explained by individual effort alone. Protective equipment, staffing levels, and rest opportunities limited the impact of leadership. The manager's supportive attitude did not completely offset the consequences of insufficient resources. The findings showed that leadership's impact on performance was mediated through job satisfaction, psychological safety, and burnout. In conclusion, crisis leadership succeeded not through a "heroic" narrative, but through open communication, fair decision-making, and organizational practices that preserved employee capacity. Post-crisis evaluations showed that organizational learning was strengthened in institutions where employees were involved in the process. Environments that did not penalize error reporting facilitated the faster adoption of new protocols. The leader's visibility was found to be important, but constant intervention reduced team autonomy. Effective managers clarified priorities and protected experts' decision-making authority. This approach was found to be consistent.

Keywords: Healthcare Institutions, Crisis Leadership, Employee Performance, Transformational Leadership, Psychological Safety, Burnout, Team Coordination

THE DETERMINANT ROLE OF BILINGUAL EDUCATION MODELS ON THE ACADEMIC SUCCESS OF MINORITY GROUPS IN GERMANY

Daniela WALLMANN, Raphael SCHÖNHERR

Germany

Abstract: In Germany, bilingual education is implemented through various models aimed at simultaneously supporting the language development and academic achievement of minority students. This study compared dual immersion, content and language integration, transition programs, and separate language support classes. Longitudinal studies, program evaluations, and school-based findings were analyzed using common criteria. The results showed that preserving the native language during the educational process does not delay German language acquisition. Students who received regular academic content in both languages developed advantages in reading literacy and third-language learning. However, success depended more on the quality of implementation than on the program label. The model's effectiveness diminished when qualified teachers, balanced class time, and appropriate materials were lacking. Bidirectional immersion programs reduced language status differences by bringing minority and majority students together in the same classroom. In contrast, transition models limited students' sense of belonging when they used their native language solely as a temporary means to achieve proficiency in German. Separate support classes provided intensive language instruction in the short term. Long-term segregation, however, delayed access to the academic curriculum. The study also revealed the importance of family involvement. The school's use of multilingual communication with parents increased continuity and trust. The impact of program quality persisted even when students' socioeconomic conditions were controlled for. Nevertheless, bilingual education alone did not eliminate inequalities stemming from residential segregation and school choice. The findings indicate that both languages must hold academic value for students to succeed. Consequently, the most effective models have been long-term, integrated educational systems that do not view the minority language as a deficiency. Relying solely on German-language exams as assessment criteria has rendered bilingual gains invisible. When literacy and academic achievement in both languages were tracked together, the programs' contributions became more evident. Balanced language use among peers has also been important. The consistent positioning of one language as a "support language" has had a negative impact on students' academic identity. This finding has once again clearly demonstrated the need for long-term and equitable evaluation of these programs.

Keywords: Bilingual Education, Germany, Minority Students, Academic Achievement, Two-Way Immersion

THE DESIGN OF PUBLIC SPACES AND COMMUNICATION BETWEEN SOCIAL CLASSES IN RENAISSANCE ITALY

Debora VELOTTA, Lorenza CONTINO

Italy

Abstract: In Renaissance Italy, squares, streets, and public buildings were not merely components of an aesthetic order. These spaces were everyday settings where political authority was visible and social classes interacted. This study compares plans, visual records, regulations, and historical narratives related to the cities of Florence, Venice, Rome, and northern Italy. The relationship between spatial design and communication between social classes was examined through a material culture approach. The findings show that symmetry and perspective represented the power of the ruling class. Palace facades, ceremonial avenues, and monumental squares reinforced the elite's claim to the city. Nevertheless, public spaces were not entirely controllable. Markets, guild activities, religious ceremonies, and street performances ensured that different groups were visible in the same space. Artisans and merchants adapted the official design to everyday needs through shop facades and temporary stalls. The lower classes participated in public discourse through graffiti, rumors, and mass demonstrations. Loggias and areas around fountains became focal points for the exchange of news. The study revealed that spatial proximity did not create social equality. Seating arrangements, right of passage, and ceremonial order reproduced the class hierarchy. Women's visibility in public spaces also varied depending on time, neighborhood, and type of event. While elite women gained representational power in ceremonies, working-class women were present in the public sphere through daily activities such as market-going and water collection. The findings show that the Renaissance public sphere was not a fixed architectural composition but was shaped by the negotiation between authority and use. Consequently, design guided social communication, but the daily practices of city dwellers constantly redefined the meaning of the space. The acoustic and visual characteristics of the squares also influenced forms of communication. Balconies, staircases, and elevated platforms spatially distributed the privilege of speaking. Narrow streets were conducive to rumor-mongering and close contact. Wide ceremonial spaces, on the other hand, made organized crowds possible. Thus, a direct yet variable relationship was established between architectural form and political communication. These spatial details have made it much clearer how encounters between social classes were directed within daily life.

Keywords: Renaissance Italy, Public Space, Urban Design, Social Classes, Material Culture, Urban Communication

THE DETERMINATION OF ALTERNATIVE TOURISM TYPES AND DESTINATION PREFERENCES BY CLIMATE CHANGE

Samanta GIORGIO, Flaviana ALTADONNA, Editta MAGALDI

Italy

Abstract: Climate change is transforming tourism demand not only through rising temperatures but also through shifts in seasonal patterns and perceptions of risk. This study examines changes in alternative tourism types and destination preferences through a comparative synthesis of international research. Findings related to nature, rural, winter, coastal, health, and adventure tourism were evaluated collectively. The analysis showed that extreme heat reduces the appeal of traditional summer destinations, particularly during peak season. Cooler regions and shoulder seasons have gained prominence for some visitors. Coastal erosion, wildfires, and water scarcity have weakened the perception of destination safety. Declining snow reliability has shortened the season at low-altitude winter resorts. This shift has increased investment in artificial snowmaking; however, energy and water consumption have created new sustainability challenges. In nature-based tourism, ecosystem loss has directly affected a fundamental element of the visitor experience. Some destinations have adapted by offering new hiking trails, year-round activities, and wellness-focused products. The study revealed that climate awareness does not elicit the same behavior among all tourists. Price, ease of access, and habits have often taken precedence over environmental concerns. Visitors with a higher perception of risk have changed their reservation dates or chosen alternative regions. Repeat visitors, however, have not immediately abandoned high-risk destinations due to emotional attachment. Carbon awareness has influenced preferences for short-distance and slow tourism. Nevertheless, transportation-related emissions were not as prominent in the decision-making process as accommodation choices. The findings indicate that simply changing promotional messages is insufficient for destinations. Infrastructure, early warning systems, water management, and ecosystem conservation must be addressed collectively. Consequently, climate change has not automatically boosted alternative tourism, but has selectively redistributed demand toward safe and adaptable destinations. A mismatch between the destination's image and the actual climate experience has increased dissatisfaction. The use of past weather norms in promotional materials has led to trust issues. Flexible cancellation and date-change options have reduced visitor risk. In cases where the adaptation costs borne by local communities were not passed on to tourism products, however, social vulnerability persisted even as tourism grew.

Keywords: Climate Change, Alternative Tourism, Destination Choice, Tourism Adaptation, Climate Risk, Seasonality, Nature Tourism

EMERGING RISKS IN THE FIELD OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY DURING THE INDUSTRY 4.0 TRANSITION PROCESS

Cosma D'AMBROSI

Italy

Abstract: Industry 4.0 technologies have reduced certain traditional risks by automating hazardous tasks. At the same time, this transformation has also generated technical and psychosocial risks that were previously considered limited. This study examined the effects of robotics, artificial intelligence, wearable sensors, big data, and remote work systems on occupational health and safety. International field studies and risk classifications were evaluated comparatively. The findings showed that unpredictable movements during human-robot interactions can increase the risk of collisions. Software updates and sensor malfunctions have become new sources of failure that directly affect physical safety. Maintenance workers have faced more complex hazards during interventions performed without shutting down the system. Continuous monitoring technologies provided early warnings. However, when used for performance monitoring, they increased stress and privacy concerns. Algorithmic task allocation invisibly increased the pace of work. The narrowing of workers' decision-making scope was associated with mental load and alienation. Cyberattacks have also become a workplace safety issue. Interventions in the production system have disrupted machine behavior and emergency stop functions. The study revealed that the risk-reducing effect of new technologies depends on a human-factor approach during the design phase. Protective measures added later have failed to fully address complex interactions. Worker participation has facilitated the early identification of hazards. Training programs that focus solely on device usage have proven insufficient. Data literacy, cyber awareness, and the ability to understand the limits of automation have gained importance. The findings show that Industry 4.0 produces a dual outcome: a safer workplace and more intensive surveillance. Consequently, safety performance is determined not by the mere presence of technology, but by transparent algorithms, safe design, and worker input. The relationship between an aging workforce and new interfaces was also evaluated. Complex screens and frequent alarms caused distractions. When properly designed, augmented reality reduced maintenance errors. However, as the information load increased, critical alerts were overlooked. Therefore, ergonomics, software design, and organizational work plans were addressed within a unified safety system. This assessment directly supported the early incorporation of new risks into preventive management plans.

Keywords: Industry 4.0, Occupational Health and Safety, Human-Robot Interaction, Algorithmic Management, Cyber Risk

COPYRIGHT AND ORIGINALITY DEBATES IN DIGITAL ILLUSTRATION AND AI ART

Berend KORBELD, Saartje LUNENBORG

Netherlands

Abstract: Generative artificial intelligence has reopened the debate on the boundaries between the creator, the tool, and the contributor in digital illustration. This study examines copyright and originality issues through the lens of comparative law and art theory. Current policy documents and court decisions from the United States, the United Kingdom, and the European Union were evaluated. Artists' production processes and platform conditions were also included in the analysis. The findings indicate that human contribution remains the fundamental criterion for copyright protection. The limits of creative control remain unclear in works generated solely by short commands. In contrast, human interventions such as selection, editing, redrawing, and composition have constituted protectable elements. The study demonstrates that originality cannot be explained by visual innovation alone. The artist's intent, choices, and control over the production process were decisive factors. The unauthorized use of training data created a separate area of concern. Style imitation was not considered a direct infringement in every legal system. However, excessive similarity to specific works has intensified debates over licensing and unfair competition. For digital illustrators, the most significant risks were the invisibility of labor and price pressure in the market. Content metadata and production records have increased transparency. Nevertheless, technical labels alone have not resolved the issues of fair compensation and permission. The study has shown that the binary distinction between "entirely human-made" and "entirely machine-generated" is insufficient in practice. Production processes have involved multi-layered collaborations. Legal assessment has also required examining the source of each element separately. Consequently, in AI art, originality gains meaning not only in the final image but also through the traceability of human creative choices and the legitimate acquisition of the sources used. Artist consent and collective licensing models were examined as potential solutions to training data disputes. It was observed that for opt-out mechanisms to be effective, the source of the work must be traceable. The study determined that market transparency is just as important as legal protection. The viewer's knowledge of the production process directly influenced the work's value and the perception of its originality. These findings support the joint protection of the artist's economic and moral rights.

Keywords: AI Art, Digital Illustration, Copyright

THE CHALLENGES POSED BY AUTONOMOUS SYSTEMS AND AI-SUPPORTED DECISION-MAKING MECHANISMS TO THE CONCEPTS OF FAULT AND LIABILITY IN CRIMINAL LAW: AN EVALUATION ON THE INADEQUACY OF CURRENT LEGAL FRAMEWORKS

Marlieke BESSEMBINDER, Cathelijne Oud AANSTOOT, Saartje LUNENBORG

Netherlands

Abstract: As human intervention decreases, autonomous systems are challenging the concepts of action, fault, and foreseeability in criminal law. This study examines the harms caused by AI-supported decisions using a comparative criminal law approach. Scenarios involving autonomous vehicles, healthcare systems, industrial robots, and weapons systems were evaluated. The distribution of liability among developers, manufacturers, operators, users, and regulators was analyzed separately. The findings indicate that existing rules are not entirely ineffective. Provisions regarding negligence, product safety, and corporate liability remain applicable in many cases. The main challenge lies in the fact that the chain of causation is dispersed across numerous actors and continuously learning software. When the reason behind a system's specific decision could not be explained, the assessment of predictability was weakened. Holding a user indefinitely liable for a process they cannot technically control was found to violate the principle of fault. Holding developers accountable for every unexpected outcome has also created an imbalance between innovation and the threat of punishment. The study revealed that granting artificial intelligence independent criminal personhood does not resolve existing problems. Without consciousness, will, and the capacity to be affected by punishment, the attribution of fault remains symbolic. A more functional approach has been to clearly define the oversight obligations of individuals and organizations. Record-keeping, risk assessment, update management, and meaningful human oversight have emerged as fundamental obligations. It has been determined that in high-risk systems, liability must be distributed not only after an incident occurs but also during the design and usage phases. The findings show that criminal law alone cannot bear the burden of technological uncertainty. Criminal liability remains fragmented without the support of administrative oversight and technical standards. Consequently, existing frameworks are inadequate; however, the solution lies not in treating artificial intelligence as a perpetrator, but in redefining the concrete areas of control and due diligence for human actors. Although the compared legal systems use different concepts in high-risk applications, they have converged on the need for record-keeping and oversight. The principle that criminal liability is a last resort has been preserved. The idea that every technical failure constitutes a crime has been rejected. In contrast, concealing known risks, neglecting safety tests, and making human intervention merely token have been identified as aggravating factors in the assessment of fault. This approach offers a balanced solution that reduces the liability gap.

Keywords: Autonomous Systems, Artificial Intelligence, Criminal Liability

THE SYNTACTIC AND SEMANTIC EVOLUTION OF SOCIAL MEDIA LANGUAGE IN DAILY COMMUNICATION

Trijntje Kleine SCHAARS

Netherlands

Abstract: Social media language has significantly blurred the boundaries between written and spoken communication. This study examined how online language change is reflected in everyday communication through longitudinal corpus research. Abbreviations, elliptical sentences, hashtags, emojis, neologisms, and shifts in meaning were evaluated collectively. The findings show that the language of digital communication does not merely simplify language. Users have developed new mechanisms within short forms to convey tone, irony, and a sense of community. Punctuation marks have acquired emotional meaning in addition to their grammatical functions. The period has been used in some fast-paced chats as an indicator of distance or anger. Capital letters, repetition, and elongated vowel sounds have taken on an emphatic function. Omission of subjects and predicates in sentence structure has become widespread. When the context was shared, these structures did not result in a loss of meaning. Hashtags have evolved from being a means of off-sentence categorization to serving a function of commentary and evaluation. Emojis, meanwhile, have served to direct the intent of the message rather than simply replacing words. The study revealed that shifts in meaning occurred at different rates across platform communities. Online groups with strong bonds adopted new usages more quickly. Algorithmic visibility has propelled certain expressions into global circulation in a short time. Euphemisms created to circumvent content moderation have subsequently carried over into offline conversation. Nevertheless, a single, unified internet language has not emerged. Age, region, class, and community identity have sustained distinct language patterns. The findings show that digital language has not eliminated standard language. Users have continued to switch codes between formal and informal contexts. Consequently, social media has not eliminated linguistic rules; rather, it has created a new communication space where syntax and meaning are negotiated more rapidly in response to social context. Strong social ties have played a significant role in the spread of online innovations. Users did not merely copy popular expressions but reshaped them according to their own group identities. Some words quickly became outdated and turned into generational markers. This rapid cycle revealed that meaning is established within usage communities before it enters dictionaries and that it accelerates the observable pace of language change. This change was also clearly observed in everyday speech.

Keywords: Social Media Language, Syntax, Semantic Change, Digital Communication, Emoji, Linguistic Innovation, Algorithmic Language

THE SHAPING OF LOCAL POLITICS AND THE PERCEPTION OF DEMOCRACY BY ANTI-GLOBALIZATION MOVEMENTS

Valerie MOLLEN, Joris KESSEN, Pieter-Jan HEUVER EGBERTS

Netherlands

Abstract: Anti-globalization movements have not emerged as homogeneous structures adhering to a single ideological line. This study examines the impact of labor, environmental, indigenous rights, and anti-debt networks on local politics through comparative movement analysis. Protest documents, local campaigns, and movement studies were evaluated together. The findings show that the movements have brought their criticisms of global institutions into local agendas. Trade agreements, privatization, and environmental costs have become subjects of debate at the municipal level. Participants have developed an understanding of democracy that is not reduced solely to elections. Forums, neighborhood councils, and horizontal decision-making processes have offered alternative forms of participation. In some places, these experiences have been reflected in local governance practices. Participatory budgeting, ethical procurement, and public service campaigns have served as examples of this impact. The study also revealed that the movements did not always change perceptions of democracy in a positive direction. The uncertainty of decision-making processes and issues of representation have hindered long-term organization. The dominance of highly educated activists in the discourse has created tension with the principle of equality they championed. Criticism of globalization has taken on a solidarity-based and cosmopolitan dimension in some contexts. In other contexts, however, it has merged with anti-immigrant and nationalist discourses. This distinction has determined local political outcomes. Rights-based alter-globalization networks have expanded democratic participation, while exclusionary movements have weakened pluralism. Digital communication has facilitated cross-border coordination but has fallen short of transforming short-term mobilization into lasting organization. The findings show that local politics cannot be considered in isolation from global processes. Consequently, anti-globalization movements have reshaped the perception of democracy by raising questions about the scale at which power is established and how citizens participate in decision-making. Local success varied depending on the nature of the movements' relationships with municipal institutions. A complete break produced short-term protest power but limited policy influence. Critical collaboration, on the other hand, ensured the institutionalization of certain demands. Nevertheless, it was important for the movements to maintain their independence. Lasting impact was observed in cases where the discourse of global justice established clear connections with everyday local issues. This impact has strengthened over time to the extent that movements have been able to develop concrete solutions to local problems and forge lasting ties with diverse social groups.

Keywords: Anti-Globalization Movements, Local Politics, Perception of Democracy, Social Movements, Participatory Democracy

ULUSLARARASI KONGRE VE SEMPOZYUM SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKÂ (AI) DESTEKLİ ARAÇLARIN KULLANIMINA DAİR ETİK İLKE VE HUKUKİ SORUMLULUK BEYANI

ULUSLARARASI KONGRE VE SEMPOZYUM SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKÂ (AI) DESTEKLİ ARAÇLARIN KULLANIMINA DAİR ETİK İLKE VE HUKUKİ SORUMLULUK BEYANI

GİRİŞ VE HUKUKİ DAYANAK: İşbu beyan; Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği İlkeleri ve Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayımlanan uluslararası rehber ilkeler doğrultusunda tanzim edilmiştir. Bilimsel araştırma süreçlerinde dijital teknolojilerin ve Üretken Yapay Zekâ (Generative AI) sistemlerinin kullanımı, akademik dürüstlük ve şeffaflık ilkeleri saklı kalmak kaydıyla, münhasıran *"yardımcı araç"* statüsünde değerlendirilmektedir. Tüm kitap içerisinde yer alan çalışmalarda ismi bulunan sorumlu yazar(lar)a bu bilgiler yazılı ve sözlü olarak bildirilmiştir.

MADDE 1 – YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ ARAÇLARIN KULLANIM KAPSAMI VE NİTELİĞİ: Kongre bünyesinde sunulan bildiri, makale ve poster çalışmalarında yapay zekâ tabanlı sistemlerin kullanımı, aşağıda tahdidi olarak sayılmamakla birlikte, belirtilen sınırlar dahilinde mümkündür: **1.1.** Dilbilgisi, imla ve anlatım bozukluklarının giderilmesi (proofreading), **1.2.** Akademik yazım formatının düzenlenmesi, **1.3.** Veri görselleştirme tekniklerinin uygulanması, **1.4.** Literatür tarama süreçlerinde teknik destek sağlanması. *"Atıf Yapılmak Koşuluyla"* kullanabilecekleri işbu kitapta yer alan çalışmalarda ismi bulunan sorumlu yazar(lar)a yazılı ve sözlü olarak bildirilmiştir.

Mezkûr araçların kullanımı, hiçbir surette araştırma tasarımının oluşturulması, hipotezlerin geliştirilmesi, bilimsel bulguların yorumlanması veya sonuç önerilerinin üretilmesi gibi ***"asli entelektüel katkı"*** gerektiren süreçlerin ikamesi mahiyetinde olamaz. *Tüm katılımcılar işbu kitapta basılan adlarının olduğu çalışmalarda bu şekilde bir işlem tesis etmediklerini peşinen kabul ve beyan etmişlerdir. İşbu kitapta yer alan çalışmalarda ismi bulunan sorumlu yazar(lar)a yazılı ve sözlü olarak bildirilmiş olup yazar(lar)da bu uygulamaları peşinen kabul etmişlerdir.*

MADDE 2 – ESER SAHİPLİĞİ VE FAİLLİK STATÜSÜ: 2.1. Yapay zekâ sistemleri, algoritmalar veya yazılımlar; ulusal ve uluslararası telif hukuku normları ile akademik etik kuralları gereğince "Yazar", *"Ortak Yazar"* veya *"Eser Sahibi"* sıfatını haiz olamaz. **2.2.** Çalışmanın özgünlüğü, bilimsel metodolojisi, verilerin doğruluğu ve atıf zincirinin tutarlılığı konusundaki tüm maddi ve manevi sorumluluk, münhasıran çalışmayı sunan yazar(lar)ın uhdesindedir. Bu husus, COPE'un *"Accountability and Responsibility"* ilkesi uyarınca tartışmaya kapalıdır. İşbu kitapta yer alan çalışmalarda ismi bulunan sorumlu yazar(lar) doğrultusunda tüm ortak yazarlar ortak sorumluluk ilkesinde hareket etmeyi taahhüt etmişlerdir.

MADDE 3 – BİLİMSEL BÜTÜNLÜK VE ETİK İHLALLER: 3.1. Yapay zekâ araçları vasıtasıyla veri uydurma (fabrication), verilerin tahrif edilmesi (falsification), var olmayan kaynaklara atıf yapılması veya intihal (plagiarism) teşkil edecek eylemlerde bulunulması, ağır etik ihlal kabul edilir. **3.2.** Söz konusu ihlallerin tespiti halinde, doğacak her türlü hukuki, cezai ve akademik sorumluluk doğrudan yazar(lar)a rücu edilir. Kongre Düzenleme Kurulu, Bilim Kurulu, organizasyon firması ve sponsorlar; yazarın fiillerinden kaynaklanan zararlardan dolayı müşterek veya müteselsil sorumlu tutulamaz. Hiçbir şekilde ilgili kurul ve işletmelere bir sorumluluk yüklenemez. Bu konuda tüm eser sahibi yazarlar(lar) ortak olarak sorumludur. Tüm yazar(lar) adına sorumlu yazar gerekli yaptırım ve hukuki sorumluluğu peşinen kabul etmiştir.

MADDE 4 – DEĞERLENDİRME SÜRECİNİN SINIRLARI VE TEKNİK DENETİM: 4.1. Bilim Kurulu ve hakem heyeti tarafından yürütülen değerlendirme süreci; çalışmanın bilimsel yeterliliği, alana katkısı ve akademik formata uygunluğu ile sınırlıdır. **4.2.** Kongre yönetimi ve hakem heyeti üzerinde; çalışmalarda yapay zekâ kullanım oranını tespit etme, teknik doğrulama yapma veya kriminal bir inceleme yürütme yönünde mutlak bir taahhüt veya yükümlülük bulunmamaktadır. Bu yönde bir yaptırım talebinde bulunulamaz. İlgili değerlendirme yapan hakem öneride bulunup düzeltme talep edebilir. Uyarıda bulunup ilgili çalışmanın yayınlanmasının uygun olmadığı yönünde görüş beyan edebilir. Bu görüşlere ilgili yazar(lar) uymak ya da uymamakla yükümlüdür.

İşbu kitapta yer alan çalışmalar hakkında tüm sorumlu yazar(lar)a işleyiş ile ilgili gerekli bilgiler aktarılmış ve sorumlulukları kendilerine yazılı ve sözlü olarak bildirilmiştir.

MADDE 5 – ŞEFFAFLIK VE BEYAN YÜKÜMLÜLÜĞÜ: Yazar(lar), çalışmalarının hazırlık sürecinde yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanmış iseler, bu durumu çalışmanın *"Metodoloji"* veya *"Teşekkür/Beyan"* kısmında, kullanılan aracın sürüm bilgisi ve kullanım amacı ile birlikte açıkça beyan etmekle mükelleftir. Usulüne uygun yapılan bu beyan, tek başına çalışmanın reddi gerekçesi sayılamayacağı gibi, çalışmanın bilimsel değerini de düşürmez. Bu yönde yine ilgili sorumlu yazar(lar)a gerekli açıklamalar bilgilendirmeler işbu kitapta yer alan çalışmalar yönünde tüm sorumlu yazarlara yazılı ve sözlü olarak bildirilmiştir.

MADDE 6 – KABUL VE TAAHHÜT: Kongreye çalışma gönderen veya sunum yapan tüm katılımcılar; işbu *"Etik ve Hukuki Uyum Beyanı"nı* okuduklarını, anladıklarını, belirtilen ilkelere kayıtsız şartsız riayet edeceklerini; aksi bir durumun tespiti halinde Kongre Yönetimi, Düzenleme Kurulu ve ilgili paydaşları her türlü sorumluluktan ari tuttuklarını (ibra ettiklerini) gayri kabili rücu kabul, beyan ve taahhüt etmişlerdir.

KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI VE İŞLENMESİNE İLİŞKİN AYDINLATMA METNİ

1. VERİ SORUMLUSUNUN KİMLİĞİ İşbu Aydınlatma Metni, 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun ("Kanun") 10. maddesi ve Aydınlatma Yükümlülüğünün Yerine Getirilmesinde Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ uyarınca; **ORP Danışmanlık Markası Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş.** firması tarafından, veri sorumlusu sıfatıyla hazırlanmıştır.

2. İŞLENEN KİŞİSEL VERİ KATEGORİLERİ VE VERİ TÜRLERİ Kongre/Sempozyum süreçlerinin yürütülmesi kapsamında katılımcılardan (dinleyici, konuşmacı, bildiri sahibi, sponsor temsilcisi vb.) elde edilen ve işlenen kişisel veriler aşağıdadır:

- **Kimlik Bilgileri:** Ad, soyad, T.C. kimlik numarası (veya pasaport numarası), firma adı, vergi numarası, proje bilgileri, marka tescil bilgisi, doğum tarihi, cinsiyet.
- **İletişim Bilgileri:** E-posta adresi, telefon numarası, açık adres, ülke/şehir bilgisi.
- **Özlük ve Mesleki Bilgiler:** Unvan, çalışılan kurum/üniversite, departman, branş, uzmanlık alanı, kurum kimlik bilgileri.
- **İşlem Güvenliği Verileri:** Çevrim içi katılım durumunda IP adresi bilgileri, internet sitesi giriş-çıkış kayıtları, şifre ve parola bilgileri.
- **Finansal Bilgiler:** Banka hesap bilgileri (IBAN), ödeme dekontları, fatura bilgileri (yalnızca ödeme yapan veya telif ödenen katılımcılar için).
- **Görsel ve İşitsel Kayıtlar:** Kongre alanında veya çevrim içi oturumlarda alınan fotoğraflar, video kayıtları, ses kayıtları.
- **Diğer Bilgiler:** Bildiri metinleri, sunum dosyaları, talep ve şikâyet bilgileri, konaklama ve transfer taleplerine ilişkin veriler.

3. KİŞİSEL VERİLERİN İŞLENME AMAÇLARI Toplanan kişisel verileriniz, Kanun'un 4., 5. ve 6. maddelerinde belirtilen kişisel veri işleme şartları ve amaçları dahilinde;

- Kongre kayıt, kabul ve katılım, sunum ve katılan kişilerin belirlenmesine ilişkin süreçlerinin yönetilmesi,
- Bilimsel programın oluşturulması, bildiri değerlendirme süreçlerinin yürütülmesi ve bildiri kitapçıklarının basılması/yayımlanması,
- Katılım belgeleri, sertifikalar ve yaka kartlarının düzenlenmesi,
- Konaklama, ulaşım ve transfer hizmetlerinin organize edilmesi (talep edilmesi halinde),
- Kongre ile ilgili güncel bilgilerin, değişikliklerin ve duyuruların iletilmesi,

- Finans ve muhasebe işlerinin (fatura kesimi, ödeme takibi) yürütülmesi,
- Yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesi (resmi makamlara bildirim vb.),
- Kongre güvenliğinin temini ve fiziksel mekân güvenliğinin sağlanması,
- İlerleyen dönemlerde gerçekleştirilecek bilimsel etkinliklerin tanıtımı ve davet süreçlerinin yürütülmesi, amaçlarıyla işlenmektedir.

4. KİŞİSEL VERİLERİN TOPLANMA YÖNTEMİ VE HUKUKİ SEBEBİ Kişisel verileriniz; kongre web sitesi üzerinden doldurulan kayıt formları, e-posta yazışmaları, mobil uygulamalar, etkinlik alanındaki fiziksel formlar ve kamera kayıtları aracılığıyla elektronik veya fiziki ortamda toplanmaktadır.

Bu veriler, Kanun'un 5. maddesinde belirtilen aşağıdaki hukuki sebeplere dayalı olarak işlenmektedir:

- **Kanunlarda açıkça öngörülmesi:** Mevzuat gereği tutulması zorunlu kayıtlar.
- **Bir sözleşmenin kurulması veya ifası:** Kongre katılım sözleşmesinin (kayıt işleminin) gereği olarak hizmetin sunulması.
- **Hukuki yükümlülüğün yerine getirilmesi:** Mali ve idari mercilere yapılması gereken bildirimler.
- **Veri sorumlusunun meşru menfaati:** Kongre organizasyonunun güvenli ve düzenli bir şekilde yapılması (katılımcının temel haklarına zarar vermemek kaydıyla).
- **Açık Rıza:** Özel nitelikli kişisel veriler veya tanıtım/pazarlama amaçlı görsel kullanımları için (gerektiğinde ayrıca alınmaktadır).

5. KİŞİSEL VERİLERİN AKTARILMASI Kişisel verileriniz, yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi doğrultusunda ve Kanun'un 8. ve 9. maddelerine uygun olarak;

- Konaklama ve transfer hizmetlerinin sağlanabilmesi amacıyla otel ve turizm acentelerine, "kongre web sitesindeki taahhütnameyi onaylamanız halinde"
- Yaka kartı basımı ve sertifika hazırlanması amacıyla anlaşmalı matbaa/basım firmalarına, "sadece ad soyadınız ve kurum bilginiz"
- Ödemelerin gerçekleştirilmesi amacıyla banka ve finans kuruluşlarına,
- Bildirilerin yayımlanması amacıyla akademik dizinlere, yayınevlerine ve dijital arşiv platformlarına,
- Hukuki uyuşmazlıkların giderilmesi veya yasal zorunluluklar nedeniyle yetkili kamu kurum ve kuruluşlarına (örn. Emniyet Müdürlüğü, Vergi Daireleri, Yargı Mercileri, YÖK ve Üniversite Yönetimlerine yazılı resmi talep/resmi süreç doğrultusunda) aktarılabilecektir.
- Kongre ve kongrelerimizin, bilimsel aktivite ve sair hususlarda sizi bilgilendirmek amacı ile bilgi göndermek ve bilgilendirip duyguların paylaşılması amacı ile kullanılacaktır. Ayrıca katıldığınız kongreye ilişkin sizi ilgilendiren hususlara yönelik bilgilendirmek amacıyla.

6. VERİ SAHİBİNİN HAKLARI (KVKK MADDE 11) Kişisel veri sahibi olarak Kanun'un 11. maddesi uyarınca;

- Kişisel verilerinizin işlenip işlenmediğini öğrenme,
- Kişisel verileriniz işlenmişse buna ilişkin bilgi talep etme,
- Kişisel verilerinizin işlenme amacını ve bunların amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını öğrenme,
- Yurt içinde veya yurt dışında kişisel verilerinizin aktarıldığı üçüncü kişileri bilme,

- Kişisel verilerinizin eksik veya yanlış işlenmiş olması hâlinde bunların düzeltilmesini isteme,
- Kanun'un 7. maddesinde öngörülen şartlar çerçevesinde kişisel verilerinizin silinmesini veya yok edilmesini isteme,
- İşlemlerin, verilerin aktarıldığı üçüncü kişilere bildirilmesini isteme,
- İşlenen verilerin münhasıran otomatik sistemler vasıtasıyla analiz edilmesi suretiyle aleyhinize bir sonucun ortaya çıkmasına itiraz etme,
- Kişisel verilerinizin kanuna aykırı olarak işlenmesi sebebiyle zarara uğramanız hâlinde zararın giderilmesini talep etme haklarına sahipsiniz.

Bu haklarınızı kullanmak için taleplerinizi, **info@orporganizasyon.com** adresine e-posta yoluyla açık ıslak imzalı ve yazılı olarak iletebilirsiniz. ***"ORP Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş.'nin 2019/69271 belge numaralı bir markasıdır"***

YASAL UYARI, TELİF HAKLARI VE SORUMLULUK BEYANI

1. GENEL HÜKÜMLER VE BAĞLAYICILIK İşbu eserde beyan edilen *"Yapay Zekâ (AI) Destekli Araçların Kullanımına Dair Etik İlkeler"* ve *"Kişisel Verilerin Korunması ve İşlenmesine İlişkin Aydınlatma Metni";* eseri fiziksel veya dijital olarak uhdesinde bulunduran, erişim sağlayan tüm gerçek ve tüzel kişiler için bağlayıcı niteliktedir. Kongremiz sadece sistemde kayıtlı olan sorumlu yazarları muhatap kabul eder. Bildiri ya da çalışmada ismi bulunsa dahi diğer yazar(lar) ile bilgi ve belge paylaşımında bulunmaz. Bulunulması kongremiz ile yetkili kurullarından talep edilemez.

2. ERİŞİM STATÜSÜ VE PAYLAŞIM İZNİ Kongremiz ve işbu yayın, **"Açık Erişim" (Open Access)** statüsünde değildir. Buna istinaden; eser sahiplerine, münhasıran **kendi adlarının yer aldığı** bildiri veya kitap bölümlerini akademik platformlarda ve kişisel arşivlerinde paylaşma hakkı tanınmıştır.

3. FİKRİ MÜLKİYET VE HUKUKİ SORUMLULUK Yazarın kendi katkısının bulunmadığı diğer bölümlerin, üçüncü şahıslara ait eserlerin veya kitabın bütününün izinsiz olarak kopyalanması, çoğaltılması, dijital ortamlarda yayılması veya dağıtılması yasaktır. Bu tür eylemler;

- **6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK)** uyarınca kişisel veri ihlali,
- **5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK)** uyarınca telif hakkı ihlali sayılmakta olup, Türk Ceza Kanunu kapsamında suç teşkil etmektedir.

4. YAPTIRIM VE TAAHHÜT Eser sahibinin veya yayın haklarını elinde bulunduran kurumun yazılı izni olmaksızın gerçekleştirilen her türlü kullanım ve paylaşımdan doğacak tüm **maddi ve manevi tazminat yükümlülüğü** ile **hukuki ve cezai sorumluluğun** ihlali gerçekleştiren kişi veya kuruma ait olduğu; bu hususta yasal mevzuata aykırı hareket edenlerin ilgili yaptırımlara tabi tutulacağı ihtar olunur. Tüm katılımcı(lar) kendi adının olduğu ya da ortak yazarlar ile birlikte hazırlanan çalışma(lar)ını sisteme kendisi yüklemekle sorumludur. Özet metin, tam metin ve sair bilgi ile belgeleri kongre web sitesine kongrenin talep ettiği koşul, şart, teknik, düzenleme ve içerik açısından uygun olarak kongre web sitesine yüklemekle yükümlüdür. Bu yükümlülüğü kongre yönetimi ile düzenleyicilerine ya da firmaya/markaya yükleme sorumluluğu yükleyemeyeceğini bilmelidir. Bu nedenle oluşacak tüm sorumluluk ve aksaklıktan ilgili yazar(lar) ya da sorumlu yazar sorumludur. Oluşabilecek olumsuzluk ve sorunlar nedeni ile kongre düzenleyicilerine, organizasyon kurul ve firmasına bir sorumluluk yükleyemez hukuki bir yaptırım uygulayamaz. Bu koşul ve şartlar katılımcı ile sorumlu yazar tarafından peşinen kabul edilmiştir. Tam metinlerin kongre ana web sayfasında ve önemli tarihler kısmında belirtilen tarihler doğrultusunda sisteme yüklenmesi ve bu tam metinlerin istenen web sitesinde yer alan örnek formata uygun olarak Word dosyası halinde sisteme yüklenmesi gerekmektedir. PDF ve istenen format dışında yüklenen hiçbir çalışma kongre tarafından kabul edilmeyecek ve katılımcılara bilgi verilmeksizin bu çalışmalar kitapta basılmayacaktır. Bu bilgi ile uyarıları yazar ya da sorumlu yazar peşinen kabul ettiğini beyan ve taahhüt eder.

DECLARATION OF ETHICAL PRINCIPLES AND LEGAL RESPONSIBILITY REGARDING THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI)-SUPPORTED TOOLS IN INTERNATIONAL CONGRESS AND SYMPOSIUM PROCESSES

INTRODUCTION AND LEGAL BASIS: This statement has been prepared in accordance with the Higher Education Council (YÖK) Scientific Research and Publication Ethics Guidelines, TÜBİTAK Research and Publication Ethics Principles, and international guidelines published by the Committee on Publication Ethics (COPE). The use of digital technologies and Generative Artificial Intelligence (Generative AI) systems in scientific research processes is considered solely as an "auxiliary tool," provided that the principles of academic integrity and transparency are upheld. This information has been communicated in writing and verbally to the responsible author(s) named in all works included in this book.

ARTICLE 1 – SCOPE AND NATURE OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-SUPPORTED TOOLS: The use of artificial intelligence-based systems in papers, articles, and poster presentations submitted to the congress is possible within the specified limits, including but not limited to the following: **1.1.** Proofreading to correct grammar, spelling, and expression errors, **1.2.** Formatting academic writing, **1.3.** Applying data visualization techniques, **1.4.** Providing technical support in literature review processes. The responsible author(s) named in the studies included in this book have been notified in writing and verbally that they may use these tools "provided that they are cited."

The use of the aforementioned tools cannot, under any circumstances, be considered a substitute for processes requiring ***"original intellectual contribution"***, such as the creation of research designs, the development of hypotheses, the interpretation of scientific findings, or the production of proposed conclusions. *All participants have accepted and declared in advance that they have not carried out such a process in the studies published in this book in which their names appear. The responsible author(s) whose names appear in the studies included in this book have been notified in writing and verbally, and the author(s) have accepted these practices in advance.*

ARTICLE 2 – AUTHORSHIP AND PERPETRATOR STATUS: 2.1. Artificial intelligence systems, algorithms, or software cannot hold the title of "Author," *"Co-Author,"* or *"Creator"* in accordance with national and international copyright law norms and academic ethical rules. **2.2.** All material and moral responsibility regarding the originality of the work, its scientific methodology, the accuracy of the data, and the consistency of the citation chain rests solely with the author(s) presenting the work. This matter is not open to discussion in accordance with COPE's principle of *"Accountability and Responsibility"*. All co-authors listed in the studies included in this book have committed to acting in accordance with the principle of joint responsibility under the responsible author(s).

ARTICLE 3 – SCIENTIFIC INTEGRITY AND ETHICAL VIOLATIONS: 3.1. Fabrication of data using artificial intelligence tools, falsification of data, citing non-existent sources, or actions constituting plagiarism are considered serious ethical violations. **3.2.** If such violations are detected, all legal, criminal, and academic responsibilities shall be borne directly by the author(s). The Congress Organizing Committee, Scientific Committee, organizing company, and sponsors cannot be held jointly or severally liable for damages arising from the author's actions. Under no circumstances can any responsibility be attributed to the relevant committees and companies. All authors of the work are jointly responsible in this regard. The corresponding author has accepted all necessary sanctions and legal responsibilities on behalf of all authors.

ARTICLE 4 – LIMITS OF THE EVALUATION PROCESS AND TECHNICAL REVIEW: 4.1. The evaluation process conducted by the Scientific Committee and the review panel is limited to the scientific adequacy of the work, its contribution to the field, and its compliance with the academic format. **4.2.** The congress management and the panel of reviewers have no absolute commitment or obligation to determine the rate of artificial intelligence use in the studies, perform technical verification, or conduct a criminal investigation. No sanction can be requested in this regard. The

reviewer conducting the relevant evaluation may make a suggestion and request a correction. They may issue a warning and express their opinion that the publication of the relevant work is not appropriate. The author(s) concerned are obliged to comply with or disregard these opinions. All responsible author(s) of the works included in this book have been provided with the necessary information regarding the process and their responsibilities have been communicated to them in writing and verbally.

ARTICLE 5 – TRANSPARENCY AND DECLARATION OBLIGATION: If the author(s) have used any artificial intelligence-supported tools in the preparation process of their work, they are obliged to clearly declare this in the *"Methodology"* or *"Acknowledgements/Declaration"* section of the work, along with the version information of the tool used and the purpose of its use. Such a declaration, made in accordance with the procedure, cannot be considered a reason for rejection of the work on its own, nor does it diminish the scientific value of the work. Again, the necessary explanations and information in this regard have been communicated to all responsible authors in writing and verbally regarding the studies included in this book.

ARTICLE 6 – ACCEPTANCE AND COMMITMENT: All participants who submit or present work to the Congress declare that they have read and understood this *"Declaration of Ethical and Legal Compliance "*, that they will unconditionally comply with the stated principles, and that in the event of a determination to the contrary, they irrevocably accept, declare, and undertake to hold the Congress Management, the Organizing Committee, and the relevant stakeholders harmless from any liability.

INFORMATION TEXT REGARDING THE PROTECTION AND PROCESSING OF PERSONAL DATA

1. IDENTITY OF THE DATA CONTROLLER This Information Text has been prepared by ORP Consulting Brand Güven Plus Group Consulting Inc. as the data controller, in accordance with Article 10 of the Personal Data Protection Law No. 6698 ("Law") and the Communiqué on the Procedures and Principles to be Followed in Fulfilling the Information Obligation. ORP Consulting Brand Güven Plus Group Consulting Inc.

2. CATEGORIES OF PERSONAL DATA PROCESSED AND TYPES OF DATA Personal data obtained and processed from participants (audience, speakers, paper authors, sponsor representatives, etc.) in the context of conducting Congress/Symposium processes are as follows:

- **Identity Information:** First name, last name, Turkish ID number (or passport number), company name, tax number, project information, trademark registration information, date of birth, gender.
- **Contact Information:** Email address, phone number, mailing address, country/city information.
- **Personal and Professional Information:** Title, employer/university, department, field, area of expertise, employer identification information.
- **Transaction Security Data:** In the case of online participation, IP address information, website login/logout records, password information.
- **Financial Information:** Bank account information (IBAN), payment receipts, invoice information (only for participants who make payments or receive royalties).
- **Visual and Audio Recordings:** Photographs, video recordings, and audio recordings taken at the congress venue or during online sessions.
- **Other Information:** Abstract texts, presentation files, request and complaint information, data related to accommodation and transfer requests.

3. PURPOSES OF PROCESSING PERSONAL DATA Your personal data collected will be processed within the scope of the personal data processing conditions and purposes specified in Articles 4, 5, and 6 of the Law;

- Management of processes related to congress registration, acceptance, and participation, presentations, and identification of participants,
- Creating the scientific program, conducting abstract evaluation processes, and printing/publishing abstract booklets,
- Issuing participation documents, certificates, and badge cards,
- Organizing accommodation, transportation, and transfer services (upon request),
- Communicating current information, changes, and announcements related to the Congress,
- Execution of finance and accounting tasks (invoicing, payment tracking),
- Fulfillment of legal obligations (notification to official authorities, etc.),
- Ensuring congress security and physical venue safety,
- Promotion of scientific events to be held in the future and execution of invitation processes, are processed for these purposes.

4. METHOD OF COLLECTION AND LEGAL BASIS OF PERSONAL DATA Your personal data is collected electronically or physically through registration forms filled out on the congress website, email correspondence, mobile applications, physical forms at the event venue, and camera recordings.

These data are processed based on the following legal grounds specified in Article 5 of the Law:

- **Explicitly stipulated in the laws:** Records that must be kept in accordance with the legislation.
- **Establishment or performance of a contract:** Provision of the service as required by the congress participation contract (registration process).
- **Compliance with a legal obligation:** Notifications required to be made to financial and administrative authorities.
- **Legitimate interest of the data controller:** Ensuring the safe and orderly organization of the congress (provided that it does not harm the fundamental rights of the participant).
- **Explicit consent:** For special categories of personal data or visual usage for promotional/marketing purposes (obtained separately when necessary).

5. TRANSFER OF PERSONAL DATA Your personal data will be transferred in accordance with Articles 8 and 9 of the Law for the purposes specified above;

- To hotels and travel agencies for the provision of accommodation and transfer services, “if you accept the commitment on the congress website”
- To contracted printing companies for the purpose of printing badge cards and preparing certificates, “only your name, surname, and institution information”
- To banks and financial institutions for the purpose of making payments,
- To academic indexes, publishing houses, and digital archive platforms for the purpose of publishing papers,
- To resolve legal disputes or due to legal requirements, to authorized public institutions and organizations (e.g., Police Department, Tax Offices, Judicial Authorities, Council of

Higher Education, and University Administrations in accordance with a written official request/official process).

- It will be used to send you information for the purpose of informing you about our conferences and congresses, scientific activities, and other matters, and to inform you and share feelings. It will also be used to inform you about matters related to the congress you attended that may be of interest to you.

6. RIGHTS OF THE DATA SUBJECT (KVKK ARTICLE 11) As the owner of personal data, in accordance with Article 11 of the Law;

- You have the right to learn whether your personal data has been processed,
- If your personal data has been processed, you have the right to request information about it,
- You have the right to learn the purpose of processing your personal data and whether it is being used for its intended purpose,
- To know the third parties to whom your personal data has been transferred within or outside the country,
- To request the correction of your personal data if it has been processed incompletely or incorrectly,
- To request the deletion or destruction of your personal data within the framework of the conditions set forth in Article 7 of the Law,
- To request that the processing be notified to the third parties to whom the data has been transferred,
- To object to a result that is detrimental to you arising from the analysis of the processed data exclusively by means of automated systems,
- To request compensation for any damage you may suffer due to the unlawful processing of your personal data.

To exercise these rights, you may send your requests in writing with a clear wet signature via email to **info@orporganizasyon.com**. ***"ORP Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş.'s trademark with document number 2019/69271"***

LEGAL NOTICE, COPYRIGHT, AND DISCLAIMER

1. GENERAL PROVISIONS AND BINDING NATURE The *"Ethical Principles Regarding the Use of Artificial Intelligence (AI) Supported Tools"* and *"Information Text Regarding the Protection and Processing of Personal Data"* stated in this work are binding for all individuals and legal entities who physically or digitally possess or provide access to the work. Our congress only accepts the responsible authors registered in the system as correspondents. Even if their names appear in the paper or study, they do not share information and documents with other authors. Such sharing cannot be requested from our congress or its authorized committees.

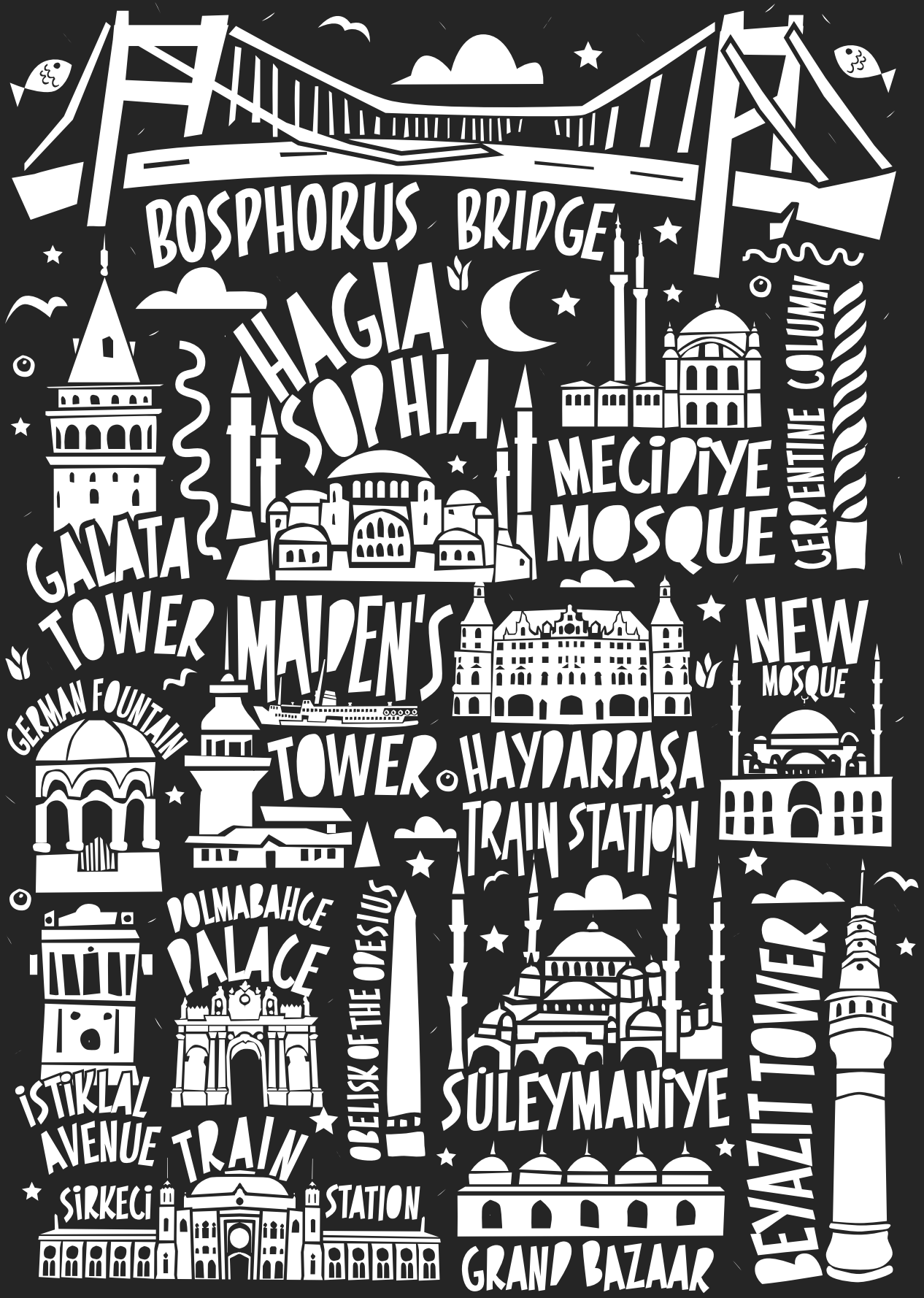
2. ACCESS STATUS AND SHARING PERMISSION Our congress and this publication are not in **"Open Access"** status. Accordingly, authors are granted the right to share only the papers or book chapters **bearing their own names** on academic platforms and in their personal archives.

3. INTELLECTUAL PROPERTY AND LEGAL RESPONSIBILITY It is prohibited to copy, reproduce, disseminate in digital environments, or distribute other sections to which the author has not contributed, works belonging to third parties, or the entire book without permission. Such actions are considered:

- **a violation of personal data under the Personal Data Protection Law No. 6698 (KVKK)**,

- **a copyright infringement under the Intellectual and Artistic Works Law No. 5846 (FSEK)**, and constitute a crime under the Turkish Penal Code.

4. SANCTIONS AND COMMITMENT Any **material and moral compensation liability** arising from any use or sharing without the written permission of the author or the institution holding the publication rights, as well as any **legal and criminal liability**, shall be borne by the person or institution committing the violation; those who act contrary to the relevant legislation shall be subject to the relevant sanctions. All participants are responsible for uploading their own work(s) to the system, either under their own name or jointly with co-authors. They are obligated to upload the abstract, full text, and other information and documents to the congress website in accordance with the conditions, requirements, technical specifications, formatting, and content requested by the congress. Participants should be aware that they cannot assign this responsibility to the congress management, organizers, or the company/brand. Therefore, the relevant author(s) or responsible author(s) are liable for all responsibilities and irregularities that may arise. Participants cannot assign any responsibility to the congress organizers, the organizing committee, or the company, nor can they apply any legal sanctions due to any negative consequences or problems that may arise. These terms and conditions are accepted in advance by the participant and the responsible author. Full texts must be uploaded to the system by the dates specified on the congress main webpage and in the important dates section, and these full texts must be uploaded to the system as Word files in accordance with the sample format on the requested website. Any work uploaded in PDF format or in a format other than the required format will not be accepted by the congress and will not be published in the book without informing the participants. The author or responsible author declares and undertakes to accept this information and warnings in advance.

BOSPHORUS BRIDGE
HAGIA SOPHIA
GALATA TOWER
MECIDIYE MOSQUE
CERYENTINE COLUMN
MAIDEN'S TOWER
NEW MOSQUE
GERMAN FOUNTAIN
HAYDARPAŞA TRAIN STATION
DOLMABAHCE PALACE
OBELISK OF THE OPESIUS
İSTIKLAL AVENUE
SÜLEYMANİYE
BEYAZIT TOWER
SIRKECI TRAIN STATION
GRAND BAZAAR